grootmoeders geheim

KAREL HEIRBAUT

Grootmoeders Geheim

KAREL HEIRBAUT

Dit boek is een heruitgave
van het gelijknamige boek
dat verscheen in 1992.

ISBN
9789081670913

© De Barst
Breedstraat 143
9100 Sint-Niklaas
www.karelheirbaut.be

VOORWOORD

Het lijkt erop dat de eerbied en de dankbaarheid van Karel Heirbaut voor zijn grootmoeder, Leontine Van Esbroek, te groot zijn om ze in één boek te kunnen uitspreken. Reeds in 1986 schreef hij het boek 'Een vrouw tussen 20 en 8' waarin hij een ode bracht aan zijn grootmoeder. Zoals hij het zelf zegt was het boek echter niet alleen een zoektocht naar haar leven vol dienstbaarheid, maar ook een speurtocht naar zijn eigen roots. In dit boek *Grootmoeders geheim* gaat de speurtocht verder, deels langs dezelfde paden, maar deels ook niet. Niettegenstaande het feit dat Leontine Van Esbroek ook in dit boek centraal staat, leren we doorheen de dialogen en de rechtstreekse reacties van de opgroeiende auteur, meer over hem zelf. Bovendien wordt het geheim dat de familie Heirbaut tot hiertoe bewaarde over het dramatisch overlijden van Fons nu in alle klaarheid beschreven.

Grootmoeders geheim is een historische volksroman waarin het leven van Leontine Van Esbroek en haar familie op het einde van de negentiende en de eerste helft van de twintigste eeuw beschreven wordt. Het is een periode waarin de industrie het overwicht kreeg op de landbouw en waarin de machines het ambachtelijk productieproces vervingen. Het leven van de arbeiders, dat vroeger door de seizoenen werd geregeld, werd nu bepaald door het ritme van de machines.

Pas in 1889 werd vrouwen- en kinderarbeid gereglementeerd. Na de toekenning van het algemeen meervoudig stemrecht in 1893 kwam er een stroomversnelling in de sociale wetgeving. De jaren 1914-1950 waren een scharniermoment. Er werden belangrijke stappen gezet in de sociale geschiedenis en de overgang van een relatief traag veranderende samenleving naar de hedendaagse maatschappij werd gerealiseerd.

De kracht van de vakbonden groeide. De kleine man werd mondiger. Deze vooruitgang liep echter over pijnlijke momenten zoals de economische crisis in de jaren dertig en de beide wereldoorlogen met hun onnoembaar veel menselijk leed. Op sociaal en cultureel gebied werd het leven en samenleven bepaald door het geloof, de familie, de buurt en de stand waartoe men behoorde. Wat de pastoor, de schoolmeester, de ouders voorhielden werd zonder veel kritiek aanvaard. Naarmate de industrialisering toenam veranderde ook dit cultuurpatroon. De traditionele leefwereld brokkelde af, eerst in de steden en nadien ook op het platteland. Verschillende factoren speelden hierin een rol: de groeiende mobiliteit, de opkomst van verschillende media, de toenemende scholingsgraad.. In de plaats van één overheersend wereldbeeld dat overwegend religieus bepaald was, kwamen er nu verschillende levensopvattingen naast elkaar te staan.

Het boeiende aan dit boek is dat die grote maatschappelijke gebeurtenissen een gezicht krijgen in de bewoners van de klompenmakerij. Het grote gezin van Leontine van Esbroek, waarin plaats is voor drie generaties is geen gesloten kringetje. Het is met vele vezels verbonden met wat in de buurt, de stad en het land gebeurt. Het is de scène waarop de wereldgebeurtenissen en maatschappelijke problemen zich afspelen. Dit staat in schril contrast met het leefpatroon van vele hedendaagse gezinnen die op zichzelf terugplooien. In de blokmakersfamilie staan waarden als familiebanden, gastvrijheid, geloof, buurtleven, zorg voor de natuur, inzet, naastenliefde en solidariteit hoog in aanzien. Ze worden in de familie beleefd, gecultiveerd en doorgegeven.

Nochtans is in deze familiekroniek geen heimwee of nostalgie merkbaar naar een andere tijd. Daar is overigens ook weinig reden toe omwille van de vele miserie waarin de mensen toen leefden. Er is slechts één uitzondering: de heimwee naar de propere beken en rivieren, de kleurrijke

bloemen, de zingende vogels en de onbespoten velden. Op verschillende plaatsen in het verhaal wordt een diepe verwantschap beschreven tussen de familie Heirbaut en de natuur. Deze verwantschap wordt bedreigd door de vernieling van het landschap en het milieu, in naam van de vooruitgang.

Karel Heirbaut is een schrijver zonder literaire pretenties. Hij is op de eerste plaats een meesterlijk verteller. Hij schrijft zoals hij fotografeert : in zwart-wit, realistisch en zonder franjes. Maar ook gevoelig. Er is weinig aandacht voor compositie, stijl en opmaak. Alle aandacht gaat immers naar de mensen in het verhaal. Inzet voor een steeds rechtvaardiger samenleving is een constante in het leven van Karel Heirbaut. Alleen de vormen waarin dit engagement zich uit zijn veranderd. Vroeger was het als vakbondsmilitant in stakingen of betogingen, als KWB-er in vele discussies en gespreksavonden. Nu is het in toneel, vertellingen, foto's en boeken. Maar steeds gaat het over hetzelfde : over onrecht en recht, macht en machteloosheid, arm en rijk.

Dit boek *Grootmoeders geheím* is een treffend verhaal over de grootheid van kleine mensen en de kleinheid van de groten.

Hugo De Blende

GEBOREN ZONDER MOEDER

Mijn overgrootvader, Stien Heirbaut, trouwde op 25 april 1850 met de vinnige, kleine Maria Francisca Maas. Ze trouwden op hun houten blokken (klompen) in Sint-Niklaas, hoofdstad van het Zoete Waasland, waar de mensen 'dikke nekken' en 'rapenvreters' genoemd werden. Het was pastoor Donders, die in de oude kerk het huwelijk inzegende. De man met zijn donderstem had zijn naam niet gestolen. Zoals zijn collega's droeg hij een zwarte soutane met op zijn buik een rij zwarte knopen. Op zijn hoofd een zwarte hoed, precies een vliegende schotel. Hij was niet de enige die zo raar gekleed ging, ook de nonnekes droegen rokken tot tegen de grond. Ze waren op zijn zachtst gezegd, 'zedig' gekleed om geen aanstoot te geven aan de kinderen. Figuren als pastoor Donders sterven nooit, ze kunnen optreden in Vlaamse films of in een boerentoneel. Hij was een volkse beer, zong de missen in ’t Latijn, maar sprak Vlaams tegen de mensen. En dat terwijl de rijken en die van 't College en de Presentatie liever in 't Frans brabbelden.

Dit huwelijk zegende de pastoor graag in, waarom ook niet! Stien was een goeie metselaar die zonder schietlood een hoek van een huis loodrecht kon metsen; Maria was een meid en dat zou ze voorlopig wel blijven. In de sigarenfabriek kon ze niet beginnen en in de steenbakkerij was ook geen werk voor haar. In de wevershuisjes stonden de weefgetouwen roerloos... Maar dat waren allemaal zorgen voor morgen, vandaag was 't voor hen allebei een feestdag, al was er dan geen diner. Nadat de dunne trouwringskes over hun vingers waren geschoven, tekende Stien het huwelijksregister en schreef zijn naam voluit. Zijn jonge bruid deed het met een kruisje. Stien wist wel dat het register van pastoor Donders nog maar weinig te betekenen had. De sansculotten, de bende van Napoleon, hadden daar korte metten mee gemaakt. Toen

ze ons land binnenvielen, staken ze kerken en kloosters in brand, roofden het zilver en het goud en verkochten dat 'zwartgoed' om te kunnen zuipen en naar de hoeren te gaan. Vele doop- en huwelijksregisters waren toen op de brandstapel terechtgekomen. Wie tegenwoordig wenste te trouwen, moest eerst naar het stadhuis van de burgemeester, alleen dat was wettelijk. Volgens de bezetter was trouwen voor de pastoor bijzaak. Maar niet voor Stien en Maria. Trouwen voor de Kerk was belangrijk! "Wat God verbindt, kan geen mens scheiden. Trouw tot de dood." Zo hadden ze het van hun moeder geleerd.

Mijn overgrootvader Stien had de wereld gezien. Het noodlot had hem soldaat gemaakt, voor vorst en vaderland. Bij de loting had hij een laag nummer uit de trommel getrokken. Stien deed zijn verhaal wel honderd keren. "Mijn moeder, dat mens, de week voor ik naar de loting moest, had ze den daver op haar lijf. Ze bad wel tien paternosters, ze aanriep alle heiligen. Maar niets kon ons moeder helpen, met dat ongeluksnummer trok ik me soldaat. Voor ik thuis wegging zei ze: "De Goddelijke Voorzienigheid heeft dat voorzien, ik zal bidden dat ge behouden naar huis moogt terugkeren. God zegent en bewaart u." Stien wist ongeveer hoe de vork aan de steel zat. Zijn vader Wannes was soldaat geweest onder den Hollandse kaaskop Willem I. Hij kon niet alleen schoon zingen over "Het kind van Napoleon de grote!" In zijn ogen was de kleine generaal uit Corsica een held en een bandiet, een grote slokop die alle landen wilde binnenvallen. Zijn ogen waren groter geweest dan zijnen buik. Na de hoogmoed kwam de val van Napoleon. Wannes had dat nooit kunnen slikken. "Stien," zei hij, "was dat geen schande? Hij kuiste eerst de koning van Frankrijk weg die dronk en hoerde in zijn paleis. Eens hij aan de macht was, liet Bonaparte zich in Parijs tot keizer kronen. En waar mijne kop te klein voor is, dat is dat de paus bij die kroning aanwezig was!" Dan fluisterde hij zijn zoon in het oor: "Soort

zoekt soort! De paus loopt in zijn Vaticaan ook stijf van het goud en zit daar op zijn Heilige Stoel. Die is vergeten van waar de Heilige Petrus kwam, dat was toch ook maar een visser zoals ik een loondorser ben."

Stien vertelde het wel honderd keer. Mijn vader Wannes zei altijd: "In de slag bij Waterloo hebben de Hollanders en de Britten Napoleon zijn broek uitgespeeld. Ze hebben dien held, dien bandiet naar het eiland Sint-Helena verbannen. Dan zijn de Hollanders de Vlaanders binnengevallen, we werden weer bezet en 't was weer om zeep voor de gewone mensen. Weet ge wat de soldaatjes moesten doen na de slag van Waterloo? Op die plek daar moesten ze een grote zandberg maken en daarna die leeuw, die wel duizend kilo woog, honderd treden omhoog sleuren. Daar werd hij op een plateau geplaatst, met zijne kop naar Frankrijk en zijn kont naar Duitsland. Als alles kant en klaar was, zijn de hoge pieten weer gekomen, generaals met hun borst vol linten en eretekens. Voor het bajonettenvlees was er niets voorzien... Ze hadden die leeuw op een draaischijf moeten zetten, dan konden ze hem naar alle windrichtingen draaien, die heren draaien toch ook met de wind."

Stien en Maria woonden in de volkswijk Tereken, een echte droomwijk voor romantici en postkaartverzamelaars. In de wijk werd een speciaal dialect gesproken. Mensen uit andere volkswijken zeiden spottend: "Zij is van Tereken, waar de katten door de vensters zeken." Hoe platter uitgesproken, hoe schoner het klonk. De witgekalkte huizen waren klein en smal, steegjes met huisjes, een gemeenschappelijk schijthuis en waterpomp, zoals op den Bokkenhof en het Steenhof. De huizen waren meestal in handen van huisjesmelkers. In sommige huizen stonden weefgetouwen. De straat was eigenlijk een zandweg die begon op de markt en achttien kilometer verder liep naar Dendermonde. Daar was de grote gevangenis. In de herbergen, en die waren er meer dan genoeg, zei men aan den

toog: "Op de rechtbank van Dendermonde delen ze prijzen uit waar ge niets mee kunt aanvangen. In den bak zult ge nooit een rijken tegenkomen, dat zijn palingen die overal van tussen glibberen." Rond de woonwijk lagen de zandakkers bewerkt door keuterboerkes, wallen, rootputten en waterpoelen, zoals er veel lagen tussen het grote bosgebied van het Puitvoet en de Hazendans.

De dag na zijnen trouw was Stien al op weg, met de bak op de rug vol met metsersgerief. Voorlopig had hij werk en in de winter kon hij wel bij de blokmakers helpen. Stien was enen van de taaie soort, middelmatig groot en een karakterkop: de oren ver van de kop, een scherpe grote neus en strenge diepliggende ogen. Hij had verweerde handen die wisten wat werken betekende. Hij kon tegen een stoot.

Maria kon in de Statiestraat bij madame Verboven alle weken het herenhuis schrobben en schuren. Bij twee ouwe vrijsters deed ze de was. Dat waren echte zuurpruimen die opgingen in zaad, nooit waren ze tevreden. Maria zweeg. Naast het weinige geld dat ze daar ontving op die wasdag, kon ze er twee keer eten. Dat was dan al uitgespaard.

Maria wist waarom ze zweeg. Ze zag de miserie rondom haar. Overal was zwarte armoede. In de stad woonden vierduizend mensen die moesten leven van aalmoezen en liefdadigheid. De meid hoorde dikwijls bellen bij madame Verboven, een leurder of een bedelaar. Haar hart kromp ineen als ze die hoorde smeken om een aalmoes of een boterham en dan madam onderdanig en kruiperig bedankten om haar ter wille te zijn. Maria had geluk dat ze nog nooit had moeten schooien. Ze zag de vrouwen staan bij de broodbedeling aan de pastorij. Dat waren niet zomaar mensen, nee, dat waren Gusta, Germaine en Paula die, met hun kinderen aan hun rokken, wachtten op een brood. Ze wist ook dat veel mannen hun ellende wegdronken in de cafés. En dat Rachel en Rita meer slagen dan eten kregen

van hun man omdat er uit de kookpot niet meer kwam dan wat er was ingegaan.

Stien kon zich daarover opwinden: "Die rijken zwemmen in het geld en ze hebben er hun plezier in dat mensen voor hen moeten kruipen en voor hen hun pet afdoen." Op weg naar zijn werk zag hij de dompelaars en bedelaars langs de kant van de weg. Dat het allemaal geen brave zielen waren, wist Stien ook wel. Hadden ze de kans dan trokken ze een kip de kop uit. En als de kermis naderde of het werd Kerstdag dan werd er veel gestolen en nog meer gestroopt.

Stien en Maria waren geen zwartkijkers, ze leefden mee met de mensen in de wijk, waren niet bang van het leven. Het was toch altijd zo geweest, knokken om boven water te blijven. Ze waren nog geen jaar getrouwd of de ooievaar kwam op bezoek en Coletje werd zachtjes in de armen van haar moeder gelegd. De doop was het werk van pastoor Donders. En na de doop had Stien met peter en meter enkele cafés aangedaan. Een grote dag voor de vader.

Drie jaar later beviel Maria van de kleine Rosalie, een gezond boeleken. Wat kon hun hart nog meer wensen? Twee gezonde kinderen en ze stonden nergens in de schuld! In zijn weinige vrije tijd stoeide Stien met zijn twee dochterkes, zong voor hen en haalde fratsen uit. In de kleine werkmanswoning groeiden de kinderen op. Een ruimer huis was voorlopig ondenkbaar. Stien zei op luchtige toon: "Mensen zoals wij mogen nooit verder springen dan hun stok lang is."

Het was in 't putteke van de winter. Stien kwam op zijn houten blokken terug van Waasmunster waar hij een week bij een boer gewerkt en gelogeerd had. Nu was het zaterdag en hij kon zondag nog een dag bij de kinderen zijn. En na de hoogmis misschien een boom kaarten. Met zijn stevige pas kwam hij op Tereken aan. Voor zijn huis stonden twee vrouwen ernstig te praten. Germaine zag Stien staan en liep op hem toe. "Stien, we wisten niet waar ge werkte,

anders waren we u komen roepen." Dat kwam bij hem onwezenlijk over. Germaine raasde door: "We hebben alles geprobeerd om de koorts te doen zakken, niets heeft geholpen. De moeder van Roza heeft van die goede kruidendrankjes. We hebben geprobeerd de koorts af te bidden, ook dat hielp niet. Stien, er moet iets gebeuren!" Opeens werd Stien echt ongerust. Hij stapte het huis binnen, recht naar het bed van zijn vrouw. Maar hij week achteruit. "Wat is dat? Maria, wat is er met u gebeurd?" Ze keek ijlend naar hem en glimlachte flauwtjes. Hier moest inderdaad iets gebeuren. Een dokter bijhalen, de dokter moest komen... "Laat ons wachten tot morgen," zei één van de buurvrouwen. "Ja, laat ons wachten tot morgen," zei hij automatisch. "Waar zijn de kinderen, Germaine?"

"Mathilde, uw nicht, is ze komen halen. Daar moet ge u geen zorgen over maken." antwoordde de vrouw rap en stil. Bij Stien was het nog niet doorgedrongen. Hij bleef zijn vrouw bekijken. Op die enkele dagen was ze niet meer herkenbaar. De vrouwen uit de buurt spraken over de Zwarte Hand die toegeslagen had. In de buurt brandden veel kaarsen voor Maria's redding.

's Anderdaags was de koorts niet gezakt. De dokter kwam. Stien bezag hem. Hij las de onmacht in zijn ogen. De dokter zuchtte eens diep. "Het is een zware verkoudheid, Stien, het zal rap moeten keren." Het keerde niet, het ene volgde het andere op. 's Maandags stapten twee misdienaars in koorhemd met de lantaren en de bel vóór pastoor Donders op de zandweg. De weinige mensen op straat knielden voor ons Heer die passeerde. Roza zeí: "De sacramenten der stervenden, als ze die komen brengen, is het ermee gedaan. Stien, Maria, ik hoop voor die twee schaapkes dat het niet waar is."

Maar het was waar. Na de pastoor is de kistenmaker gekomen. De lijkbidder zette rouwvanen tegen de witte gevel van de werkmanswoning en biddende vrouwen vulden het

huis. Stien was in gedachte in een andere wereld. "Hoe kan dat nu? Maria is maar 28 jaar, haar leven moest nog beginnen. Ik ben een week weg, ik kom thuis en hier ligt ze..."

Wat moest Stien nu doen? Wat kon hij doen? Hij was nu weduwnaar met twee kinderen. Wat moest er met hen gebeuren als hij ging werken? Op de dag van de begrafenis is Mathilde bij Stien gekomen." "Stien als het voor u goed is, zal ik de kinderen bij mij houden. Het zal anders niet gaan." "Mathildeke, ge zijt een engel, ik zal u wel betalen." "Stien, daar spreken we nu niet over" zei de vrouw. Voor Stien was het een pak van zijn hart. Het was alsof hij zijn moeder zaliger hoorde zeggen: "Stien, onze Heer slaat niet of hij zalft."

Voor Stien stond het vast, als de lente kwam, zou hij naar Antwerpen gaan of naar Holland om werk te zoeken. Of wou hij gewoon effekes loskomen van Tereken om te vergeten wat hem overkomen was?

Op de winteravonden was Stien eenzaam, moederziel alleen. Dan zat hij te piekeren. Hier in de streek is niets te verdienen. Ik ken mannen die naar het noorden van Frankrijk trekken om daar te gaan werken in de stinkende textielkoten. Jef en Pol Perdaen pendelen alle jaren naar ginder om bij de boeren het seizoen te doen. Voor mij niet gelaten. Ik hoor zeggen dat ze daar nog slechter af zijn dan de beesten. Mannen en vrouwen slapen daar samen in stallen, wat kan daar van komen dat goed is? Werken van als de zon opkomt tot ze weg krimpt. En 's zondags werken, naar de kerk gaan ze niet. Dat ze veel geld verdienen, dat geloof ik. Ik weet ook dat er veel gezopen wordt, geld verspeeld met kaarten en gokken. Mannen die maanden van huis zijn... Ik ben ook een man, ik kan het weten!

En in de Walen, als ik daar ga kijken, kan ik direct beginnen in die smerige stinkfabrieken. Dat weet ik nog vanuit mijne soldatentijd. Daar zet ik nooit of nooit een voet

binnen, ik ben niet zot. Ik laat me niet wegsmelten aan de hoogovens. Wat heb ik allemaal niet gezien en horen vertellen over de Borinage? Een echte schande, vrouwen en kinderen die daar werken in de mijn, onderaan in de put, en dat twaalf uur per dag. Waar zit onze regering? Zoiets moesten ze verbieden! Ik heb ze met mijn eigen ogen uit de mijnpoort zien komen, vrouwen en kinderen zo zwart als kool en vol stof. Ik vloek niet rap, maar toen deed ik het wel. Ik had compassie met die kinderen, het was wraakroepend. Nee, in de mijn krijgen ze mij niet! Ik ben niet geboren om als een mol onder de grond te wroeten. Ik wil altijd de zon zien.

Maar er lag de metser nog iets anders op zijn maag. "In de Walen, in de fabrieken ginder krioelt het van de socialisten en rebellen. Ik geloof dat ze daar alle dagen staken en betogen. Ik heb daar honderden rode vlaggen gezien. Volgens die grote roepers deugen de bazen niet en zijn ze zweetdieven, slavendrijvers. De pastoors hebben ook de boter gegeten, die zuipen en roken sigaren bij de fabrieksbazen. Ik heb het zelf gezien, anders zou ik het niet durven zeggen. De kerken lopen daar leeg, alleen vrouwen, geen mannen meer. Waar moet dat naartoe? Daarbij, ge kunt toch niet zonder bazen. En wat zouden we gaan doen zonder pastoors? De wereld zou rap om zeep zijn. Nee, nooit naar de Walen. Ik ben katholiek en dat blijf ik!" Zo overzag Stien de situatie.

Op een zondag na de hoogmis stapte hij binnen in café ‘Onder den toren’. Meester Baert zat alleen aan een tafel te wachten op kaarters. Hij was een fijn heertje met een ferme moustache en een fijn brilleke op de wipneus. "Dag Stien, hoe is 't?" Stien wist wat hij bedoelde. Hij haalde zijn schouders op. "Hoe kan het zijn met een man alleen?" Het werd stil. "Is 't waar, Stien, zoekt ge naar werk?" Stien knikte bevestigend. "Ik ben gisteren bij de broeders in ' t zothuis in de Nieuwstraat geweest. Ze zoeken een metser. Niet voor hier, maar in Borgloon zijn ze een school en een klooster aan

't bouwen. Ga daar maar naartoe met mijn complimenten, zij zullen u wel een briefke meegeven." Meester Baert keek Stien onderzoekend aan. "Bedankt meester, ik zal daar eens gaan kijken."

Stien had veel respect voor meester Baert. Dat was de meest geleerde man van Tereken. Hij kende heel de gewijde geschiedenis uit het hoofd en kende de geschiedenis van de gewone mensen. Tegen Stien had hij eens gezegd: "De liberalen zouden willen dat we onze gewijde geschiedenis in de stoof steken, die zijn zot. Ons mensen weten alles over het stalleke van Bethlehem, over ons Heer die aan 't kruis gestorven is in 't Heilig Land, zoiets smijt ge niet in 't vuur."

Nog diezelfde dag ging Stien naar het zothuis in de Nieuwstraat. Hij kreeg een brief mee voor Borgloon. Broeder overste verzekerde hem dat hij daar als metser kon beginnen. Stien was opeens een andere mens, en met lichte stap ging hij naar Mathilde en zijn kinderen die goed en wel opgroeiden. "Mathilde, ik ga werken in Borgloon." Mathilde keek verbaasd. "Borgloon, waar ligt dat?" "Ik zal het wel vinden, Mathilde. Ik zal het nog eens goed vragen aan meester Baert." "Hoe lang blijft ge weg, Stien?" Het werd stil tussen die twee. "Ik kom zeker naar huis als het Terekenkermis is."

Vóór de afreis nam Stien afscheid van zijn dochterke van zes en de kleine Roza. Mathilde bakte die avond pannekoeken. De vader bekeek zijn kinderen voortdurend. Het afscheid drukte op hem maar gaf hem tegelijkertijd de kriebels. Het avontuur lokte hem, hij wilde zijn vleugels uitslaan... Hij had een afspraak met Baziel, de paardenvoerman. Die zou hem meenemen tot in Antwerpen. Baziel was blij. "Stien, ik heb graag iemand naast mij op den bok die ik kan vertrouwen. Ge kunt nooit weten wat er gebeurt als ge door al die bossen rijdt. De laatste tijd is 't wel wat rustiger, maar hoeveel voermannen zijn er al niet aangevallen door struikrovers of soldaten?"

Stien wipte nog eens binnen bij schoolmeester Baert om hem te bedanken voor de goeie tip die hij gegeven had. Weer vertelde de meester boeiend. "Stien, ik weet het beter dan gelijk wie, ze zullen het u nooit op een schotelke brengen. Van de rijken moogt ge nooit iets verwachten, dat zijn smoelentrekkers. Zie ze maar eens zitten vooraan in de kerk op hunne velouren stoel. De pastoors moesten dat verbieden!" Zo was meester Baert, hij draaide nooit rond de pot.

Om vijf uur in de morgen klakte de zweep van Baziel en weg waren ze. Voor Stien zou het een tocht van 100 kilometer worden. De paarden stapten snel door de bossen waar volgens de verhalen die 's winters aan den haard werden verteld, voetbranders, heksen en struikrovers leefden. Ze passeerden het grafkruis van Tassyns die in 1799 vermoord was toen de sansculotten onze streken onveilig maakten. Ze plunderden kerken, staken boerenhoven in brand, verkrachtten vrouwen. Hoe dikwijls had zijn moeder Alexandrina het hem niet verteld: "Stien, Tassyns was bij de mensen graag gezien. Zijne zoon was den hoofdman van de Brigands. Onze jongens verschuilden zich in de bossen om de sansculotten, dat gespuis, te bevechten. Ons jongens weigerden soldaat te worden in het Franse leger. En ons pastoors moesten trouw zweren aan Frankrijk, maar ze bleven trouw aan de paus van Rome. Omdat ze zijn zoon niet konden snappen, gaf die laffe commissaris Kever het bevel de vader dood te schieten. Toen de mensen dat hoorden, bestormden ze het gemeentehuis. Te laat, Stien, den brave mens was dood. Jongen, voor ons was hij een echte martelaar die voor zijn geloof gestorven was. Uiteindelijk gingen ons jongens vechten voor outer en heerd, ze zongen met doodsverachting 'O, kruise de Vlaming!" Wat konden ze doen tegen de overmacht? De sansculotten jaagden hen op en wie ze te pakken kregen, werd in koelen bloede gedood. Het waren verschrikkelijke tijden."

Ze waren het grafkruis al lang gepasseerd toen Stien de stem van zijn moeder nog altijd hoorde. De karrewielen rolden over Beveren en Zwijndrecht. Vanop de bok zag de metser de machtige Lieve-Vrouwetoren van de kathedraal in Antwerpen. Hij kende de havenstad vanuit zijn soldatentijd. Het laden en lossen van de schepen en vooral het schipperskwartier met zijn cafékes boeiden hem. "We zijn er!" riep Baziel. De zilveren Schelde lag voor hen, de Sint-Annekesboot lag geduldig te wachten. De voerman reed met paard en kar tot aan de overzetboot. Stien keek zijn ogen uit. Op de Schelde voeren vissersboten, hij zag de blinkende vissen in de netten spartelen. Voor hem stond de Antwerpse kathedraal. "Wie dat gebouwd heeft, waren geen uilen, dat kunnen ze nu niet meer. Moest ik kunnen tekenen, ik zette alles op papier."

De motor sloeg aan en de stoomboot verwijderde zich langzaam van de linker Scheldeoever. Daar lag de stad van Lange Wapper. Stien dacht aan meester Baert en zijn verhaal. Hoe was het ook weer...? " Het gebeurde op een schonen dag. Een Franse stoomboot voer de haven van de Sinjorenstad binnen. De kapitein had aan de Hollandse toleisers zijn voeten geveegd. Onder het bewind van Napoleon had de havenstad een goede beurt gehad. De Antwerpse haven moest dienen als een pistool, gericht op aartsvijand Engeland."

"Een Franse matroos stapte aan wal om eens ferm de bloemekes buiten te zetten. Onze knappe matroos werd smoorverliefd op een mooie blondine. Ze was dienstmeid en kon niet lezen of schrijven. Matrozen lieten er nooit gras over groeien, in elke haven een lief, maar nu was het gemeend en ze trouwden. De matroos tekende met veel zwier het huwelijksdocument, de bruid zette een zuiver kruisje. Uit haar schoot zouden drie kinderen rollen.'"

"Het derde kind, Henrike, was een ziekelijk en slap ventje. Hij groeide op met een enorme leeshonger.

Uiteindelijk stak hij het zelfs in zijn bolleke om schrijver te worden. Maar zou hij in de taal van zijn vader of in die van zijn moeder schrijven ? Hij koos voor het Vlaams en hij 'vervlaamste' zijn naam tot Hendrik, de achternaam Conscience bleef natuurlijk onveranderd. Hij schreef 'De Leeuw van Vlaanderen', een boek dat ons hartje deed trillen van de deugd. " Zo had meester Baert het hem verteld.

In het schipperskwartier kregen de paarden haver en drinken. De twee mannen stapten een herberg binnen van waaruit de voerman zijn beesten in de gaten kon houden. De dienster was een brok gezonde natuur en de ogen van Baziel en Stien bleven aan haar ronde kont plakken. Ze wist dat ze aantrekkelijk was en vroeg met een glimlach: "Schatjes , wat moet ge drinken? " Stien zei rap "Twee bruine." Baziel moest lachen. " Als ge zoiets in uw bed krijgt, zou een mens ongelukken doen." De twee dronken een paar pinten en aten hun boterhammen. Het schoon kind was zo goed geweest een voerman aan te spreken die naar de Kempen moest. Stien kon met hem meerijden, hoewel hij gerust daar had willen blijven. Hij glimlachte stillekes. "Ja, 't was een schoon kind, had ik tijd dan moest ze 't mij geen twee keer vragen. " Toen de avond viel, kon hij in een schuur slapen.

's Anderdaags op de middag was hij in Sint-Truiden waar hij weer een andere voerman trakteerde. Nog voor de avond was hij in Borgloon om 's morgens in de rij van de metsers te gaan staan.

Drie jaar werkte mijn overgrootvader in Borgloon. Het was november toen hij opeens weer op Tereken arriveerde. Zijn kinderen keken hem onderzoekend aan, hij was weer lang weggeweest. Na de koffie met spekboterhammen zei Stien: "Mathildeke, Coletje, Roza, ik ga niet meer werken naar Borgloon. In Sluiskil, tegen Terneuzen in Holland, vragen ze metsers. Vanuit Sint-Niklaas vertrekt er een stoomtrein naar Terneuzen. Dan kom ik misschien alle weken naar huis. Ik zal zien hoe alles daar draait." Mathilde

was blij. "Stien, dat is een goed gedacht. Beziet uw kinderen eens, die hebben dat nodig van u op tijd en stond eens te zien."

Op maandagmorgen stond de metser op het perron te wachten op de puffende trein die hem naar het land der Kaaskoppen zou brengen. In hem was weer dat gevoel, hij stond opnieuw op het punt om iets nieuw te gaan beleven...

Hij werkte al een paar maanden in Zeeuws-Vlaanderen. Daar waar hij logeerde, passeerde regelmatig een kleine, vinnige vrouw uit de buurt. Op een avond ging Stien in de kruidenierswinkel waar zij in de winkel stond een zakje pijptabak halen. Ze kenden elkaar gewoon van ziens , als ze elkaar tegenkwamen, lachten en pinkten ze eens naar elkaar. Het kwam in de winkel tot een klein gesprek, niets meer. "'t Is schoon weer." "Ik kom uit Sint-Nik1aas." "Ik ben onderwijzeres," zei Joke. Haar naam kende Stien ondertussen al.

Op een zondag wandelde Stien wat rond in het dorp. Ze liepen weer op elkaar. Hij nodigde haar uit om in een café een biertje te gaan drinken. Dat deed ze niet, maar ze zei: "Stien, ge ziet er nogal een deftige mens uit, kom bij mij een potje koffie drinken. Mijn zuster is juist op bezoek." En Stien dacht: "De vliegen kunt ge afslaan, maar zoiets afslaan dat doet een mens niet!"

Door een eenvoudig gesprek wist Stien dat de man van Joke twee jaar geleden gestorven was. Nu zag onze weduwnaar nog meer lichtjes branden. Het klikte wonderwel tussen die twee. Het begon met een klein afscheidskusje. Voor Stien was dat eens proberen.

Regelmatig kwam Stien bij Joke over de vloer en haar zuster was niet meer te zien. Eens het ijs gebroken was, kwam van de kusjes wat anders. Ze voelden elkaars bloed stromen. Hij, die zoveel jaren niet meer met een vrouw had geslapen, voelde in zijn binnenste een hete vulkaan die op uitbarsten stond. In het begin was Joke erg afstandelijk,

maar Stien de charmeur kreeg zijn zin en zij haar goesting. Ze vonden de weg naar het bed. Het was wel tegen de regels van de Heilige Kerk en ook Joke had als protestantse heel wat gewetensbezwaren. Maar na het onstuimig liefdesspel was Stien in de zevende hemel. Hij had ook zijn twijfels. "Moest ik nu doodvallen, zou ik dan naar de hel gaan? Dat kan toch niet voor iets dat zoveel deugd doet?"

Nogal snel kwam de ontnuchtering, toen het woord 'trouwen' viel. Nu kwam het uur van de waarheid. Joke, de kinderloze weduwe, wist dat Stien twee dochters had, dat was voor haar geen probleem. Het grote obstakel was echter dat zij een overtuigde protestantse was en hij een koppige aanhanger van Rome. Hoe was dat te overbruggen? Op een avond, nadat Joke koffie had gezet, werd de pijnlijke stilte doorbroken.

"Stien, dat kan zo niet verder. wat zullen mijn buren op den duur niet gaan zeggen? Als ik moest trouwen met u, moet ik de kinderen dan verder opvoeden in het Rooms geloof? Ik zou dat niet kunnen. Ik hou het bij de bijbel die gij nog niet eens moogt lezen. Moet ik die kinderen dan laten bidden tot al die heiligen waarin ik niet geloof? Moet ik hen vertellen dat Maria de moeder van God is?" Stien had weinig te zeggen, hij voelde de grond onder zijne stoel wegzakken. Hij zei met een bevende stem: "Zolang er op onze kerktoren een haan staat, blijf ik katholiek." Hier zweeg hij. Hij wilde Joke niet kwetsen. Maar hij dacht: "Voor geen geld ter wereld wil ik mijnen hemel verliezen, niet voor een protestantse, niet voor Joke." En zo voltrok zich een klein liefdesdrama, de vrijage en de trouwpartij gingen niet door. Een nog niet gebluste godsdienstoorlog had hun twee harten gebroken.

Toen meester Baert vernam dat het liefdesschip van Stien was gestrand, zei hij: " Tja, al is de godsdienstoorlog uitgebroken in de jaren 1500, Stien en Joke hebben de stukken en brokken op hunne kop gekregen. We mogen niet vergeten dat de mensen jaren en jaren moesten knielen voor

koningen, bisschoppen en pausen. Die heren wisten alles en elkeen moest naar hun pijpen dansen. Ze beschouwden zichzelf als de plaatsvervangers van God op aarde. Zij waren de gezalfden. Zolang de mensen dat slikten, was er niets aan de hand. Honderden jaren werden de mensen overspoeld door geboden en verboden, overrompeld met tekeningen en schilderijen van engelen, duivels, heiligen en taferelen van het Laatste Oordeel. In het vagevuur en in de hel bleven de verdoemden eeuwig branden. De sukkelaars kwamen daar nooit uit. God werd voorgesteld als iemand met stijve lachspieren, die niets anders te doen had dan zich kwaad te maken. Hij strafte het volk aan de lopende band met pest, cholera, honger en ellende. Maar de kerkvorsten met mijter en gouden mantel hadden telkens weer een antwoord. 'Het is de wil van God. Een mens moet zijn kruis dragen.' Terwijl zij zwommen in weelde. De bedelaars, schooiers en het gepeupel begrepen het zo niet. Als ze in de kerk kwamen, deden hun ogen pijn van al die blinkende diamanten en sieraden. “Godverdomme, als die stinkaards dat zouden verkopen, konden wij ook onzen buik vullen!” Als de heren uit den bovenbouw dergelijke praat hoorden, gingen ze op hun achterste poten staan. "Dat zijn ketters, die moeten op de brandstapel!"

In Duitsland verscheen Luther op de preekstoel. Hij was zelf niet zuiver op de graat, maar sloeg nagels met koppen. De mensen en vorsten hoorden dat graag. "De paus is een gevaarlijke gek die zegt dat hij de plaatsvervanger van God is. Dat stinkt naar hovaardij. Het ware beter dat hij van zijn gouden troon stapte. Ons Heer is toch in een stal geboren? De Kerk heeft van de kerk een winkel gemaakt waarin ze nu al aflaten verkopen. De rijken kunnen hunnen hemel kopen voor heel hun familie. Elk dorp heeft zijn bedevaartplaats met evenveel offerblokken."

Meester Baert ging verder: "Ik zou Stien en Joke nog veel meer kunnen vertellen. De hervormers zegden dat God

goedheid was en genen boosdoener die de mensen wil straffen." Ze zegden: "Leert lezen en schrijven zodat ge den Bijbel kunt lezen." Dat Luther dit allemaal uitkraamde was voor de kerkvorsten geen probleem. Wel dat de mensen nu hun huichelarij doorzagen. Dat de koningen geen goud meer wilden geven voor het leger van de paus van Rome was geen bezwaar, ze konden het zelf best gebruiken."

"Om dit alles en nog veel meer braken godsdienstoorlogen uit in naam van het kruis. Daar dragen Joke en Stien nu nog de gevolgen van. De koning van Spanje, een gatlikker van Rome, stuurde de bloedhond, Hertog van Alva, naar Vlaanderen en de Nederlanden om de ketters, de beeldenstormers hun verdiende straf te geven. De Macht was bang van diegenen die samenhokten in de cafés en op de markten. Hun spionnen meldden hun heren verschrikkelijke dingen. "Ze doorzien uw corruptie. Ze zingen schampliederen over de paus en de bisschoppen. Ze tekenen spotprenten. De Macht wordt altijd bang als ze het volk niet onder controle heeft. Om de vrijheidsgedachte in de kiem te smoren, martelen ze en leggen ze brandstapels aan. Om de vrije monden het zwijgen op te leggen." "De hervormer Willem van Oranje werd uit Antwerpen, uit Vlaanderen verdreven. Duizenden aanhangers van het nieuwe geloof vluchtten naar Holland. Wie ze konden snappen, kwam op de brandstapel terecht. Ja Stien, het was een ramp, de kloof tussen Vlaanderen en Nederland was totaal want wij bleven onder de hoede van Rome. En al schreven we toen het jaar 1500, Joke en Stien konden dat allemaal niet overbruggen."

"Ondertussen staat er weeral wat anders op stapel. De liberalen en de socialisten willen zich bevrijden uit de kerkelijke tirannie, ze willen scholen zonder kruis. Spijtig, mensen vallen altijd van het ene uiterste in het andere. Wat goed is, zou men moeten bewaren en tegelijk moet men nooit bang zijn van vernieuwing." Dat was de redenering van meester Baert.

KERMIS, LIEFDE EN DOOD.

Het was kermis op Tereken en Stien was thuis, te midden van zijn mensen. De maand augustus was gekrompen, het koren was geschoren en de winter geboren. 's Vrijdags werd de kermis ingezet aan de kapel van Tereken. Pastoor Donders had zijn wit koorhemd aan, de koster Prosper stond klaar met het zangboek in zijn hand. Er waren heel wat bedevaarders voor de boetetocht naar Halte. Stien stond langs de kant, als toeschouwer. Hij bekeek de moedige vrouwen en mannen die zich klaarmaakten voor een voettocht van zestig kilometer over een heuvelachtige weg. Eens in de basiliek van Halle zouden ze hun voeten wassen, wat eten en terugkeren op hun houten blokken. Tegen zondagmiddag werden de vrome boetelingen terug verwacht.

Pastoor Donders vertelde voor de zoveelste keer het verhaal van de miraculeuze zwarte Madonna. "Beste bedevaarders, het was in het jaar 1580 dat de Calvinisten de stad Halle beschoten. De zwarte Madonna redde de stad door alle kanonballen in haar schoot op te vangen. Onze-Lieve-Vrouw zag zwart van al dat buskruit. Bid tot haar en ze zal u verhoren." Het leek Stien of de pastoor dat alleen aan hem vertelde want Joke zweefde door zijn geest. De bedevaarders kregen de zegen en wijwater over zich heen gesprenkeld en dan gingen de houten blokken richting Dendermonde.

Pastoor Donders keek zijn 'beste' parochianen na. De kermis van Tereken beschouwde hij als een noodzakelijk kwaad. "Kermis is het oorkussen van de duivel" zei hij luidop. "Ze zullen toch weer de beest gaan uithangen en zich bezuipen. Verleden jaar is er zelfs gevochten." De burgemeester en de politiecommissaris gaven Donders gelijk. "Er zijn altijd mannen die uit de band springen. De gendarmen moeten ze maar in 't oog houden, want als ze beginnen zuipen en dansen weet ge nooit waar ze stoppen."

Stien zag het minder zwart in. "Ik heb genen burgemeester of pastoor nodig om te kermissen, die pottenkijkers!" Zondagmorgen zou hij gaan kaarten en kegelen. In de namiddag met Mathildeke en de kinderen naar de volksspelen en dan wachten op de eerste bedevaarders uit Halle. Rond de kapel zag het dan zwart van 't volk. Stan kwam aangereden met de velo. "Het is Mie Van Mol die op kop zit!" Algemene verwondering bij de toeschouwers. Mathilde gaf Stien een elleboogstoot. "Mie zal zoeen boetetocht wel goed kunnen gebruiken, hé!" Daar was ze, een vrouwke zo mager als hout kwam nog redelijk fris aan op haar houten blokken en met de paternoster rond hare nek. Stien zei: "Ge moet het toch maar doen, Mathilde."

Mathildeke had de twee zusters van Stien zijn vrouw uitgenodigd en bakte wafelen voor de kinderen. Stien deed ondertussen een dutje. De vrouwen hoorden hem ronken. "Meneer zal straks wel wakker zijn als hij op stap kan gaan" , lachten ze. Zo was het. Toen Stien wakker schoot, begon het al te schemeren. Hij ging voor de spiegel staan, kamde zijn haar, deed zijn zwarte velouren vest aan en zette zijn pet op. Klaar! "Kinderen, goeden avond, vader gaat eens wandelen." De vrouwen lachten dat ze schokten. "Stien, mogen we niet mee?" "Nee, een stapke in de wereld zetten, doe ik alleen!" En weg was hij.

Eerst ging hij café De Vrede binnen en dronk daar een paar bruintjes. Maar hij had nog andere plannen. Stien wandelde de pikdonkere Kapellestraat in, een verlaten weg met drie boerenhoven. Hij passeerde het Heethof, zes huisjes waar ge met uw hand aan de dakgoot kon, in de voorhof een gezamenlijke waterpomp met schijthuis . Daarachter lagen de bossen van Puitvoet. Stien bereikte zijn doel, café De Vier Emmerkes. Hij hoorde zingen en de slag van den djoembal. Hij stampte de deur open. Te midden van 't café zong Marie Planché haar lijflied. De metser ging in een hoekje aan de toog staan.

Na het ingrijpende lied werd Marie stormachtig toegejuicht door ontroerde harten. In de petroleumlampen dansten de vlammen en verspreidden een spookachtig licht. Stien bestelde bij Pauline, de bazin, een bruin biertje. "Liefst een grote zonder schuim." De tooghangers spotten. "Ha, Stien, ge leeft toch nog. Hoe was't in Holland, zijn dat daar hete wijven? Als ge nu de kaas van tussen onze boterham komt eten, blijft dan maar weg."

Stien lachte mee. Lauren Meersman begon op zijn accordeon te spelen terwijl Adhemar op den djoembal sloeg. Onze zwerver zijn ogen waren vastgespijkerd op een vrouw met een rode bloem in het haar. Het was Henrica, de voddenraapster. Haar vrijer lag naast haar te slapen met zijn kop op tafel, hij was stomdronken. De spotters riepen "Ge moet eens kijken naar onze metser, die komt zijn baard hier scheren zonder zeep." Stien zei niets, voelde de warmte en rook de geur van dat fris vrouwenlichaam. Hij trok haar wat dichterbij en zij liet begaan. Na de tweede dans nam de weduwnaar de koe bij de horens.

"Henrica, laat dat varken slapen, die verdient geen wijf gelijk gij. Kom, we zijn hier weg." De vrouw zei niets en liep mee naar buiten. Pauline en de tooghangers riepen het koppel achterna. "Stien, pak haar eens goed vast!" "Henrica, laat u niet doen, hij kent zijne stiel!"

Sander, de slaper, werd wakker geschud onder luid gelach. Ze waren ongenadig. "Hé, hoorndrager, Stien is met uw lief weg." "Een schoon ding. S1aap rustig voort." "Sander, haast u, ze zijn nog maar juist weg. Ik denk dat uw broek te kort is." Sander bezag ze met dwaze dronkemansogen en werd rood tot op zijne navelbuik. Vijf minuten later was hij weg, bedolven onder hoongelach. "Te laat Sander, de vogel is gaan vliegen."

Henrica hing aan de arm van Stien. Af en toe bleven ze staan om te zoenen en te knuffelen. Ze bezochten nog een paar cafés maar hadden eigenlijk genoeg aan elkaar. Later

bracht Stien de vrouw naar huis. Stien, die van aanpakken wist, zei: "Henrica, laat ons zo rap mogelijk trouwen." Zij zei niets, vloog haar vrijer dan rond de nek en riep: "Stien, liever vandaag dan morgen." Het was voor alle twee de beste oplossing.

Op 27 januari 1864 had pastoor Donders weer volk in zijne winkel en zegende het huwelijk in tussen Stien Heirbaut en Henrica Hansens. Donders, een mensenkenner, zag dat het hoog tijd werd of de kleine kwam hen al tegen vóór ze in het huwelijksbootje stapten. Het ging inderdaad allemaal razend snel, vijf maand later werd Henri Heirbaut in het bevolkingsregister ingeschreven. Dat was bepalend voor mijn toekomstig leven, mijn grootvader was geboren en Henrica werd mijn overgrootmoeder.

Stien was dan wel gene grote vent, hij had een leeuwenhart en was een doorzetter. Hij vond werk in de streek. Het koppel was gelukkig, ze deelden lief en leed. De kinderen uit het eerste huwelijk van Stien hadden een goede moeder en bovendien kwam Mathildeke af en toe eens poolshoogte nemen. Toen werd Amedeeke geboren, kort daarop Carolus.

Zes maand later sloeg de Zwarte Hand weer toe. De jonge moeder lag aan het ziekbed gekluisterd. Helpende buren liepen het werkmanshuis in en uit. Niets mocht baten. Wonderdrankjes, paternosters, alles was tevergeefs. Pastoor Donders stond machteloos.

Mijn overgrootmoeder stierf toen ze 29 was. Zachtjes was de lieve voddenraapster "godvruchtig ontslapen in de Heer". Pastoor Donders zei zacht en zoet: "Stien, ze is recht naar de hemel. Gij zult uw kruis moeten dragen." Wat kon Stien daarop zeggen, overmand door pijn en smart. Zijn hart bloedde. Voor de tweede keer weduwnaar. Opnieuw moest hij vechten om te overleven. Gelukkig had hij altijd iemand gehad om op te steunen. Nu was er Theresia, de oudste zuster van Henrica, een flinke vrouw voor haar leeftijd.

"Stien, we zijn er om elkaar te helpen. Colette en Roza zijn al groot, maar ik zal wel voor de kleinsten zorgen." "Theresia, ge zijt een engel." Tegen wie had hij dat nog eens gezegd...?

De tijd vloog voorbij. In het begin waardeerden de buurvrouwen het werk van Theresia. "Theresia dat is een goed mens, ze offert zich op voor de kinderen van haar zuster." "Henrica heeft een engel van een zuster." "Stien heeft al veel kloppen op zijne kop gekregen, er was altijd een vrouw die hem uit de nood hielp." "Hij verdient dat, die mens." Maar die stemming sloeg om. "Theresia is de laatste tijd niet meer buiten te slaan bij Stien." "Het is toch zijn schoonzuster?" "Als ik dat zeg, moet ge achter mijn woorden niets zoeken maar de laatste tijd blijft ze daar slapen." "Da's niet waar. Dat weet ik nu heel goed. Dat is alleen maar als er een kleine ziek is." "Dan zijn die de laatste tijd veel ziek." "Het zijn mijn zaken niet, maar elkeen spreekt erover." "Dat kan niet, gij die anders altijd alles weet!" "Laat ons erover zwijgen, elk in zijn eigen kot. Het zijn grote mensen, ze weten wat ze moeten doen..."

Zo werd er geroddeld. Theresia wist dat. Tegen Stien zei ze: "Laat die wijven maar roddelen, ik ken die klappeien. Ik weet alleen dat ik recht in mijn schoenen sta."

Het was laat op een zomeravond. Stien zat op een lage stoel voor de deur. Wat zag hij daar in de verte, was dat niet pastoor Donders? Wat heeft die hier zo laat nog verloren? Komt hij de Sint-Pieterspenning ophalen, zit de paus weer zonder geld? De pastoor stopte zijn fiets voor de voeten van Stien, die wat harder aan zijn pijp snokte. "Zo laat op de baan, meneer pastoor. Ligt hier iemand op sterven? Of is er soms een schaap verdwaald?" "Toeval, Stien, louter toeval. Ik zei bij mezelf, ik rij eens tot daar." "Schoon zomerweer, pastoor, de wind komt uit het zuiden."

Donders was nerveus en zette zijn platte hoed recht. Hij voelde dat hij over de brug moest komen. "Hoe is het met de kinderen, die twee van Maria zijn toch al getrouwd hé?"

"Gij hebt ze toch zelf getrouwd, waar zouden ze dat anders doen?" Donders bloosde en Stien had er zijn plezier in. "Stien, ons Heer heeft u dikwijls geslagen. Toch zijt ge een gelukkig mens, dat zeggen ze allemaal." "De mensen kunnen het weten," spotte Stien. De pastoor gooide het dan maar over een andere boeg. "Stien, hoe is 't met Theresia?" "Goed, ze is hier niet." "Uw schoonzuster is een engel. Ze is voor u een grote hulp. De mensen zeggen..." "Wat zeggen de mensen, pastoor, spreekt uwen buik maar uit." Stien begon nattigheid te voelen. "Stien, een mens is maar een mens. En zo altijd een vrouw in huis. D'er is een spreekwoord waar veel waarheid in zit. 'Zet de kat nooit bij de melk'." De weduwnaar beet op zijn pijp. "Wat hebben die kat en die melk hier mee te maken?" "Ik geef de mensen gelijk. Ze vragen zich af 'Waarom trouwt Stien niet met haar?' Moest ge het mij vragen, ik zou het ook zeggen." "Donders, ik vraag u niets." zei Stien boos. De pastoor zette zijn laatste aanval in. "Waarom vraagt ge het niet aan Theresia, ze verwacht het misschien. Daarbij, wat kan er nog gebeuren ? Theresia is buiten jaren, ze is er 51." Donders pakte zijne fiets en riep nog eens "Goeden avond, Stien."

Stien vloekte tegen de sterren op. "Die moeial, godverdomme, dat hij zich moeit met zijn eigen zaken!" Maar willen of niet, het zaad was gezaaid. "Dien aap heeft nog gelijk ook. Ik zal Theresia vragen of ze deze winter bij mij komt slapen."

En het was niet meer te vermijden, het huwelijk tussen Stien en Theresia kwam tot stand. "Ons Henrica is juist tien jaar dood, we hebben lang genoeg gewacht, Stien." Donders had zijn slag thuis gehaald, de verdwaalde schapen weer op het rechte pad gezet. Hij zong voor hen een mis in het Latijn.

Bijna achttien jaar waren ze getrouwd. De metser was 73 toen zijn vrouw haar laatste adem uitblies. Stien kende de volgorde: de pastoor, de kistenmaker, de lijkwagen en dan

naar haar laatste rustplaats. Het was de derde keer dat Stien deze weg had afgelegd. Mijn overgrootvader zou nooit meer hertrouwen. Bij zijn schoondochter Leontine Van Esbroek stond een leunstoel klaar aan de haard. Stien werd door Leontine op handen gedragen. In de familie Heirbaut was er nu een verteller met ervaring.

HET WAASLAND, EEN WONDERLAND.

Aan de haard in zijn vertrouwde zetel zat Stien, met grijze haren. De kinderen van Leontine luisterden vol spanning als hij vertelde. "Ik ben soldaat geweest, ik heb veel gezien: stoomboten, treinen, staalovens en mijnen. Ik was blij als een kind als ik terug thuis kwam op Tereken. Het Waasland wordt door drie dingen gedomineerd. Boven het groene landschap verheffen zich de vele spitse kerktorens, een binding tussen hemel en aarde. In de kastelen wonen geen ridders meer, ze zijn klein en verstoppen zich achter eiken en beukendreven. Overal waar ge kijkt, draaien de windmolens, in elk dorp een dozijn. Meester Baert zei me: "Stien, in het Waasland draaien er juist geteld 150 molens. En molens vindt ge terug in veel straatnamen. Bij de mensen staat de molenaar hoog in aanzien. De molenaarsknechten doorkruisen de streek met paard en kar om bij de boeren het graan op te halen dat gemalen moet worden. De mulder kan niet leven zonder wind, hoe zou hij anders de molenwieken laten draaien? En draaien de wieken dan wordt het graan gemalen, dan wordt er brood gebakken, dan is er eten."

"En dan is er nog iets bijzonders aan het Waasland, hoge canadabomen en wilgen rond ontelbare bolle akkers. Rond de groene weiden tronken en knotwilgen. Het kan niet missen dat er in elke straat een blokmaker woont en elke wijk een brouwer heeft, blokmakers en wevers hebben een droge lever."

"De canadabomen groeien hier goed omdat de grond vochtig is. De pachters van die grond worden door de eigenaar verplicht rond de akkers bomen te planten. Da's tegen den boer zijn goesting want de boomwortels zuigen al het voedsel uit de magere grond. Als de boer in de winter de bomen velt, krijgt hij voor zijn werk het brandhout. Het geld

van de verkochte bomen steekt den eigenaar zonder blikken of blozen in zijne zak. Wie baas is, heeft veel te zeggen."

"Ge ziet met uw kinderogen alle dagen bomen vervoeren met een hurs. Da's een voertuig uit den tijd van de Romeinen met twee wielen, een man hoog, en in den beugel hangen vier of vijf bomen. 't Is een gevaarlijk spul. Er kwam eens een kind onder de wielen terecht, de paardenvoerman kon het gevaarte niet meer afremmen en het kind was op slag dood. Als ge een hurs ziet, springt dan maar weg." De kinderkoppen rond de haard knikten.

"Wat ik nu vertel, geldt nog maar voor een klein deel van het Waasland. Waar ge gaat langs Vlaamse wegen, overal komt ge veldkapellekes tegen. Daarin vindt ge alle heiligen van uit den hemel en Maria spant de kroon. En dan al die bossen. De bossen van Puitvoet ken ik als mijnen broekzak. Die van Puivelde zijn nog veel groter en die van Haasdonk zijn de grootste. Ik ben er nog nooit een heks, struikrover of dwaallicht tegengekomen, maar als de nacht valt, blijf dan maar ver weg uit de bossen. De eigenaars zijn kasteelheren, notarissen en andere rijke mannen. Die denken dat ons Heer de hazen en fazanten voor hen alleen heeft geschapen. Zij die een haas stropen doen dat uit armoede. Maar er zijn stropers die hazen en konijnen schieten met een lichtbak, dat zijn de echte, dat is te grof. Op een keer schoot de boswachter van meneer Janssens Jef De Lamper dood. De stroper was dood maar de boswachter werd vrijgesproken. Ik weet het, de boswachter is ook maar een mens maar Jef de Lamper ook, die had vier kinderen. Lowie de Snol werd door de gendarmen gesnapt en moest een maand brommen in Dendermonde, op water en brood. Zijn kinderen zagen grauw van de armoede."

"Dit is echt gebeurd in de bossen van Haasdonk. Germaine, een stokoud vrouwtje, sprokkelde samen met haar kleinkinderen hout in de bossen om zich in de winter te warmen. Ze werden betrapt door die rijke smeerlap die hen

harteloos het bos uitjoeg. Het hout moesten ze laten liggen. Germaine, het menske, huilde bittere tranen. Is dat niet wraakroepend, zoeen mannen moesten branden in de hel. Ik zeg niet dat er geen goeie rijkaards zijn, maar ge kunt ze op één hand tellen."

Aan de haard werden vele vragen gesteld. Al lachend zei Stien: "Vragen stellen is geen kunst, ze goed beantwoorden wel."

Op een avond vroegen de kinderen van Leontine hem te vertellen over de Schelde, toen hij de dijken hielp herstellen. Stien zuchtte eens diep, 't was precies of hij - die het leven altijd van de zonnige kant bezag - moest die zoete herinneringen uit de toppen van zijn tenen halen.

"Als ge op de hoogste kerktoren kon klauteren, zoudt ge zien dat het Waasland een waterland is. Ingesloten door Schelde, Durme en Moervaart en met Holland op een boogscheut. Ik,heb eens een paar maanden de dijken helpen herstellen. Achteraf gezien was dat een hele belevenis. Met goede en slechte dagen, regen en mist, hagel en koude, maar ook lenteweer. Het ponton waarop ik werkte, lag aangemeerd in Tielrode en was beladen met stenen. De Durmevallei was precies een paradijs, daar raakte ik nooit op uitgekeken. Het ponton voer de Durme af naar de Schelde. Waar Schelde en Durme samenvloeien, zijn gevaarlijke draaikolken waar zelfs de beste zwemmers verdrinken. Maar als het ponton de Schelde werd opgetrokken en de nevel over de Zilveren Stroom hing, dacht ik: 'Hier zou ik altijd willen blijven liggen. Luisteren naar het gezang van de vogels en kijken naar de sprongen van de blinkende karpers.' Dat was schoon, een echt natuurwonder. Het was alsof de notelaars op de dijk stonden als soldaten, een groene gordel."

"Hoe dichter ik Temse, het dorp aan de Schelde, naderde hoe luider de slagen van de timmermannen op de zaat klonken waar de achterboten werden gemaakt. Ik heb maar één keer meegemaakt dat het ponton aanmeerde in de

vissershaven van Temse. Dat was meer dan de moeite waard. Kleine vissersbootjes liepen de haven binnen. Op de kade in het vissersdorp lagen stapels wijmen en bussels riet om manden mee te vlechten die meestal naar Engeland verscheept werden. Fier toonden de vissers op de kade hun manden vol schelvis, paling en garnalen. Ze riepen met hun hese stem: "Pladijs, hij ligt in 't ijs. Garnalen, beestjes met een lange baard."

"Moeder Heilige Kerk helpt de vissers een handje, wie op vrijdag, en in de vasten ook op woensdag, vlees eet, begaat een doodzonde. Vanwaar dat verbod komt, weet ik niet. De Heilige Petrus was ook een visser, misschien daarom. Maar het zijn toch alleen de rijke mensen die in de week vlees kunnen eten. Ge hebt de vismannen hier wel al gezien in de straten, met hun paardje en karren vol vis. Ze roepen al 'Mosselen!' voor ze aan de huizen zijn. Maria, Henrica en Theresia kochten altijd haring om te bakken of in de pekel te leggen."

Stien kon bewogen vertellen over zijn Waas1and. "Ik kwam dikwijls in de polder met de metsersbak op mijne rug om stallen te metsen voor koeien en paarden. De polders zijn schoon. Groots, weids en zo plat als een vijg, zonder canadabomen. De vette, vruchtbare grond is door de boeren gewonnen op de Schelde. En daar worden ze voor beloond. In die poldergrond kunnen ze alle gewassen kweken. Ik zag er duizenden hectaren gouden korenvelden en de patatten zijn de beste die er te koop zijn. Ook malse klaver en suikerbieten. Een verschil van hemel en aarde met onze polderboeren met hunne kruiwagen en hun trekpaarden. Krachtig en prachtig trekken ze de ploeg door het zware land en winnen de beste prijzen op de jaarmarkten. In de polder lopen malse, blinkende bonte koeien. Als ze kalveren geven ze tot veertig liter melk per dag. De boerinnen daar laten graag hunne rijkdom zien, dragen zware halskettingen, gouden ringen. Als ze dansen zwiepen hun oorbellen van links naar rechts."

Stien genoot terwijl hij vertelde. Hij hield zijn luisteraars goed in de gaten. Ze hingen aan zijn lippen. Soms vroegen ze: "Grootvader, welke vrouw zag gij het liefst van al?" Dan werd de oude man stil, sloot zijn ogen en haalde ze voor de geest. Moeder Leontine stelde rap orde op zaken. "Kinderen, dat is geen vraag. Allemaal natuurlijk!" De oude man en de jonge moeder keken elkaar in de ogen. Ze hadden elkaar begrepen.

Henri Heirbaut, de zoon van Henrica Hansens en Stien, was een gelukkig kereltje. Hij had tot zijn veertien naar school kunnen gaan, iets wat maar voor weinigen was weggelegd. Daarna zei Stien tegen Theresia: "Ik ga onzen Henri eens onder handen nemen, 't is de moment, hij moet een stiel leren."

En dus zei Stien tegen zijn zoon: "Henri, volgens mij moogt ge gene metser worden, da's een hondenstiel, in regen en wind, en in de winter zit ge met uw duimen te draaien." De jonge kerel zei niets, vader wist het best. "Ik zou de blokmakerstiel leren. Ik zal zondag eens met Fiel Van Esbroek gaan klappen, hem vragen of ge daar moogt beginnen als gastje." Henri zweeg, vader had gesproken. De blokmakerij van Fiel Van Esbroek lag op een buitenhoek van de stad, op de Kettermuit, tegen de grens met Tielrode. De Kettermuit lag 12 meter boven de zeespiegel. Volgens meester Baert dateerde de naam uit de tijd van de Spaanse Hertog Alva die in onze streken jacht kwam maken op protestanten en beeldenstormers. Een gevangen ketter werd aan de invalswegen van de stad in een muit gezet. Elkeen mocht dan in het gezicht van de ketter spuwen.

Stien en de blokmakersbaas kwamen snel tot een akkoord. Henri kon als gastje beginnen, zonder loon, voor een beetje zakgeld. Na een jaar zou de baas alles nog eens bekijken. Fien, de bazin, schonk een borrel in voor de mannen. "Stien, ik ben blij dat Henri hier bij ons kan beginnen. In de fabriek is niets goeds te leren, al die venten

en wijven die ondereen werken. . . " Dat was recht in de kaart van Stien. "Dat heb ik altijd gezegd, ik zet nooit een poot in de fabriek ? Ik ben gene zot, een gehele dag een meestergast die op uw handen staat te kijken. Bazen dat zijn zweetdieven, die willen de laatste druppel zweet. Fien, ik zei tegen Henri "Jongen, leert den blokmakerstiel, dan kunt ge later op uw eigen beginnen. Ge zijt beter kleinen baas dan grote knecht."

Zo werd ons gastje bij het blokmakerskorps ingelijfd. In het Waasland waren zoeen 350 familiebedrijfjes. Henri deed zeen uiterste best, onze doorzetter, onze keikop. Hij was een ventje vol karakter.

De blokmakerstal lag achter de stapel canadabomen. Er heerste een goeie sfeer, Fiel beschouwde alle knechten als zijn kinderen. En durfden ze Henri al eens plagen, dan daagde Fien op. Zij handhaafde de orde. Ze was moeder van 13 kinderen, maar ondanks haar zwaar huishouden hielp ze veel in de blokmakersstal met blokken glad schrapen met glas, ze beritsen en kundig beschilderen.

In in en rond het huis liep een jong meisje met blonde haren rond. Ze was echt kwiek en had geen zittend gat. Leontine was de trots van haar vader. "Leontine is uit het goeie hout gesneden." Het meisje hield van bloemen en vogels en van de rosse kater. Ze kon zingen als een Franse lijster. Moeder Fien leerde haar dochter koken, wassen, blokken glad schrapen, beritsen en schilderen. "Onze Leontine is een handig meisje," zo prees de vader zijn dochter.

Al meer dan een jaar werkte Henri bij de blokmakersbaas. "Doe zo verder, Henri, gij wordt een beste blokmaker." Hij kreeg meer zakgeld, dat deed hem deugd, ondertussen hield hij ogen en oren goed open, hij wist welk vlees hij in de kuip had.

Jef, de oudste zoon van Fien, was een lange pezige vent, een harde werker die de zaak mee vooruit hielp. Volgens zijn vader hield hij zich wel teveel met politiek bezig. "Jef, da's allemaal verloren tijd, laat geleerde mannen aan

politiek doen. "Vader, politiek is belangrijk, waarom bemoeien rijken en bazen zich met politiek?" Terwijl hij dit vroeg, bleef Jef wel doorwerken. "Jef, ze razen uwe kop zot. Ge begint al gelijk een advocaat te praten." In zijn binnenste was hij wel fier op Jef en dacht "Ik hoop alleen dat hij niet verloren loopt."

Jef was een kalme man. Zacht en emotioneel vertelde hij over de Commune van Parijs. "Ik had erbij willen zijn, toen de armoezaaiers uit de vuile, vieze straten van Parijs optrokken naar het stadhuis en daar het gespuis buiten kuisten. Die mensen werden door de honger gedreven, ze stonden met hunne rug tegen de muur, ze zagen zwart van de armoede." Vader had met ingehouden adem geluisterd. "Vertel het einde van het verhaal dan ook maar?" "Dan zijn de soldaten gekomen en hebben duizenden rebellen, socialisten en duivels overhoop geschoten. Tegen de grote mannen moet ge nooit beginnen. " "Vader, is het niet erg dat onze jongens op hun eigen mensen moeten schieten? Wanneer zullen ons ogen eens opengaan ?" "Ik zeg, schoenmaker blijf bij uw leest. Het werkvolk kan toch nooit een land besturen, ze kunnen nog niet lezen of schrijven." Jef zei niets meer, hij wilde met zijn vader geen ruzie maken.

Op een andere keer kwam Jef boven water. "Alles is aan het veranderen, de zeilboot wordt vervangen door de stoomboot, de verlichting is nog niet uitgevonden of de elektriciteit wordt ontdekt. Het volk zal goed uit zijn ogen moeten kijken. De Engelsen en de Hollanders hebben Napoleon hier buiten gekuist. Zijn ons mensen hiervan beter geworden? Dan hebben de Franstaligen Willem I van Oranje buiten gewipt. Is het nu beter voor ons mensen? En nu hebben we koning Leopold II , da's ook enen die peinst, mijnen buik vol, alle buiken vol. Al die veranderingen betekenen alleen iets voor de kopstukken. Ons mensen worden door de fabrieken aangezogen. Ze leven in de grootste ellende. Als we niet oppassen, worden we hier allemaal

socialisten, gelijk in de Walen." Fiel zei: "Jef, als ik u zo hoor praten, dan zijt ge al een socialist."

Jef had in Aalst priester Daens horen spreken. De rode pastoor die voor de werkmens sprak in alle cafés, op de markt, in de dorpen. Hij had ambras met de bisschop van Gent. Hij sprak over het, evangelie, maar het klonk andere dan het evangelie van pastoor Donders. Priester Daens richtte zijn pijlen op de liberalen en de rijke katholieke huizen. "Het is een schande hoe ge vrouwen en kinderen in de fabrieken behandelt, en dat voor een hongerloon! Al die mensen zijn kinderen van God!" Jef klopte zich fier op de borst. "Ik heb ene keer de Heilige mis gediend voor priester Daens, dat is gene socialist, da's een mens met het hart op de juiste plaats."

Henri was geen gastje meer, hij was nu volle knecht en werd ook zo betaald. De laatste tijd kreeg hij van binnen de kriebels, telkens als Leontine op het toneel verscheen. Waarom nu opeens, ze liep hier toch al veel jaren rond? Leontine was een frisse verschijning met twinkelende oogjes, altijd een schalkse lach op haar gezicht, geen complexen. Dikwijls benaderde ze Henri op een speelse manier, dan werd hij rood tot op zijne navelbuik. Hij had het zitten, hij droomde van haar. Op een keer had ze eens naar hem gepinkt en hij naar haar. Toen voelde hij een schok door zijn lijf. Op een keer stond ze vóór hem en zei geen woord, alleen die ogen die lachend naar hem keken. Hij was zijn kluts kwijt. Hij zou nog meer krijgen. Bij hem werd het stijf, zou zij ook iets voelen? Meer en meer zochten ze spontaan elkaars gezelschap. Waarom niet? Moest hij daar toelating voor vragen aan haar vader en zijn baas? Toen kwam onverwacht dat eerste kusje, zonder één woord, in alle stilte wilden ze van die duizelingwekkende, prille liefde genieten...

Opeens was het ijs gebroken, alle remmen werden losgegooid. Henri en Leontine werden door een innerlijk vuur verteerd. Hij het was een plezant gevoel, ze vrijden dat de

stukken eraf vlogen. De temperatuur steeg tot gevaarlijke hoogten. Hun liefde was spontaan en zonder berekening. De Mechelse catechismus die hun liefde veroordeelde tot in de hel werd aan de hoogste boom opgehangen. De droogplaats voor de klompen werd een rendez-vous plaats. Hun liefde bloeide open, alles open en bloot, geen katten in zakken gestopt. Maan en sterren waren in hun schik, ze zweefden in de zevende hemel der Liefde.

Duren is een schone stad, blijven duren nog veel mooier. De godin der liefde werd de godin der vruchtbaarheid. En opeens werd het liefdesspel onderbroken. Op een avond kwam Leontine met haar ogen vol tranen en haar voorschoot voor het gezicht naar Henri gelopen. "Henri, ik peins dat ik het zitten heb." Ze was totaal overstuur. Mijn regels zijn achtergebleven." De vrijer was van de hand Gods geslagen, van regels wist hij bitter weinig. "Godverdomme, wat is er met die regels?" "Ze komen niet door, ik peins dat ik in verwachting ben." Hij had het begrepen. "Dat kan niet, ik heb altijd opgepast! Hoe kan dat ? Wat gaat ge nu doen?" "Het is wel waar, ik zal daar niet om liegen. Wat gaat gij nu doen, Henri?" "Nog een paar dagen wachten, ze zullen misschien nog komen." Hij draaide zenuwachtig rond op één been. Toen nam hij zijn lief in zijn armen. "Er mag gebeuren wat er wil, ik zal u nooit in de steek laten!" "Och Henri, dat is een pak van mijn hart, ge maakt me blij. Ik kan het wel gaan biechten maar daarom is het nog niet weg. Daarom ben ik toch geen gemene vrouw." Ze lachte in zijn armen. "Het mag niet weg," zei ze zacht. "Ge zijt toch niet kwaad op mij, hé?"

Hij trok zijn lief nog wat dichter tegen zich aan. "Leontinneke, weet ge wat we moeten doen, trouwen, gelijk de grote mensen." Ze vloog hem rond de hals. "Zotte kont, de hele wereld mag op zijne kop staan, ik blijf altijd bij u." "Toch ben ik bang, Henri, ons moeder dat zal nogal aflopen maar ons vader... wat zal die zeggen? "Wat kunnen ze

zeggen, ze zullen u toch niet opeten." De twee tortelduifjes zouden alle hindernissen overwinnen.

Leontine was nu wel verplicht alles aan haar moeder op te biechten. Ze trilde over haar hele lijf. Al wenend kwam alles naar boven. Het was lang stil tussen beide. Verwijtend vroeg de moeder: "Waarom zijt ge niet slimmer geweest? Ge ziet wat ervan komt. Wat zegt Henri, wat gaat hij doen?" “Trouwen, met mij!” Ze riep het bijna uit. "Dat zal maar best zijn! Laat mij maar doen, ik zal het aan uw vader vertellen. Die ontploft vast en zeker." Het meisje, de jonge vrouw, de toekomstige moeder, was blij dat haar moeder de eerste schok ging opvangen.

Toen Fiel dat geschenk op zijn bord kreeg, sprong hij tot tegen het plafond. Hij vloekte tegen de sterren op: "Godverdomme, dat knechtje met zijn schijnheilige smoel heeft het ons Leontine gelapt. Ik schop hem van den hof, als hij morgen zijn toot hier nog laat zien." Fien liet hem uitrazen. Toen priemde ze hem. "Waarom hebt gij dat niet gezien, ge waart er de hele dag bij." "Gij peinst dat ik erop stond te kijken , zeker?" riep hij boos. "Ik zag het wel, hoe Henri naar ons dochter keek met zijn verliefde kalverogen!" Bij Fiel schoten heel wat gedachten door het hoofd. "De slimmen, ik zit met de gebakken peren. Ik ben mijn dochter kwijt, zoeen goeie werkster." Fien zette hem schaakmat. "Fiel, leg uw handen eens op uwe kop en kijk eens wie daaronder staat, gij waart ook een rappe. Het was bij ons ook van moetens." Fiel zijn argumenten zakten in elkaar als pudding. Hij stapte boos naar buiten, voor de nodige frisse lucht.

In haar binnenste was de moeder wel tevreden, ze dacht: "Henri is een goeie jongen, die laat ons Leontine niet zitten met haar paksken. En de rest zien we wel." De dochter van Irma is slechter uitgespeeld. Jeanneke was meid bij notaris Verbeek. Hij maakte haar zwanger. Wie had er de schuld aan, hij of zij? Dan smeet die schone meneer dat

schaap op straat, bleiten of niet. Haar moeder, Irma, is naar de notaris zijn kot gegaan. Ze heeft hem de huid vol gescholden: "Kinderverkrachter, vuilaard, lafaard!" En madam spande natuurlijk voor meneer, terwijl ze wist dat hare vent een vijg was. "Als ge mijn huis niet verlaat, haal ik de gendarmen en dan kunt ge voor de rechtbank van Dendermonde verschijnen wegens eerroof." Madam en meneer kregen natuurlijk steun van al die rijke dames en van de pastoor. " Het is een echte schande, de goeie naam van meneer zo door het slijk sleuren. Die meid was een slet, een hoer, zij heeft meneer verleid!" Dat alles zou haar Leontine niet overkomen.

Toen Henri weer kwam werken, sprak de baas geen woord tegen zijn knecht. Hij moest het verwerken. Het kon niet blijven duren, dat wist hij ook. En enkele dagen voor zijn knecht ging spelevaren met het huwelijksbootje, kwam Fiel over de brug." "Henri , ge gaat trouwen met ons Leontine. Ge zijt een gelukkige vent, ge hebt tenminste het beste paard uit de stal gekocht. Ik wil u helpen om uw blokmakerszaak uit de grond te stampen, ik geef u drie voerbomen mee, dat zijn zes schone canadabomen. Eén ding druk ik u op het hart, soigneert mijn dochter of er zal een vlieg op de lamp zitten!" Hij zweeg even en schudde het hoofd. "Gij zijt een lepen, die komt hier op den hof om den stiel te leren, gaat weg en neemt mijn dochter mee!" Hij stak zijn hand uit naar Henri. "Ge zult het goed doen."

Vóór ze trouwden, moest Henri aan Leontine iets beloven. "Henri, deze winter moet ge mij leren lezen. "Goed Leontine, en gij houdt de kas, ge zult het even goed doen als uw moeder." Leontine Van Esbroek en Henri Heirbaut, mijn grootvader en grootmoeder, zijn op 8 april 1885 getrouwd in de splinternieuwe kerk van Tereken. De nieuwe kerk was een massale hoop bakstenen waar men wel honderd werkmanswoningen mee had kunnen bouwen. De toren klom steil omhoog de hemel in. Wat een tegenstelling! De kerk

domineerde de kleine witgekalkte werkmanshuisjes. Moesten de vissers uit het Heilig Land hier passeren, ze zouden hun ogen niet geloven.

Vóór het altaar stonden Leontine en Henri op hun paasbest. Zij droeg een zwart kleed en had, net als haar toekomstige man geschilderde blokken aan de voeten. De bruid had getuigen genoeg. Henri had zijn broer Amedee naast hem. Stien zat stil naast zijn vrouw Teresia. Zacht zei die tegen Stien: "Spijtig dat ons Henrica dat niet meer heeft mogen beleven . Ze zal het wel zien vanuit den hemel." Hij knikte traag, heel traag, als teken dat hij haar begreep.

Pastoor Donders kende het vak, voor hem was het routine. Hij zegende het huwelijk in en zei wijselijk niet "Tot volgend jaar." Toch waren bij de bruid de rondingen van de toekomstige moeder al te zien. Alles wat er in zijn parochie gebeurde was de pastoor bekend. Deze twee mensen hadden geen misdaad begaan tegen de natuur, ze hadden gezondigd tegen de geboden en taboes van de Heilige Kerk. De biechtstoel bood een uitweg. Daar was pastoor Donders weer ter beschikking. "Ik zal dien dag nooit of nooit vergeten," zei Leontine later. "Daar in de kerk heb ik, voor God en al zijn heiligen, trouw gezworen aan mijne man. Tot op den dag dat de dood ons zal scheiden." Als ze dat zei, straalde ze.

ALLE BEGIN IS MOEILIJK.

De twee durvers, het tweespan, vestigde zich op Eigenlo aan de rand van de stad, te midden van het veld. Ze woonden juist naast de spoorweg Mechelen-Terneuzen, tegen een klein tussenstation waar de trein alleen stopte voor het lossen van kolen, bakstenen of bomen en voor het laden van graan en blokken.

Leontine en Henri hadden hun intrek genomen in een woonhuis met café. Op het uithangbord stond 'De Statie'. De jonge vrouw kreeg dus onmiddellijk de rol van cafébazin toebedeeld. Het café was alleen open op zon- en feestdagen en als er een wagon gelost moest worden aan 't station. De hoofdbekommernis van beiden was immers een blokmakerszaak uit te bouwen. Henri was dan ook tevreden, aan het gedoe waren genoeg stallingen en plaats voor een stapel canadabomen.

Het jonge geweld werkte van 's morgens vroeg tot 's avonds laat, behalve op zondag, dat was de dag des Heren. Door sneeuw en ijs, door regen en wind gingen de twee naar de vroegmis. Het was bijna een uur flink doorstappen naar de Oude kerk. Nooit of nooit zouden die twee de zondagsmis missen, dat was een plicht, een gebod.

Na de hoogmis was café De Statie open en schuifelden buren en boeren naar binnen. De kaarters aan een tafel en de kegelaars aan de piertafel. Leontine haalde fris bruin bier uit de kelder en bediende de mannen. Ze kon goed met het 'sterke geslacht' omgaan, dat had ze noodgedwongen geleerd thuis, tussen haar broers. Ze lachte en gekscheerde, kon humor hanteren als een snijdend zwaard. En wee degene die zijn poten niet kon thuishouden, die kon een oorvijg verwachten. Leontine was zelf ook verzot op het kaartspel en kon de mannen daarmee afdrogen. Ondertussen maakte Henri van de zondagmorgen gebruik om te weten te komen

wat er in de buurt gebeurde en hoe het gesteld was in het wereldje waar bomen werden gekocht en verkocht.

Aandachtige kijkers zagen de ooievaar tweemaal neerstrijken op het dak van de herberg. Er werden twee dochtertjes bezorgd, Colette en Marieke. In het hart van de ouders heerste vreugde. De jonge vrouw voelde zich moeder tot in de topkes van haar tenen. De meiskes kregen de borst en werden drooggelegd. Leontine waste en plaste, ze zong als een lijster in een stroom van liefde voor haar kinderen. Fier liet ze haar dochters zien aan de zondagse klanten. De vader was trots op zijn vrouw en kinderen. "Ik heb het goed gedaan," dacht hij als hij hen bekeek. Toch zag Leontine dat Henri over iets piekerde. Ze wist, "laat hem maar doen, hij zal er wel mee bovenkomen."

Het was in oktober, de rozenkransmaand. Onder de petroleumlamp, die op een laag pitje brandde, bad de vrouw de rozenkrans voor, hij bad haar na. Na het gebed kuchte Henri een paar keer. "Wat is 't, Henri ?" "Leontine, ons dochterkes slapen als rooskes." "Ja Henri we mogen ons Heer danken dat ze gezond zijn. Ons Coletje kan al lopen." "Ge hebt gelijk, vrouw, het zijn twee lieve dochters die u later goed zullen kunnen helpen in de keuken en in de stal..." Hij zweeg. "Dat is nu toeval dat het twee meiskes zijn, 't had ook anders gekund. Versta me nu niet verkeerd, hé Leontine." "Ik versta u niet verkeerd, Henri, ge zoudt nog een jongen willen, om mee te werken in de blokmakerstal. Ge moet de moed niet zo rap laten zakken." "Leontine, ik zou willen gaan beewegen voor een zoon." Het werd stil. "Henri, is 't goed dat ik meega?" Ze glimlachte zacht. "Anna zal wel eens op de kleintjes passen."

Het was geen probleem om in de streek te gaan beewegen, op elke hoek stond wel een veldkapel, meestal Mariabeelden. Pastoor Donders was een vurig supporter van de Moeder Gods. "Zij is het symbool van zuiverheid, zij is

vruchtbaar geworden door de Heilige Geest. Een kind van Maria gaat nooit verloren, dat komt in de hemel."

Elke beeweg had zijn specialiteit. In Puurs woonde Onze-Lieve-Vrouw van Kalfort, goed voor de zieke ogen. Sint-Job in Puivelde zat op een mesthoop met een lijf vol zweren. De heilige Rita was patrones van de hopeloze gevallen. Iemand die het niet meer zag zitten, kwam bij haar goed terecht. De heilige Antonius was een volksheld. In alle huizen, alle winkels was onze brave man aanwezig. Zocht Leontine achter haar schaar, dan aanriep ze Antonius. "Heilige Antonius, hoog verheven, wilt gij mijn schaar teruggeven?" Was de heilige dan zo goed het verloren voorwerp terug te geven, dan zei ze: "Heilige Antonius, goede kloot, ge helpt me uit de nood!"

Henri en Leontine gingen dus op bedevaart. Scherpenheuvel en Oostakker waren te ver weg. De keuze viel dan op Onze-Lieve-Vrouw van Gaverland, juist voorbij Beveren. Dat was te doen, 12 kilometer. Die beeweg was bovendien heel bekend in 't Waasland. In de jaren 1400, toen werklustige boeren de moerassen en waterpoelen drooglegden om de Gavers om te vormen tot weiden en vruchtbare akkers, was daar een miraculeus Mariabeeld ontdekt. Dat beeld werd honderden jaren later door de paus van Rome gezegend. De bedevaarders kwamen daarna in dichte drommen naar Gaverland. Wilden ze wat bekomen van de heilige Maagd, moesten ze eerst een cent laten vallen in de gleuf van het offerblok zodat de pastoor boterhammekes kon smeren met boerenboter.

Spijtig, maar moeder Leontine kon die dag niet mee op bedevaart, Coletje had de mazelen. Henri zou dit karweitje alleen opknappen. Zijn vrouw had voor hem een pakje spekboterhammen gemaakt. Nog voor hij deur uit ging, kraaide de haan van boer Roggeman. De haan, baas van het neerhof, kraaide elke dag zijn vreugde uit omdat ons Heer de hennen had geschapen zonder broeksken aan en hij alle

dagen zijn goesting kon doen, zonder banbliksems. Toen het beest voor de tweede keer kraaide, gaf Henri zijn vrouw een zoen. Ze keek hem achterna en zei zacht: "Henri, ik zal bidden tot uwen engelbewaarder."

In Gaverland deed Henri wat hij moest doen, bad aan alle staties van Onze-Lieve-Vrouw van Zeven Smarten, draaide drie keer rond de kapel, kocht een kaars en liet ze branden. Hij hoopte op resultaat. Leontine en Henri hadden geen klagen, de heilige Maagd had haar best gedaan en hun gebeden werden verhoord. Nog geen jaar later of er kroop een zoon uit de bloemkool, Amedee. Vader Henri stak zijn borst vooruit, bekeek fier zijn telg en bewierookte de moeder. In café De Statie bazuinde hij het uit. "Ik trakteer! Ik heb een zoon, kom kijken, dat wordt een echte blokmaker."
De trouwe tooggangers en buurvrouwen wensten de gelukkige vader proficiat. "Henri, de weg is gemaakt!" riepen ze in koor.

Zo was het. Leontine Van Esbroek begon het nu groot te zien en ook Henri deed zijn best. De ooievaar bracht niet minder dan acht zoons na elkaar. De vader en de moeder treurden daar niet om, het paste allemaal in hun toekomstplannen om een zelfstandige klompenmakerij uit te bouwen.

Die expansie moest opgevangen worden en er moest dan ook regelmatig verhuisd worden. Het was niet zo simpel om een grote woonst te vinden met de nodige stallingen. Bij elke verhuis stapte mijn grootmoeder tussen de tremen van de stootkar. Op de kar de inboedel en daar ergens tussen was de kleine gestopt. Henri duwde aan de voorkant. Het was een schilderachtig tafereel. "Een mens moet het groot zien en nooit bij de pakken blijven zitten. En van te werken gaat ge niet dood", zei de moedige man. Stien, de oude metser, bezocht zijn zoon Henri regelmatig. Het liefst zat hij aan de haard een babbelke te doen met Leontine of gewoon wat te dromen en de kat te strelen. Op een keer waren vader en

zoon in de blokmakerstal. Plots zei Stien heel stil: "Henri, ik trouw niet voor mijn vierde keer. Ik zou hier graag komen wonen, maar dat zal wel niet kunnen want Leontine heeft haar handen vol..."

Toen Henri dat aan zijn vrouw vertelde was die ontsteld. "Ik zou mijn eigen kunnen slaan dat ik het hem zelf niet gevraagd heb." Ze liep heen en weer. "Hij moet naar hier komen wonen. Uw vader in het savooikot, het oude mannenhuis, dat kan ik me niet voorstellen, en daarbij , dan is die mens subiet dood. Henri, de kinderen zijn zo op hem gesteld, dat weet ge toch! "Leontine was niet meer te stuiten. "Hier is wel al veel volk, maar grootvader krijgt hier de beste plaats aan den haard."

Stien, de boeiende verteller, is gekomen. De kinderen zetten hun oren open en hun moeder luisterde aandachtig mee. De vertellingen werden bestrooid met een stevige korrel zout en peper. Grootvader droeg de fabel voor van De laatste zucht van Napoleon en beschreef de moed van de Brigands tegenover de vuile Franse sansculotten. Hij vertelde over zijn soldatentijd. of hoe Willem van Oranje uit Vlaanderen werd buiten gekuist. Met een spottende stem zei de grijsaard over Willem :

Wij willen Willem weg!
Wil Willem wijzer worden,
Wij willen Willem weer!

Stien stierf op tachtigjarige leeftijd , te midden van Leontine en haar kinderen. Hij hield van zijn schoondochter. Hij dacht: "Dat is een goed mens," maar dat zei hij nooit. Het was 1907. Aan de haard bleef zijn zetel dagen onbezet.

HET WAS NIET TE GELOVEN.

Op een dag kwam Leontine Van Esbroek met haar verhuiskar 't Hertjen opgereden. De vrouwen liepen naar buiten of stonden voor de wevershuizen leunend op een bezem . Ze keken hun ogen uit. Ze waren veel gewoon, maar dit was toch uitzonderlijk. Henri, de vader, hield de teugels van het paard stevig vast. Op de kar zaten een hoop kleine kinderen op kartonnen dozen. Henri stuurde het paard de hof op van het Groene Huis. Maria en Barbara hun mond viel open toen ze Leontine naast de boerenkar zagen opstappen, omringd door een peloton schildknapen en twee huwbare dochters.

"Ge moet eens kijken" zei Barbara tegen Mie. "Wat een nest kinders heeft die Leontine, dat mens werkt haar dood." Mie schudde het hoofd. "Nu heb ik hem ook eens gezien, wat een hete kloot moet dat zijn, elk jaar een jong maken. Mij zou hij dat niet moeten lappen." "Wat kunt ge eraan doen als ge met zoeen man op uw dak zit, ik beklaag ze. Leontine komt er toch nog goed voor en ze schijnt nog fier te zijn ook. Ik zou wel eens een vlieg willen zijn, dat moet daar nogal een boel zijn in dat huis." Zo hadden ze allemaal commentaar, de vrouwen in hun donkere rokken en grauwe voorschoot. Eigenlijk hadden ze compassie met Leontine.

Leontine had die ogen gezien, die blikken gevoeld in haar rug, toen ze de kleine wevershuizen passeerde. Om haar mond verscheen een wilskrachtige grijns. "Wacht, we spreken elkaar nog wel, ze zullen niet blijven lachen. Ze zullen nog aardig opkijken." Niet dat ze kwaad was op die mensen, waarom zou ze. Ze wist wel dat zij ook veel kinderen hadden, een paar minder dan zij. Ze wist beter dan wie ook dat vele vrouwen 's nachts wakker lagen, dan was 't gene prietpraat, gene romantiek, dat was keiharde realiteit.

En dat was ook zo. In de wevershuizen stonden de weefgetouwen te verroesten. Wevers die geluk hadden, werkten nu in de fabriek en de bobijnsters waren hen gevolgd. Vroeger was het ook al geen rozengeur en maneschijn geweest. De wevers dienden hun stukken binnen te leveren bij Kamieleken De Groeve, in de Breedstraat, waar de textielbazen ze kwamen ophalen. De baas bepaalde de prijs, zo weinig mogelijk voor de wevers, zoveel mogelijk in den baas zijn eigen zak.

De 'edellieden' van 't Hertjen leefden net als in de volkswijk Tereken, met dit verschil, er was geen kerk. Van thuis uit waren ze daar allemaal katholiek, maar ze spraken de taal van de socialisten. "De bazen zijn mensenkloters en de pastoors maken zichzelf onmisbaar. Waar moest ge naartoe voor een doop ? Naar de pastoor. En voor een trouw of als een mens zijn kaars uitblaast, dan moet ge passeren in de kerk. Want niemand gaat toch graag naar de hel ? Eens in de put groeit er wel gras op onzen buik."

In de straat waren gelukkig veel cafés, waar de mensen hun zorgen konden vergeten of er nog dieper in verzuipen. De vrouwen zongen er hun ontroerende smartlappen zoals 'De vondeling', 'De liefdesmoord in Sint-Niklaas' en 'De onteerde maagd'. De mannen konden nooit te lang ontroerd zitten luisteren, ze speelden met duiven en kaarten en gingen schieten met pijl en boog. Het waren vogelvangers en stropers. En als ze de kans kregen, knepen ze de katjes in het donker. Hun woordenschat was ruw maar recht voor de raap, hun dialect doorspekt met bargoens. In de cafés konden ze vrijuit praten en ruzie maken, het was er verboden terrein voor bazen en pastoors.

Dus was het Henri die het Groene Huis gehuurd had en 't was Leontine die haar zegen had gegeven. De woonst was groot, de stallingen pasten in hun uitbreidingsplannen. Er waren twee akkers om te bewerken. "Een mens moet eerst zorgen voor eten," was moeder haar redenering.

Toen de laatste kar verhuisd was en de meeste kinderen al onder de lakens lagen, bliezen de ouders stoom af op de tuinbank. Hij stopte een pijp en blies de blauwe rook voor zich uit. "Leontine, ik peins dat we goed zitten, ons kinderen hebben hier ruimte." Zij zweeg. Ze droomde. Ze was moe. "Henri, morgen is 't weer een anderen dag, ik ga slapen."

De vrouwen in de buurt hielden het Groene Huis in de gaten, begeesterd als ze waren door het bruisend vat vol leven. Alleen ingewijden wisten de evolutie bij te houden. Ik legde mijn oor te luisteren bij nonkel Ward, het dertiende kind van mijn grootmoeder en na hem kwamen er nog. In familiekring was hij de verteller, zanger en toneelspeler. Hij begon traag aan zijn verhaal. “Mijn moeder was taai en sterk, een gezonde brok. In huis draaide alles rond haar, wat zij zei, dat moest gebeuren. 'Ward en Frans, was de schotels af. Gusta en Cecile , zijn de bedden al opgemaakt?” Ze leerde haar dochters kousen stoppen en broeken repareren. Mijn moeder kon goed koken, geen luxe maar elkeen ging altijd slapen met het buikje vol. 'Laat ons ons Heer danken dat Hij ons alle dagen te eten geeft' zei ze dan. De twee akkers werden bewerkt en elk jaar kwam dove Miel een varken slachten. We hadden een koe voor melk en boter. Als het kermis werd, hielpen de vier meisjes hun moeder rijstpap en vlaaien maken. Ge moest dat zien in de kelder, vol met aarden kommetjes. Na de zondagsmis liep ik altijd zo hard mogelijk naar huis, dan stond er rozijnenbrood en lekkere chocolademelk op tafel. Uw grootmoeder kon als geen ander boterhammen snijden, allemaal even dik en ze maakte altijd een kruis op het brood."

Nonkel Ward keek me aan. "Geloof me, uw grootmoeder had gezag over ons. Ge moest niet proberen met haar voeten te spelen, ze had ogen op haar gat staan. Ze kon zich kwaad maken en ik wist dat achter de deur een mattenklopper, hing hoewel ze die weinig gebruikte. Ons huis

was altijd kraaknet, ons blokken bleven aan de deur staan. Ik en mijn broers sliepen op een open zolder, met twee in één bed. De meisjes sliepen op de zolderkamer en mijn ouders in de voorplaats."

"De mensen kregen meer en meer respect voor ons en voor mijn moeder." Mie zei tegen Barbara: "Leontine die zien we nooit op straat, dat mens zal niet buiten kunnen." Dat was waar. Ze kwam nooit buiten, het Groene Huis was haar wereld. De buren mochten wel op de hof komen en daarom moesten ze nog geen stoofhout of blokken kopen, gewoon een klapke komen doen. Maar mijn moeder zei: "In mijn huis komt niemand binnen, ik heb al volk genoeg."

Alle jaren was Julma de vroedvrouw daar. Dan moesten de mannen ver van den brand blijven, alleen mijn vader mocht zijne neus eens laten zien. Na de geboorte of na een misval bleef Julma acht dagen, dan was ze weer weg om op een andere post een kleinen te gaan opvangen. De dokter kwam ene keer, mijn moeder had meer vertrouwen in Julma en in haar zuster, mijn tante Marie. "Die kunnen tenminste spreken van ondervinding, die hebben zelf kinderen op de wereld gezet." Als moeder terug in de woonkamer rondliep, was alles goed, dan liep alles weer op wieltjes. Het was een speciale, ze kon zich dik maken tegen ons en vijf minuten later lachte ze. Ze zong ook veel. Dit was haar lijfstuk:

Waarvan drinken die pastoors de wijn,
Ze zingen hun missen in 't Latijn.
Daarvan drinken die pastoors die wijn.

Waarvan drinken die blokmakers dat bier,
Ze snijden hun blokken zo dun als papier.
Daarvan drinken die blokmakers dat bier.

"Mijn vader, dat was een man van de dag in de hof en in de blokmakerstal. Als mijn moeder een half uur tijd had,

was ze in de stal blokken aan schrapen of aan het beschilderen. Ze deed dat speciaal omdat ze dan wist wat er in de stal allemaal gebeurde. Mijn vader kunt ge het best vergelijken met een fabrieksbaas. Ik was een ventje van zeven en voor ik naar school ging of als ik thuiskwam, wist hij mij altijd wel een werkje te geven. Voor spelen en ravotten bleef weinig tijd, alleen op zondag. Mijn oudere broers werkten van halfzeven 's morgens tot halfzeven 's avonds. Ik moet wel zeggen, mijn vader was dikwijls weg. Hij was altijd het eerste op en dan zette hij voor ons de tafel. Dan reed hij met de velo naar de boeren om bomen te kopen. Blokken verkopen deed hij ook. Er was niemand die hem als baas controleerde en toch draaide zijn zaak. "'t Is allemaal een kwestie van hoe ge het aan boord legt."

Tot daar het verhaal van nonkel Ward. Er was natuurlijk nog veel meer. Het was op een regendag, de kleinsten waren naar school en de mannen waren aan 't werk in de stal. Colette en haar moeder stonden in het pomphuis. Het was ongewoon stil tussen die twee en moeder wist wel, "Ons Colette droomt altijd, die haar gedachten zijn niet meer hier . Ze zit met muizenissen in hare kop." Ze bekeek haar dochter. "Zijt ge uw tong verloren of ligt die nog in uw bed?" Colette bleef zwijgen. "Ge zijt toch niets tegengekomen? Ge moet niet bang zijn, zeg het maar." Colette werd rood. "Moeder, ik heb een vrijer." "Had ik het niet gepeinsd! Wie is 't ? Ken ik hem ?" "Hij woont op Klein Hulst, Albert van den Eynde." Stilte op het front. "Zeg dat het niet waar is, dat kan toch niet." Gestoken als een wesp zei Colette onmiddellijk. "Het is wel waar !"

De moeder zei niets meer. Enkele dagen later nam ze haar dochter nog eens onder handen. "Colette, dat gaat ge toch niet doen, dat is een socialist. Ge gaat me toch niet in de steek laten en met hem trouwen ?" De moeder voelde wel dat het allemaal verloren kolen op het vuur waren. Colette zei beslist "Ik ga met hem trouwen." In bed zei moeder tegen

vader: "Ons Colette zijn we kwijt.'" Henri bleef stil liggen. "Leontine, wat doet ge als 't begint te kriebelen?" Twee maanden later speelden de muzikanten op het dak. En het jaar was nog niet ten einde of Colette en Albert lieten fier hun eerste spruitje zien. Een ongeluk komt nooit alleen. Marie, de tweede in de rij en rapper van tong, zei zonder omwegen: "Moeder, mijne Gust is stoker bij Peeters-Van Houten op 't Zwijgershoekske. Hij zou willen trouwen." "Wat gaat gij doen?" "Trouwen, ik zie hem graag."

Leontine wist hoe laat het was. Eens een vrouw zoiets zegt, kunt ge niets meer beginnen. Dan kunt ge beter met ons Heer om het snelst lopen. De buren op 't Hertjen hoorden de muzikanten weer spelen. Ze zegden onder mekaar: "Ze zijn begonnen aan den uitverkoop."

En het werd nog veel meer! Leontine was al drie keer grootmoeder en ze was 45 toen ze het leven schonk aan haar 'twintigste' kind dat Leon Heirbaut werd gedoopt. Nu was de cirkel rond en kwam er een eind aan de kinderexpansie. Al die jaren had Leontine wel een probleem gehad, ze vond geen doopmeters en peters meer in de eigen familie, ze had haar andere kinderen moeten inschakelen. Mie en Barbara wisten heel goed. "In het Groene Huis is het alle dagen feest, is er genen doop dan is 't een trouw." Toch werd het Groene Huis ook vijf keer gedompeld in doodse stilte en diepe rouw. Vijf zoontjes is mijn grootmoeder verloren. Ze waren toch zo klein, ze had vijf keer striemende hartepijn. Hoeveel dagen had ze rond hun ziekbedje gezeten? Dan vergat ze al de rest, heel haar voelen en denken werd door het ziekelijke kind in beslag genomen. Dagen vóór de dood was het akelig stil in huis, elkeen voelde wat er omging in moeders hart. Het bedje stond in de voorplaats naast haar bed. Vijf keer is kistenmaker Gustje Dhondt het hof opgereden met de kruiwagen en daarop achtereenvolgens een simpel wit kistje voor Gust, Arthur, Petrus, August en Aloïs.

Als Gustje de kistenmaker dan stillekes binnenkwam in het huis dat rouwde, zag hij al de kinderen, Henri en moeder Leontine rond het dodenbedje geschaard. Het kinderlijkje op een zuiver wit laken, de kleur van maagdelijke onschuld. Gebeurde het smartelijke in de lente of de zomer, dan strooide moeder rond haar dode lieveling, die daar vredig lag te slapen, kleurige veldbloemen. De biddende stemmen van moeder en de kinderen waren bijna onhoorbaar. Het gezin wachtte op het pijnlijkste moment waarop de kistenmaker het lijkje in de kist neerlegde, zachtjes alsof hij het geen pijn wilde doen. Hij deed het deksel op de kist. Dan het getik van de hamer. Elke 'tik' was een scherpe naald door moeders hart. Negen maand had ze het kind in haar schoot gedragen, daarna de moedervreugde en nu die pijn, die leegte. Onze lieve Heer had haar een zoontje gegeven en het haar nu weer ontnomen. Waaraan dacht moeder nu? Als allerlaatste bleef ze bij het kistje staan. Haar ogen waren vochtig, maar huilen deed ze niet. Haar schalkse glimlach was verstijfd. Vader Henri keek verdoken naar zijn vrouw.

Pastoor Donders was de trooster van het laatste uur. De zielenherder deed zijn best en putte uit zijn voorraad troostende woorden. "Leontine, er is weer een engeltje bij in de hemel. Gij hebt uw plicht gedaan, ge zijt een moedige vrouw. Onze-Lieve-Heer beproeft altijd zijn beste vrienden. Ge hebt nu weer een voorspreker bij in de hemel."

De kistenmaker nam het kistje plechtig op en verliet het huis. Vader Henri en zijn kinderen vormden een erehaag tot aan het straathek, waar enkele meerouwende buren stil en ingetogen het hoofd bogen. De moeder was alleen binnen gebleven en zat in gedachten verzonken. Terwijl ze Onze-Lieve-Vrouw aanbad om sterkte, zag ze al haar engeltjes allemaal nog eens opnieuw voor de ogen. Ze had zichzelf niets te verwijten. Aloiske had maar vijf dagen geleefd. Gustje een maand, dat had ze zien aankomen. Petruske was bijna twee

jaar, dat was te snel gebeurd, hij had maar drie dagen met koorts gelegen...

En zo had ze het vijf keer meegemaakt. Het was niet in haar koude kleren gekropen, het stond in haar gedachten gegrift. Dan, opeens, legde ze de Paternoster weg en stond kaarsrecht. Met vaste stap liep ze de woonkamer in. De kinderen keken bezorgd naar hun moeder. Die beet op haar lip. "Ik moet hier het goede voorbeeld geven," dacht ze. "Ge moet in het leven blijven geloven." Dat was haar grondhouding. Moeder maakte een kruisteken op het brood en begon aan een nieuwe maaltijd.

ALLES DRAAIT ZOT, ALLES STAAT OP¨ZIJN KOP.

De wereld rondom Leontine veranderde voortdurend. Al kwam ze niet veel buiten, ze wist wat er op straat gebeurde. Haar schoollopende en getrouwde kinderen, maar ook de buren die stoofhout of klompen kwamen kopen, brachten het nieuws mee. Net als vader Henri, die met de velo naar de boeren en naar de markt reed. Wie het nieuws binnenbracht, moest wel op zijn tellen passen. Leontine nam het door dik en dun op voor pastoor Donders en zijn aanhang en was voor de koning. Alleen de voermannen die bomen brachten, mochten vloeken. "Dat komt door het zware werk, en anders krijgen ze hun paarden niet vooruit." In het Groene Huis werd dus duidelijk een andere taal gesproken dan in café De Harmonie waar mensen als Mie, Barbara en Pol de Snol hun buik uitspraken.

Had Stien, haar schoonvader, vroeger niet dikwijls gezegd "Leontine, als het regent in Parijs, druppelt het in Brussel." In de lichtstad was er in 1900 een wereldtentoonstelling georganiseerd die stof deed opwaaien tot in de blokmakerstal. Vader Henri zei: "Ze zullen de wereld nog omkeren. Vroeger vlogen de heksen op hunnen bezemsteel door de lucht. Nu vliegen er al mensen in een blikken doos tot boven de wolken. Kunnen vliegen is altijd een droom geweest van de mens." De strijd op leven en dood tussen de paardenkoets en de automobiel was ingezet. Kamiel de Groeve zei zonder blozen: "Al die auto's zullen de paarden nog van de straat jagen." Waarop Sjarel, een zoon van Leontine met een paardenhart, woedend riep "Dat zal nooit of nooit gebeuren!" Het was groot nieuws toen Henri aan Leontine vertelde: "Vrouw, in de cafés rond de markt is alles verlicht met elektrische lampkes, dat komt bij ons ook nog." Ze knikte. "Ik heb horen zeggen dat meneer Polliet in

zijn huis een baksken staan heeft, als hij aan de knop draait, hoort hij iemand praten in Brussel."

"Henri, waar gaat dat allemaal naartoe?" Leontine was voor de vooruitgang, maar ze had er haar vragen bij. "Alles verandert maar de schooiers en de bedelaars blijven komen. Een mens die moet gaan bedelen, doet dat niet voor zijn plezier." Ze stopte de sukkelaars altijd iets in de hand. "God zal 't u lonen, Leontine", zegden de bedelaars onderdanig.

Sommigen gingen hun geluk dan maar ergens anders beproeven. In De Harmonie wist Aloïs, de cafébaas, te vertellen: "Peer is met heel zijnen boel naar de Walen vertrokken." Peer werkte al jaren aan de hoogovens. Hij was niet de eerste die met zijn nest verhuisde. Ze kenden allemaal Pol de Snol die in het Noorden van Frankrijk werkte, in de bietenteelt. Die vertelde: "Mie, Barbara, had ik gedurfd, ik was met de stoomboot de oceaan overgestoken naar Amerika. Als ge daar geluk hebt en ge kunt goud vinden, dan zijt ge schatrijk." De vrouwen gaven Pol gelijk, maar Mie repliceerde: "Pol, ze zullen ons niet alles komen vertellen, de schoonste verhalen, die kennen we. Het is niet al goud wat blinkt." "Da's waar, Barbara. Laat ons nog eens drinken, Aloïs, het bier is niet voor de varkens gemaakt." De vrouwen begonnen te zingen :

Wie gaat er mee naar Amerika,
daar moeten we niet werken.
Eten en drinken op ons gemak,
slapen gelijk de varkens.

Jef Van Esbroek, de broer van Leontine, kwam geregeld op bezoek in het Groene Huis. Hij was altijd welkom en mocht kiezen tussen koffie, een bruin bierke of botermelk. Na hun babbelke zakte Jef af naar de blokmakers. Hij luisterde naar het getik van de houten hamer op de ijzeren

goes. Zo werd het malse hout uit het ruwe blok verwijderd. Jef zat in de stal en zweeg. Tot iemand hem vroeg: "Nonkel Jef , hoe is 't ermee?"

"Ja, hoe zou het zijn? Alles verandert, alles is in beweging. Zowel, de katholieke als de socialistische werkman organiseert zich volop tegen de bazen. In het Gildenhuis zijn het nog altijd de bazen die de eerste viool spelen. In 't Volkshuis voelt de werkman zich beter thuis." Henri reageerde: "Jef, gij zijt tegen de bazen, gij zult nooit veranderen!" "Waarom zou ik? De paus heeft toch ook al een brief geschreven, Rerum Novarum, die de pastoors tegen hun goesting moeten voorlezen op de preekstoel. In die brief tikt hij de bazen op hun vingers . Ze moeten wat minder baas spelen en wat meer mens zijn. Hun werkvolk wat minder afjakkeren en wat beter betalen. Hij ziet ook wat er gebeurt. Hij wordt bang. Hij ziet al zijn schaapkes overlopen naar de rode stal."

Het was muisstil in de blokmakerstal. Amedee, Jef en Fons keken naar hun vader. Het was de oudste zoon, Amedee, die de pastoors verdedigde door dik en dun, tot in het ongelijk. "Nonkel Jef, ons mensen mogen gelukkig zijn dat er pastoors zijn! Ons bisschoppen doen veel voor de arme mensen. De Kerk is een dam tegen de zedeloosheid." Nonkel Jef keek eens raar, ge zag hoe hij dacht: "Waar haalt die dat?" "Luister Amedee, de madammen van de bazen die de mensen eerst gestroopt hebben, helpen de mensen ook. De pastoors delen brood uit aan wie honger heeft. Dan kunnen de mensen weer buigen en knielen en de pollekes van de pastoor kussen." Jef bleef kalm, hoe stiller hij sprak, hoe beter ze luisterden. Amedee, dat kan niet blijven. duren. Wie zit er nu in het parlement? Rijke heren en fabrieksbazen. Dat loopt naar zijn einde. Overal zijn er stakingen en betogingen voor algemeen stemrecht, één man, één stem. In Borgerhout hebben de laffe gendarmes zeven betogers neergeschoten,

maar ze zullen de mensen met nog geen duizend geweren tegenhouden."

Op een keer zei Jef: "Henri, de blokmakersknechten zouden zich moeten organiseren, die verdienen het zout niet op hun patatten." Maar nu had Jef de boter opgegeten. "Jef , doet gij dat dan maar, gij zijt een knecht, ik ben een blokmakersbaas." "Da's waar Henri, de bazen zouden ook niet gestroopt mogen worden door de opkopers die in de zomer de blokken komen opkopen onder de prijs." Henri zweeg. Hij had bewondering voor de broer van Leontine, maar dat zei hij natuurlijk niet luidop.

Het was op een zondagmiddag, de lentezon deed deugd. Niemand minder dan onze eerwaarde pastoor Donders kwam opgewonden de weg naar het Groene Huis opgereden. Leontine en Henri zaten op de tuinbank, de zeldzame uren van rust. "Meneer pastoor, wat brengt u naar hier?" "Niets, niets, zomaar. De socialisten zijn weer aan 't stoken tegen onze koning Leopold. Ze slepen die mens door het slijk, ze maken hem zo zwart als roet. Dat komt vooral vanuit de Walen." "Pastoor Donders, waar rook is, is vuur" spotte Henri. "Nu gaat het echt te ver. Als katholieken mogen we fier zijn op onze koning. Hij heeft ons de Kongo geschonken, de brave ziel. Nu komt de Kongoboot in Antwerpen, en brengt ons appelsienen, bananen en olifantentanden, en bavianen voor den beestenhof." Met zijn ogen vroeg Donders om gelijk. Maar Leontine zei smalend: "Daar helpt ge de mensen toch niets mee vooruit! Wat kunnen ze doen met die bavianen?" "Leontine, Henri, ge moet begrijpen dat de Roomse Kerk hier een enorme kans krijgt. Nu kunnen we al die negerkes bekeren, hen tot het Ware Geloof brengen. Onze paters en nonnekes kunnen hen leren lezen en schrijven. Het is onze plicht hen te helpen!"

Daarmee was Leontine het in grote lijnen eens. "Wat kunnen we doen, pastoor?" "Ik ben blij dat ge mij begrijpt, dat de Heilige Geest uw verstand verlicht. De socialisten zijn

kinderen van de duisternis. Ge kunt zoveel mogelijk zilverpapier inzamelen. En in alle cafés en winkels een missiepot laten zetten. Telkens als ge een cent in de gleuf laat vallen, knikt het negerken." Henri keek eens naar zijn vrouw en zei: "Donders, hier op 't Hertjen zult ge weinig zilverpapier vinden. Ons mensen kopen gene chocolat, ze hebben hun centen voor wat anders nodig." Maar toen Donders weg was, zei Leontine onmiddellijk: "Ons Cecile en Gusta kunnen het zilverpapier toch ophalen."

In De Harmonie spraken de cafébaas en Pol de Snol een andere taal. "Ik heb niets tegen een serieuze koning. Maar Polleke is geen haar beter dan zijn vader, het zijn twee wijvenzotten. En waar kunt ge onze schele vinden? Op de paardenkoersen en in speelholen, geld heeft hij genoeg, hij steelt zich rijk." Mie, die al een goed stuk in haar blaas had, vroeg aan de Snol: "Is het waar dat onze koning in Parijs een privékamer heeft om te kunnen poepen?"

De Snol schudde het hoofd. "Aloïs, ze wenst via leugens naar de waarheid te komen. Ja, hij heeft een lief, een schoon kind, om te stelen, daar zou ik ook een doodzonde mee willen begaan. Hij heeft zijn Josephineke tot barones gebombardeerd en haar, iets voorbij Parijs, een kasteel gegeven, waar ze kan zwemmen in een zilveren bad." Zowel Barbara als Mie geloofden de Snol. "Pol, hoe durft ge dat hier allemaal zomaar op tafel gooien?" "De waarheid is de waarheid. Ik mag hier doodvallen als ik lieg." Aloïs deed teken naar de vrouwen. "Laat hem maar praten, het moet van zijne lever."

Pol stond nu midden in de herberg. "Ik heb in de Walen duizenden spotprenten gezien van onze paljas. Die smeerlap is zich rijk aan het stelen in de Kongo. Ik geloof dat de Engelsen jaloers zijn, die zouden daar ook hun tenten willen opslaan. Prenten van negers die handen en voeten waren afgekapt, een dozijn slaven die aan een boom opgeknoopt zijn." In De Harmonie moesten ze die zware

boterham verteren. Het was Barbara die vroeg: "Snol, waarom spreken fabrieksbazen en pastoors dan toch zo lovend over onze koning?" Hij lachte meelijdend. "Wel, wel, wel, omdat ze door één gat schijten. Waar heeft de Kerk zijne rijkdom gehaald? Grote mannen leggen mekaar geen strobreed in de weg. Da's toch normaal."

Zo kwamen de tegenstellingen bloot. Zo stonden arbeiders tegenover elkaar, de katholieken tegenover de socialisten, Leontine tegenover haar broer. Het was een verwarde tijd.

Onze koning, hoog geprezen door mensen die niet beter wisten, tekende nog rap de wet op de algemene dienstplicht. Daarna deed hij afstand van de troon om zijn huwelijk met Josephine te kunnen wettigen en zijn kinderen te kunnen erkennen. De loting, nog een erfenis van Napoleon die het volk jarenlang had vervloekt, werd afgeschaft. Voor de mensen was dat een vergulde pil, de rijken konden zich nu wel niet meer vrijkopen, maar iedereen werd nu kanonnenvlees en de generaals hadden weeral genoeg slachtoffers om naar het front te sturen.

Voor de allerlaatste loting van 1908 werd de oudste zoon van Leontine, Amedee, jammer genoeg nog opgeroepen. De stoere, sterke beer zag lijkbleek toen hij met bibberende benen naar de loting op de markt stapte. Zijn broers gingen mee, met gespannen gezichten, bang dat hun broer zich soldaat zou loten. Moeder Leontine had drie kaarsen aangestoken en smeekte Ons Heer dat Hij de hand van haar zoon zou begeleiden in de trommel, zodat hij een hoog nummer zou trekken. Haar gebed werd verhoord, Amedee trok nummer 217. Hij toonde het triomfantelijk aan zijn zuster Marie. Die schreef het op een stukje papier, stak het tussen de ring rond de duivenpoot en liet de vogel richting Groene Huis vliegen. Hij meldde het goede nieuws aan moeder Leontine. "Amedee is vrij!"

In stad en dorp werd er door de lotelingen bier gezopen, hetzij uit vreugde, hetzij uit verdriet. Ze spoelden hun emoties weg. Nonkel Ward had met zijn eigen ogen gezien hoe een boer die soldaat moest worden in een gracht sprong rechtover het Groene Huis. Het water kwam tot aan zijn buik. Hij zong een schamplied ter ere van Zijn Hoogheid Leopold:

Alle dagen, alle dagen onze Frank
Van de Schele, van de Schele,
Alle dagen onze Frank van de Schele
en zijn madam.

COLETTE OP DE VLUCHT.

Dinsdag 4 augustus 1914. Snikheet. Al een paar dagen hing er een oorlogsstemming. Een korporaal reed over 't Hertjen en trompetterde: "Kom eens naar buiten!" Hij zette zijn velo tegen de witgekalkte gevel van De Harmonie. Net als de andere vrouwen liep moeder Leontine, tegen haar gewoonte in, naar buiten. Ook zij voelde de dreiging in de lucht. De korporaal riep met hese stem: "In naam van de koning der Belgen moet ik verklaren dat de Duitsers ons land zijn binnengevallen. De vijand heeft aan onze doorluchtige koning Albert een ultimatum gesteld. Het Duitse leger eiste toelating om door ons land te trekken om Frankrijk langs achter te kunnen aanvallen. Onze dappere vorst heeft dat geweigerd. Vanaf vandaag verkeert ons Land in staat van oorlog. Alle weerbare mannen moeten onmiddellijk hun legereenheid vervoegen. Wie dit bevel niet opvolgt, is een deserteur. Dat betekent de dood met de kogel. Vive le roi!"

Mie en Barbara hadden de neiging om te klappen. Leontine wierp hen een vernietigende blik toe, hier viel niet te applaudisseren. In gedachten verzonken, slenterde Leontine naar huis. "Dat 'Vive le roi!' is niets voor mij. En die dood met de kogel al helemaal niet. Ik mag me gelukkig achten, Amedee is eruit geloot en den oudsten van een groot gezin moet niet binnen. Maar God, hoe kan ik dat vergeten! Ons Colette, och arme, met haren beroepsmilitair-kleermaker Albert. Die zal wel naar den oorlog moeten!"

Op die dag is er niet gewerkt in de blokmakerstal. Mannen en vrouwen stonden in groepjes te praten. Ontroerende taferelen. Van Lombergen trok naar de oorlog, Frans van Rating nam afscheid van zijn kinderen en een snotterende vrouw. Pol de Snol was de dans ontsprongen, tegen ieder die het horen wilde, zei hij: "Als goede Belg zou ik graag gaan vechten voor mijn vaderland."

's Avonds zat Leontine naast Henri op de tuinbank. Ze keek naar al haar kinderen en vroeg: "Henri, waarom hebben wij kinderen op de wereld gezet, om kapot te laten schieten? Oorlog is een straf van Ons Heer." "Dat kan zijn, Leontine, niemand van ons vraagt erachter. De groten vechten om de macht en de kleintjes kunnen het uitzweten."

Pol de Snol was ineens generaal in 't Belgisch leger. "Zeg dat ik het gezegd heb, den Duits geraakt nooit of nooit over de Schelde." Maar in oktober was de Scheldestad al bezet.

Vader Henri was naar de markt geweest, naar een vergadering van blokmakersbazen. Daar had hij het gehoord: de koning had een nacht in het kasteel van Walburg geslapen. En bovendien was de koning, vóór hij de stad verliet, nog eens over de markt gepasseerd, die lag vol soldaten en vluchtelingen. Dat beschouwde Henri als een uitzonderlijke eer. Het kasteel was eigendom van Jef Van Naemen, die dertig jaar burgemeester was geweest en ook volksvertegenwoordiger. Het kasteel had hij van zijn vader geërfd. Hij stond altijd aan de kant van de bisschoppen in de schoolstrijd tegen de radicale liberalen. Hij had verschillende betogingen van de socialisten verboden. Volgens Henri was dat enen met haar op zijn tanden.

Er gebeurden nog meer onverwachte dingen. Opeens stond Colette op de hof van het Groene Huis met haar drie kinderen en met Albert. "Wel Colette, ge zijt nog geen uur uit mijn gedachten geweest. Hoe is 't met uw kinderen, ze komen er goed voor. Ge blijft toch hier, er is plek genoeg. We moeten allemaal maar wat plaats maken. Kom binnen, Albert." "Nee moeder, dat kan niet! A1bert moet naar zijn eenheid of hij wordt een deserteur." "En gij dan, en de kinderen ?" "Moeder, ik ga mee met Albert, ik laat hem niet in de steek. En ik doe mijn kinderen mee." Dat klonk zo beslist dat moeder haar wenkbrauwen fronste. Ze kende die wilskrachtige trek.

"Colette, ge zijt zot, naar den oorlog trekken en drie kinderen meesleuren." Haar hart klopte wild.

Een dag later is de beroepssoldaat vertrokken, met vrouw en kinderen. Heel de familie keek hen achterna. Leontine voelde de verwijdering, ze werd er bang van, ze voelde weer die leegte. Dag en nacht zou ze denken aan haar kleinkinderen in het oorlogsgevaar. Kon God dat zo gewild hebben? "Ik mag niet twijfelen" en ze kneep haar vuist dicht.

De grijze uniformen zijn gekomen. Ze marcheerden over 't Hertjen en passeerden het Groene Huis. De mensen keken toe achter de gordijnen. Hun ogen zagen schone legerpaarden, fietsers, kanonnen op karren en machinegeweren. "Dat allemaal om mensen dood te maken. Dat zijn ook iemands kinderen," dacht de moeder, dachten vele moeders. Pol de Snol zei vlammend: "Als er een God bestaat, dan laat die zoiets niet toe. Al wat boven onze kop is daar moeten we bang van zijn. Ze laten ons iets doen dat we niet willen. Als onnozele kiekens trappen we altijd in de val." Hierbij keek hij uitdagend naar de hemel. In de woonkamer, bij het licht van de petroleumlamp en de gloed van de haard, bad het gezin van Leontine de Paternoster voor de vrede, voor Colette op de vlucht met haar drie kinderen.

Het was de bezetter die de grote trom roerde. Vroeger hadden de blokmakers ook blokken verkocht aan Duitse opkopers, maar nu was het anders, nu waren het ineens vijandige opkopers. En verkochten ze de blokken niet, dan werden ze toch opgeëist. De grijze bezetters waren geen lieverdjes. Hun miljoenen soldaten, hun duizenden paarden moesten ook eten en drinken. Zo begon een massale roof onder de benaming 'opeising' : graan, haver, melk, boter, vlees en andere producten.

De oorlogsjaren sleepten zich traag verder en meer en meer biddende bedelaars kwamen op de hof. Ze gingen nooit weg met lege handen. Moeder Leontine zei: "We mogen ons Heer op ons blote knieën danken, kinderen, dat Hij ons alle

dagen eten geeft. Waar hebben wij dat verdiend? Gelukkig hebben we de twee akkers blijven bewerken, in de stal staan twee gezonde koebeesten en de hespen hangen te roken in de schouw."

Het gezin van Leontine Van Esbroek bereikte zonder veel kleerscheuren het einde van de oorlog. Hoewel ook blijde klanken zich verspreidden, luidden de klokken in de kerktoren van Tereken rouwig, er viel weinig te vieren. Vermoeide en verminkte soldaten kwamen thuis. 65.000 Belgische strijders hebben hun moeder, vrouw en kinderen nooit meer teruggezien. Miljoenen hadden met hun bloed de ijzer rood gekleurd: Franse, Britse, Senegalese, Marokkaanse, Belgische en Duitse soldaten. Over de akelige dodenakker klonk de roep "Nooit meer oorlog!" Pol de Snol hoorde die kreet, haalde zijn schouders op en zei: "De wapenbarons stoppen hun oren vol watten! Wat kan het hen verdomme geven dat die moeders huilen om hun verloren zonen. Als troost zullen ze wel in elk dorp een heldenmonument zetten. Ons mensen zullen er wel weer intrappen, in die huichelarij. Voor Vrijheid, Vorst en Vaderland!"

Zonder iets te zeggen stond moeder Leontine alle dagen enkele minuten in de open inrijpoort van het hof. Het was alsof ze in de verte iemand zocht, iemand verwachtte. "Zou ons Colette nog leven, hoe zou het zijn met haar arme schaapkes ? Toch zegt een stem me dat ze nog leeft, dat ik ze nog zal zien... Waar blijft ze? Ze zullen wachten op Albert." Stilletjes ging ze terug naar de woonkamer. Een moeder verlangt steeds naar haar kinderen die niet thuis zijn, die onderweg zijn.

Een maand na de wapenstilstand stond ze weer op de uitkijk. Haar bloed begon sneller te stromen, haar hart bonsde in de keel. "Ze zijn daar!" Colette was daar met drie kinderen en Albert, haar kleermaker-beroepsmilitair. "Wat is dat Colette , ge hebt een kinderwagen bij. "Ja moeder, dat is

ons kleintje." De moeder keek fier naar haar kind. "Mag ik het eens pakken?" Liefdevol nam de grootmoeder het kind in haar armen. "Het is een goed boeleke, Colette. Kom binnen, Colette, uwen oudsten is al een flinke jongen." Toen zei Albert trots "Moeder, dat zal wel gene kleermaker worden in 't leger, dat wordt een generaal. Die heeft jaren niets anders gezien dan soldaten."

En werkelijk, de Voorzienigheid had Henri Van den Eynde voorbestemd om generaal te worden in het Belgisch leger, een generaal die tegen zijn goesting Vlaams sprak. Colette en haar gezin bleven enkele maanden blijven inwonen bij haar moeder. Ze hadden niets meer, geen huis, geen meubelen, niets. Niet iedereen in het Groene Huis was gaan samenwonen want vóór de Wapenstilstand was er iets gebeurd dat een indringende verandering teweegbracht en dat voor mij van groot belang zou zijn.

HAAR DROOM WORDT WERKELIJKHEID.

Het was in de herfst van het jaar 1918. Op een avond stapte boer Petrus van Meervelt door de Breedstraat recht naar het Groene Huis. Hij klopte op de deur van de woonkamer, stak ze open en riep: "Goed volk! " Henri stond recht. "Wie we hier hebben, Petrus, goede avond, kom erin!" Van alle kanten klonk het: "Goede avond, Petrus." Allen kenden de boer. Moeder Leontine legde haar breiwerk neer. "Wat goed nieuws brengt u naar hier?" "Ik zou Henri eens alléén moeten spreken." Vader Henri zette zich recht om buiten te gaan. "Leontine, gij moet dat ook horen." De drie gingen naar de blokmakerstal, achterna gekeken door zoons en dochters. "Wat hebben die te bedisselen zonder ons." De oudste, Amedee, zei kordaat: "Als wij het moeten weten, zal ons moeder het wel zeggen."

Het was in het halfdonker dat Petrus met de deur in huis viel. "Henri, mijne leeftijd is er, ik stop met werken. Ik ga mijn boerderij verlaten, zoiets doet ge niet voor het plezier." Petrus de boer had het moeilijk. Zijn emotionele stem stokte. "Wat moet een mens doen, ik ga voor mijn laatste jaren op mijn goed leven. Een mens kan toch niet werken tot hij in zijne put kruipt!" Hij zweeg een poos . "Henri, ik dacht bij mijn eigen. Dat hof, dat was iets voor de familie Heirbaut, alles is er aan, alles is goed onderhouden. Plaats voor een grote blokmakerij." Zijn opgewektheid week opeens, zijn stem trilde. “Een mens is zo. Als gij dat hof moest kopen, dan weet ik dat mijn hof in goede handen komt, mensen, ge moet dat verstaan." Zowel Leontine als Henri moesten dit verrassend nieuws verwerken. Leontine Van Esbroek haar bloed stroomde iets sneller. Dat wordt misschien wel iets. Ik ken dat hof, het is een droom. Hoeveel zou hij vragen? Daar werd overeengekomen om zondagnamiddag het hof eens te bezichtigen. Op die bewuste

dag stapte Leontine, de fijne rijpe vrouw, proper uitgeborsteld naar de Breedstraat. Ze had een plezant zwart hoedje op, droeg een donkerblauwe lange jurk, daarboven een voorschoot met witte bollekes in blauw stof. Voor deze gelegenheid had ze blinkende schoenen aan de voeten. Henri rookte een pijp. Eens op het hof ging Leontine alleen op inspectie.

De boerderij stond op een grote lap grond. Langs de straat 120 meters en een diepte van 150. Op de voorhof verschillende soorten fruitbomen. Indien er enkele werden geveld, was er plaats voor een stapel canadabomen. Het grote boerenhuis, het karrekot, een neerhof, daarnaast een tuin, met een aanpalende sierhof. Leontine deed regelmatig haar ogen dicht. Hoeveel zal Petrus vragen? Zoeen hof zou ik niet graag laten schieten. Ze ging het woonhuis binnen. Te midden een keuken waar eens de open haard was. Deze was dicht gemetst en bezet met frisse groene Delftse steentjes, met daarop landelijke tekeningen. De eiken omkadering van de open haard was gebleven. Naast de keuken twee ruime kamers. Leontine zag haar groot volk al zitten aan de tafel Ze bezag de eiken balken van de zoldering, dat gaf haar zoeen warm gevoel. De achterkant van het huis., te midden een ruim boeren pomphuis met alles er op en er aan, de nodige houten schappen. Boven de voorraadkelder twee kelderkamers. Daar kunnen mijn twee dochters slapen. Langs de andere kant naast het pomphuis twee slaapkamers op het gelijkvloers. Hier zou ik willen slapen met Henri. Ze ging de trap op en duwde de valtrap open. Keek met een kennersoog de zolder rond. De ene helft was afgemaakt, het andere deel een open zolder. Hier is plaats genoeg voor al de bedden, hier kan ik kleerkasten zetten. Zij was in de wolken, zij zou het willen kopen. Ze werd doodnieuwsgierig. Nu wenste ze te weten wat Petrus en haar man hadden bedisseld. Ze bedwong haar nieuwsgierigheid tot ze het hof hadden verlaten. Dan pas zei Henri de koopprijs. Leontine

reageerde niet. Ze kwam thuis en verdween op haar kamer. Alle ogen waren nu gericht op vader Henri. Langs alle kanten werd er gevraagd: "Vader, gaan we dat hof kopen van Petrus Van Meervelt?" Hij keek naar de deur waardoor ze verdwenen was. Dan opeens stond moeder Leontine daar, alle ogen naar haar gekeerd, het allergrootste moment in haar leven. "Henri, kinderen, ik heb het geld, we kunnen dat hof kopen. Ge hebt er allemaal hard voor gewerkt." Haar kinderen lachten en weenden van vreugde. "Henri, dat is mijne droom."

Ongelooflijk en toch waar! Het gezin van Leontine van Esbroek verhuisde van het Groene Huis naar de Breedstraat (nu Kleine Breedstraat). Op 11 november 1918, de dag van de wapenstilstand. Het klokkengelui had voor hen een dubbele betekenis. Die dag stonden de mensen toch op straat het wereldgebeuren te bespreken. Zo zagen ze meteen de verhuis. Wanneer Leontine passeerde, werd ze door elkeen met een "Goede dag, Leontine" begroet. In hun stem was respect. "Ze heeft het toch ver geschopt," zei Pol de Snol, tegen al wie de oren niet stopte.

Het was op zijn minst een bijzondere aanpassing voor elkeen op het nieuwe hof. Elkeen had zijne zeg! De oudste zoon, Amedee, ongetrouwd, telde dertig jaar. De jongste in de rij, Leon, was er zes. Het werd meer dan een bruisend vat. "De appel was niet ver van de boom gevallen." De meeste van Leontine's kinderen waren koppige doorzetters, geen gemakkelijke venten, die snel in vuur en vlam stonden. Snelle werkers, dat wel. Die zich in debatten nooit in de hoek lieten drummen, elk overtuigd van het eigen gelijk. Zonder het uit te spreken, voor allen was hun moeder de spil van het gezin, baas op het hof. Terwijl vader Henri het naar buiten waar maakte als blokmakersbaas. Allen waren het roerend eens over pastoor Donders en zijn opvolger. Ze verdedigden de koning en Paus tegen Jan en alleman. Al waren ze katholiek conservatief, ze waren sociaal ingesteld. Groot en

klein mocht op de hof komen spelen, kaarten, praten, als ze maar geen vuile praat vertelden, als ze zich hielden aan de regels, die redelijk soepel waren.

Wat ging er nu gebeuren op het hof. Onmiddellijk werden de debatten ingezet. Het gezin werd in twee kampen opgesplitst. Moeder hield de bekvechters goed in de gaten. "Uit de conflicten kan het licht geboren worden. Want ze willen alle twee het beste voor de zaak."

Wonder boven wonder, Amedee, eerder conservatief, was de aanvoerder van de vernieuwing. "We moeten overschakelen naar een machinale klompenmakerij of we kunnen niet meer mee. Want meer en meer komen er lederen schoenen op de markt."

Het andere kamp, aangevoerd door vader Henri en Sjarel, het dertiende kind van Leontine. Zij hadden een boerenhart, zij waren voor koe en paard, zij wensten verder klompen te maken met de hand en de akkers te bewerken. Sjarel had één doorslaggevend argument. "Waren we niet gelukkig dat we binst de oorlog onze akkers hadden, anders hadden we gene fret." Sjarel had wel het nadeel dat hij al getrouwd was. Dat, wilde moeder niet weten. "Mijn deur staat open voor al mijn kinderen, elk mag zijn duit in het zakje doen, achteraf doen diegenen die thuis zijn hun goesting." De vrouw wist wel wat er bij haar man omging. "Hij heeft een boerenhart, maar daar hangt de klepel niet. Als er machines komen, wat moet hij dan doen, van machines kent hij niets. Dan moet hij dat overlaten aan onze Frans, een geboren mechanieker! Dat speelt in zijne kop! Daar zal ik hem moeten over zetten. Want mijn beeldenstormers gaan dat toch halen, dat voel ik met mijn ellebogen." Dat was haar redenering en zo gebeurde het. In hun bed zei Leontine: "Man, laat de kinderen doen. Daarbij, ik had dat van onze Amedee nooit verwacht, die staat eveneens achter de verandering, we moeten, willen of niet, mee met onze tijd."

Frans en Ward kregen de opdracht. In Appels, dichtbij Dendermonde, was er een machinale blokmaker, daar moesten zij hun licht eens gaan opsteken. Het had vooraf nog eens goed gestoven in de woonkamer. Amedee en Sjarel hadden met getrokken messen tegenover elkaar gestaan. Het waren twee speciallekes, zo waren er geen dertien in een dozijn. Amedee was een middelmaat, een geblokte en ijzersterke vent. Vroom en zedig, die nog nooit een vrouw in haar blote had zien staan. Hij zou niet durven kijken ook. Want het vlees was zondig. Hij was karaktervast, een dominerend figuur, die bereid was voor de goede zaak zijn leven te geven, zoals vele martelaren. Sjarel, dat was wat anders . Die was soldaat geweest onmiddellijk na de oorlog. Dus hij wist het. Hij volgde het spoor van zijn moeder wat pastoor Donders betrof. Hij dronk graag een potje bier, was een humorist, een herbergzanger, een kaarter. Hij wist wat hij wilde en ook wat goed voor hem was, zou dat voor een ander ook zijn. Liep er iets scheef in zijn ogen, dan zette hij dat recht. Met de nodige krachtige argumenten. Hij kon in de familie aanklager en rechter zijn. Als Amedee en Sjarel het uitvochten met woorden, was in de woonkamer de spanning te snijden. Deze keer had Sjarel het pleit verloren. Frans en Ward waren naar Appels. Hij had ze zien vertrekken. "Ze zullen die machines wel komen aansmeren als ze terugkomen uit Appels," riep hij tegen Amedee, die zonder argumenten tegen brieste: "Ge hebt hier niets meer verloren, ga bij uw Levina en verkoop op de markten kaas en saucissen." Toen kwam moeder Leontine tussenbeide, de kemphanen kwamen weer tot rust. Het was zo Sjarel was getrouwd met Levina. Door regen en wind reden ze met kar en paard naar alle markten in het Waasland. Amedee zei, zonder dat hij het hoorde: "Hij is gelukkig dat hij Levina heeft, dat is een echt marktwijf, die kan een stront verkopen."

Frans de mechanieker en Ward brachten hun verslag uit. Het werd een loftrompetrede voor de machines. De knoop

werd doorgehakt en de klompenmachines werden aangekocht bij Philips in Puurs. Het was een hele gebeurtenis op 't Hertjen, toen de wagen geladen met de zware machine door de straat reed. Mannen en vrouwen volgden het logge ding tot op het hof. Amedee, Ward, Frans, Omer en Leon waren de plaatsers. Op afstand keken vader en Sjarel toe. Deze kon het niet over zijn hart krijgen en zei nog eens rap: "Vader, ze hebben hun goesting." De vader zweeg. Hij voelde zich als het ware overbodig.

De taakverdeling werd vastgelegd. Amedee en Gerard bedienden de kortzaag om de bomen in schijven te zagen. Nonkel Ward was de geschikte man aan de lintzaag om de ruwe blok te voorzien van oren en poten. Frans bediende de kapmachine, dat de blokken modelleerde tot een blokvorm. Omer en later Leon bedienden de heulmachine, om binnenin de klomp het hout te verwijderen. De resterende bewerkingen gebeurden in de blokstal, daar was het zo rustig als vroeger in het Groene Huis. Wanneer Sjarel al eens kwam loeren in de machineplaats was hij al even rap weer weg. "Die worden daar allemaal zo doof als een otter. Dat komt ervan met hun machines." Tegen zijn vader zei hij: "Ons koebeesten maakten zoveel lawaai niet."

Cecile en Gusta waren in die mannenwereld onopvallend. Dat was anders geweest, hun oudere zusters Colette en Marie, dat waren de rechter- en de linkerarm van moeder Leontine. Voordat Cecile en Gusta de aarde raakten, waren hun acht broers hen vooraf gegaan. Ondertussen was geheel de werkverdeling veranderd. De stoere mannen hielpen de blokmakerszaak vooruit. Na hun dagtaak wensten de 'heren' dat alles in kannen en kruiken was. Het eten klaar, het huis netjes opgekuist, alle bedden opgemaakt.

Op een dag werd dit alles grondig door elkaar geschud. Cecile zei tegen haar moeder: "Ik rij zondag met pater Prosper naar het klooster van de Arme Klaren in Leuven."

Moeder Leontine was niet doof. De bruine paterkes op Vijfstraten, die kende ze heel goed. Cecile droeg er elke dinsdag een brood naartoe, tot welzijn van de heilige Antonius en de armen. Dat haar dochter alle dagen ter kerke ging, dat deed haar genoegen. Dan blijft ze zuiver en deugdzaam. Wat kwam die pater Prosper hier nu doen? De moeder zei: " Cecile, niet rond de pot draaien, wat gaat ge doen met de pater?" "Ik rij met hem naar Leuven, de Arme Klaren bezoeken!" "Ge moet dat niet zover zoeken, hier zijn ook Arme Klaren, ge hebt er deze zomer nog eieren naartoe gedaan, omdat het niet wilde regenen." "Moeder, ik ga daar eens kijken, en als het daar goed is ..." Verrast riep moeder: "Hoe, als het meevalt, dat gaat ge toch niet doen? U opsluiten in een klooster?" "Dat zou wel kunnen, moeder." "Gij zotte kont, ik krijg bijna een bult van het verschieten, steek dat uit uwe kop." Ontmoedigd liet moeder haar armen zakken.

Cecile en de pater reden met de trein naar Leuven. Bij de mannen brak de commentaar in alle hevigheid los. Ze hadden ineens hun twee zusters ontdekt. "Dat zal niet waar zijn! Dat moet ze niet doen. Ze gaat zich toch niet levend begraven. Ze kan aan elke vinger een vrijer krijgen." Amedee zag een ander gevaar. "Ik moet dat uit hare kop praten, ons moeder kan die niet missen." Gusta, haar zuster, zweeg in alle talen.

Toen Cecile terugkeerde uit Leuven, zei ze beslist tegen haar moeder: "Ik ga naar het klooster, ons Heer heeft mij geroepen. Ik word Christus' bruid." Al speelde de moeder op hare poot, al was ze poeslief, ze sprak tegen dovemansoren. Ze deed nog een uiterste poging. "Cecile, wat moet ik doen zonder u. Ik kan u echt niet missen." "Moeder, dat zult ge tegen ons Colette en Marie ook wel gezegd hebben. Ge kon ze evenmin tegenhouden. Ik trouw niet. Ik ga naar het klooster."

Amedee schakelde pastoor Donders in, aan Cecile was geen zalf te strijken. Ze bleef bij haar standpunt. Zij spande

pater Prosper voor haar kar. Toen Amedee vernam dat het bruin paterke zich zou wagen in het hol van de leeuw, zei hij tot Cecile: "Ik smijt hem met zijn klikken en klakken de straat op."

Het bruin paterke op blote voeten kende zijne stiel, de volgeling van de heilige Franciscus begon zacht en zoet. "Leontine, Henri, proficiat, de wil van God is soms raar. Cecile heeft nochtans het beste deel gekozen. Ik hoop dat ze kracht en moed moge hebben om te leven in boete en gebed, tot redding van alle zondaars." Amedee luisterde met twee oren, het paterke bespeelde de gevoelige snaar. "Leontine, we kennen allen het leven van de heilige Franciscus. Het was een verwend rijkemanskind, een bier- en wijndrinker, hij hoerde en boerde, kortom het was een bon vivant! Tot op de dag dat ons Heer Franciscus eens goed door elkaar schudde. Hij stopte de braspartijen en verliet het vaderlijk huis. Hij trok de bossen in, werd een kluizenaar, leefde in boete en armoede. Droeg op zijn blote flikker een ruwe bruine pij. Liep op blote voeten in de sneeuw. Vogels zaten op de palm van zijn hand en zongen hun mooiste lied. Franciscus predikte nu vasten en boete, het was een gelukkige mens. Hij stichtte de Franciscanerorde." Pater Prosper streek zacht over de vioolsnaren.

"Het was in het jaar 1230, dat de heilige Clara de vroegere zuiplap en vrouwenversierder ontmoette. Hij zei, Clara trek weg uit deze zondige wereld en doe zoveel mogelijk aan zelfkastijding. In haar kinderjaren had de vrome en zuivere ziel geschitterd in deze duistere wereld. Clara was op pelgrimstocht geweest naar het Heilig Land, bezocht daar het graf van de aartsengel Michael. Hij staat afgebeeld op de groene sigarettenpakjes. Hij duwt met een speer Lucifer in het eeuwig hellevuur. De vrome jonge vrouw weigerde te trouwen met een edelman. Al stond haar vader op zijn kop, ze zei: "Vader ik zal mijn maagdelijkheid wijden aan de Heer", trok zich terug in eenzaamheid en deed wat Franciscus deed.

Leontine, ons Heer zal u gedenken, omdat ge niet belet dat uw dochter haar roeping kan volgen." Pater Prosper had nog vele pijlen op zijn boog zitten. Amedee kreeg het moeilijk. Cecile bloeide open als een bloem en Gusta leunde aan bij haar zuster." Het boeteleven van Franciscus en Clara sprak tot de verbeelding. Eerst werden ze door de Italiaanse bisschoppen zot verklaard. Tot op het moment dat duizend pelgrims naar Assisi op bedevaart gingen om te vasten en te boeten en beloofden voortaan evangelisch te leven. Uw dochter gaat nu de heiligen hun spoor volgen. Zij zal door haar kloosterleven de Heer smeken de wereld en haar zondaars te redden."

Het paterke sprak zo stil dat allen in de woonkamer hun oren moesten openzetten. "Leontine, Henri, beziet de wereld, kijkt rondom u! De mensen leven alleen nog voor zichzelf, meer krijgen, meer hebben. De socialisten spotten om grote gezinnen. Wie kinderen koopt is achterlijk. De mensen zijn bezeten door dansdolheid, ze dansen dag en nacht de rumba en de charleston. De cinemazalen zijn duivelse donkere holen. In de cowboy- en de gangsterfilms schiet men er honderden overhoop. De filmsterren zijn de nieuwe afgoden, de nieuwe heiligen. In de droomfabriek ziet ge sletten en rokkenjagers voortdurend wisselen van partner zoals normale mensen van onderbroek. Tegen deze zedenverwildering moet een dam opgeworpen worden. Dat wordt het verheven werk van uw dochter." Het paterke had het hart van de moeder beroerd, Amedee stond schaakmat.

Enkele weken later was de familie Heirbaut verzameld op het perron. Ze wachtten op de trein die Cecile naar Leuven zou voeren. Gusta stond naast haar zuster. Anna Stout, die ook Christus hoorde roepen, wenste mee te treinen. Indien het haar beviel ... zou het aarzelend ding wel iets doen!

Zo was het altijd, wanneer in de familie de debatten werden afgesloten. Wanneer de storm geluwd was, dan was

er naar buiten uit geen vuiltje aan de lucht. Sjarel zong dan ondeugend en het familiekoor viel in.

Wie ons pakt, die pakt een boom!
Och here, och god, och here, och arme!
Wie ons pakt, die pakt een boom,
Och here, och god, die doen we dood!

De trein, het puffend ding, naderde en stopte voor de voeten van Cecile en Leontine Van Esbroek. Moeder en dochter zaten naast elkaar op de vergeelde houten banken. Bleek was Cecile, ze voelde haar hartje sneller slaan, alle snaren in haar waren gespannen. Daar was geen terugweg meer mogelijk. De trein denderde weg en ze zag de laatste beelden uit het Waasland voorbij schuiven. Ze trilde, kreeg het koud. Door de canadabomen zag ze de boerderij van Cyriel Vercauteren, hoe dikwijls was ze daar om melk geweest. Haar neus plakte tegen het vensterglas, op zoek naar de machinale blokmakerij. Het was maar een vluchtige flits geweest, nooit of nooit zou ze daar nog eens komen.

In de aartsbisschoppelijke stad Mechelen moest de familie van spoor verwisselen, dan stevende het rokende ding naar het einddoel Leuven, waar studenten soms de straatstenen opbreken. In de Bogaertstraat was het stil. Met zijn allen stonden ze voor de kloosterpoort. Terwijl Sjarel belde zong hij uit volle borst. "Ik bel al aan de poorte, de poorteres kwam opendoen. Ik vroeg haar naar het jongste nonneke dat over laatst gekomen was...." Moeder Leontine pakte hem bij de oren. "Sjarel, het is gene moment om zot te doen."

Eén voor één stapten ze door het kleine poortje naar binnen, tussen de muren heerste een doodse stilte, zoals op een kerkhof. Onwezenlijk nam de dochter afscheid van haar moeder. Het was de allerlaatste maal dat Leontine Van Esbroek haar dochters hart hoorde bonzen. Ze trachtte haar

tranen terug te dringen. Eén voor één gaven de broers hun zuster de hand. Amedee had een krop in de keel. Hij en zij waren iets kwijt. Gusta fluisterde: "Cecile, ik kom ook, dan zijt ge hier niet alleen." Anna Stout had zich op de achtergrond gehouden. Grootmoeder verliet het klooster met gans haar gevolg. Toen ze op straat was zette ze zich kaarsrecht. "Dat was het dan!" Allen antwoordden "Dat was het dan !"

Vier jaar later hetzelfde tafereel, wel met minder spanning. Gusta vervoegde haar zuster achter de tralies, waar ook Anna Stout ondertussen non was. "Woorden wekken, voorbeelden strekken." Pastoor Donders' woorden werden bewaarheid. "Gods wegen zijn ondoorgrondelijk." Alien Vandermeulen was dat godsgeschenk. Jaren zal zij de meid zijn op de blokmakerij. Neen, ze was meer dan de meid, ze was op en top verbonden met het wel en wee in het huis op het hof. Jaren nadat ze van het hof verdwenen was, werd haar naam nog met grote eerbied uitgesproken. Amedee had zelf eens gedacht. "Het ware iets voor mij, daar zou ik het mee kunnen doen." Jammer. De man die met de grijze haren geboren was. Liep blauwe scheenbenen op. Alien koos boven alles. Omer Anné. Waarop Leontine stilletjes zei: "De liefde is een aardig beest. Het is alles of het is niets." Voor Amedee was het voor altijd niets.

Op de blokmakerij draaiden en ronkten de machines. De wereldcrisis kondigde zich aan. In Europa riep men naar een sterke man. In de woonkamer werd een radio geplaatst. "Nu kan ik horen wat in de wereld gebeurt," zei grootmoeder en ze nam een snuif.

Ik ben nu wel verplicht even in de achteruitspiegel te kijken. Eens terug te keren tot in de Eerste Wereldoorlog. Want toen gebeurden er in café De Distel belangrijke dingen. Die zeker uit de doeken moeten gedaan worden.

GEBOREN ZONDER MOEDER.

Het was in het derde jaar van de Eerste Wereldoorlog, in het jaar 1917. De grijze Duitse barbaren met hun stalen pinnen waren nog steeds de bezetters van ons land. In West-Vlaanderen, aan de IJzerstroom in de vlakte van Diksmuide bleven de moordpartij duren, de lijken rotten. De laffe moffen bestookten onze jongens met gas, die stikten en gedood werden. Dit akelig nieuws bereikte de volkswijk Het Hertjen. Wie een soldaat had aan het front, beefde als een riet. De mensen waren onmachtig razend, waren woedend op de doders. Ondanks dit alles was er veel beweging in en rond de herberg De Distel. Het was daar feest, een trouwfeest voor wie?

De Distel was tweehonderd meter voorbij het Groene Huis, daar woonde de bakkersfamilie Stout. De Distel was meer dan een herberg, daar was ook Sooike Stout zijn bakkerij. De kleine vinnige man was begonnen als een boerenbakker. Hij zei dikwijls: "Een mens mag nooit verder springen dan zijn stok lang is." Daar voegde hij onmiddellijk aan toe: "Wie bang is krijgt ook slagen." Sooike met zijn vier zonen bakten smakelijk brood, voor de oorlog lekkere boterkoeken en krokante pistolets.

De Distel was meer dan dat. De bazin was niemand minder dan Mathilleke Meersman, ze beheerde de bakkers- en kruidenierswinkel. Ze had haar dochters Marie, Emma, Lena, Leonie, Tineke en Anna opgeleid tot uitstekende kleermaaksters. Allen werkten ze mee in een florerende zaak. De oudste twee waren reeds het ouderlijk nest ontvlogen. Pol de Snol die regelmatig de herberg aandeed, kraaide het uit in café Harmonie. "Ge moet Sooike alle dagen zijn broodkar zien stampen, door regen en wind. Het is een klein ventje. Maar de kleine zijn niet gemaakt om in de grote hun gat te kruipen. Laat hem maar doen, de muggen doen wel."

In De Distel, bij Mathilleke, was het de zoete inval. De vervloekte oorlog trad nu op als spelbreker. Vroeger kwamen na de donderdagse markt de boerinnen bij Mathilleke binnen gevallen. Haar dochters hadden de herberg omgevormd naar een eethuis. De wijven tetterden naar hartelust, de bazin schonk koffie. Taartjes en boterkoeken smakte men naar binnen. Vooraleer de gezonde blozende boerinnen huiswaarts keerden, vergaten ze nooit hun kabassen te vullen. Door de oorlog was het nu minder, en toch bleven ze komen, ondanks het wapengeweld ginder ergens ten velde.

In De Distel waren vijf huwbare dochters geweest. Veel mannen pisten tegen de toog. Verschillende dachten een dochter van Mathilde aan de haak te slaan. Heren uit de stad met nette manieren kwamen eens loeren of ze vis konden vangen. Mathildes dochters lieten zich niet zomaar strikken. Gingen sommige mannen over hun hout, dan riep Mathilde: "Dat is hier een deftige café. Hier gebeurt alles in eer en deugd."

Op zon- en feestdagen zaten de gebroeders Heirbaut uit het Groene Huis in De Distel. Ze kwamen om te kaarten, kegelen, bollen, tritsen. "Het kind moet een naam hebben." Ze klaarden hun ogen uit op Sooiken zijn dochters. De zoons van de bakker stapten regelmatig naar de blokmakers in het Groene Huis. Daar ontmoetten de krachtpatsers elkaar. Amedee, de oudste zoon van Leontine, was kloek en sterk, een kampioen gewichtheffer. Zware jongens uit de streek durfden hem uitdagen. Ze moesten keer op keer in het zand bijten. In zijn broer Fons had hij echter zijn meester moeten erkennen. Pol de Snol, eerder een lichtgewicht, die liever de gewichten door anderen zag omhoog heffen, bazuinde het uit in café Harmonie. "Fons, de Witte, is beresterk, Amedee is daar een kind tegen. Ik heb het gezien, hij heft een kruiwagen op, geladen met twee zakken kolen. Heffend met één hand aan ene streem. Wie zal hem dat achterna doen! Dat is nog maar een begin. Fons die hangt aan een balk, met

zijn vingers , zijn klauwen de onderkant van de balk grijpend, dan hangt die daar gelijk een aap. Wie dat mij niet gelooft, die moet het zeggen." Dan keek Pol de Snol in het rond. "Ik zie de mannen van Sooike Stout dikwijls aan het werk op het hof van het Groene Huis. Niet zo sterk maar zo zwak als een zweep. Victor dat is een puik turner. Die wordt Belgisch kampioen in de katholieke turnbond. Zijn twee andere broers die zijn iets minder, maar het zijn geen peperkoeken mannekes." Zo sprak de Snol erover.

De krachtpatsers uit de twee families bekampten elkaar sportief, elk zijn specialiteit. Ofwel voor het Groene Huis, ofwel achter De Distel. Kwam Fons in de herberg, begon zijne wekker te tikken voor Leonie, haar hartje sloeg kadul. Fons met de onafscheidelijke klak op, eerder een zwijgzame, was zot van Leonie. Zij was één lach, zong en haar tong lag niet rap stil. Hoe die twee in elkaars armen vielen, dat verliep vlot. Kwam de Witte binnen dan riepen mannen naar hem: "Fons, Leonie zit in de keuken, ze staat voor de spiegel." De zuster van Leonie: "Leonie, Fons is daar, laat die mens niet wachten, hij zit op hete ko1en." Van het een kwam het andere, een glimlach, een handje, een zoentje, tot wat er vandaag gebeurde.

Mijn twee grootmoeders, Mathilde en Leontine hadden de koppen bij elkaar gestoken, ze regelden het onderling fijn, alles met gesloten beurs. Leontine Van Esbroek zorgde voor de kippen, plus een deel van het varken. Mathilde zei: "Leontine, Sooike moet zorgen voor de koeken en de taartjes. Ik heb nog wat echte koffie opzij gezet." Beiden waren het roerend eens.

"Oorlog of gene oorlog, vandaag vieren we feest. Deze trouw van ons kinderen is de bekroning van een vriendschapsband tussen onze families." Deze eenvoudige woorden borrelden recht uit het hart. Jaren waren ze bevriend. Het was zo simpel gegroeid. Waar veel volk is wil nog meer volk zijn. De Distel zat stampvol te wachten op de

trouwers. Ze waren naar de fotograaf. Dit uitzonderlijk moment wensten Leonie en Fons vast te leggen, later voor de kinderen.

Elke mens heeft twee grootmoeders en evenveel grootvaders. Hier zaten ze samen aan de feesttafel. Mathilleke en Leontine, naast elkaar, lieten hun ogen zweven over de koppen van hun kinderen, over elk van hen konden ze een verhaal vertellen. De bakkersbaas en de klompenmakersbaas spraken met gloed over het verleden en hadden nog duizenden plannen. In De Distel kon het feest beginnen. Terwijl duizenden soldaten in de loopgraven verveeld, wachtend op de dood, snakten naar het einde van de waanzin. Leontine wist dit alles, ze zei tegen Mathilleke: "Waar zou ons Colette zijn? Met haar drie kinderen, met hare kleermaker beroepssoldaat. Ik kon ze niet tegenhouden, Mathilde. Ze wilde Albert niet alleen laten, ze is meegetrokken met de soldaten in het begin van de oorlog. Ik heb er nog geen levend woord van gehoord. Toch peins ik dat ze nog leven. Ik bid daar alle dagen 'een paternoster voor." Mathilde Meersman luisterde scherp. "Leontine, op zulke dagen als we allemaal samen zijn, dan mist ge degene die er niet zijn." "Dat is waar, Mathilde."

Opeens draaide de cafédeur open. Sjarel, het dertiende kind van Leontine Van Esbroek sprong binnen. Hij voerde het jonge koppel met paard en sjees. "Ze zijn daar! Ze zijn daar!" Hij begon te zingen en het koor viel in. "Lang zal zij leven, lang zal hij leven, in de gloria." Al lachend stapte Leonie binnen aan de arm van een zeer ernstige Fons . Zij was om te stelen, de bloem uit de zee, in een prachtig zelfgemaakt kleed. Fons, de klak op, de snor mannelijk gemastikeerd. Het koppel troonde te midden de hunnen. Ze kenden elkaar door en door. Ze hadden niemand nodig om te feesten. Zij hadden eigen volk genoeg. Grootmoeder Meersman deed teken naar haar dochters. Rap als tellen dienden ze op. Opeens was het muisstil. De gastvrouw stond

recht. Een gebed weerklonk door de herberg. "Heer, wij danken u, voor de milde spijzen, die uw hand ons geeft."

Het was oktober 1917 toen Leonie en Fons trouwden. Elkeen zei "Die twee zijn voor elkaar in de wieg gelegd. Ze zullen het waar maken."

ZE HADDEN ALLES EN DAN NIETS MEER.

Leonie en Fons, pas getrouwd, vlogen er onmiddellijk in, ze wensten ijzer te breken met hun handen. Nog steeds woedde de verschrikkelijke Wereldoorlog. Wat niet belette dat Leonie in blijde verwachting was . Het werd een zevenmaanderke . De vrouwen op Het Hertjen konden goed tellen. Vooral Barbara Pap, ze zei tegen Mie planché: "Van de eerste keer hebt ge dat niet zitten. Fons zal zijn vader nadoen, dat is een kampioen, twintig kinderen, ik zou in Leonie haar plaats niet willen zijn." Dat geroddel stoorde grootmoeder Mathilde niet, ze was fier doopmeter te zijn van het klein Mathilleke. Fons zijn vader, de blokmakersbaas, was peter.

De moordende wereldbrand was uitgewoed. Over de Diksmuidse vlakte zwegen de doden en de kanonnen. Duizenden moeders konden hun gesneuvelde zonen bewenen. Ondertussen was het jonge paar al twee keer verhuisd. Tot ze hun vaste stek hadden gevonden. Ze kochten een huis met stallingen, goed voor een blokmakerszaak en koolhandel. Ze hadden wel zwaar moeten lenen . Ze woonden tussen De Distel en de blokmakerij in de Breedstraat, dichtbij hun familie. Leonie zei vastberaden tegen Fons, de zwijgzame: "We zullen er ons wel doorslagen, mijn moeder is ook met niets begonnen."

Fons de snelle man maakte klompen, met de driewielerkruiwagen voerde hij de kolen uit. De vrouw hield de kolenzak open en hij schepte ze vol. Hij was een passionele duivenmelker, zijn prijsduiven vlogen echt de pannen van de daken. "Dat hij zijn duiven graag ziet, goed, als mijne Fons mij niet verwaarloost." Dat deed hij zeker niet.

De jonge moeder, de bloem uit de zee, was een prille lenteverschijning, ze zong, lachte, hield van bloemen en nog meer van kinderen die uit haar schoot bolden. Dat bracht een

berg werk mee. Stront- en pisdoeken wassen, kleren herstellen. Zij, als deskundige naaister, kon niet meer naaien voor anderen . Ze had haar handen vol aan haar rakkers.

Zondagnamiddag, als zijn prijsduiven thuis waren, kon je Fons zien optrekken naar zijn moeder, naar de blokmakerij in de Breedstraat, altijd met kinderen aan de hand. Leonie, als ze een gaatje zag, was ze weg naar moeder Mathilde in De Distel. Die zag al haar getrouwde kinderen regelmatig in de ouderlijke woonst. Vier zoons hadden een florerende pasteibakkerij in de stad. Verspreid in vier windrichtingen, zodat ze elkaar niet dood moesten concurreren.

Anna, Mathildes dochter, hoorde op een zomerdag Onze-Lieve-Heer roepen. Wat hij riep was niet mis te verstaan. "Anna, verlaat deze zondige wereld, ga naar het klooster bij de Arme Klaren in Leuven. Gusta en Cecile, de dochters van Leontine Van Esbroek wachten op u, ze zitten daar veilig achter de tralies." Omdat deze roeping zo duidelijk was, kon Anna moeilijk weigeren. Haar moeder zei fier tegen Leontine :"Dat is het werk van de Goddelijke Voorzienigheid, uw dochters en mijn Anna achter de tralies in hetzelfde klooster, dat kan geen toeval zijn. Ze kunnen maar gelukkig zijn, ze hebben tijd om voor ons te bidden." In beide families was men van één ding zeker. "Ons kan de hemel niet meer ontsnappen met drie tante nonnekes in het klooster."

Bij Fons en Leonie kon niets gebeuren, of de vrouwen en Pol de Snol op 't Hertjen hadden het gezien. Mie Planché wist het weer best. "Ze lopen toch in gene zak. Leonie en Fons, die werken zich nog dood. Is Leonie weer in verwachting, of niet? " Ze moest niet lang wachten op een antwoord. Barbara zei: "Dat geloof ik niet. Acht kinderen en nog geen tien jaar getrouwd. Spijtig van dat laatste, Jefke heeft niet lang geleefd." Barbara was vol medelijden. "Dat wens ik mijne grootste vijand niet, een kind verliezen." Mie gaf Barbara meer dan gelijk. "Barbara, maar onder elkaar

gezegd en op een ander gezwegen, Fons mag al een knoop leggen in de zijne." Pol de Snol die tegen zijn goesting had geluisterd zei: "Ze zullen er alle twee de deugd van gekend hebben." Wat de buren luidop zegden, dachten de zusters van Leonie ook.

Haar jongste zuster Lena, wipte vooraleer ze naar de Distel ging bij Leonie binnen, met de kinderwagen. Ze was altijd welkom. Er werd over de kinderen gepraat. "Leonie, Mathilde is al groot, die kan al goed meehelpen in huis." Dan was de moeder fier. "Ja! Onze Frans zit veel bij zijn vader in de blokmakerstal, dat wordt ook een duivenmelker." "Leonie, wat gaat ge ermee doen, ge hebt al zeven kinderen?" "Waarom, wat moet ik doen," zei Leonie op haar hoede. "Ik heb niets tegen kinderen, ik ben niet zoals de socialisten, die beweren dat kinderen armoede betekenen." Leonie werd duidelijk wrevelig. "Luister, Lena, ik weet wat ik doe, mijn moeder had er ook tien, ze is er niet door gestorven. Bovendien is dat een zaak tussen mij en Fons. "Leonie, het was goed bedoeld."

Dat was het ook! Het was alsof er voor Fons en Leonie niets anders bestond dan hun kinderen en hun zaak. Ze wilden vooruit, ze hadden samen beslist stilaan de kolenzaak uit te breiden. Want de mensen hadden geld en kochten liever lederen schoenen. Ofwel moesten ze zich machinaal inrichten zoals bij Fons thuis. Dat zag hij niet zitten . Zij was content over haar man, hij werkte snel, speelde met de duiven en bleef nooit hangen aan de toog. Ze waren hun eigen baas, ze kon elkeen betalen die aan de deur kwam en de kinderen waren gezond. De moeilijkste tijd lag achter de rug.

Gelukkig voor mij dat Leonie en Fons zich niet stoorden aan de roddel en bezorgde stemmen. Het was op een zondagavond, de kinderen sliepen a1s een roos. Man en vrouw waren vroeg in bed. Tussen de lakens was het warm en deugddoend. Zij kroop in zijne schoot, beiden voelde het zachte roze vlees, dat deed deugd. Daar werd gevoeld en

gestreeld. Na de vele zoenen begon de lava in hen meer en meer op te borrelen, de vuurberg zou in werking treden, ze wensten in elkaar te dringen. Gevaarlijk naderde het hoogtepunt van de menselijke eenwording. Zij kraaide van de pret, hij was klaar voor de daad, loste het zaad in een donkere spleet, in een vruchtbare bodem viel het zaad, het ontkiemde, een nieuw leven was ontstaan. Ik was op komst. Ik was me er niet van bewust. Opeens werden mensen rondom mij belangrijk. Leonie Stout werd mijn moeder en Fons Heirbaut mijn vader. Dat was het wonder der schepping. Ik ontving bovenop twee grootmoeders en evenveel grootvaders. Ik zou een dankwoord moeten richten tot mijn overgrootmoeder Henrica, de voddenraapster. Tot Stien, de verteller in de familie. Wat kon ik doen, voorlopig niets.

Ik bleef in moeders buik, het was er warm en gezellig, het was te vroeg om melk te zogen en ik sloeberde wat bloed. Na enkele maanden begon ik te wroeten en te stampen. Ik wipte op van levensdrang. Het ongeduld werd mijn deel. Ik wou het maanlicht zien, hoe zouden mijn levenschenkers eruit zien? Zou dat wat meevallen ? Ik slaakte een kreet van dankbaarheid toen ik naar buiten trad. De vroedvrouw legde me in de armen van een gelukkige moeder, ik proefde gulzig de zoete melk. Het werd een overrompeling rond het kraambed, zijdelings keek men toch eens naar mij. De grootmoeders als kinderkenners waren het roerend eens. "Leonie, het is een blijverke, proficiat!"

Aan mij werd niets gevraagd, boven mijn kopke werd alles geregeld. Nonkel Sjarel werd aangesteld als mijn dooppeter, een rare, die stelde onmiddellijk zijn veto. "Die kleine blijter moet mijne voornaam dragen, of hij kan alleen naar den doop." De kaasman die op markten saucissen verkocht, kreeg zijn goesting. Lena, de zuster van mijn moeder, was de meter. Een fijn, taai en plezant ding en een tong die vlug bewoog! Haar man was nu mijne nonkel Fons

De Cock, een echte godsblok, boekhouder in de Nationale Bank, in de Prins Albertstraat. Dat betekende wat vóór het computertijdperk. Uit de kop alle cijfertjes natellen en berekenen en dat zonder een foutje op papier te zetten.

Vooraleer dat mijn peter me ter kerke droeg voor de doop, moest hij op het appél komen bij moeder Leontine. "Sjarel , ziet dat ge uw manieren houdt, of daar zal een vlieg aan de lamp zitten. Ge moet met die kleine van Leonie de herbergen niet afdweilen, kom na de doop recht naar huis." Hij beloofde er rekening mee te houden, knipte eens een scheef oog naar Lena en zei: "Eens dat we den bos in zijn, dat ze ons dan maar zoeken."

Bij het licht van vele kaarsen beloofden peter en meter aan pastoor Donders: "Slaapt op uw twee oren, wij zullen er wel voor zorgen dat hij het rechte pad bewandelt." Ik kon moeilijk vragen wat ze daarmee bedoelden.

Nog geen vijf minuten later zei Sjarel: "Lena, ik heb dorst, laat ons ene pakken in De Ton." "Goed, ene en niets meer" zei Lena.

Voor mij was het leven zoet, al moest ik onverwachts overschakelen van borst naar papfles. Ik protesteerde, niets aan te doen, mijn moeder was weer in verwachting. Als negenmaander kroop ik op de vloer rond de woonkamer en onze kater die blies nijdig naar mij.

Opeens was er een drukte op het hof en in de woonkamer, daar hing iets zwaar in de lucht, te zien aan al die bedrukte gezichten. Moeder Leonie zag doodsbleek, ze had hevige pijnen in de buik. Mathilde dekte de tafel en haar broer Frans hielp. Strompelend zei moeder: "Mathilleke, ge moet naar uw grootmoeder in De Distel , zegt dat ze rap komt." Als een hazewind schoot de kleine weg.

Alles geraakte in een stroomversnelling. De dokter stelde een miskraam vast en dat was niet het enige. "Fons, uw vrouw is totaal verzwakt, ze heeft een fleuris, een dubbele longontsteking." Werkelijk, de zieke rilde van hoge koorts,

zodat haar bed trilde. Haar zusters kwamen aangesneld. "Wat is hier gebeurd met ons Leonie, die is niet meer kennelijk." Ze balden hun vuisten, ze waren radeloos en kennelijk onmachtig. Ze konden niets goeds bedenken. Het onheil, de zwarte hand, sloeg weer toe, een jonge vrouw van 34 aan haar ziekbed gekluisterd.

Wat kon Fons doen, hij was bijna een wassen beeld. De zwijgzame zei nog minder. Dat vele volk dat in en uit het huis liep voorspelde niets goed. Het werd nog erger toen Fons zijn moeder zei "Fons, ik zal Leon het klein Sjarelken en zijn bedje doen halen. Hij kan het bedje op mijn slaapkamer zetten. Mijn kinderen stonden altijd bij mij." Zonder inspraak, zonder mij van iets bewust te zijn, werd ik van mijn moeder weggetrokken. Ik verhuisde naar de blokmakerij in de Breedstraat.

Mijn vader leefde als het ware in een andere wereld. Hij voelde wat hij voelde. Daar kwam iets naar hem dat hij niet meer kon afwenden. Ze was op enkele dagen niet meer te herkennen, de bloem uit de zee, ze ijlde en ze zweette. Hij zag zijn Leonie vechten tegen de dood, een ongelijke strijd. Hij, de sterke, was machteloos. Terwijl hij voortdurend naar zijn vrouw keek, waren ze in de keuken begonnen aan de verdeling van de kinderen. De drie oudste, Mathilde, Frans en Gisleen konden mijn spoor volgen. Colette, Rachel, Maria werden "voorlopig" geplaatst in het pensionaat Sint-Carolus. Over mijn jongste zuster Cecile ontfermde zich tante Marie, de zuster van ons vader.

Waarom was dit alles nodig, of was dit het begin van het einde? In de volkswijk wist men dat Leonie in doodsstrijd lag. Het werd bezegeld toen pastoor Donders door de straat stapte met de sacramenten der stervenden op zijn hart. Allen bogen het hoofd of knielden neer. Dat behoorde nu eenmaal tot de sfeer, elkeen leefde mee. Voor mijn vader werd het ondraaglijk rond het sterfbed, die zware biddende mannenstemmen. Hij en twee broers waakten gans de nacht

door. Niemand kon bij hem peilen wat hij dacht. Leonie, wat gaat ge doen, wat moet ik zonder u doen. Ik kan u niet missen. Zonder u zal dat hier leeg zijn. Dus vader voelde aan dat het onvermijdelijke zich zou voltrekken. De dood die nooit iemand spaart, die ongevraagd op bezoek komt.

Vooraleer mijn moeder haar laatste zucht gaf, glimlachte ze nog eens flauw naar hem. De twee grootmoeders waren getuigen. Hun kinderen vergezelfden hen. Ik was geboren zonder moeder. Ik zou mijn moeder nooit levend zien. Miljoenen kinderen worden geboren zonder moeder, weggemaaid door het oorlogsgeweld, honger, ziekte, pest en cholera.

Mijn moeder is niet onopgemerkt gestorven, van huis tot huis werd op 't Hertjen gebeden voor Leonie, of krachtig gevloekt. Pol de Snol vloekte dat het kraakte. "Godverdomme, vlammenste miljardejeu. ik geloof noch in de hel noch in de hemel. Als dat het werk is van Gods voorzienigheid, dan mag hij wel iets beters voorzien. Een moeder weghalen van acht kinderen." Pol pakte naar adem. "Indien er toch een hemel zou zijn, dan vliegt Leonie er los door."

Pastoor Donders, de trooster, was wel voorzichtig met zijn troostende woorden. "Gods wil," en "Ons Heer slaat zijn beste vrienden eerst" liet hij wijselijk achterwege. Of hij kreeg een klop op zijne kop van de man vol smarten. Mijn vader kon het nog altijd niet geloven. Zijn Leonie lag daar nu totaal ontspannen, met een vredige lach rond haar blauwe lippen, de paternoster tussen de vingers. Van hem mocht ze hier blijven, zonder haar kwam hij op het eiland der eenzaamheid. Waar ging haar ziel naartoe? Dat interesseerde hem nu niet. Het zou een leven worden zonder haar. Kil en doods.

Achter de lijkwagen, getrokken door twee fijne paarden, stapte de weduwnaar, het hoofd gebogen. Fons en Sooike liepen naast hem. Daarachter volgden twee grote families, getroffen door een pijnlijke rouw. Vrienden en buren

hadden aan de bloem uit de zee een laatste groet gebracht. Op 't Hertjen was een dode niet eenzaam, dat raakte elkeen.

Op de dag van de begrafenis bracht de postbode een brief van de drie tante nonnekes Cecile, Gusta, Anna. Een teken van eenheid in het verdriet. Ze hadden het over een engel die in het paradijs was getreden. Beloofden aan hun broer en schoonbroer dat ze dagelijks voor hem zouden bidden. Zodat hij zijn offer kon dragen.

HIJ KON NIET LEVEN ZONDER DE BLOEM UIT DE ZEE.

Fons was weduwnaar, een gebroken man. De vrouwen op 't Hertjen zagen hem met hangend hoofd naar zijn moeder stappen, de klak diep over de kop. Hij sprak tegen iemand die er niet was. Wat rondom hem bewoog, interesseerde hem nauwelijks, terwijl alles verder bleef draaien. Na de lente volgde de zomer. Daar werd een betonnen toren gebouwd op de Ijzervlakte dichtbij Diksmuide. Het dodenmonument zocht de hemel op zo hoog. In koeien van letters kon elke bedevaarder lezen. "Alles voor Vlaanderen, Vlaanderen voor Christus!" Voor de rest niets meer.

Het werd beter voor de werkende mensen, de machines draaiden in de fabrieken. De arbeiders organiseerden zich in bonden. De mannen mochten hun volksvertegenwoordigers kiezen. De vrouwen hadden daar voorlopig nog geen hersenen voor. Sociale wetten groeiden uit de kinderschoenen. Pensioen, kindergeld, steun bij ziekte. Daar zou een wet komen voor werklozen. "Geld ontvangen zonder werken!" De socialisten beweerden dat zij de enigen waren die opkwamen voor de werkman. Dat zette kwaad bloed bij vele katholieken.

De Fronters waren de taalstrijd in de loopgraven nog niet vergeten. De Gentse universiteit werd Vlaams. In onze stad, in de rijke scholen, was het gedaan met Frans te broebelen.

De Kongoboot bracht in de Antwerpse haven appelsienen, bananen, olifantstanden, grondstoffen voor koper en lood. Al vlogen er minder vogels door de lucht en meer vliegtuigen. De paterkes en de nonnekes voeren liever met de Kongoboot mee naar de negerkes. Om ze Frans te leren en de heidenen te bekeren tot het Rooms geloof. Vrouwen en kinderen verzamelden zilverpapier voor de arme zwartjes.

Alles was in beweging. Langs de radio volgden de sportmannen de Ronde van Frankrijk. In Rusland waren de rode duivels aan de macht, de communisten werden bestempeld als satanskinderen. Niet door Pol de Snol . "Van zulke duivels ben ik niet bang. Die zijn tenminste in opstand gekomen tegen diegene die in een zetel troonde, wees bang van hen die boven de wolken zweeft. "

De socialisten en communisten hadden hun tegenstanders. De zwart- en bruinhemden. In Italië speelde Mussolini de eerste viool. In Duitsland waren miljoenen werklozen. Men riep om een sterke man, die de kanonnenfabrieken liet draaien. "Werk is werk!" Al moet men zichzelf vernietigen.

Geheel die omwenteling ging aan Fons de weduwnaar voorbij. Voor hem was alles kil en koud. Zijn Leonie lag in het graf. Hij miste haar warmte, haar lach. Ze kon de lege kolenzakken niet openhouden. Hij tikte niet meer met de houten hamer op de ijzeren goes om klompen te maken. Met veel moeite gaf hij zijn duifjes eten en drinken. Waar waren zijn kinderen? Uitgestrooid als een zak pluimen. Overdag was hij meestal op de blokmakerij bij zijn moeder, doolde over het hof, om te belanden in de schuur, waar hij piekerde. 's Avonds ging hij thuis slapen, eenzaam in het bed. De slaap die wegbleef. Hij werd gevangen in nachtmerries.

Mij hadden ze weer, zonder vragen, geen rekening houdend met mijn gehuil, overgeplaatst naar de kribbe bij zuster Benedicta. Mijn oudste zuster en onze Frans vroegen voortdurend aan ons grootmoeder Leontine "Wanneer komen ons andere zusters terug uit het pensionaat?" Grootmoeder bleef het antwoord voorlopig schuldig. "Ja, wanneer ? Ge moet nog wat geduld hebben," zei hun grootmoeder. Leontine Van Esbroek kon wel bergen verzetten, doch de wereld niet optillen. Ook al had ze zelf twintig kinderen gekregen, er nu opeens nog acht kinderen bij nemen, dat lag voorlopig niet in haar macht. Haar dochters waren naar het klooster, Alien

werkte mee in het huishouden en de kleine Mathilde was amper elf jaar. De zuster van Leontine stelde voor om elk één meisje uit het pensionaat op te nemen bij hen thuis. Dat stuitte op verzet van zijn moeder. "Fons, de kinderen moeten samen blijven." Hij zei niets en betaalde het pensionaatsgeld.

Het standpunt van Leontine Van Esbroek viel niet in goede aarde bij moeders zusters. "Dat is een vrouw zonder gevoel, die laat die kinderen van ons Leonie opsluiten, tot ze groot genoeg zijn om ze dan te gebruiken, enz...." Het werd een pijnlijk conflict tussen twee bevriende families. Leontine hield haar been stijf. "Doe wel en zie niet om!" En ze beet op haar fijne lip.

Tot achter de tralies van het Arme Klaren klooster kreeg dit conflict zijn uitwerking. Cecile en Gusta, de zusters van mijn vader, kozen de zijde van hun moeder en Anna de zijde van haar zusters. De vriendschapsbanden sprongen af. In de kloosterlingen hun hart had de hatelijkheid wortel geschoten. Al zouden ze alle dagen bidden "Bemint uw naaste als u zelve, om God." Naar buiten uit werd alles zorgvuldig afgedekt. In heiligheid en schijnheiligheid.

Moeder Leontine keek bezorgd naar haar zoon Fons. Hij zat in een web van smart en verdriet. Het was alsof hij niet kon of niet wilde leven zonder zijn Leonie. Al zijn zinnen, gevoelens, het hart, bleef naar haar gericht. Haar lichaam was begraven. Leonie bleef zweven voor zijn ogen.

Mie Planché en Barbara Pap zagen wat er met Fons gebeurde. "Pol, die Fons die sterft nog van verdriet, als die niet oppast, kruipt die nog bij zijn Leonie in de put." Pol de Snol zei niet begrijpend: "Die is zot, die blijft treuren om zijn vrouw. Hij kan ze toch niet terug levend maken. Het is een katholiek, dan moet hij zijn kruis dragen." De twee vrouwen waren echt verontwaardigd. " Pol, hoe durft ge dat peinzen. Ge spreekt het nog uit ook." Pol zweeg, hij had teveel gezegd.

Op de blokmakerij waren de violen niet goed op elkaar afgestemd. Waar veel volk is, kunnen veel gedachten zijn. Jef, lang en mager, zei gevoelloos tegen zijn broer: "Fons , ik geef u een goede raad, trouw met Wies De Bruine, dan moet ge deze winter niet alleen slapen." Hij zweeg. Wies was een oude vrijster, echter een gevoelig mens. Ze maakte zich verdienstelijk door tante Juliena haar zes kinderen te helpen grootbrengen.

Meer en meer maakten moeder Leontine en vader Henri zich zorgen om hun zoon. Hun ongetrouwde kinderen stelden voor: "We moeten Pater Prosper er bij halen. Die moet met onze Fons eens goed praten. Die weet hoe hij zoiets moet aanpakken. Welke miserie hoort die niet in de biechtstoel. Dat in iemand met ondervinding. Daar zal hij wel naar luisteren."

Pater Prosper was er onmiddellijk. De man met oeverloze hartepijn was weer in de schuur. De pater schudde alles uit zijn mouw. Het enige wat Fons zei was: "Ja, ik hoor u wel! Ik zal het proberen. Ik zal het uit mijne kop zetten." Het was geen gesprek geworden. Bij de ongelukkige veranderde niets. Daar gingen zelfs al stemmen op: "Als dat zo blijft duren, geraakt die in het zothuis." De moeder doofde zulke stemmen uit. Zij zou eens goed met hem praten. Zij zou haar ondervinding eens aanspreken.

Haar zoon zat in de schuur op een blok. Zachtjes op haar tenen naderde ze hem. Zodat ze elkaars hart hoorden tikken. Moeder Leontine begon met lang te zwijgen. Dan, bijna onhoorbaar, zei ze: "Fons, manneke, hoe is 't ? Het is niet goed! Dat kan niet! Ik zie het wel, het is nog niet verteerd.... Ik kan het verstaan, Leonie was een prachtvrouw." Ze nam zijn hand en hield die goed vast: "Fons, daar heeft niemand om gevraagd. Nu moet ge toch eens goed luisteren naar mij. een Mens heeft het niet gelijk hij het wenst. Ik verloor vijf kinderen. Ik weende in stilte, dat het niemand zag. Het ware beter dat ge eens goed kon wenen....

Fons, ge luistert toch, hé!" Hij knikte gehaast. Zodat ze rustig verder sprak. "Uw Leonie is dood en enkele maanden later stierf ons Colette, uw oudste zuster. Drie kinderen bleven achter. Hoe oud was ons Colette, 42 jaar. Heel de oorlog met hare Albert, de beroepsmilitair, achter het front gezeten. Dat wil ik zeggen, Fons. Ik moet Albert bewonderen. Die mens heeft ook verdriet. Hij vecht er tegen. Ik ben er zeker van, hij komt dat te boven. Henri, zijne oudste zoon, leert voor generaal . Fons, ik bid alle dagen voor u, dat ons Heer u de moed zou schenken, om terug te zijn wie dat ge waart. Zijt nu eens eerlijk, zou Leonie willen dat ge uw zaak, waar dat ze zoveel voor gedaan heeft, dat die kapot gaat. Begint terug te werken, dan verzet ge uw zinnen. De kinderen zullen dan terug naar huis komen. Fons, ge hebt geen klagen, daar zijn veel handen die u willen helpen." Regelmatig zei hij: "Moeder, ge hebt gelijk." Opeens zei de moeder in volle kracht: "Fons , het eerste dat ge moet doen, is zelf willen. Als ge een klein manneke waart, ik kletste met mijn blote hand op uw poep, omdat ge wakker zou schieten." Moeders woorden vielen precies goed, ze raakten grond. De volgende dagen was hij veel beter.

Het was april, met aprilse buien en grillen, het deed de mensen verstijven. Het was maar een flits die hij hoorde. "Moeder, als hij niet verandert, zullen we hem weg moeten doen. Hij zal nog toeren doen." Het regende toen hij naar huis stapte. Alles was doods en verlaten, er was geen kat op straat. Hij ging in de blokstal. De houten hamer waarmee hij tikte op de ijzeren goes lag daar, roerloos. Onder het afdak een berg kolen, in de hoek lege kolenzakken, Leonie was er niet om ze open te houden. In huis geen kinderen, die sliepen als een roos. Geen lach te horen. Alles was hij verloren. De weduwnaar zag de helpende handen niet, viel met de kleren aan in bed. Viel in slaap en schoot plots wakker. Kleedde zich uit, lag te woelen tot de slaap kwam. Weer een nachtmerrie, of was het een droom. Een jongeman liep en kefte door een

sneeuwstorm, die verwarmde. Voor hem zweefde een jonge vrouw. Een glans, een schijn. Ze zweefde verder. De jongeman wenste haar te naderen. De schoonheid was ongrijpbaar. Tot ze stilhield op het kerkhof tussen honderden kruisen. De mooie schim zette zich neer voor een open graf. Ze wenkte de man. "Kom dichter, ge moet niet bang zijn. Ik weet dat ge me niet kunt vergeten. Gij wenst bij mij te zijn." Het was vredig stil, alles rondom de jongeman ademde naar rust en vrede. "Zet u naast mij. Blijf bij mij! Hier is alles tijdloos." De schoonheid wenste hem te begeleiden tot in het graf. "Zacht kunnen we hier de nacht doorbrengen." Opeens was Fons klaar wakker. Hij veegde de droom uit zijn hersenen.

's Anderdaags kort na de middag is mijn vader de schuur binnen gegaan. Dood hebben ze hem buiten gedragen. Mijn zuster Mathilde en haar broer waren getuige van dit verschrikkelijk gebeuren. De koord was juist doorgesneden. Dit schrijnend voorval heeft hen getekend. In de familie, bij mijn grootmoeder Leontine, grote paniek. Wat was hen overkomen? Een schande! Fons, hun broer, haar zoon had zich het leven ontnomen. En dat voor een katholieke mens. Dit was een schande voor gans de familie. Hij zal zelfs niet mogen begraven worden in de kerk. Daar was niets weg te moffelen, er waren te veel getuigen. In allerijl moest pater Prosper ter hulp snellen. Hij moest de schande wegnemen. Haar zoon, hun broer kon toch niet als een hond begraven worden.

Pater Prosper is gekomen. Hij zweeg over de hel en het vagevuur. Dat zelfdoding een wraakroepende zonde was. Niemand kon meester zijn over zijn eigen leven. Daar repte hij geen woord over. Toen pastoor Donders de blokmakerij opfietste was hij verontwaardigd. "Henri, Leontine, mijn christelijke deelneming. Fons is te zwaar beproefd geweest. Niemand van ons mag hem veroordelen. Laat dit over aan God, die hart en nieren kan doorgronden. Leontine, uw zoon

wordt in de kerk begraven. Die schande wil ik een katholieke familie niet aandoen."

Dat probleem was dan opgelost! Ik was geboren zonder moeder en mijn vader zou ik nooit levend zien. Dat dramatisch voorval werd in alle huizen besproken, met begrip en eerbied. Jaren zou men dat doorvertellen. "Weet ge het nog! Van Leonie, de bloem uit de zee, met haar acht kinderen, zo vroeg moeten gaan en Fons hare man, een mens gelijk een boom, ijzersterk. Gestorven van verdriet." Als Pol de Snol dat hoorde aan de toog riep hij: " Het leven is hier niks, komen en gaan. Voor mij is dood dood! Als we dood zijn groeit er gras op onze buik. Als het troost is, van mij mogen Leonie en Fons gerust naast elkaar zitten in den hemel, dan kunnen ze rijstpap eten met gouden lepelkes. Wat prietpraat wordt er niet verteld. Niemand hier in de café Harmonie kan zeggen wat er komt na de dood. Ik zou graag die volgelingen van Boeddha willen geloven, die komen nog terug. Leonie in een bloem en Fons in een duif."

Eén ding was zeker. Rond mijn grootmoeder, in gans de familie, was men het roerend eens. "We houden dat potje gedekt. Fons is gestorven uit verdriet. Dat is ons geheim." Op de dag van de begrafenis bracht de postbode een brief van Leuven van de tante nonnekes. Alleen getekend door Cecile en Gusta, niet door Anna. Een droevig voorteken van wat nog komen moest.

Ik was achttien jaar, toen Amedee Colman de stoeltjeszetter uit de Don Boscokerk, jaren bevriend met de blokmakersfamilie, me zei: "Sjarel, ik woonde rechtover uw grootmoeder Leontine, ik was alle dagen op den hof. Ik was die dag daar toen ze uw vader uit de schuur droegen." Hij zag mijn verrassing. "Waarom, wist ge dat niet? Had ik dat geweten, dan had ik ook gezwegen." "Het is niets, Amedee, mijn vader is gestorven uit verdriet." Vanaf die dag ben ik op zoek gegaan naar de echte gebeurtenis. Nooit of nooit heeft

mijn zuster Mathilde of onze Frans daar één woord over gesproken. Het lag zwaarder op hun hart dan de grafsteen.

EEN KIND DAT OPGROEIT IN EEN KLOOSTER HEEFT NOOIT GELEEFD.

Ik was in de kinderkribbe terecht gekomen. Instinctmatig begon ik me vast te klampen aan een mollige zuster, Benedicta, zoals aan een moeder. Het werd een leventje tussen lotgenoten die met hetzelfde sap waren overgoten. Eenzaam en verlaten. Ondertussen besliste de vrederechter over de acht wezenkinderen van Leonie en Fons hun lot. De oudste drie kinderen Mathilde, Frans en Gisleen mochten bij hun grootmoeder Leontine Van Esbroek blijven. Mijn vier zusters Colette, Maria, Rachel en Cecile werden overgeplaatst van het pensionaat Sint-Carolus naar het weeshuis in hetzelfde gesticht. Ik, de kleine Sjarel, eens drie, zou ik overgeplaatst worden naar het weeshuis bij mijn vier zusters. Grootvader Henri werd aangesteld als oppervoogd. Zo verdeelde de vrederechter de prijzen. Mijn grootmoeder zou voor een deel de verblijfskosten moeten betalen.

Bij mijn moeders zusters viel de beslissing van de vrederechter in slechte aarde. "Dat is een schande, wij willen elk één kind van ons Leonie bij ons opnemen." Waarop mijn grootmoeder Leontine reageerde. "Neen! Dat nooit! Die kinderen van onze Fons moeten samenblijven." Waarop het andere kamp bitsig riep: "Die Leontine, dat is een lepe, die is wel goed uitgeslapen. Eens dat ons Leonie haar kinderen groot zijn, gaat ze die halen, dan heeft ze een paar goedkope meiden."

Grootmoeder zei: "Ik heb een brede rug, doe wel en kijkt goed rond!" Het waren vooral ons Mathilde en Frans die aandrongen bij hun grootmoeder. "Wanneer mogen ons zusters naar hier komen?" Ze schudde het hoofd. "Voorlopig kan dat niet, dat komt wel." Ze incasseerde de verwijten die van moederszijde op haar werden afgevuurd.

Ik was een klein patotter en had niets te zeggen, ik werd drie. De overbrenging naar het weeshuis verliep met veel kindergezang. Mijn jongste zuster Cecile was ooggetuige. "Al de wezen stonden er op te kijken, ge huilde, ge riep, ge zette geheel het weeshuis overeind. Ge lag te kronkelen op de dalstenen, omdat ge zuster Benedicta moest loslaten. Dat zal ik nooit vergeten."

Ik ben altijd het best verbonden geweest met ons Cecile. Ze was amper een jaar ouder dan ik. Ze heeft blozende kaken, een rappe tong. Het is precies of ze ratelt er op los, dat is schijn. Over haar kinderjaren spreekt ze heel emotioneel. Wat in haar schuilt borrelt dan naar de oppervlakte.

"Sjarel, als kind wist ik niets, niets van toeten noch van blazen." Zo begon mijn zuster. "Alles maar ook alles heb ik later horen vertellen. Waar ik was zei niemand iets. Ik was twee en een half jaar toen mijn moeder stierf. Wat moesten ze met mij aanvangen? Ons vader liep er verloren bij, hij was een gebroken man. Het was mijn tante Marie, mijn vader zijn zuster, die zei, "Ik zal de kleine Cecile bij mij opnemen." Bij mijn tante heb ik gehuild en geschreeuwd, dat mens kon aan mij geen handen steken. Ik was losgescheurd van mijn moeder, dat hing in mijn lijf, al besefte ik dat niet."

"Na de dood van mijn vader werd ik weer overgeplaatst, nu naar het weeshuis, bij mijn andere drie zusters. In mijn ogen waren dat mijn zusters niet, ik had ze nooit gezien, er nooit mee gespeeld, zij waren voor mij vreemden. In het weeshuis werd dat niet beter. We werden ingedeeld in leeftijdsgroepen. En alles gebeurde in groep. Opstaan, naar de waszaal, eten en bidden. Gaan slapen. Later heb ik begrepen dat dit niet anders kon. Ik zeg, ik heb geen kinderleven gekend. Wie opgroeit in een klooster is nooit kind geweest. Daar was niemand om me eens in haar armen te nemen. Daar was nooit iemand met mij bezig. Ik voelde me vereenzaamd."

"Wie zat er bij ons in het weeshuis? Geen kinderen uit een rijke familie, die waren wel ergens anders. Marcella haar vader had haar moeder levend begraven. Jeanneke haar ouders waren uit hun ouderlijke rechten ontzet. Tussen zulke kinderen waren we geplaatst. De zuster die op ons waakte, zegde: "Ge zit hier niet op uw plaats." Toch was ik daar.

"Elk jaar bij Nieuwjaar kwam er een zekere mijnheer Van Haver en rijke dames ons wat geschenkjes brengen. Uit dankbaarheid moesten de wezen een danklied zingen. Dat stootte mij tegen de borst. Dat was zo vernederend. Buigen en knielen voor mensen die ge van haar noch pluimen kende. Hoeveel keren heb ik dat moeten doen van mijnheer de directeur en moeder overste van het weeshuis. Lieten ze hun neus nog maar zien, dan belde zuster Emma. Als papegaaien zongen wij in koor "Dag mijnheer de directeur, dag moeder overste." Als ik iets hoor of lees in de gazet, over ouders die hun kinderen verwaarlozen, dan springt er in mij iets omhoog, dan ben ik kwaad op die moeder of die vader. Zonder te spreken over kinderen uit kapot gesprongen huwelijken, kinderen die het slachtoffer zijn. Dat zei ik altijd, voor mijn kinderen zal ik alles doen. Ik zal hen geven, wat ze mij niet konden geven."

"Sjarel! Ik zou kunnen vertellen dat ik alle maanden met mijn zusters op bezoek mocht bij ons grootmoeder op de blokmakerij. Al was dat maar voor een paar uren. Dat moest in alle stilte en geheimzinnigheid gebeuren, gelijk dieven in de nacht. De kloosterzusters lieten ons duidelijk verstaan, dat dit een voorrecht was. Op de keper beschouwd was dat zo! Al waren we ons moeder kwijt en ons vader, daar was voor ons nog een familie. De andere wezen hadden niets anders dan de vier kale muren van het gesticht."

Ik was elf en had mijn plechtige communie gedaan. Opeens kwam nonkel Leon me halen om samen met mijn grootmoeder naar de tante nonnekes te rijden in Leuven. Om die toelating te krijgen had mijn nonkel hemel en aarde in

beweging moeten brengen. Voor ik afreisde naar ginder zei zuster Emma: "Dat is een uitzonderlijke uitzondering die u te beurt valt. Tegen de wezen er zeker niets over zeggen. Zeker niet als ge terug komt." Dat bezoek aan het Arme Klarenklooster, dat was iets kunstmatig voor mij. Ik moest vriendelijk zijn tegen drie tante nonnekes achter de tralies, die ik nog nooit had gezien, waardat niemand tegen mij over gesproken had. Ik keek naar die nonnekes als een koe naar een voorbijrijdende trein. "Ik was elf jaar, wat buiten die vier muren gebeurde wist ik niet, niemand sprak over die wereld, die was niet voor mij. Ik was dertien en was voorgoed bij mijn grootmoeder. Ik zei eens tegen haar "Pitje, ik geloof dat ik mijn vader heb zien hangen aan een balk in de schuur." "Maar Cecile, waar hebt ge dat gedroomd, dat is niet waar , zet dat rap uit uwe kop." Ik was achttien, ik was in de winkel bij Netje van overloop. Een vrouw vroeg aan Netje 'Ik ken dat meiske niet, wiens dochter is dat ?" “Dat is de dochter van Leonie Stout, Sooike stout zijn dochter, ge weet wel, hé!" zei Netje. "Ha ! Dat is waar, nu valt mijne frank, haar vader heeft zich verhangen."

Ik was aan de grond genageld, niet uit schaamte, het was een donderslag op mijne kop. Ik wilde weten wat daar van waar was. Ik vroeg het aan mijn tante Maria. Deze zei: "Dat is waar, Cecile. veel kan ik er niet over vertellen, het is gebeurd." Ik heb dat mijn grootmoeder nooit kwalijk genomen. Het was een flinke verstandige vrouw, ze zal haar reden gehad hebben. Dat zei ze dikwijls “Spreken is zilver en zwijgen is goud. Maar ondertussen brachten kraaien het uit."

"Zolang ik in het weeshuis was, bij mijn grootmoeder, voelde ik me altijd onzeker. Ik had geen zelfzekerheid. Tot mijn elf jaar geleefd tussen vier kloostermuren. Bij mijn grootmoeder tussen al dat volk voelde ik me eenzaam. Ik ben op mijn poten gevallen toen ik trouwde met Jean. Bij mijn kinderen, bij mijn kleinkinderen. Doodjammer, mijne man Jean had kanker, hij was nog geen vijftig jaar. Hij is in volle

pijn gestorven. Ik stond aan het sterfbed, naast mij de oudste zoon Willy. Ik zei tegen hem: "Willy, door wat ik nu meemaak kan ik beter begrijpen waarom mijn vader door verdriet is gestorven." Mijne zoon was verrast . Vroeg wat er met mijn vader was gebeurd. Toen heb ik hem verteld wat ik wist en dat was niet veel. Ik zei tegen Willy: "Wat ge als kind meemaakt, draagt ge heel uw leven mee." Wat mijn zuster zei kwam uit haar hart, uit de donkere kamer der herinnering. Ik had geluisterd naar een gelukkige vrouw, die zonder omwegen de dingen bij naam noemde.

Toen ik in het weeshuis verbleef, is mijn grootvader Henri gestorven. Voor mij was het een mistig beeld, ik was amper vijf jaar. Het was een fijne man, met een snor, over hem een blauw werkpak. Van hem ging weinig kracht uit, eerder ziekelijk en zo grijs als een duif. Aan mijn jongste zuster vertelde grootmoeder over grootvaders laatste nacht hier op aarde.

"Cecile, uw grootvader was een goede en een snelle mens. Gods wegen zijn ondoorgrondelijk. De mens wikt en God beschikt, een vingerknip en ge zijt dood! Hij was 63 jaar toen hij ons verliet, al maanden was hij onder de voet. Het was begonnen met een gezwel in de hals, een negenoog. Dat deed ongelooflijk veel pijn. Toen die zweer openbarstte, stonk de etter zeven uur tegenwind. In die holte kon ik mijn hand leggen. De wonde is zeer traag dichtgegroeid. Uw grootvader is nooit meer de oude geweest. Gelukkig dat nonkel Amedee alles regelde op de blokmakerij, dat was de laatste tijd altijd mijne rechterarm."

"Cecile, ik zag het aankomen, ik zeg tegen de kinderen: “We gaan ons vader kwijt geraken!” Voor zijn genezing baden we alle dagen een paternoster. Dokter Lammens bezocht hem en zei: "Leontine, Henri steekt in een slecht vel. Ik zou er nog een specialist bijroepen." een Mens doet om goed te doen. Ik zag het wel. Het was al veel te ver. Ge kunt dat zien aan een mens. Ik zette alles klaar voor

pastoor Donders die het Heilig oliesel bracht. Een tafel met een wit laken er op en een wijwatervat. Twee brandende kaarsen. "Leontine, het zou wel eens zijne laatste nacht kunnen zijn." Dat zei pastoor Donders. Onze Leon en Ward waakten bij hun vader. Toch belde hij en ik bracht hem een tas warme melk. Hij schudde zijne kop. eeneen! neen!' Hij fluisterde, ik moest mijn oor tegen zijn mond leggen. "Leontine, ge gaat me toch niet alleen laten liggen." Ik deed teken naar uw nonkels. Ik deed mijn lang slaapkleed aan en ik kroop stil en zacht in zijn bed, vleide me tegen hem aan. En luisterde gespannen naar zijn hijgende onregelmatige adem."

"Cecile, ik viel half in slaap naast mijne man, het was alsof ik droomde. Ik zag het allemaal zoals het begonnen was. Ik zie hem nog op de hof komen van mijn vader. Om als gastje de blokmakerstiel te leren. Enkele jaren later sta ik met uw grootvader voor het altaar. Voor mij bestond er maar een wereld, de blokmakerij, mijn man en de kinderen. Ik heb geheel mijn leven onze trouwring gedragen. Hij niet. Hij had hem verloren in de blokmakerstal. Laat de mensen praten, hij is gestorven als blokmakersbaas op zijn blokmakerij. Cecile! Mij zullen ze hier ook moeten wegdragen. Het is waar, als mijn man zijn broek liet zakken, dan wist ik wat mij te wachten stond. Kinderen krijgen is een christelijke plicht. Waarom zijt ge anders getrouwd. Ik heb ze allemaal met dank aanvaard. Ik voelde me niet onderworpen aan mijn man. Elk kind was een geschenk van ons Heer. Vijf maal heeft de kistenmaker een kleintje komen halen. Ik weende voor elk kind, zoals alle moeders op aarde die een kind verliezen. Ik putte de kracht in mijn geloof. De beproevingen zijn mijn deur niet gepasseerd. Ons Colette, met haar drie kinderen, was 42 jaar, toen de Heer haar bij Hem riep. Albert is hertrouwd, de kleermaker in het leger. Zijn kinderen droegen hem op de handen. Met de tweede moeder vlotte het minder met de kinderen."

"Cecile, over uw moeder en uw vader zal ik maar zwijgen, laat me dat blad omslaan. Al dat gebeuren laat in uw hart diepe sporen na. een Mens schuift dat zomaar niet van de rug. Aan dat alles dacht ik, liggende naast mijn man die zich klaarmaakte voor een ander leven na de dood. Ik schoot wakker. Het was alsof ik uit de nevel kwam. Dat was de laatste nacht bij mijn man, de vader van mijn kinderen."

"Ik greep grootvaders klamme hand vast, ik wist en voelde dat zijn uur was gekomen. De dood komt als een dief in de nacht. Ik rinkelde met het belletje. Ze waren allen wakker, ook uw zuster Mathilde en uw broers Frans en Gisleen. "Kinderen, verwittigt mijn getrouwde kinderen, want ons vader maakt hem klaar voor een eeuwige reis." Hij is gestorven te midden van zijn zoons. De twee tante nonnekes uit Leuven konden of mochten niet overkomen, die hadden afstand gedaan van de wereld. Het was Amedee, onze oudste zoon, die het gebed van de overledenen bad:

> "Tot u, heilige Jozef, patroon van de stervenden, namen wij onze toevlucht. Bij uw zalig verscheiden waakten Jezus en Maria. Het is bij de gedachtenis van dit dubbel pand u zo dierbaar, dat wij u de ziel van deze dienaar, ons vader, in de uiterste nood aanbevelen, opdat hij door uw bescherming, van de lagen van de duivel en van de eeuwige dood verlost worde, en tot de eeuwige vreugde moge gebracht worden. Door Christus onze Heer. Amen."

"Toen grootmoeder dit vertelde, waren haar ogen vol tranen. De zusterkes uit het Spinhuis zijn ons vader komen afleggen."

Ik was er zeven! Niet bewust dat ik weer op een keerpunt was terechtgekomen. Daar werd over mijn lot beslist. Ik kon niet in het weeshuis Sint-Carolus blijven. Al van in den beginne waren de geslachten gescheiden. Voor

jongens van zeven jaar was daar geen plaats meer. Ik werd doorgeschoven naar het weeshuis Sanctus Hieronymus bij de broeders in de Nieuwstraat, vlak naast het zothuis. Dit tot mijn achttien jaar. Op 't Hertjen in de herbergen had het weeshuis in de Nieuwstraat een slechte naam, de wildste verhalen deden daarover de ronde. Hoe dikwijls jongens uit het gesticht vluchtten. Hoe zouden voor mij de teerlingen vallen ? Het was mijn grootmoeder Leontine Van Esbroek die de knoop doorkapte. "Laat dat klein Sjarelken maar naar mij komen, dat kunnen we dat ventje niet aandoen!"

DE WERELDPOORT DRAAIT OPEN!

Soeur Emma zei tegen haar gewoonte in: "Sjarelke, ge moet u schoon wassen, u goed schrobben, daarna uw schone kleren aandoen." Haar ogen waren vochtig, in haar oog welde een traan. "Uw zuster Mathilde komt u na de middag afhalen." Zuster Emma had het moeilijk. Wat was er aan de hand?" Uw grootmoeder zal blij zijn dat ge nu altijd bij haar zult blijven wonen." Wat soeur Emma zei drong niet tot mij door. Te zien aan haar emoties, ging er met mij iets belangrijks gebeuren, iets ongewoons, een hele aardverschuiving.

Over mijn zuster Mathilde sprak elkeen met lof. De blokmakerij in de Breedstraat was me bekend. Daar kon men naar hartelust ravotten. Het uur naderde snel. Mijn drie zusters, Colette, Rachel en Cecile, namen afscheid van mij,. Mijn jongste zuster weende snot en slingers. Ze wilde mee met mij. Doch het uur der bevrijding had voor haar nog niet geslagen. Slechts drie zusters namen afscheid. Ons Marie was er niet meer! Het arme kind! Ik herinner me haar nog vaag. Een ziekenkamer, een wit ijzeren bed. Daarin lag een meisje van elf, doodsbleek en stokstijf. Haar hoofdje omringd door een krans veldbloemen. Daar werd gefluisterd: "De dokter heeft haar mismeesterd." Maria was elf en het leven was voor haar voorbij. Een leven dat nooit begonnen was. Enkel nonnekes kende ze. De kille hoge muren, de grijze dalstenen van de binnenkoer. Mijn zuster had in het weeshuis geleefd als een plant in een donkere kelder.

Ik was proper gewassen, mijn witte haren gekamd. Ik stapte naar de wachtzaal tussen zuster Emma en zuster Victoire. Daar wachtte ons Mathilde op mij. Ik voelde opeens een band tussen mij en de nonnekes. Zuster Emma verborg haar emotie niet. Ze liet de remmen los. Ze grabbelde me vast en drukte me tegen haar hart, dat ik hoorde kloppen.

Mijn zuster stond te wachten, een jonge vrouw met rode wangen, licht rood haar. Ze was vriendelijk en kordaat. Bewust van het belangrijk moment. "Sjarel, geeft de zusters nog eens een schoon hand." Mijn hand was zuiver.

Een kleine poorteres stak een zware sleutel in het sleutelgat . Ik was geen gevangene, zij geen cipier. Toch was de sleutel in dat slot van het allergrootste belang. Traag draaide de poort open. Ik stond op de straat, voor mij lag de wereld. Alles veranderde van aanschijn, zelfs de zon en de blauwe lucht. Ik liep aan de hand van mijn zuster. Stapte voorbij het wit kasteel Sint-Antoine. Links van de weg het hospitaal, waar de oude mannekes en de oude wijven goed van elkaar gescheiden wachtten op de dood. Op 't Hertjen sprak men altijd over Het Savooikot. Pol de Snol zei altijd: "In zoeen kot kom ik nooit binnen, dan kruip ik liever zo in mijne put."

Vermeirens kasteel stond een eind op de hof afgesloten door een lang groen ijzerstaven hek. Achteraan was de textielfabriek. Mathilde zei geen woord en ik had mijn ogen nodig om alles te bezien. Velo's rolden voorbij. Boerenkarren getrokken door zware paarden, de wielen denderden op de straatstenen. De toeterende auto's deden de paarden steigeren. Aan de poort van de kistenmaker Gustje Dhondt stond een rode beerkar. Ik kneep mijn neus dicht omwille van de stank.

Vanuit de verte van de richting Temse kwam de muldersknecht aangereden. Hij zat op een volgeladen kar met zakken koren. Hij jutte de paarden op toen hij de Patersdreef inreed, recht naar de Witte Molen, naar de mulder Van Geertsom. De molenwieken van de machtige witte reus draaiden gezapig rond. De molen fascineerde me. Mijn zuster trok aan mijn arm. "Kom Sjarel, straks springen we eens binnen bij grootmoeder Mathilde."

Dat werd voorwaar een meevaller, mijn lieve begeleidster opende de deur van de bakkerswinkel. De bel

rinkelde plezant en we belandden recht in de woonkamer, waar mijn grootmoeder de kat melk gaf. "Ho Mathilde! Wat ben ik blij dat ge mijn deur niet voorbij loopt! Daar zijn al genoeg woorden gevallen over de weeskinderen van ons Leonie." Mijn zuster zei "Sjarel, geeft uw pitje eens een polleke." De oude vriendelijke vrouw prees me omdat ik zo proper gewassen was. "Ik zal voor u een lekkere eierpijp halen." Ik kreeg het water al in de mond. Toen ik dat lekkers in mijn bezit had, begon ik zachtjes te likken, zodat ik lang van de goede smaak kon genieten. "Pitje, we zijn weg, in de Breedstraat zullen ze al op ons wachten," zei Mathilde gehaast. "Mathilde, dat kind mag van geluk spreken, op de blokmakerij zal hij het goed hebben. Ik heb er geen plaats voor," klonk het als verontschuldiging.

Mijn zuster en ik stapten de Breedstraat in, zoeen moment dat vergeet ge nooit! Het was een boerenstraat, in het midden een hoekige kasseiweg, ernaast een zandwegel. Ik werd stiller en stiller. Die ruimte, dat groen, de veldgeur greep me aan, het overweldigde mij. Geen kale muren, geen grijze dalstenen. Wel fruitbomen, canadabomen en fris geschoren hagen. Boven mij een blauwe lucht met vele kleine schapenwolkjes. Duiven klapwiekten door de lucht. De merels en de lijster verwelkomden me.

Daar lag het boerenhof in al zijn grootheid. Aan de hand van mijn zuster ging ik door het groene houten hek, dat wagenwijd openstond. Het was een uitnodiging. Rechts lag een hoge stapel canadabomen. Mathilde trok aan mijn arm. "Kijk, daar staan ze!" Werkelijk, voor het boerenhuis, met de luiken open, stond het ontvangstcomité. Mijn grootmoeder in het midden van haar kinderen. Dichter en dichter naderde ik. Ze was niet groot, ze was niet k1ein. Ze had iets waardigs over zich. Haar blauwgrijze ogen tintelden achter de nette fijne brillenglazen. Ze droeg een zwart wollen mutsje. Een lang donkerblauw kleed, dat bijna tot tegen de grond hing, daarboven een voorschoot, lichtblauw van kleur met witte

bolletjes, aan de voet een paar zwartgeschilderde klompen. Uit de vrouw met grijze haren straalde goedheid en ernst. Ze kon moeilijk haar schalkse glimlach verbergen toen ze zei: "Manneke, dat zijn allemaal uw nonkels. Dat is nonkel Ward, dat is nonkel Amedee, zo deed ze de ronde. Ik stond voor mijn broer Frans, zeventien jaar, brede schouders en een kop schoon bekhaar. Gisleen hield zich op de achtergrond. Aan de pollekesdans kon ik niet ontsnappen. De laatste in de rij was nonkel Sjarel, mijn dooppeter, die beloofd had over mijn geestelijk leven te waken. Dat deed hij onmiddellijk.

"Sjarel, ik zal hier regelmatig eens komen loeren." De kaasman keek uitdagend rond. "Daarbij, ge weet me wonen, het is niet ver, ge zijt altijd welkom bij mij." Zijn moeder sneed hem de pas af. "Sjarel, gaat ge weer beginnen ?" Ze nam mijn hand en leidde me binnen in haar woonst. In de gang bleef ik staan. Ik zag een prent: "God ziet mij, hier vloekt men niet!" Dat oog was boos naar mij gericht. In het weeshuis mocht ik niet vloeken! Zou men hier dan zoveel vloeken? Anders moet dat hier niet hangen. Dat dacht ik.

In de woonkamer draaide ik rond, voor mij de Leuvense stoof, daarboven een kruis met tussen de tenen van ons Heer een palmtakje. Het schap vol heiligen. Aan de wand een grote wandklok, waarvan de slinger bleef slingeren. Daarnaast hingen twee prentjes van het Angelus. Boer en boerin te midden van het veld, op de kruiwagen een zak patatten, in de verte een kerktoren. De twee in een biddende houding. Langs het venster een grote tafel die gedekt was. In de hoek tegen het raam de leunzetel van mijn grootmoeder. De wand naast de ingangsdeur was versierd met twee felgekleurde stenen borden. De afbeelding en de spreuken waren overduidelijk. Die zou ik alle dagen zien, tot ze goed in mijn hersenen waren gebeiteld.

"Arbeid adelt!" Deze spreuk was niet van toepassing voor kasteelheren en bankiers. Het andere was "Eigen haard is goud waard." Deze regel werd in mij gebakken.

Grootmoeder zei dikwijls "Ge moet in het leven leren op eigen poten te staan, dan kunt ge nog iemand helpen."

Alles was splinternieuw voor mij. 's Avonds zat ik tussen de grote nonkels, broers en zuster. Terwijl de paternoster werd gebeden bekeek ik één voor één al die gezichten, daar stond heel wat op te lezen. Nonkel Amedee was de voorbidder. Met zo een stem, met zo een overtuiging. De man die grijs was geboren sloot heel de voorlezing de ogen. Het was alsof hij al de heiligen in de hemel zag rondvliegen en ons Heer drie keer.

Voor ik slapen ging kreeg ik een kruisje op het voorhoofd van grootmoeder, wat een warm gevoel in mij deed ontbranden. Mathilde wees me de zolder. In de slaapkamer waren vier ijzeren, witgeverfde bedden, alle beslapen door twee. Mijn bedje stond warm tussen de schouwschacht en het schuine dak. Op een strozak viel ik in slaap, zacht en zoet. Het klikte tussen mij en mijn grootmoeder. Morgen zou ik beginnen aan mijn inspectietocht. Ik had al kennis gemaakt met twee kattinnen en de blauwgrijze kater, die me als een indringer beschouwde toen ik aan zijn staart trok.

EEN ONBEKENDE WERELD!

De reglementen en discipline uit het weeshuis waren voor mij niet meer geldig. Wel moest ik elke dag mijn bed zelf opmaken. 's Morgens vóór zeven uur uit de veren. "Want," zei Leontine Van Esbroek, "luiheid is het oorkussen van de duivel." Zonder veel woorden was het etensuur voor het middag- en avondeten vastgesteld. Klokslag twaalf uur en zes uur. Wie te laat was kon zelf het eten zoeken. De vrouw des huizes zei: "Dat is hier geen duivenkot." Gezamenlijk werd het avondgebed gebeden, nonkel Amedee was de onvervangbare voorbidder. Niemand kon de dans ontspringen.

Ik paste me redelijk snel aan. Ik had een voordeel, ik was de jongste, ik was mossel noch vis, een kleine kiekenbil . Wel werd me duidelijk gemaakt: "Als de grote mensen spreken moeten de kleine zwijgen." Dat stoorde me niet, zo kon ik gemakkelijk door de mazen van het net glippen.

Het klikte wonderwel tussen mijn pitje en mij. Ik voelde me altijd rustig in haar nabijheid. Voor mij was het geen oude vrouw. Ze was mild en zacht, lachte en kon grappen. Uit haar houding straalde gezag en orde. Wanneer ze in haar leunzetel zat, waren haar handen altijd in beweging. Ze stopte kousen, breide pullovers, lapte broeken, de snuifdoos binnen haar bereik.

Mijn zuster Mathilde was als een vlijtige bij in het huishouden. Ze zorgde ervoor dat ze alles onder de kont bracht van de vijf getrouwde nonkels. "Want zij waren de werkers!" Zij had de kookkunst van pitje geleerd. Ik bleef zoveel mogelijk uit de omgeving van mijn zuster Mathilde., want anders stak ze me een veger in de hand of ik kon de schotels afwassen. Dit was beneden mijn mannelijke waardigheid, al was ik nog maar een duim hoog.

In de lente en zomer zat grootmoeder veel in de rieten zetel onder het afdak van de schuur. Van daaruit zag ze de vogels vliegen en fladderen in de grote vogelkooi. De kooi was zo groot dat de vogels precies in de vrije natuur vlogen. De kleurrijke vogels bezetten druk de twee afgezaagde tronken. De staande draaimolen werd door de zwart glanzende, wit gespikkelde spreeuwen in beweging gebracht. Voor pitje zongen de lijsters hun lentelied, de merels volgden hen op de voet. Bij regenachtig weer zong de merel weemoedig... Op de grond paradeerden fazanten, versierd met gouden en rode pluimen. De ropvogel en vinken maakten elkaar het leven zuur. Voor de overige bevolking zorgden de parkieten, die kweekten als konijnen.

Pitje zei me niet alles. Pastoor Donders zijn opvolger, Juul De Decker, was een verwoede vinker. Eens Allerheiligen gepasseerd, kon je Juul betrappen in een vinkkot te midden op een akker. De pastoor haalde zonder wroeging de slagnetten over. Hij was geen haar beter dan zijn soortgenoten, die duizenden inlandse vogels vingen, voor de kooi of voor de poelier. Had ik het geweten dan kon ik wel eens vragen aan pitje: "Waarom laat Juul Gods vogelkes niet vliegen in de vrije natuur?"

Het voorhof van de blokmakerij was in twee verdeeld, aan de ene kant hoogstam fruitbomen, aan de andere kant lag de voorraad bomen. Nonkel Amedee en Gerard waren de eerste bewerkers. Al werkten ze altijd samen, bij hen was weinig harmonie te ontdekken. Dat kon een blinde zien. Gerard zaagde machinaal de bomen in schijven op de maat van een blok. Amedee kliefde krachtig de schijven in vier delen. Ik keek mijn kinderogen uit. Nonkel Amedee zette het kliefmes te midden van de schijf. Op zijn gezicht kwam een verbeten trek. De adem ingehouden, hief hij de zware houten hamer met lange steel de hoogte in. De armspieren spanden zich op. Dan opeens de ontlading, met volle kracht plofte de hamer op het kliefmes. Hij sloeg één keer, twee keer tot de

schijf open lag. Zijn gezicht ontspande. In dat werk leefde hij zich uit, de vrome man. Altijd vroeg uit het bed. Zijn broer Gerard besteedde volgens hem teveel aandacht aan zijn uiterlijk. Daar was iets van waar. Het was een attractie als Gerard voor de spiegel stond . Om zijn bril op de neus te plaatsen had hij minuten tijd nodig. Het haar kammen had iets koddig en triestig, dat bleef maar duren. Er was nog meer dat Amedee ergerde. Elke avond ging zijn broer om zijn potje bier, in de herbergen op het Hertjen . "Ik wil horen wat Siska De Niel, Pol De Snol, Barbara Pap en Mie Planché te vertellen hebben," zei Gerard. "Want hun violen geven een ander muzikaal geluid." Waarop Amedee boos zei: "Dat zijn geen mensen die hier op het hof blokken en stoofhout komen kopen." Dan sprak hij niet van de buren die tot in de maneschijn kwamen buren. Tussen de tanden door zei Gerard tegen de geheelonthouder: "Het bier is niet voor de ganzen gebrouwd."

Ik bleef liever weg uit de plaats waar de machine draaide en brulde. De kapmachine en de heulmachine werden afwisselend bediend door nonkel Leon en Omer, soms door mijn broer Gisleen, de tekenaar, schilder en beeldhouwer in wording.

Wie me uitermate boeide was de figuur van nonkel Ward achter de lintzaag. Voor mij bleef het een raadsel dat die zijn vingers niet afzaagde. Een fractie van een seconde onoplettend en hij had het zitten, terwijl hij de gekliefde stukken oren en poten aanzaagde. K1aar voor de kapmachine die vervolgens de buitenvorm van het blok modelleerde. Ward had zijn vader vervangen in het bestuur van de blokmakersbond. Hij was het die bij de boeren wilgen en canadabomen opkocht, dat deed hij koel en zakelijk. Ik vernam, dat hij verliefd was geweest op Germaine uit de Lamstraat. De liefde marcheerde een tijd opperbest, tot er een kink in de kabel kwam. Germaine trouwde met een

ander, een rijkswachtofficier. De jaren begonnen toch stilaan te wegen voor nonkel Ward.

Het binnenhof had een rechthoekige vorm. Haaks op het woonhuis met de groene luiken was het karrenkot. Daarin stonden twee stootkarren en een hurs om bomen te vervoeren. Langs de draad stonden stapels blokken opgesteld om te drogen. Beneden in het karrenkot was niets te beleven, behalve als de mandenmaker daar was om manden te herstellen. De rosse had een stoppelbaard, de mandenmaker kon harder liegen dan een paard schijten. Maar ik zette mijn oortjes open. Hij vertelde over een wereld die me nog totaal onbekend was.

Ik klauterde de trap op, want boven het karrenkot was er wat te beleven. Langs alle kanten kon ik het landschap overzien. De Witte Molen in al zijn glorie. Achter het duivenkot, het heiligdom van nonkel Jef, daar kwamen ze me toch niet zoeken. Behalve de duivenmelker. Als nonkel Jef me betrapte stoven de pluimen in het rond. precies of ik had er schuld aan dat zijn duiven meestal buiten de prijzen vielen. Hij kon zich razend kwaad maken. Vloeken mocht hij niet van zijn moeder. De eerste keren was ik bang. Maar na een tijd wordt een duivel het branden gewoon. Ik liet hem gewoon uitrazen tot hij was afgekoeld. Mijn broer Frans blies eens in mijn oren. "Ge moet hem eens vragen wanneer zijn pannenschijters nog eens een prijs vliegen." Mij bewust van deze gevaarlijke vraag stelde ik hem de vraag, maar wel vanop een veilige afstand.

Nonkel Jef was lang en mager, iets te dik om door een sleutelgat te trekken. Volgens mij had hij een bezemsteel in de rug zitten. Toch beweerde hij bij hoog en laag "Ik ben geselecteerd door de katholieke turnbond om België te vertegenwoordigen in Oostenrijk, met allemaal opgelegde turnoefeningen." Ik geloofde hem op zijn woord en zag voor mij vele bezemstelen turnen.

Jef werkte in de blokmakerstal waar geen machines brulden . Zijn taak bestond erin de uiteinden van het blok af te ronden met een lang snijmes. Rechtover hem stond mijn broer Gisleen, die dezelfde bewerking deed aan het snijpaard, weliswaar veel trager. Ze hadden alle twee een duivenhart. Spijtig voor hen, in het duivenlokaal pronkten ze bitter weinig op de prijslijst. Toch trachtten ze met dreigende vuisten en krachtwoorden duidelijk aan elkaar wijs te maken wie van de twee de beste pannenschijters had. De poppenkast was kompleet toen hun broer, de kaasman, op het toneel verscheen. Hij had wel prijsvliegers. Zijn grootste plezier bestond erin Jef duidelijk te maken hoeveel prijzen hij die zondag had gewonnen. "Jef , als ge wilt kunt ge van mij wel een paar eitjes krijgen." Dan vloog Jef tot tegen het plafond.

In de schuur was het altijd halfdonker. In de zomer was het magazijn volgepropt met blokken, die wachtten op de kooplui. In de schuur bevonden zich verschillende turntoestellen. Rond het zweefrek draaide onze Frans een grand vollée. In de ringen stond hij in handenstand. Er lagen gewichten van elke soort. Hier oefende nonkel Amedee alle dagen. Frans was zijn waardige tegenstander. Uit vele monden hoorde ik: "Frans is zeker zo sterk als zijn vader Fons." Al de sterke mannen uit de omgeving leerde ik kennen. Tot mijn grote vreugde moesten ze voor mijn broer en Amedee in het zand bijten. Mijn broer voelde zich geroepen om het rennerskorps te vervoegen. Het werd geen succes. Wat niet belette dat wie Frans zijn achterwiel wilde bijhouden op de tanden moest kunnen bijten. De veelzijdige sportman was een sierschaatser en ik wenste eenmaal deze schaatssporen te volgen.

In de blokmakerstal mocht ik elke dag, winter en zomer, binnenwippen. Het was er rustig. Daar vernam ik nieuws over het Hertjen en omgeving. Ik ontving daar mijn eerste inzichten in de Belgische en internationale politiek. Op het einde van de stal, tegen de brede venster, stonden drie

heulbanken. Daar werkten mijn broer Frans, Toon en Leon. De banken waren zo opgesteld dat ze elkaar zagen, hun taak bestond erin de klomp binnenin glad te snijden met teen- en hielmes. Een paar klompen zetten ze vast in de bank. De twee knechten werkten per stuk, hun loon was scherp indien ze niet veel uren werkten.

Toon Van Esbroek zei tegen mijn grootmoeder: "Tante Leontine". Hij was een vuurrode socialist, door dik en dun voor de werkman. Toon met zijn zware wenkbrauwen, haar dat uit zijn neus groeide, was geenszins verliefd op de pastoors. "Die mannen misbruiken het evangelie," zei hij. "Voor mijn part mogen ze hun rokken uitdoen. Die pastoors spelen onder één hoedje met de rijken en houden ons mensen dom." Ondanks zijn afwijzende houding bleef Toon een gewaardeerde knecht. Mijn pitje zei: " een Appel valt nooit ver van de boom. Onze Jef, zijn vader, die sprak ook altijd raar over de politiek. Die kon geen bazen rieken. Ik zeg tegen elkeen dat Toon een goed hart heeft. Hoeveel jaren ligt zijn Charlotte al ziek te bed? Voor dat mens doet hij alles. Dat hoor ik graag."

De tegenvoeter van Toon was Leon Van Damme. Het bleef voor mij een raadsel, hoe dat hij in de blokmakerstal was terechtgekomen. Het mooiste was, dat hij liberaal was. Hoe was dat mogelijk voor een blokmakersknecht? Misschien lag het geheim hierin: Leon had jaren gewerkt in de bakkerij "Helpt u zelf", eigendom van Edmond Meert, de blauwe textielbaron uit de Lamstraat. Zijn knechten moesten allemaal in de liberale bond zijn ingeschreven. "Wiens brood men eet diens woord men spreekt." Leon droeg dag en nacht een pet.

De geheimzinnigste plaats van het hof en waar het meest verteld en gelogen werd, was het "vuur". Dat was een grote open haard waar zaagmeel en fijn houtafval werd verbrand. De vuurglinsters deden een speciale sfeer heersen. In de berg zaagmeel zocht het vuur een uitweg, het pijpte,

eens de doorbraak, spoot het vuur de glinsters door een krater van een vuurberg. Dat schiep het dansend licht. Ik en de anderen hadden liever dat de nonkels ons hier met rust lieten. Mijn broers, kozijns, buren hadden hier hun verzamelplaats . Ze hadden het over de geheimzinnige dingen des levens. In het halfdonker kon men vrij liegen.

Het "Vuur" was evenzeer een toevluchtsoord voor schooiers, zwervers en rare figuren. Hier zochten ze rust en warmte. Allen hulden zich in een geheimzinnig zwijgen al hadden ze veel beleefd. Misschien juist daarom die stilte. Fons De Spekman sleepte liever zijn ondoorgrondbare ik met zich mee. Trapzoet die geheel de streek rondzwierf met zijn onafscheidelijke paraplu, zijn jas versleten tot op de draad. Hij zat aan het vuur als een stukje ellende, die liever niet werd aangesproken. Ik was bang van de "Kattenschreeuwer". Het was een vies figuur. Zat hij daar alleen dan trok ik me terug of voelde ik me schuldig. Wanneer de "Kattenschreeuwer" door de straat stapte werd hij omringd door de kinderen, die begonnen te miauwen als katten. Dan dreigde de man met de stok. Was het daarom dat ik mee haantje de voorste was in het miauwen?

Eens dat de figuren weg waren begonnen de oudsten aan hun verhalen. Amedee Colman wond er geen doekjes rond. "In de hel zal het op zijn minst zo hard branden als hier in het vuur." Jef de Mikker had het over de sukkels, de vereenzaamden die hier aan het vuur hun toevlucht vonden. Ik zette mijn oren wijd open.

Achter het karrenkot lag de parel van het boerenhof. Het neerhof en de siertuin. Daar hing geen plaatje "Geen toegang voor onbevoegden!" Doch elkeen wist dat wie niet tot de familie behoorde, daar minder gewenst was. In het neerhof had nonkel Gerard een vijver gegraven voor zijn acht eenden, die al kwakend over het binnenhof liepen. Aan de vijver was Mirza zijn hondenkot . Hij was een kleine olifant, die de stootkar kon trekken als een leeuw. Spijtig niet voor lang, hij

was te kort van adem. Nonkel Jef kende de reden. "Ze geven Mirza teveel vleesafval van onze Sjarel, de kaasman." Toen die dat hoorde zei hij boos: "Waarom koopt ge niet een gezonde hond?"

Tussen de Kempische kippen trappelde een reuze haan, die niets anders te doen had dan de hennen te trappen. Hij had het dikwijls aan de stok met de parelhoenders. Het pronkstuk van de blokmakerij waren zeker de mannelijke pauwen. Wat een pracht voor het oog, als die twee hun pauwenstaart openden. Het was alsof ze zich wensten te spiegelen in de kleurenpracht van hun tegenhanger. "Schoon!" zei pitje. "Het zijn de schoonste pluimen die ons Heerke heeft geschapen." Op haar zondagshoedje stak een pauwenpluim. In de beste kamer stak een ruiker pauwenpluimen in elk van de twee koperen vazen.

Ik wist, als mijn pitje in de siertuin was, dat ik heel stilletjes moest zijn. Daar was niets, maar ook niets te horen, dan de stilte, dan het gezang van de vrij vliegende vogels. Achteraan was het bijenkot, vol met bijenkorven. Dat was het werk voor haar jongste zoon Leon. Aan de berkenbomen hingen vogelpotten voor mezen en blauwmussen. Achter het bijenkot konden de vogels ongestoord nesten. Pitje wandelde niet door haar siertuin. Ze schoof als het ware over de grond. Stram en stijf trachtte ze het onkruid te wieden, tussen het schildersverdriet en de madeliefjes. Ze keek met een kennersoog naar de rozen en tulpen . Ze had aandacht voor de dahlia's en gladiolen. Ik bleef dan altijd op een afstand staan. Daar was ze, de vrouw die hield van bloemen, vogels, en veel kinderen. Hier genoot ze van een gelukzalige rust. De winter en de zomer, de herfst en de lente waren nu mijn deel, de hoge muren van het weeshuis waren voor mij gesloopt, ze hielden echter nog drie zusters in hun greep. De blokmakerij was omringd in de zomer door koren- en klavervelden. In de herfst haalden boeren rapen en bieten naar hun erf. De winter bracht sneeuw en we hoopten dat het stenendik vroor.

Ik keek voortdurend naar de windwijzer op de schuur. Het paard rende fier met de kop in de wind. Frans zei: "Als het paard zijne kop naar het oosten wijst kunnen we vorst verwachten." Ik was nu een bengel van de boeren, buiten geen tijd om me te vervelen. Daar was de lente. Honderden vogels bouwden hun nest. Achter het hof was een brede gracht die naar de hoekput snelde. Het water was helder en zuiver, vol leven. Duizenden oekedoellekes, kleine kikkers. Ik viste naar salamanders en stekelbaarsjes. Terwijl de schrijverkes hun naam schreven op het water, terwijl de libel ons gezelschap hield, kon ik niet vermoeden dat vijftig jaar later, alle leven in gracht en beek zo vermoord zouden worden door Bayer en de varkenszeek.

DE VERLOSSING IS NABIJ.

In de woonkamer was het ongewoon stil! Tegen het raam in de leunzetel zat pitje. Van daar uit zag ze het leven op het binnenhof. In huis heerste een rouwerige sfeer. Vele oren luisterden naar de stem van de radiojournalist. Koning Albert was in Marche-les-Dames van de rots gestruikeld, hij was zo dood als een pier. Dat zei de radioman. Waarom waren die gezichten rond de radio zo ernstig? Is het dan zo erg als er een koning van een rots valt? Jawel! Te zien aan het gezicht van mijn pitje was er iets verschrikkelijks gebeurd. Stilaan kwamen de tongen los in de kamer.

Nonkel Gerard sloeg de bal mis. "Waarom moest die aap op die rotsen klimmen? Had hij dat niet gedaan dan leefde hij nog!" Nonkel Amedee beet grimmig op de lip. Hij blafte bijna. "Slimmen! Hij zal eens wat zeggen. Onze koning was een goeien alpinist. Mag die mens hem niet ontspannen?" Gerard zweeg wijselijk en dacht: "Ik mag ook mijn potje bier gaan drinken. een Goeie alpinist die valt niet! Of hebben ze hem naar beneden gestampt?"

Mijn peter, de kaasman, begon opeens de lof te zingen over de dode koning. Ik kon moeilijk volgen. Het was precies of koning Albert had op zijn eentje de Wereldoorlog gewonnen. Hij zei niet "Ik heb geluk gehad. Mij hebben ze pas opgeroepen voor den troep a1s den oorlog gedaan was!" Ondanks dit was mijn peter fier op zijn soldatenfoto. Hij en broer Gerard pronkten op de foto in hun piottenuniform.

Op de blokmakerij werd er niet lang gerouwd om konings' dood. Tot ergernis van Toon met de zware wenkbrauwen beklom Polleke den troon. "Dat is weer een luiaard die ons de rug zal uit eten, de werkman kan weer afdokken. Dat zal weer een wijvenzot zijn zoals Leopold II. Die legde er zijn klak niet over." Tante Leontine zei boos tegen Toon: " Ge moogt blij zijn dat er een koning is, dat zou

hier anders nogal een soepken zijn..." Waarop Toon zei: "Tante Leontine, ik heb gene koning nodig, ik ben voor een president." Pitje reageerde fel. "Dat is praat voor de vaak, de socialisten zijn tegen alles."

Daar waren andere katten te geselen, want vanuit Amerika was de crisis overgewaaid. Tientallen familiale blokmakersbedrijfjes, waar de klompen met de hand werden vervaardigd vlogen er van tussen, ze moesten de deuren sluiten. Op de blokmakerij in de Breedstraat werd deze rampzalige toestand besproken... "Gelukkig zijn we overgeschakeld naar het machinale, anders konden we onze zaak opdoeken." Er was nog een reden waarom men overeind bleef. Zij die onder de vleugels van hun moeder of grootmoeder leefden ontvingen geen vol loon en alles vloeide in één pot. Zo kon men de concurrentie overleven. Dat de mensen liever schoenen droegen dan klompen wilde mijn grootmoeder niet begrijpen.

Al die problemen raakten mij als jonge knaap de kleren niet. Voor mij scheen de zon. Ik volgde alles op de voet. Door de radio rolden weer zwarte berichten. De Bank van den Arbeid was gesprongen. Op de blokmakerij trok men de schouders eens op. "De socialisten hebben geen verstand om met geld om te gaan." Het werd anders toen de bank van de Boerenbond de lucht invloog. Dan hing er in de woonkamer wel een rouwvlag halfstok. Doodernstig zei grootmoeder: "De spaarcentjes van de kleine spaarders zijn gaan vliegen, veel boerkes zullen op zwart zaad zitten."

Om dit alles te begrijpen was ik nog veel te nis, ik voelde wel aan dat dit voor sommige mensen verschrikkelijke gevolgen had. Ik stelde me een bank voor als een plaats waar stapels geld liggen. Opeens springt de bank in honderden stukken, het geld vliegt in de lucht en waait weg met de noordenwind. Niemand vindt nog geld terug. Om dit alles moest Toon lachen. "Dat zijn vuile kapitalisten en

geldspeculanten die met de centen gaan lopen zijn." Ik knikte en zag een monster dat alles verslond.

De onrust had de mensen te pakken. De gazet werd verslonden, de radio scherp beluisterd. Ik hoorde de naam van Hitler regelmatig vallen. Er werd smalend over de kladschilder met zijn klein snorreke geschampt. Doch pitje kon hier niet om gekken. "Het is een gevaarlijk man, het is een echte brulaap die oorlog wilt. Het is een nieuwe Antichrist." Als zoeen wijze vrouw dat luidop zei dan was het wel zeker waar.

Aan dit alles kon ik kop noch staart krijgen. Rond de troon van pitje stonden twee kampen opgesteld, die elkaar naar de keel grepen. Elkeen brulde zijn eigen ongelijk uit of zijn gedeeltelijke waarheid. Nonkel Amedee en mijn peter Sjarel waren de dappere aanvoerders van het Belgische front. Koning Albert en kardinaal Mercier werden verheven boven alle schepselen. "Ons jongens hebben in de loopgraven hun leven voor het vaderland gegeven. Als we Hitler niet aan banden leggen, komen de grijze pinnen ons voor de tweede keer bezoeken." Voor de kardinaal was het eenvoudig, die moest ons leiden tussen de paden van het verderf naar het paradijs.

Het andere kamp grinnikte. Nonkel Omer was daarvan de spreekbuis, Jef was niets meer dan een meeloper die veel wind kon maken. Alle twee waren ze supporters voor de Fronters. "Die hebben hun leven voor de Vlaamse zaak gegeven aan het front," zei Omer. Niemand kon daar een strobreed tussen steken. Beiden waren lid van de Vossen (V1aamse Oudstrijders), al hadden ze de loopgrachten nadien maar bezocht. Hun leuzen waren: "Hier ons bloed! Wanneer ons recht!" en "Nooit meer oorlog!" Nonkel Omer had in Antwerpen in een betoging meegehuild. "Voor 't Belgiekske - Nikske! ". In hun ogen was de activist August Borms een held. Al had die volgens hun broer de kaasman tijdens den oorlog meegedaan met de bezetter. Nonkel Omer liet zich niet

van de wijs brengen. "Ik ben voor Staf De Clerq, dat is een Vlaams-nationalist. Ons volk heeft een sterke leider nodig. Het parlement is een praatbarak, anders zakt Vlaanderen weg in een moeras van zedeloosheid."

Het was voorwaar de moeite meer dan waard de patriotten en de Vlamingen tegen elkaar te zien bekvechten tot het schuim op hun bakkes stond. De debatten werden verder gezet in de blokmakerstal waar Toon een vinger in de pap hield. "Ik heb geen vertrouwen in die zwartzakken. De Vlaamse zaak komt goed uit voor die pastoors. Guido Gezelle en Cyriel Verschaeve zouden zich beter bezig houden met hun biechtstoel dan met de politiek. Dat zijn echte Davidsfondsers." Dat laatste slikte niemand op het hof. Want alleen de boeken van het Davidsfonds werden geduld. Waarop Toon uitdagend zei: "Ik heb de 'Verborgenheden des Volks' gelezen, dat mogen de katholieken niet, dan gaan ze naar de hel. De paus van Rome, dat is wel een lepe! Van die mannen kunt ge alles verwachten. Maar ze voelen hun macht van onder hun voeten wegglippen." Toon verwachtte alle heil uit Wallonië. "De Walen die hebben haar op hun tanden, die zijn niet bang van de bazen, daar hebben de pastoors geen greep op de werkman."

Al begreep ik niet de helft van het schoon weer, als ze elkaar te lijf gingen met woorden, toch voelde ik dat alles zeer diep moest opgedolven worden. Voor mij was het een boeiend spektakel. Wie zoiets meemaakte voor de eerste keer dacht: "Nu is het gebeurd, die gaan elkaar verscheuren!" Het viel best mee.

Op een schone dag bracht nonkel Omer twee dienstweigeraars binnen bij zijn moeder! De gebroeders Spiessens, Stan en Rik uit Bornem, van thuis uit rietvlechters. Ze waren op de vlucht voor de gendarmen. Ze werden opgejaagd als wild. Omdat ze weigerden soldaat te worden. De achtervolgden waren klein van gestalte en droegen een lange baard. Rik zei overtuigend: “Jezus zei: ‘Wie

het zwaard hanteert, zal door het zwaard vergaan'." Stan vulde hem aan. "Gij zult uw broeder niet doden" Waarop nonkel Amedee zei: "Geeft de keizer wat de keizer toekomt."

Peter Sjarel maakte er korte metten mee. "Dat zijn broekschijters, dat zijn landverraders." Ik wist niet wat te denken. Soldaten waren toch mannen, helden! Toch had ik veel bewondering voor deze baarden. Ze durfden tenminste als forellen tegenstroom zwemmen. Het waren koppige ezels die tegen Jan en alleman neen zegden.

Mijn grootmoeder nodigde hen uit aan tafel. Tegen zijn zin bad nonkel Amedee voor. Daarna zei Leontine van Esbroek: "Rik! Stan! Vrede zij dit huis. Ik wist niet wat ik erover moest denken. Albert, ons Colette hare man kreeg altijd tranen in de ogen als hij vertelde over het front. Hij zei tegen zijn moeder: 'Ik heb aan het front duizenden soldatenmensen gezien, zonder benen, zonder armen. Krijgt dat naar huis! Hoe kan God zo iets toelaten'?" Grootmoeder zweeg een poos. "Het is al begonnen toen Kain zijn broer Abel dood sloeg."

In de grotemensenwereld was er nog meer te doen. Ik was verplicht naar school te lopen. Naar welke school, dat werd door het opperste gezag bepaald. De keuze viel op de Sint-Rochusschool op het Klein Hulst, dat was de school van zijn Zeer Eerwaarde Heer Deken. Daar was mijn opvoeding in goede handen, veel beter dan in de gemeenteschool. Ook al zwaaiden op het stadhuis de katholieken de plak.

Dat was twee keer per dag naar het Klein Hulst. Een half uur gaan op houten blokken. Lopend duurde het twintig minuten, met de trotinette een kwartier. Daar was aan beweging geen gebrek. Op die weg zijn tientallen blokken gesneuveld, niet versleten, wel kapot geklopt op straatstenen, of in de kleine onschuldige straatgevechten. Het was een kwestie van zich te verdedigen. Welke weg ik naar school nam, dat werd bepaald volgens het seizoen. In lente en zomer

langs gracht en beek. Zelfs nog een stuk in de herfst over de weiden en de velden.

Toen ik en mijn lotgenoten de hoekput passeerden hield al wat leefde in het water hun adem in. Ik had het bloed van de oude Belgen geërfd! Die leefden van visvangst en jacht, ze dobbelden met stenen en streelden de vrouwen. Voor dat laatste was het voor mij nog veel te vroeg. Het was spannend en fascinerend te zoeken naar vogelnesten, de eitjes tellen, wachten tot de jonge merels het nest verlieten, en er dan juist op tijd bij zijn om ze van de moeder te roven. Dat mocht mijn pitje niet weten. Boven de machineplaats was er een plaats om de diertjes te voeden.

De weg naar school was bezaaid met vele hindernissen. In de weiden van boer Vercauteren scheten bonte koeien bruine fonoplaten, ze werden omringd door gele pis- en boterbloemekes. De verleiding was groot, al waren de appels en peren nog rauw. Het "bunderen" zat in ons bloed. Achter het kasteeltje van Verhaegen was het te doen. Al waren de appels zuur toch werden ze voor een deel verslonden, dan de gracht ingeworpen.

Het wegeltje rond de Witte Molen was zo smal, dat juist een velo kon passeren, of een verliefd koppelke dat in elkaar wegsmolt. Ze beten precies elkaar aan stukken, of was het lekkebekken dat ze deden? Als ze dachten dat ik hen was vergeten, zochten ze hun toevlucht in het lange gras. Het gele koren vonden ze even goed geschikt. Ik was geen loerder of gluurder. Ik voelde het zo aan dat verliefden geen pottenkijkers nodig hebben. Toch zag ik graag verliefde koppeltjes paraderen, dan sloeg mijn bengelhart tot tegen mijn kin.

Het liefst van al liep ik over mulder Van Geertsom zijn hof, wel te verstaan als achteraan het kleine poortje open stond, of ik moest terug rond het gedoe van de molenaar lopen. Zo door de grote open poort stappen, terechtkomend op het binnenhof gaf me een beklemmend gevoel. De Witte

Molen die als een reus de draaiende molenwieken in bedwang hield. In het molenhuis ben ik nooit geweest, wel in de molen, bij Juul Van Geertsom, de molenaar met zijn wit bestoven pet. Elkeen zei: "De mulder is een rare, dat is een lepe met één teerling in de zak." Meestal hebben rare mensen een goed hart. De mulder was in de streek en herbergen goed gekend. Over het molenhof hingen wel zorgen. "De molens van Temse" draaiden dag en nacht op elektrische stroom. Van Geertsom zocht nog een deel van de wind te profiteren. Het is altijd moeilijk om op twee paarden te wedden.

Eens het poortje uit lag de Lamstraat een boogscheut verder open voor mij. Honderden keren liep ik door die straat. Daar is geen deur waar ik en mijn lotgenoten niet op hebben gebonkt. Na een reeks kloppen en bonken rap wegspurten als hazewinden. Links in het begin van de straat de blauwe bakkerij "Helpt u zelf", daar bijhorend een kinderbewaarschool. waarop nonkel Amedee zei: "Dat is een school zonder God!" Voor mij weer een raadsel. Want ik leerde in de school: "God is op alle plaatsen, behalve in de hel." Toon, al was hij een rode zei eerlijk: "Al is Edmond Meert een liberaal, hij betaalt zijn wevers goed."Als ik voorbij de textielfabriek passeerde op de middag waar achthonderd man werkten, zag ik de arbeiders schaften lange de straat in hun blauwe kiel. In de Lamstraat waren het allemaal socialisten. Dat zag ik op één mei, overal hingen rode vlaggen aan de huizen. Behalve bij de groenteman Lissens en beenhouwer Neels. De laatste deed dat meer omdat hij bij elkeen in de gratie wilde zijn. In de Polder- en Veldstraat waren zoveel rode vlaggen dat mijn ogen pijn deden. Ik die opgegroeid was tussen de hoge muren en op de grijze dalstenen van het weeshuis. Mijn grootmoeder, katholiek in hart en nieren, al kon ze niet voor de katholieken stemmen, zou zich ergeren om al die rode lakens.

Op 't einde van de straat liep ge recht op de poort van "Kracht en Geduld". Daar was de katholieke turnkring, waar

mannen hun spieren konden sterken en hun ruggen plooien. Achter die poort heb ik een stuk van mijn kinderleven achtergelaten. Ik behoorde in de vakantie tot de VP (Vakantiepatronaat), met al die kerels in groen uniform. Van daar uit werd mijn wereld groter en groter. Alle weken al zingend naar de bossen van Puivelde, vijf kilometer stappen. Daar voelde ik me een nieuwe Robin Hood. In de bossen zonder prikkeldraad bouwden we tenten uit groene varens. Mijn kinderjaren zijn vervlogen en de bossen zijn weg, of de schaarse die er nog zijn, afgespannen met prikkeldraad. Ik mocht met de VP-ers mee op grote tochten naar de Kempen, naar Kasterlee. Dat was een paradijs op aarde. Plonzen, mijn buik nat maken in de Nete van Pallieter. Het boek van Felix Timmermans mocht ik niet lezen op de blokmakerij. Dat was een duivelsboek. Later ontdekte ik het gelijk van deze beslissing. Was het geen schande dat Pallieter in de prille lente in zijn adamskostuum de Nete in duikelde. Hij zou dat nu niet meer doen, het water stinkt. Marieke die haar kleintje de borst gaf in het bijzijn van Pallieter. Zoiets doet ge toch niet! Het kleintje stoorde zich daar niet aan, het sloeberde aan de tepels. Tot genoegen van God en al zijn heiligen.

In Kasterlee waren er bossen en nog eens bossen, de windmolen en de zandberg. Dan rond het kampvuur. Leider Verwimp, één van de weinige pastoors die ik aan mijn hart bleef koesteren. Het was een meester verteller. Zonder kunstgrepen bracht hij me in vervoering. Hij vertelde uit het boek van Karl May, zonder boek. Ik zag het voor mij, Winnetou het opperhoofd van de Apachen en Old Shatterhand, ze rookten samen de vredespijp. Verwimp was meer dan een geboren verteller.

Het is voorbij de poort van "Kracht en Geduld" dat het Klein Hulst begint. Voor ik de school bereikte stapte ik met lome voeten voorbij Lotje, die ballekes maakte van bruine suiker en siroop, voor weinig geld te koop. Groot en klein

lusten Lotjes ballekes. Elke zondag was ik aan het zoete feest.

Ik was een leerling die liever in de vakantie naar school liep, dan was ik zeker dat de school leeg en verlaten was. Het eerste jaar deed ik bij juffrouw Baert. Voorwaar ze had een stoppelbaard. Het was schoolmeester den "Bakker" die me op het juiste been moest zetten. De meester viel 's namiddags altijd in slaap. We lieten hem rustig ronken. "Wat slaapt is gerust," zei mijn grootmoeder. Waarom sliep hij steeds? Zeer eenvoudig, zijn broer had een grote bakkerij in de Meesterstraat. Daar stond hij 's morgens al aan de broodoven.

Ik kwam bij meester Leander terecht, de beste, die kon vertellen over de gewijde geschiedenis zonder er te veel heiligheid bij te sleuren, hij had het meer over hoe de mensen leefden in het Heilig Land. De Belgische geschiedenis kruidde hij met peper en zout, moppen en kwinkslagen. Toch zongen we achter zijn rug ons lied:

Leander, patitipatij, scheet een ei
hij moest gaan leren pompen!
De pomp die brak, een spoel in zijn gat,
En Leander was verdronken.

De Neus was een vervelende leraar. Die liep voortdurend rond met hoofdpijn. Het was precies of het was onze schuld. Hij leerde ons de tafel van vermenigvuldiging zingen. Hij werd een maand vervangen door juffrouw Trommelmans. Dat viel voor haar niet mee, de klas stond regelmatig op de kop. Het was winter en met onze klompen aan konden we goed schuiven. Juffrouw Trommelmans kwam geamuseerd van dichtbij naar de glijbaan kijken. Ik en mijn klasgenoten gleden telkens naar hartenlust, telkens we op haar hoogte waren lieten we ons vallen en schoven verder. "Ze heeft geen broek aan!" "Dat is niet waar, ze heeft wel een broek aan!"

"Kom we gaan nog eens schuiven." Weer liet ik me vallen, de andere ook. De discussie kon verhit oplopen. Ik denk nog altijd dat Juffrouw Trommelmans wel een broek aan had.

Het ging van kwaad naar erger, toen ik bij de "Stier" belandde. Een reus van een vent, een dikke rode nek, die de orde handhaafde met de regellat. Ik had weer wat mispeuterd en moest naar voor komen en mijn handen op zijn pupiter leggen. Hij sloeg, ik trok mijn handen weg. De Stier werd razend kwaad, wilde me grijpen, ik liep de klas rond. Hij achter mij. Hij verloor tegen jonge benen. Hij viel, ik was doodsbang en vluchtte de klas uit. 's Anderdaags ging ik met een kloppend hart weer naar de klas, maar er gebeurde niets.

Op een keer had de Stier ons te pakken, we gaven briefjes door. "Gij zijt zot van Maria!" "Ik zag een kater poepen , zoals de grote mensen dat doen!"

Met zijn vijven moesten wij naar de Paterkes onze biecht spreken. Het Paterken kon moeilijk ons briefje meegeven voor de Stier, want de biecht is geheim. Zo werd de Stier gevangen in zijn eigen netten.

Het jaar daarop kwamen we terecht bij de Flup. Wie goed kon zingen, kreeg op rekenen eveneens goede punten. Ik niet, ik zong zo vals als een kat. Rond Kerstdag bracht hij zijn viool mee en speelde voor ons "Stille nacht, heilige nacht!" Alle bengels kregen kippenvel, dat ontroerde ons allen. Meester Cleyman had de leiding over de "Musica symfonie". Hoe het kwam, weet ik niet, maar heel de klas werd verliefd op Willy Wauman zijn zuster. Het was een schoon kind, met zwarte blinkende ogen, haar zwart haar wijd open. Ze paradeerde voor de poort voor de school begon. Ze wist dat we haar achternakeken. De uitverkorene was Roger, hoever hij geraakte weet ik niet! Misschien lachte ze eens naar hem, misschien eens een kusje. Ik had liever bij de prijzen geweest.

De directeur van de school was Tooneke Van Vlierberghe. Te goed om baas te spelen over zoveel jonge

volbloeden. Zijn groot plezier was dat hij ons liet hoogspringen in de speeltijd voor de studie begon en telkens waren er prijzen voorzien. De eerste een frank, de tweede een halve frank, de derde een kwartje. Wie die won was zeker zo fier als de atleten op de Olympiade waar goud, zilver en brons te verdienen was.

Op een keer kwam ik van school. Nonkel Leon en Mathilde waren in druk gesprek met mijn grootmoeder. Het was over het weeshuis, over mijn zuster Rachel . Zo te horen was ze ernstig ziek. Ik kreeg kompassie met ons Mathilde, zilte tranen rolden over haar blozende wangen. "Pitje wanneer mag mijn zuster Rachel naar hier komen ? Als ze in het weeshuis moet blijven, zal ze daar sterven zoals ons Maria." Nonkel Leon was de trooster in nood. "Mathilde, ze komt naar huis, het heeft nu lang genoeg geduurd. Is het niet waar, moeder?" Grootmoeder nam haar snuifdoos en prikkelde haar neus met de snuiftabak. Het mens klom al naar de zeventig. "Ze zullen komen. Nonkel Amedee is voogd over uw broers en zuster, hij moet toelating vragen aan de vrederechter, die zal geen bezwaar maken. Hoe oud is Colette? Achttien? En Cecile? Elf jaar?" Ze keek dromerig naar mij.

De ziekte van Rachel had alles in versnelling gebracht. Vanuit moederszijde was er weer een felle druk geweest. Toen mijn peter Sjarel vernam dat de verlossing nakend werd, zei hij tegen zijn moeder: "Het is best zo, ze zitten al lang genoeg opgesloten. Ze zullen voor u een goede hulp zijn." Daar lag nog wat anders op zijn lever. "Zullen die kinderen van onze Fons ook verplicht worden groenten te eten zoals een koe?" "Sjarel, zwijgt, de oorlog tussen de groenteneters en de vleeseters is voorbij. Hier wordt geen vlees meer gegeten. Maar ik blijf mijn snuif pakken, die kunnen ze niet afpakken," zei ze schalks. "Moeder, door die kwakzalver uit Antwerpen, Van Son, laten ze zich allemaal zot maken. Wat die wonderdokter zegt is evangelie. 'Door de zon en het water

kunt ge alles genezen!" "Wat zegt dien aap?" "Dat vis en vlees komt van dode lijken, dat dit ongezond is. Dat de mensen vroeger planteneters waren."

"Sjarel, ik zou willen dat ge zwijgt tegen Jef en Omer, die beweren dat ge spreekt voor uw eigen winkel." "Bollen kaas mag hij ons verkopen maar zijn saucissen kan hij aan de hond geven."

Ik had niet te kiezen tussen de groenten- en vleeseters. Mijn pitje zei: "Ge moet eten wat de pot schaft." Ik vond het zo best want het was goed en lekker. Mathilde en onze Frans waren ook voor de natuurvoeding. Hij was zo sterk als een beer.

Achter de tralies van het Arme Klarenklooster bleef de onderhuidse oorlog verder duren. Cecile en Gusta waren nu voor de groenteneters. Terwijl tante Anna, moeders zuster, ons Heer smeekte op tijd en stond toch een stukje vlees uit de hemel te laten vallen voor de kinderen van haar zuster.

In het weeshuis stonden drie verloren katjes klaar om naar de blokmakerij te komen. Cecile, mijn jongste zuster vertelde mij later. "Ik hoorde een ronk van een non die haar mond voorbij praatte. 'Het zou wel kunnen dat ge naar uw grootmoeder moogt!' Dat was vroeger nog gezegd en dan was het weer niets. De nonnen deden met de dag geheimzinniger. Niemand van de andere wezen mocht weet hebben van ons vertrek. Mijn tante Marie, vaders' zuster, had het me ook verteld. 'Cecile, ge hebt de langste tijd in het weeshuis geweest.' Ik geloofde haar niet, ik wilde haar niet geloven. Als het dan weer niet waar was. Op het allerlaatste nippertje was het zo. De nonnen stampten me een valies in de hand vol vodden, vol prutsen die ze ergens op de zolder hadden samen gescharreld. Al wat we nieuw hadden gekregen van ons tantes en grootmoeder was opeens verdwenen. Als drie verloren katjes stonden we te wachten op die grijze dalstenen tot nonkel Leon en Mathilde ons echt ophaalden. Ik had het

gevoel dat ik weer ergens werd geplaatst . Alles was zo vreemd."

Ik zal wel nooit hun thuiskomst vergeten, zeker niet van ons Cecile. Ze kwam in de woonkamer. De kattin en Peer de kater stoorden zich niet aan dat hoge bezoek. Erger nog. De kater streelde de benen van mijn zuster. Die schoot in een huilbui, in een schreeuw. Ze was hysterisch aan het janken, sprong op een stoel, dan op tafel. Het was alsof die lieve poezen gevaarlijke tijgers waren. Grootmoeder schudde het hoofd. Maar de katten werden de deur niet uitgejaagd. "Cecile, daar zult ge aan moeten wennen." Mijn drie zusters waren thuis, we waren nu allen verzameld onder de vleugels van ons grootmoeder, die in mijn ogen nooit oud werd. Voor Mathilde was het eveneens een aanpassing. Zij was gewoon over veel zaken in het huishouden te beslissen. Dat moest ze nu delen met Colette.

Het was op Lichtmis in het jaar 1939. Op de blokmakerij zat men zonder licht. In Europa heerste een oorlogsklimaat. Doch dit was voorlopig minder belangrijk. Ons Mathilde haar levenskaars was opgebrand, ze was pas eenentwintig lentes. Het kind had veel doorgemaakt. Zij had het allemaal van op de eerste rij gezien. De bloem uit de zee die verwelkte, haar vader die ze levenloos uit de schuur had zien dragen. Haar vier zusters gesloten tussen vier muren. Toen ik mijn Plechtige Communie deed, was ze met mij op tournee geweest, naar ons tantes langs moederszijde. De eerste dag was ik met grootmoeder naar vaders familie geweest. "Langs de andere kant ben ik niet welkom," zei pitje.

Mijn zuster was er niet meer. Ik had ze horen gillen en ijlen van de koorts, ze lag in de beste kamer. Nonkel Leon had elke nacht bij haar gewaakt. Het was pas later dat ik ongeveer wist wat er was gebeurd. Toen Mathilde vijftien was werd ze door een zware hoofdziekte gegrepen. Ze werd overgebracht naar het Sint-Luciagesticht. Ze was snel hersteld. Ze was er zo goed ontvangen en verzorgd door de

nonnetjes, dat ze er nadien nog dikwijls op bezoek ging. Nu ze geveld werd door een dubbele longontsteking, smeekte ze om terug naar Sint-Lucia te mogen keren. Mijn zuster Cecile zei als verklaring: "Het moet zijn dat ze daar nonnetjes heeft ontmoet die haar liefde gaven." Op de blokmakerij is ze gestorven. De bloem was rap opgebloeid. Grootmoeder heeft haar doodsbleke handen gevouwen tot een gebed, de paternoster tussen de vingers. "Ze is al bij haar moeder, vader en Maria. Gods wegen zijn ondoorgrondelijk." Grootmoeder zocht troost in haar snuifdoos.

GROOTMOEDERS SIERHOF MOET VERDWIJNEN.

Het leven kronkelt verder, sommige dingen overlappen elkaar. Op een zachte regendag bracht de postbode een onheilsbericht. Een brief vol bureaucratische uitdrukkingen. Doch elkeen op de blokmakerij had het begrepen. Grootmoeders sierhof werd met één pennentrek door de plannenmakers onteigend voor de aanleg van de autobaan Gent-Antwerpen. Mijn grootmoeder kon in het begin niets zeggen. Rond haar leunzetel werden woeste woorden uitgespuwd. Het prentje in de inkomsthal "God ziet mij, hier vloekt men niet" moest zich omdraaien. Pitje schudde het hoofd. "Die deugnieten uit Brussel willen het beste van mij afpakken." Ze balde haar vuistjes, liet ze machteloos zakken en nam een snuif uit haar snuifdoos.

Leontine Van Esbroek werd door de vele bezoekers welgemeend getroost. "Leontine, die apen kijken naar niets, of dat ge met uwe kop tegen de muur loopt, die uit Brussel doen toch hun goesting. Het is een echte schande. Boer Vermeulen die hebben ze al zijn akkers en weiden afgepakt." De mensen op het Hertjen waren het roerend eens. "Dat is een oorlogsbaan, ge zult het wel zien, als die baan klaar is dan zit het er tegen. In Duitsland legt men niets anders meer aan dan autobanen, dat is niet voor niets."

Pitje luisterde. Er was een dag geweest dat zij met haar man dit hof hadden gekocht, met centen met eigen handen verdiend. Alle dagen was ze in haar siertuin, al was het een half uur. Hier was ze alleen tussen bloemen en planten. Ze luisterde naar het vogelgezang, naar de stilte. Dat alles werd haar nu afgepakt. "Ze gaan de wereld op zijne kop zetten." Daar was ze heilig van overtuigd. Ik voelde met haar mee. Elk jaar waren de klokken van Rome tot hier gevlogen. Zachtjes hadden ze de paaseieren neergelegd, in struiken en in planten. Ik en mijn zuster zochten om het

snelst naar de paaseieren. Pitje sloeg ons gade, nadien moesten we alles eerlijk verdelen.

Ik speelde geen komedie. Terwijl mijn hart weende, lachte mijn mond. Terwijl mijn één oog weende, glimlachte het andere. Ik zou weer wat nieuws kunnen beleven eens dat de werken begonnen aan de autobaan. Bulldozers die traag in actie zouden schieten. De baanvakkers die met honderden zouden aanrukken. Voor ons werd er een nieuw speelterrein klaar gemaakt. Ondanks die dubbele houding leefde ik met mijn pitje mee. Ze had gelijk, de wereld werd op zijn kop gezet.

Alles rondom mij was veranderd of ging verder die weg op. De bossen verdwenen één na één. De windmolens waren in verval, de molenwieken werden vastgeketend, al waaide de wind. Het graan werd machinaal gemalen. Vele blokmakers moesten hun deuren sluiten. Overal in het Waasland werden elektrische palen neergepoot. Velden en straten werden overspannen met stroomdraden. Voor de zwaluwen die in de herfst naar het zuiden vertrokken was dat goed. Ze konden zich met honderden op de draden groeperen voor de afreis.

Door de Astenwijk rolde de trein op ijzeren sporen. De locomotief liet niet na te gillen noch te fluiten. Voor de treinen had men in het land een net van spoorlijnen aangelegd. En nu moest alles ruimen voor "Koning Auto". Tot in het kleinste dorp deed deze zijn intrede. Hij werd ontvangen met vlaggen en wimpels. Voor deze rollende muskusratten moest alles wijken. Stilaan maar zeker werden de paarden door de "rollende ridders" van de straat verdreven. Het wiel dat drieduizend jaar vóór Christus vanuit Azië naar hier is gerold werd nu door onzichtbare paarden voort bewogen. Het paard dat meer dan twintig eeuwen alles had vervoerd en zware lasten had versleurd, werd opzij gezet. De paarden die eeuwen koningen en ridders op hun ruggen hadden geduld. Het paard dat voor duizenden boeren de ploeg en kar had getrokken kwam in verdrukking.

Er was zelfs sprake van dat de ploeg zou getrokken worden door een tractor.

Het was toch allemaal zo traag begonnen. Tot op de dag dat Henry Ford uit Amerika zei: "Ik maak auto's die elkeen kan kopen!" Werkelijk, de rollende doodskisten rolden van de lopende band. Peugeot, Fiat, Volkswagen volgden zijn spoor. De auto's rolden naar buiten, het leger van de rollende muskusratten groeide angstaanjagend aan. Daar werd mijn pitje het slachtoffer van. Haar sierhof zou bedolven worden onder het grijze levenloze beton. Boer Vermeulen, al zijn akkers en weiden werden onteigend. Wat doet een boer zonder grond? Wat doet een vis zonder water?

Al had mijn peter Sjarel een boerenhart, toch reed hij op een zomerdag zo fier als een gieter met zijn splinternieuwe Ford camion het hof van de blokmakerij op. Heel de familie bewonderde hem en zijn camion. Nonkel Jef zei nijdig: "Daar moet nogal wat geld te verdienen zijn met die bollen kaas en die slechte worsten." Zonder verpinken zei de pas gebakken chauffeur: "Moeder, ik heb me ook een luxeauto besteld. Als ik die heb, dan voer ik u naar uw dochter in Leuven, naar het klooster van de Arme Klaren." Zijn moeder lachte: "Sjarel, gij zult nooit beteren." "Wie een lang kleed heeft laat het hangen. Wie het nog langer heeft laat het slepen." Jef kon zijne neus nakijken. Mijn peter hield woord en voerde grootmoeder met de luxeauto naar de tante nonnetjes.

Het werden feestelijke speeldagen voor mij en de rakkers van het Hertjen en het Brugsken. De grondwerkers waren in actie gekomen. De bulldozers op hun rupsbanden verduwden het zand. De pletrollen reden traag en loom, om het zand in gracht en beek hard aan te stampen. Er werd een mini-spoorlijn aangelegd. Een locomotief trok de kipwagens die zand en keien voor de viaduct aanvoerden. Ik had weer een nieuw woord geleerd "viaduct". 's Avonds na de werktaak en 's zondags trachtten we de remmen van de locomotief te lossen, en maakten door de wanorde een onvergetelijke tocht.

Lukte dit niet, dan waren er nog de kipwagens die we loskoppelden. We probeerden het Waasland met zijn bolle akkers volledig uit. De kipwagens rolden met ons als het ware op berg en dal.

De dag dat de machines harteloos het beton goten over grootmoeders sierhof stond ik naast haar en ik niet alleen. Vochtige ogen keken naar mij. Niemand beter dan zij voelde de kilte van het beton, als was het die dag warm. Ze zuchtte: "Dat is vooruitgang, dat is de moderne tijd, waar zal dat eindigen? Op een catastrofe." Die zachte woorden zonder bitterheid ben ik nooit vergeten. "Waar zal dat eindigen?" Dat zei ze.

De bossen achter de heikapel, de Houtmuis, het Ster moesten verdwijnen op militair bevel. De sparren en de struiken werden door tractoren uitgerukt. De hazen en fazanten moesten gaan vluchten, de vogels moesten een andere plaats voor hun nest zoeken, want metalen vogels moesten hier nu landen. Het vliegveld werd in volle spoed aangelegd. Hier moesten vliegende doodkisten kunnen landen om ons vaderland te verdedigen.

"Dat was de vooruitgang!" De vliegtuigfabrieken draaiden op volle toeren. Ze bouwden geen vliegende blinkdozen om passagiers door de lucht te vervoeren. In Duitsland rolden grijze stuka's van de lopende band, die geladen werden met bommen en voorzien werden van machinegeweren. Ik en rondom mij elkeen voelde het dreigend oorlogsgevaar. Dodende rollende tanks waren Oostenrijk en Polen binnengereden. De stuka's met hakenkruisen op hun staart hadden Poolse mensen ongenadig vermoord. Wie zei: "Ge kunt de vooruitgang niet tegenhouden?"

HET BARBARISME.

Ik beleefde de schoonste momenten in de woonkamer, als ik met mijn grootmoeder alleen was. Wat zelden gebeurde, want daar liep zoveel volk over de vloer. Bijna nooit alleen! Pitje zat in de fauteuil aan het raam, van daar uit zag ze de beweging op het binnenhof. Ze droeg een zwarte schouderdoek over de fijne schouders, haar mutsje stond op half zeven, haar voeten op het voetbankje, de onmisbare snuifdoos in de zak, de geldbeugel voor de dagelijkse uitgaven bij de hand. Ik was veilig bij haar en voelde haar lichamelijke warmte, dat deed me deugd. Ik wist niet wat een moeder was. Mijn pitje was goedheid en liefde.

Haar zo te zien zitten tegen het raam, gaf me een gelukzalig gevoel. Ik loste alle remmen, zong en danste voor haar troon, voor mijn volkse koningin. Ik knielde eerbiedig neer voor mijn bewaarster, dan sprong ik weer recht als een veer. Zonder schroom declameerde ik een mooi schoolgedicht. Achter pitjes nette brillenglazen tintelden blauwgrijze ogen die al veel gezien hadden. Soms maakte ik het te bont, dan stak ze haar vuistjes naar mij uit. Ik toonde dat ik bang was, ik vluchtte, wetend dat ze stram en stijf was. Ze lachte, ze had plezier in dit spel. Ik wenste dat vuistje te kussen. Ze mocht me slaan en ik zou graag deze marteling ondergaan. Wanneer ik de klink van de voordeur hoorde opheffen, wisten we meteen dat er spelbrekers op komst waren. Ze lachte schalks en zag mijn verveeld gezicht.

Ondanks de oorlog in Europa was het leven zoet voor mij. Nonkel Amedee was blij dat generaal Franco de communisten in Spanje had verslagen. Het stoorde hem niet dat de vliegende doodkisten van de fascisten steden en dorpen bombardeerden. Wat dit met christelijke naastenliefde te maken had, was voor mij een raadsel! De patriotten waren van oordeel dat de communisten in de hel

moesten gedreven worden. "Franco dat is een werktuig in de handen van God!", zei mijn peter. Dus ik mocht besluiten dat hij het vlammend zwaard hanteerde om het onkruid te verdelgen.

De oorlog greep brutaal en ongevraagd in mijn kinderleven in. Ik was met een autobus vol groene Vp-ers naar de Kempen, naar Kasterlee voor acht dagen. Dat was mijn droomreis, daar te zijn in de onmetelijke bossen, klauteren op de "Hoge Mauw". Zingend rond het kampvuur, luisteren naar de verteller. Met bibberende benen meedoen aan het nachtspel. Ik zag niets anders dan spoken en rovers.

Dan opeens ongevraagd, zonder mij iets te vragen, rolden de grijze Duitse tanks Polen binnen. Hitlers camions trokken zware kanonnen om alles overhoop te schieten. Vliegende doodkisten voorzien van hakenkruisen op de staart, beschoten vrouwen en kinderen. Dat was moord en dood, lijken en tranen. Toen deelde onze leider onmiddellijk na het middageten mee dat we onmiddellijk naar huis moesten terugkeren want dat ons moeders ongerust waren. Ik was boos op onze leider en nog veel meer op Dolf met zijn zwart snorretje.

Toen ik in de woonkamer was wist ik snel waar de klepel hing. Onze patriotten hadden het weer aan de stok met Omer en Jef, de Vlaams-nationalisten. Peter Sjarel zei voor elk wie in huis was: "Hitler heeft zijn masker afgedaan, den aap is uit de mouw gekomen. Socialisten en nationaal-socialisten dat is ene pot nat!" Nonkel Amedee sprong hem bij en keek naar Jef en Omer. "Waar zit onze koning? Die is toch niet in slaap gevallen? Ik zal hem anders eens wakker schudden in zijn kasteel. Het is ons verdoemde plicht die brave katholieken, die gelovige Polen te helpen." Voor mij was het kalf verdronken, mijn droomreis was voorbij. Wat kunnen grote mensen toch verschrikkelijk doen.

De Vlaams-nationalisten hadden zo te horen weinig in de pap te brokken. Ze waren in tweestrijd met zichzelf. Ze

waren wel voor de Nieuwe Orde, ze waren wel voor een sterke man. Dat de Duitsers Oostenrijk binnenvielen, dat was nog te begrijpen, die spraken Duits! Maar Polen? Tevergeefs zochten ze naar een aanneembare uitleg. "De Duitsers zullen niet in Polen blijven. Hitler wenst een uitweg naar de zee, hij wil de havenstad Dantzig!" Mijn peter sprong te midden van de woonkamer en riep woedend "Heil Hitler!". De groet was niet voor mij bestemd. "Waar zal die smeerlap morgen binnenvallen. Of wacht ge soms op uwe redder." Grootmoeder stak haar hand omhoog. De stilte werd hersteld. Ik had naast grootmoeders zetel de krijgsverrichtingen gevolgd.

Mijn zusters waren bij de politieke debatten nooit aanwezig. Politiek was niets voor vrouwen. Uitgezonderd mijn pitje, die wenste alles te horen. Het klikte goed tussen mij en mijn zuster Cecile al bleef ze bang voor de katten en mijn klein straathondje Fox. Zonder spreken werd er op het hof wel een verschil gemaakt tussen de mannen en de vrouwen. Al wist ik goed wat verboden was, het was aan mij die regels zoveel mogelijk te omzeilen. Ik rookte droge boomschors achter de houtmijten. Met de meisjes mocht ik niet spelen. Zwemmen was verboden. In de schuur waren mijn neven flink doktertje aan het spelen. Aan mij is nooit seksuele voorlichting gegeven, ik moest maar kijken hoe konijnen of stieren het deden. Ik kwam zelfs een boerenschepen tegen, die gewoon was met een beer en zeug om te gaan. Hij dacht dat hij me moest wijzen hoe mijn piemeltje stijf werd. Misschien had hij er plezier in. Was mij het een en ander verboden, mijn zusters waren er slechter aan toe. De zustertjes in het weeshuis hadden over niets gesproken. Ze mochten zelfs niet naar hun konijnenvelletje kijken dat tussen hun benen hing, want dit was zonde. Bovendien moesten de meisjes kort gehouden worden, want ge kon nooit weten of ze met geen pakje naar huis kwamen. Ons Cecile voelde zich altijd verloren in dat groot gezelschap,

ze kon nooit tot rust komen. Ik ondervond daar geen hinder van. Integendeel, ik zwom graag in de grote groep.

De autobaan achter het karrenhok was praktisch klaar. Vanuit onze slaapkamer lag de betonnen weg onder mij. Ik kon niet vermoeden dat dit mijn uitkijkpost zou worden op de Prins Boudewijnlaan. In de blokmakerstal werd de mobilisatie druk besproken. Toon zei: "Ik ben geen profeet, als het nu oorlog wordt zal het niet zoals vroeger zijn. Dat kan niet! Met al die tanks, met al die vliegtuigen, die parachutisten die ze overal kunnen droppen. Het zou wel eens kunnen dat de Fransen hun Maginotline voor niets dient."

Het was een prachtige lentemorgen toen de luchtafweer ons wakker schoot. we stormden het hof op, dan naar de radio. De Duitsers waren ons land binnengevallen.

IN VLAM EN VUUR STOND DE WERELD.

De hemel was azuurblauw, toen op 10 mei 1940 de oorlog uitbrak. Het afweergeschut schoot naar zilveren vogels. Ze misten doel en ongestoord vlogen de Duitse jagers naar hun prooi. Mijn pret kon niet op, ik was dertien, volop in mijn apenjaren. Ik hoopte dat de schoolpoort potdicht bleef. Meester Saeys was al maanden opgeroepen, hij was nu een flinke gamellenboefer en ik hoopte dat de rest volgde.

Mijn grootmoeder plaatste rap een domper op mijn pret. Ik moest op het bankje komen en ze trok aan mijn oren. Ze was boos en zei: "Witte schavuit, ik wil niet dat ge lacht om die oorlog, ge zijt een snotneus. Zet uw oren maar eens goed open." En ze nam een snuif. Ze gaf haar sermoen. "Manneke! Ik heb alle dagen een paternoster gebeden, omdat ons Heer ons deze oorlog zou bespaard hebben. Den oorlog in '14-'18 aan den ijzer in de vlakte van Diksmuide en in Frankrijk zijn meer dan vier miljoen van ons jongens gesneuveld. Wat betekent dat? Moeders, vrouwen en kinderen, die nooit meer hun vader, hun man, hun zoon hebben teruggezien! Dat is niet om te lachen witte schavuit!" Ze kuiste haar brillenglazen schoon. "In elk dorp is er een dodenmonument, dat zijn vijgen na Pasen! Oorlog is duivelswerk, dat is een straf van God! Het is wel spijtig dat de goeden het met de kwaden moeten bekopen." Dat dacht ik ook. "Luister naar mij. De smerige Duitsers spoten gifgas naar de loopgrachten waarin ons jongens zich bevonden. Velen zijn gestikt en gedood in hun, slaap. Kamiel Verboven is door het gas geraakt en ze hebben hem dood aangetroffen. Zijn vrouw wist van niets, na de oorlog moest ze als weduwe haar rouwkleed dragen, ze bleef achter met zes kinderen." Dat vond ik verschrikkelijk en zeker op de manier dat mijn pitje me dit vertelde. Ik lachte niet meer. "Witte schavuit, ik luister al dagen naar de radio, ik weet wat er gebeurt in de

wereld. Als ik de foto's van die vliegers met hun vreemde kruisen in de 'Zondagsvriend' bekijk dan word ik bang. Die schieten op kinderen zoals gij, die vliegtuigen bombarderen alles plat. Ik hoop dat de Duitser niet tot hier komt." In haar stem lag de twijfel. Die morgen was de woonkamer tot barstens toe vol, als schenen er buiten zeven zonnen. Met ingehouden adem luisterde mijn zuster mee naar de radio. "Onze dappere Belgen vechten als leeuwen tegen de vijand. De forten van Luik houden stand." Dat herhaalde hij gans de dag, terwijl het fort al lang bezet was door de vijand.

Niemand van ons was er zich bewust van, dat we het oorlogsgebeuren zouden kunnen volgen vanuit de tribune. Naast de praktisch voltooide oorlogsbaan, was een gracht gegraven. Met man en macht hadden de blokmakers daarin betonnen rioolbuizen gelegd, daarop zand gegooid en dit werd nu de oprit naar de Prins Boudewijnlaan. Na de middag was het volk van 't Hertjen en 't Brugsken samengestroomd op het kruispunt, om onze Franse soldaten te verwelkomen die zich hadden uitgeroepen als onze bondgenoot. Onze Frans nam de laatste wegversperring weg van de oorlogsbaan, zodat de gemotoriseerde Franse soldaten met blauwe seringen in het geweer naar Antwerpen konden rijden. Mijn broer Frans werd stormachtig toegejuicht door Barbara Pap en Marie Planché. Por De Snol gooide zijn tien woorden Frans te midden van de bevriende soldaten. Tot ergernis van Sieska Lawijt, in blauwe voorschoot en de mouwen opgestroopt, daar de lentezon vurig straalde. Ze zei tegen De Snol: "Ge moet zo niet stoefen met uw Frans, om soldaat te worden zijt ge al versleten. We mogen van geluk spreken dat de Fransen op de Duitsers hun kloten gaan slaan." Mijn zuster Cecile stopte bang haar oren dicht.

De kermissfeer op het kruispunt doofde uit, toen het nieuws circuleerde dat de Duitsers het vliegveld van Waasmunster gebombardeerd hadden. Niet te geloven en toch waar. In het Waasland waren twee vliegvelden

aangelegd. In Waasmunster en op het "Ster" landden elke dag nu veertien Franse jachtvliegtuigen. Ze stegen elke dag op en hun getal verminderde elke dag tot er nog vier restten. Alle anderen waren neergehaald door de grijze nazi-jagers.

Onze burgemeester Heyman had een plakbrief laten uithangen, waarin hij de ouders de raad gaf de kinderen van de straat te houden. Ik vond dat niet verstandig, zelfs dwaas. Nu dat er juist veel te beleven viel op straat. Elkeen sprak vol lof en eerbied over onze burgemeester "Het Fraksken". "Doe het hem maar eens achterna, hij is begonnen als schoolmeester. Het is een manneke met een paar flinke hersenen in zijne kop." Dat zei Toon over hem. "Hij heeft een paar klaar kijkende ogen. Het is wel een kattenkop, ze hebben er in het Gildenhuis een klop aan gedaan." Toon wist wat hij zei: " Het Fraksken is zijn afkomst nooit vergeten, hij denkt niet aan zijn zak. Al ben ik een socialist, maar juist is juist. Hij heeft er voor gezorgd, samen met onze politieke mannen dat Marie meer kindergeld kreeg. Dat Kamiel nu toch een beetje geld heeft als hij op pensioen gaat." Nonkel Amedee was het deze keer roerend eens geweest met Toon. "Hij is burgemeester geworden, minister en het is niet naar zijne kop geschoten." De mensen grapten wel achter het Fraksken zijn rug. "Wat zei het Fraksken weer als ge bij hem ging aankloppen?" In de herbergen op het Hertjen zongen ze het antwoord: "Hij zal er wel voor zorgen!"

De tweede oorlogsdag gaf een ander beeld, als scheen een felle lentezon over de velden, al was er geen schapenwolkje te zien in de blauwe lucht. Aan de oorlogsbaan zat pitje in een rieten zetel, ik stond naast haar, ze zag de Belgische soldaten en Fransen met hun oorlogsmateriaal rijden waar eens haar sierhof was. Nooit zei ze daar een woord over. Dat was voorbij , dat was haar geheim, ze kon veel incasseren en ze liet nooit de moed zakken.

Het was drie uur in de namiddag. Van de viaduct af was er iets vreemds in aantocht. Vermoeide paarden trokken twee boerenkarren, volgeladen met meubels en een vrouw met drie kinderen. Op de laatste zag ik vijf kinderen. Ik keek naar pitje, ze sprak niet. De voerman keek strak voor zich uit, twee vrouwen met verschrikte ogen. Het was een vreemd en triestig beeld. "Sjarel, dat zijn de eerste vluchtelingen, zo is het in de Eerste Wereldoorlog ook begonnen." Grootmoeder deed een teken naar de man met de teugels in de hand. Onmiddellijk liet hij zijn paard zwenken en reed de blokmakerij op. "Mijn paard heeft dorst," zei de boer. "De kinderen ook," zei pitje. Dit was het topje van de vluchtelingenstroom die ergens in de verte al op gang was getrokken.

"Van waar komt, ge?" vroeg Leontine aan de vrouwen. "Uit de Kempen!" zegden ze stil. "Zover! Colette en Rachel, maakt voor die mensen wat koffie. Waarom zijt ge gaan vluchten?" De mensen uit de Kempen keken elkaar aan. De man zei: “Bazin, verschrikkelijk, een ramp, de Duitsers hebben brandbommen op onze hoeve gesmeten, alles is afgebrand, al ons beesten dood." De tranen sprongen uit zijn ogen. "Overal parachutisten, overal Duitse spionnen, het is voor de kinderen dat we op de vlucht zijn. Die stuka's dat zijn monsters. Die scheren over onze kop, die schieten vanuit de lucht alles dood!" "Waar gaat ge nu naartoe?" wenste Leontine van Esbroek te weten. Ze bleven alle vier het antwoord schuldig. "Misschien naar West-Vlaanderen, misschien naar Engeland?" Ik zag het aan mijn pitje, ze schudde ongelovig het hoofd.

Tegen dat het donker viel, was het hof, de stallen en de schuur omgeschakeld tot een vluchtelingenoord. Oververmoeide Belgische soldaten sleepten hun voeten het hof op en lieten zich loodzwaar neerploffen in het stro, zodat hun vermoeide lijf kon rusten en slapen.

Colette en Rachel konden wel koffie maken voor de eerste vluchtelingen, maar niet voor de honderden die hun toevlucht zouden zoeken op de blokmakerij . Ze konden zich wassen aan de pomp die zich bevond in het "Vuur" waar het zaagmeel werd verstookt. 's

Anderdaags was het een stormloop naar de bakker, beenhouwer, kruidenier. Hoe konden zij deze vluchtelingenstroom blijven voeden, de voorraden smolten als sneeuw voor de zon.

's Avonds waren er in de woonkamer welgemeende bidstemmen te horen. Nonkel Amedee zijn bidstem klonk nog ernstiger dan anders. Wij, de nabidders, voelden ons verbonden. Onze gedachten zaten vastgeankerd in het gruwelijke oorlogsgebeuren, dat pas begon. Na de paternoster zei grootmoeder: "Laat ons nu een Weesgegroet bidden voor Gisleen, de zoon van Marie. Die jongen is al meer dan twee jaar gemobiliseerd. Laat ons bidden voor de oudste zoon van ons Colette. Henrie is nu al majoor, hij zal ons gebed het best kunnen gebruiken. Laat ons bidden voor al die buren en vrienden van de familie die onder de wapens zijn geroepen, dat ze behouden terug mogen keren. Vooral voor Amedee Colman, die al meer dan drie jaar in het leger is, die jongen valt onder een slechte lichting."

Toen werd grootmoeder stiller. "Laten we onze Omer niet vergeten, is hij soldaat of is hij gedeserteerd? Hij zal toch zijn verstand gebruiken als de gendarmen hem te pakken krijgen. Voor elke deserteur is dat tijdens de oorlog de dood met de kogel. Dan blijft Maria zitten met haar zes kinderen. Dat mag ons Heer niet toelaten." Ik steunde pitje zonder woorden. Tante Maria was de schoonste en de vriendelijkste tante uit de familie. Zij was eigenlijk eerst nonkel Leon zijn lief geweest, maar zijn broer Omer had hem Maria afgesnoept. Daarom dat nonkel Gerard tussen zijn tanden zei: "Als Omer weg is zal Leon Maria wel troosten."

Op Pinksteren, reeds vroeg in de morgen ontstond grote paniek toen stuka's brisantbommen wierpen op de dekenij die onmiddellijk in vuur en vlam stond en afbrandde tot op de grond. Op de oorlogsbaan was de vluchtelingenstroom niet te stuiten. Alles vloeide naar de zee. Stootkarren, boerenkarren volgeladen met huisgerief, vrachtauto's volgepropt met potten en pannen, kasten en bedden, daartussen de kleinste kinderen. Allen richting zee. Het werd eenrichtingsverkeer. Belgische soldaten die nog optrokken naar de vijand, dat waren witte raven. Dag en nacht rolden mensen op de vlucht. 's Nachts marcheerden duizenden soldaten of ze sleepten hun botten over het beton. De stalen plaatjes op de soldatenschoenen maakten zo een kil, snijdend geluid op het warme beton. Wie niet kon slapen op de blokmakerij, liet zich wel vallen in het gras. De nachten waren heerlijk en de maan verlichtte de spookaftocht. Al had de burgemeester de burgers bevolen de vensters af te dekken, de maan verduisteren was een onmogelijk werk.

Ik hoorde mijn broers Frans en Gisleen druk bezig, ze waren hun velo aan het klaar maken, want alle weerbare mannen van 16 tot 35 jaar moesten zich naar Roeselare begeven. Ik was razend kwaad. Dat betekende dat onze Gisleen een weerbaar man was en ik niet. Ik zou het kunnen uitschreeuwen dat ik niet mee kon, dat was nu eens echt iets voor mannen. Dat moet de moeite zijn tussen al die vluchtelingen naar West-Vlaanderen te rijden. Grootmoeder had er een andere mening over. "Is het niet erg, is het niet verschrikkelijk, dat een manneke van 16 jaar al een weerbare man is om te vechten en om mensen dood te schieten?"

Het was een indrukwekkend moment, de weerbare mannen van de familie waren op het hof klaar om te vertrekken naar het onbekende, want de chaos was compleet. Op de autobaan dreef iedereen naar Duinkerke toe. Het waren al wrakken, mensen vol schrik die door de vermoeidheid niet meer in de lucht keken. Hoe dikwijls

hadden ze voor de Duitse vliegende jagers in de gracht gedoken voor beschutting. Op de blokmakerij was heel de familie verzameld rond de toekomstige helden van de weg. Dat waren nonkel Albert, nonkel Leon, mijn twee broers, Henrie, de zoon van nonkel Gisleen, Fons Nachtegaal en Werner Verstraten. De weerbare mannen stapten één voor één naar hun moeder en hun grootmoeder. Telkens als ze een kruisje maakte op het voorhoofd moesten de groten zich bukken. Ze zeiden luid voor al de omstanders, buren, vrienden en vluchtelingen: "God zegene u! God beware u! Ik zal voor u bidden, Leon, Albert, Frans, Gisleen, Frans, Henrie..." Tegen Albert zei ze speciaal: "Suzanne, uw vrouw komt toch regelmatig naar hier, dan voelt ze zich niet zo alleen."

In geheel dat gedoe vroeg de kaasman - op zo een moment ontbrak hij nooit - aan Jef: "Waar is onze Omer?" Jef beet rap terug: "Dat zal ik aan uwe neus niet hangen."

Grootmoeder ging mee met haar weerbare mannen tot aan de oorlogsbaan. Het viertal was vertrokken. Ze mengden zich in die haveloze, vluchtende massa. Moeders, kinderen, soldaten, gevangen in de oorlogstraditie. Weerloze mensen die barbaars vanuit de lucht werden bestookt door vliegende doodkisten vol hakenkruisen. Eén ding hoorde ik honderden keren. "Daar is geen front meer, alles is front. Jagers, stuka's, tanks zijn beweeglijk, die kunnen overal zijn." Duizenden mensen zaten in de netten van schrik en angst gevangen.

Van mijn zuster Cecile wist ik het, ze was bang van al wat rondom haar gebeurde. Colette sloeg haar er oppervlakkig gezien wel door, de blozerd lachte haar innerlijke spanningen weg. De nacht nadat de dekenij was afgebrand, slopen mijn grootmoeder, mijn zuster, tante Maria met haar kinderen en nonkel Jef de boerenkelder in, uit schrik voor de bommen. Hoe ik daar geraakte weet ik niet. Daar heb ik voor de eerste keer mijn grootmoeder gezien in haar slaapkleed, mijn schone tante Maria in nachtgewaad,

dat was voor mij iets nieuws, iets zeer aangenaam. Tante Maria was een schoongevormde vrouw. Nonkel Amedee wilde niet schuilen in de boerenkelder. Dat was beneden zijn waardigheid. "Als ik dan toch moet sterven dan liever in mijn bed." Zoiets sprak me aan. Al was het een hele attractie te slapen tussen al de vrouwen in de boerenkelder. Twee dagen later volgde ik manhaftig het voorbeeld van nonkel Amedee. Ook mijn grootmoeder zocht haar bed op, zodat de kelder langzaam leeg liep.

Ik was het al gewoon op het hof om tussen al die vluchtelingen te lopen. Rond de soldatenkeuken was er altijd wel iets te beleven. De geur van de soep trok me aan. Toen gebeurde het, vlak op de middag, de stroom vluchtelingen, gemengd met soldaten in kaki uniformen zochten nog steeds de weg naar de zee. Allen werden opgeschrikt door grijze vogels die dood en vernieling zaaiden. Op slag was de baan leeg, elkeen zocht een schuilplaats. Dan opeens in de verte een gedonder, ontploffingen, het duurde geen vijf minuten. Elkeen wist dat er in de stad iets verschrikkelijks was gebeurd. Een kwartier later sijpelden de eerste onheilsberichten binnen op de blokmakerij. "De Molendreef is volledig plat gebombardeerd. Alles staat in brand, ze zijn allemaal dood." Op het hof heerste een volledige stilte. Toch was er nog meer. "In de Gasmeterstraat hebben ze op de meisjesschool bommen gesmeten, dat zat daar vol Hollanders uit Breda! Daar zijn doden, en veel." Ondertussen zetten de opgejaagden hun uitzichtloze tocht verder. De meesten wisten niet waarnaar toe. "Mee met de stroom!" Toen kwam er een ander bericht in de woonkamer. "Colette is gevallen op de Brug, een beetje voorbij de kaaswinkel van Sjarel. Ze kan niet meer op haar benen staan."

Ze hebben Colette naar huis gebracht, haar benen waren stijf, ze kon alleen nog strompelen. Op het hof heerste grote verslagenheid. Pitje lachte bemoedigend naar Colette. "Dat zal wel weggaan zoals het gekomen is." Spijtig, jammer,

pitje haar woorden werden niet bewaarheid. Er zijn dokters en specialisten aan te pas gekomen. Allen waren het roerend eens. "Het is een graad van verlamming, dat kan door de schrik zijn, door de gespannen sfeer, dat kan op een mens inwerken. Hopelijk zal het slijten." Mijn vitale zuster was opeens een ongekend oorlogsslachtoffer.

Minder en minder werd de radio nog geloofd. Hij had niets gezegd over Rotterdam, dat volledig door bombardementen van de kaart was geveegd. Het waren de doden uit Breda die elkeen duidelijk maakten dat de grijze barbaren niets ontzagen. De radioman moest omwille van landsbelang zijn tong inslikken en het nieuws kruiden zonder zout en peper. Het was bijzonder stil geworden op het hof, zelfs de vluchtelingenstroom scheen opgedroogd te zijn. De enkele eenzame vluchters wisten te zeggen: "De Duitsers zullen hier rap zijn, ze zitten al in Antwerpen." Het werd nog stiller op Leontine Van Esbroek haar hof. De laatste Belgische soldaat was moedeloos vertrokken. In de schuur was nog één gezin dat uit de Limburg tot hier was gevlucht. Pitje ging tot bij de vrouw. "Blijf maar hier! Een mens kan niet blijven vluchten. Ik heb geheel de wereld hier voorbij zien strompelen. Ik houd mijn hart vast. Die zitten aan zee, zo dicht als het haar op een hond. Als ze daar bommen op smijten, hangt het mensenvlees tot in de bomen." Ze zweeg en nam de hand vast van de moeder. "Blijf hier, ik denk er niet aan mijn hof te verlaten." De vrouw uit Limburg had haar begrepen. ze zijn gebleven.

's Anderdaags reed ik om melk bij boer Vercauteren, een eind in de straat, ik moest wel de oorlogsbaan oversteken. Deze lag totaal verlaten, geen kat te zien. Wat kwam daar van de viaduct gereden? een Moto met sidecar. Ik kon niet meer weglopen. Twee grijze rijdende monsters kwamen op mij af. De soldaat met op de helm hakenkruisen hield het machinegeweer in aanslag, hij kon me elk moment doodschieten! Hij deed het niet. De grijze muskusratten

keken grimmig naar mij. Ik kreeg kippenvel. Ik was doodsbang! Gelukkig deden ze me niets. Sint-Niklaas was bezet door Hitler zijn werktuigen. Wapenbarons lagen onder de palmbomen op zonnige eilanden.

Toen de avond zich aankondigde was de blokmakerij ingepalmd door de bezetters. Onze vluchtelingen, onze mensen in kaki kleren waren vervangen door muisgrijze uniformen. Onder de fruitbomen installeerden zich karren en paarden. Ik kon geblindeerde auto 's en veldkanonnen inspecteren. Soldaten met hongerige magen stonden in rijen bij de veldkeukens aan te schuiven. Vanuit de leunzetel volgde pitje het grijze gespuis op het binnenhof. Ze had vertrouwen in haar zoon Amedee, de kapitein op het hof. Hij moest het nu wel anders aanpakken. Toen de Belgische officiers kanonnen opstelden op het hof om de naderende vijand te beschieten was hij flink uit zijn krammen geschoten. Woedend riep de grijsaard naar de gouden sterrendrager: "Lomperik, varken, ziet eens rondom u naar al die vluchtelingen. Als ge durft schieten, sla ik u dood." Het had geholpen, er werd niet geschoten.

Zo kon hij het nu niet aanpakken, want de bezetters waren tot alles in staat. Pitje zei kalmerend: "Amedee, laat ze doen, leg ze geen strobreed in de weg. Zij kunnen u doodschieten met hun geweren." De rechtlijnige beet op de lippen. Toen de officieren zeiden dat ze wensten te slapen in de woonkamer, zei hij binnensmonds in een taal die ze toch niet verstonden: "Stinkaards valt dood!" Hij mocht van geluk spreken dat ze zijn bed niet opeisten.

De gewone grijze muizen sliepen in de schuur. Een officier gaf zijn bevelen. "Heil Hitler! Hier zal orde en tucht heersen." Rond de veldkeuken zongen soldaten "Wir varen recht naar Engeland !" Mijn zusters waren van de aardbol verdwenen, want pitje zei: "Onder die uniformen schuilen de beesten, ze hebben in geen weken met een vrouw geslapen."

Het was opvallend, toen de eerste legercolonnes over de autobaan rolden waren er op het kruispunt geen mensen te zien. Op het Hertjen had men de luiken gesloten. Het was de eerste keer dat er soldaten sliepen in onze woonkamer. In grootmoeders leunstoel lag een officier te ronken als een varken. Zijn kloten waren bedekt met een stijve kepie, op de broeksband sprong "Gott mit uns !" naar voor. Zwarte laarzen lagen voor zijn zweetvoeten. Ons huis was nog nooit zo goed bewaakt geweest. Ik sliep als een roos en mijn zusters waren bij tante Maria.

De haan kraaide en stoorde zich om niets, al zingend waren de grijze muizen vertrokken. "Wir varen recht naar Engeland!" Het was alsof ze recht op hun doel afgingen. Dat Londen zomaar in hun bereik lag. De Blitzkrieg deed wonderen. In de bewegingsoorlog die doodde en moordde waren Luftwaffe en tanks één combinatie.

Het was na de middag en ik zat weer op de tribune. De nazi legercolonne reed naar het Noordzeekanaal, de zeldzame tanks waren als rollende monsters met zeven koppen. Vanuit de richting Gent naderde een nieuwe spookstroom, kaki soldaten zonder geweren, bewaakt door grijze geweren met pothelmen versierd met hakenkruisen. Onze soldaten waren gevangenen in eigen land. Dit was nog maar het topje van de ijsberg. Dag en nacht zou deze stroom van ellende en moedeloosheid hun voeten slepen waar eens grootmoeders bloemenhof was. Op het kruispunt waren nu veel mannen en nog meer vrouwen, om onze jongens moed in te spreken, om nieuws te vernemen van hun man of zoon, om de dorstigen te laten drinken. De lentezon brandde.

Duitsers met het geweer in de hand riepen bars naar ons: "Wasser! Wasser!" Pitje deed teken naar mij, ik moest emmers water vullen voor de dorstige kelen. Toen ik in mijn bed lag, kon ik niet slapen, ik hoorde het gekras van soldatenschoenen op de gerimpelde betonbaan. Dat beeld, dat geluid bleef ik horen. Dat ben ik nooit kwijtgeraakt.

Er heerste in de woonkamer een stilte stiller dan de dood, toen de radioman bekend maakte dat koning Leopold III was bezweken voor de vijandelijke overmacht. Hij had de onvoorwaardelijke capitulatie ondertekend. Pitje zat roerloos, allen keken naar Amedee, ik wist dat de acteurs in actie zouden schieten. Nonkel Jef zette de eerste stap op de scène.

"Dat is moedig van onze koning, dat heeft hij goed gedaan." Nonkel Gerard zette zijn bril goed, Amedee begon te trillen van woede. Gevaarlijk als die ontplofte, Jef deed er nog een schop kolen bovenop. "Dat is tenminste een koning die van zijn volk houdt, anders werd dat ginder een slachtpartij." Nonkel Amedee begon te blazen als een kater. "Zeg dat nog eens, dat speelt, weer in uw kaart." "Neen!" riep Jef.-"Dat is flauwe kul." Ik dacht, nu gaat hij zijn broers' strot doorbijten. "Ik zeg dat het een broekschijter is, een dikke lafaard." "Dat is niet waar! Onze koning stond met de rug tegen de muur" zei Jef. "Zeveraar, hij speelt in de kaart van Hitler, die kan Parijs nu binnenstappen." Amedee pakte een stoel op met één hand en stampte die met volle geweld tegen de vloer. Hij was een gekwetst dier, iemand die tot op de draad ontgoocheld was. Hij had gehoopt dat de Fransen en de Engelsen de Duitsers een kopje kleiner gingen maken, het was juist omgekeerd. Door de laffe daad van de koning was dat kaartenhuisje in elkaar gestort. Weer stampte hij de stoel tegen de vloer. "Waarom is die lafaard, dien bangerik niet mee gevlucht met de Belgische regering naar Engeland om daar den oorlog door te zetten? een Soldaat moet vechten tot de laatste kogel."

"Dat heeft hij gedaan," riep Jef en voor alle veiligheid koos hij het hazenpad. Amedee riep hem achterna. "Die snor uit Moskou, Stalin, zal lachen dat Hitler alles maar inpalmt, dan kunnen ze Europa verdelen onder elkaar. Duivelse tirannen, goddelozen zijn het." Vanuit de zetel kwam er leven. "Amedee, ik denk dat Jef een beetje gelijk heeft. Ik

denk aan ons mannen die op de vlucht zijn. Waar is onze Albert, Leon, Gisleen, Frans en Henri? Ik geloof dat ook, dat die vliegtuigen alles kapot schieten ginder." Weer luwde de storm, zo was het dikwijls als moeder had gesproken.

De achttiendaagse veldtocht was voorbij. Maar niet achter de blokmakerij. De oorlogsbaan kon de krijgsgevangenenstroom moeilijk dragen. Het was ellendig om zien, zonder moraal, vechtend tegen dorst en vermoeidheid, tevreden dat de moordpartij voorlopig tot het verleden behoorde. Onder het afdak van de schuur werden verschrikkelijke verhalen verteld met weinig woorden, daar was geen sensatie in hun woorden. Nonkel Amedee luisterde en hij zei geen woord.

"Niet te doen! Niet te doen! Het was een hel, een verschrikking!" zo klonk het als het ware uit één mond. Achter de Leie in West-Vlaanderen, vluchtelingen en soldaten, dat was één massa, het was alsof alles en iedereen aan elkaar was geplakt. Ge kon bijna geen stap vooruit zetten. waar moest men slapen, in de gracht, in het veld? Zoeken naar eten en drinken, alle winkels waren leeg. Daar was niemand die dacht aan vechten. Elkeen probeerde zijn eigen vel te redden. Hoeveel keren moest men vluchten om zijn leven te redden voor die smerige jachtvliegtuigen die over onze kop scheerden en dood en vernieling zaaiden. Er werden honderden brandbommen geworpen, alles stond in brand. Het was om zot te worden. Een moordpartij tegen weerlozen. Pitje en ik luisterden. Bij elk woord haatte ik de moffen meer en meer.

Stil zei moeder tegen haar zoon. "Amedee, we mogen onze koning niet veroordelen, we zullen voor hem deze avond een paternoster bidden." Dat was teveel voor hem en hij liep weg. "Kalm," zei ze. "Hij zal wel op zijn stappen terugkomen." Een soldaat, een krijgsgevangene, zei: "Ik hoop dat mijn kinderen zoiets nooit moeten doormaken. Ze waren ontelbaar, kinderen, vrouwen, grijsaards, die dood langs de weg lagen.

Dat is geen oorlog meer tegen soldaten, ze hebben het op de weerlozen gemunt. Het is een mensenslachting. Als er een God bestaat kan hij zoiets niet toelaten." Grootmoeder zweeg.

Ik zat weer op dezelfde lijn van nonkel Amedee. "Polleken mag doen wat hij wilt op zijn kasteel in Laken. Maar de Duitsers zullen nooit over het Kanaal geraken, ze moeten godverdomme nog leren zwemmen." In en rond het hof was er alles te beleven. Het korenveld diende nu als openbare kleedkamer. Onze soldaten ontdeden zich van al hun soldatenkleren en ransel. Gelukkig scheen er een felle lentezon. Mijn zusters moesten kleren zoeken op zolder, zodat de soldaten zich konden omkleden als burgers. De voorraad kleren was snel uitgeput. Rachel en Cecile vroegen dan kleren in de buurt. Colette met haar stijve, stramme benen zat zwijgzaam naast grootmoeder. Vele krijgsgevangenen vluchtten juist vandaar door de korenvelden naar vrouw en kinderen. Stilaan begon zich alles te normaliseren, bijna geen kaki, bijna geen vluchtelingen meer te zien. Op de oorlogsbaan domineerde het muisgrijs. Onze stad was door de vijand bezet.

Nonkel Leon en Omer keerden tien dagen na de capitulatie onder moeders vleugels terug. Ondertussen had Leontine Van Esbroek van tante Maria vernomen dat haar man niet was gedeserteerd. Volgens soldaten die het konden weten, was hij krijgsgevangen genomen ergens te velde. Het woord deserteur klonk slecht in de oren, wie dat deed werd met de vinger gewezen. Was dat dan zoeen schande? Waren dat broekschijters of idealisten? Wat zouden generaals doen zonder soldaten? Wat zouden wapenbarons doen als iedereen deserteerde?

Op moederdag, 15 augustus, zijn mijn broers en Henrie vanuit het Zuiden van Frankrijk thuis gekomen. De blokmakerij draaide op volle toeren. 14 blokmakers, allen familie , zelfs Toon nog, alleen Leon Van Damme niet! Per week werden 1200 paar blokken afgewerkt. De bezetter eiste

70% van de klompen op. Voor het uitbreken van de vijandelijkheden kochten Duitse opkopers bij ons veel blokken. Maar nu was het onder dwang.

Onbewust sloot ik me aan bij het kamp der patriotten: nonkel Amedee, peter Sjarel, Toon en mijn broers. Ik zwoer nooit meer het valse, gemene vaderlandslied te zingen, dat boze geesten me hadden geleerd:

Oh! Vaderland, onze ezel kan niet schijten,
Zijn hol is toe, hij weet niet waar naartoe!
Zijn gat is plat en ze moeten hem opereren.
In het hospitaal, daar liggen ze allemaal.
Nu ligt hij daar, die vuile stomme ezel,
Nu ligt hij daar met zijn poten naar
omhoog...

Nu ik een bewuste Belg was geworden, moest ik beginnen aan herstel te doen. Mijn peter, al was het een rare, was een gewaardeerde volkszanger in zijn kaaswinkel en in de herbergen. Hij, zijn zoon Dedé en ik zongen ter ere van onze bondgenoten:

Hitler is een ezeldrijver,
hij drijft zijn ezels naar het strand.
Om ze daar te leren zwemmen,
zwemmen tegen Engeland.
In de mini, mini maneschijn
bombardeerden ze Berlijn.
Zo vaarden ze terug naar Engeland.

Al fronste nonkel Amedee zijn wenkbrauwen, dit lied kon hij dulden. Er was een ander lied dat ik nooit in zijn nabijheid zou durven zingen. Toen de Duitsers de eerste dag het hof hadden ingepalmd, was ik aan het rondneuzen. Ik deed een formidabele ontdekking, een kleurrijk

soldatenblaadje. Voor het eerst zagen mijn prille ogen een vrouw in haren bloten. Al was het op papier, mijn mond viel open, was me dat schoon, het prikkelde me. Ik had niet het gevoel dat ik een doodzonde deed, integendeel. Ik gaf mijn ogen de kost, een danseres met lange haren, tussen haar benen ook een doddeke haar. Ik kon niet meer ademen. Aankomen durfde ik niet, want dan zou ik voor eeuwig branden in de hel. Later zong ik wel aan het vuur in koor mee:

Marika Rok is een ferme mok!
Haar gat vol stro, haar billen bloot
En zo loopt ze voorts.

Spijtig voor mij. Danseressen en filmsterren vonden in de ogen van nonkel Amedee geen genade. Dat was voor mij en mijn zusters verboden terrein. Dat waren vrouwen die hun ziel aan de duivel hadden verkocht, en die mannen in het verderf stortten. Ik zweeg wijselijk en vond het begeerlijke schepsels.

WILLEN OF NIET, EEN MENS MOET ZICH AANPASSEN.

De patriotten bazuinden het uit! "Vroeg of laat zullen de moffen in het zand bijten." Burgemeester Heyman was op de vlucht geslagen vooraleer de vijand in de stad was. Hij was zijn "Fraksken" vergeten. Miel Van Haver bleef op het zinkend schip en werd oorlogsburgemeester. Tot genoegen van nonkel Jef. Knarsetandend zei zijn broer Amedee: "Dat hij het gat maar uitlekt van de Duitsers". Burgemeester Heyman kreeg snel heimwee naar het groene Zoete Waasland. In het begin van augustus was hij te zien in de Apostelstraat. Hij zette geen voet meer op de trappen van het stadhuis.

De bezetter was hier, wie kon hem buiten kuisen? De blokmakerij in de Breedstraat lag terug in haar normale plooi. 's Avonds kwamen kozijns, buren, vrienden en enkele vlugge nichten naar het hof, om te babbelen op de stapel canadabomen of onder het afdak van de schuur rond ons grootmoeder. Aan het "Vuur" werden de aangebrande verhalen verteld, al was er minder zaagmeel te verbranden. Het fijne houtafval werd door de boeren opgehaald als strooisel voor koeien, paarden en varkens. Want bezetters bezetten een land om er zoveel mogelijk uit weg te slepen. De boeren werden verplicht graan, patatten, botermelk en stro te leveren aan de Duitsers. De blokmakers moesten een groot deel van hun klompen afstaan aan Duitse kooplui.

De blokmakers hadden geen klagen, het stoofhout vloog weg, want de kolen waren schaars en op rantsoen gesteld. De leren schoenen werden peperduur, zodat de blokken vlot verkocht konden worden, aan mensen met minder centen.

Het was na het avondeten, na het bidden van de paternoster, dat er een pijnlijke beslissing viel. Grootmoeder zei: "De Eerste Wereldoorlog duurde vier jaar. Elk heeft nu

zijne mond vol over een Blitzkrieg. Niemand gelooft daar nog in. We verdienen onze boterham, maar alle dagen zitten er hier twaalf grote mensen aan de tafel. Komt er iemand van ons volk, dan schuift die mee aan de tafel." Ze zweeg, want eigenlijk wist elkeen wat de beslissing zou zijn. Nonkel Amedee keek eens rond. "Moeder we zullen er morgen aan beginnen!" De groene gordel achter het achterhuis moest verdwijnen, daar moest grond vrij gemaakt worden om groenten en patatten te planten. Het hof werd voor de tweede maal verminkt. De eerste maal was voor de oorlogsbaan geweest, met als gevolg dat pitje haar siertuin was verdwenen.

Met man en macht, met spade en bijl, zijn ze 's anderdaags begonnen met het afkappen van struiken, elzenstruiken, en het vellen van fruitbomen. Het achterhuis werd in zijne blote gezet de groene gordel die een beschutting was geweest voor de felle zomerzon, voor de westenwind bij regendagen. Het paradijs voor vinken, mussen, merels en lijsters verdween. Het deed me pijn, ik kon bij noodweer de wind horen loeien rond het huis. Ik lag in mijn bedje en luisterde naar de huilende wind die bomen deed beven, die zwiepten met hun takken. Dat was voorbij. De groenteneters hadden hun grond. Nonkel Leon en onze Frans werden de tuiniers. Mijn zusters breiden of stopten kousen. Ze herstelden kleren of maakten nieuwe. Ze schrobden het huis, wasten en plasten, zorgden dat het eten klaar was.

De gewonnen grond was op zijn minst onvoldoende om twaalf magen te vullen. Onze Gisleen kreeg opdracht om bijna dagelijks om fruit, boter, melk of graan te rijden. Ik mocht zijn spoor volgen naar het Kletterbos. Waarom het Kletterbos? Nonkel Ward die achter de lintzaag stond, de boomopkoper, was in zijn herfstjaren getrouwd met een boerin uit het Kletterbos, Marie Van Walle. Ze was klein en struis. Zo verwierf de familie een bruggenhoofd, tussen de boeren daar. Als de portemonnee genoeg gevuld was.

Ik stelde wel vast, dat onze Gisleen van die onverklaarbare karpersprongen maakte. Kwam die aan de boerderij van Sies Pals, sloegen de fietsremmen potdicht. Later wist ik waarom. Hij kocht wat hij moest kopen en stuurde mij daarna als eerste naar huis. Terwijl hij in de koeienstal binnensloop om te luisteren naar het gezang van twee lieve melksters. Hij en Maria keken het licht uit elkaars ogen. In het stro was plaats genoeg om te flikflooien.

Grootmoeder zat de grote raad voor van in haar leunzetel, ze zei niets, ze liet de beslissing over aan haar ongetrouwde zoons. Terwijl nonkel Gerard zich weer bleef spiegelen. Nonkel Leon zei "Dus is elkeen akkoord dat we voortaan zelf ons brood bakken." Pitje knikte traag het hoofd. "Ik weet een draagbare oven te koop waarin men tien broden van twee kilo kan bakken. Jef van Poucke, de smid uit de Lindestraat, verkoopt graanmolens met echte stenen binnenin. Ik zal naar Gustje Dhondt, de wagenmaker, een houten trog bestellen." Zo kwam alles, wat al een paar dagen bedisseld was, in kannen en kruiken. Leon werd de bakker. Het werd samengesteld uit rantsoenmeel van mindere kwaliteit, plus tarwemeel. Hij trapte het deeg met zijn propere voeten. Het brood was fijn en smakelijk.

Voor mensen zonder centen was het leven veel harder. Ze waren verplicht hun laatste centen af te geven aan boeren, smokkelaars en woekeraars. Het was precies of voor hen bestond de hel niet meer. Ze lapten de parabel van "Lazarus en de vrek" vierkant aan hun laars. Daar was nog altijd de opvolger van pastoor Donders in de buurt. Nu pastoor Juul de Decker, die kon hun zonden in de biechtstoel vergeven, zodat ze hun brandkoffer vol geld konden houden. Als penitentie kon de pastoor wel een kiekenbil krijgen.

Barbara Pap, Marie Planché en Co trokken met hun zakje graan van vijf kilo naar de Witte Molen. Julain Van Geertsom, de mulder, krabde in het haar. "Hoe kan ik nu vijf kilo graan malen tussen zo'n reuze molenstenen zonder

gewichtsverlies ? Ik hoor ze al roddelen achter mijn rug. De mulder heeft weer een schep voor zichzelf gehouden." De molenaar was er niet ver naast. "Het is weer hetzelfde, ik heb mijn gewicht niet. Ge moet eens kijken naar Mie haar varkens, die zijn wel vet, dat is van ons meel." Zo een roddel ergerde de mulder.

Het kon nog slechter verkeren. De mulder mocht niet malen, al was er veel wind. Want als zijn molenwieken ronddraaiden, waar haalde hij dan het graan vandaan? Hij en vele boeren werden streng gecontroleerd. De Witte Molen werd bepaalde dagen aan de ketting gelegd door controleurs. Zowel de mulder als de boeren trokken hun plan. Het gebeurde wel dat de controleurs onverwachts op de mulder zijn hakken vielen en al die zakjes graan van mensen zonder centen in beslag namen. Hoe kon de mulder dat verantwoorden. Het was bijna een onmogelijke opgave. Al wensten de mensen in hun hart de mulder te geloven . Ze hadden honger en geen geld. Julain trachtte er dan een mouw aan te passen. Toch bleef er een wolk van achterdocht hangen.

Op de stapel canadabomen wist men goed te zeggen wie naar Duitsland was vertrokken om daar te werken in de oorlogsfabrieken. De mannen vochten aan het front, dus moesten vrouwen ingeschakeld worden of mannen uit de bezette gebieden, om de oorlogsproductie op volle toeren te laten draaien. In den beginne zei men op de bomen: "Daar is veel geld te verdienen in Duitsland. Al wat ze hier komen roven kunnen ze ginder kopen."

Het verhaal van Amedee Colman die veel jaren rechtover de blokmakerij woonde was bitter, al was hij een optimist. "Mijn vader die is groot geworden in de koeienstal, die heeft meer bij de paarden geslapen dan in zijn bed. Hij heeft zich verkocht aan het Hollands leger, heeft drie jaar in Hollands Indië gevochten. Hij had getekend voor zes jaar, maar hij werd gekwetst aan zijn oog. Ik was het tiende kind,

ik kan spreken van armoede. Toen ik veertien was, werd ik hulpwever. Toen ik mijn plan begon te trekken als wever, werd ik gemobiliseerd. Ik ben bijna drie jaar onder de wapens geweest. Ik ben krijgsgevangene geweest, niet voor lang. Ik kon gaan lopen. Wat moest ik doen ? Ik trouwde in het begin van 1941. Ik en mijn vrouw vertrokken naar Duitsland, mijn drie broers eveneens, onze Fons, Gerard en Leon. zoiets doet ge niet uit weelde. Ik kwam daar terecht in Maagdenburg in een fabriek waar men vliegtuigen bouwde. Jagers! Voor wat moesten die dienen? Om mensen dood te schieten." Dat vertelde Amedee Colman als hij eens overkwam uit het land der moffen.

Het was op een zondag, juist voor de middag. Een groep van twintig fietsers kwam vanuit Hoboken de blokmakerij opgereden. Het was de veloclub van de cafébaas Albert van den Eynde. Hij was niemand minder dan de kleermaker-beroepsmilitair, die getrouwd was geweest met de oudste dochter van mijn grootmoeder, tante Colette. Albert stapte recht naar mijn grootmoeder. "Moeder ge ziet er goed uit, precies zeven maal zeven." "Albert, lacht ge er wat mee?" Doch dat charmeren deed haar deugd. "Gij zult nooit veranderen. Hoe is het met Henrie?"

"Moeder dat is een beroepsmilitair, een majoor, die zullen ze geheel den oorlog krijgsgevangen houden. Verleden week heeft Emmermans zijn vrouw eindelijk eens een brief ontvangen. Hij schrijft dat ze zich geen zorgen moet maken over hem, dat hij goed en wel gezond is. Ik denk dat ge die brief tussen de regels moet lezen, want hij was open gedaan, gecensureerd." "Dat is toch erg Albert, wat doen ze een mens toch allemaal aan. Onze Omer die is maar enkele maanden krijgsgevangene geweest, hij was een gewone lansier. Emmermans dat is een moedige vrouw, ze komt hier dikwijls met haar twee kinderen." "Dat weet ik moeder, voor mijn kinderen staat de deur hier altijd open." Pitje bezag hem eens goed, ze keek naar de groep fietsers. "Albert, ge komt toch

niet zomaar van Antwerpen naar hier, daarvoor ken ik u te goed."

"Moeder, we zijn zoals ratten, we komen van de honger naar buiten. Gij weet toch waar we moeten zijn om boter, hesp, of wat graan te kopen?" "Ik weet het Albert!" Ze lachte zacht. "Rij naar het Kletterbos bij onze Ward, die zal u daar wel op een goed been zetten..."

Zo was het gesprek verlopen. De dag nadien moest nonkel Leon hoogdringend een oven brood bakken. Voor een brood betaalde men al zestig frank, voor een liter melk veertien. Op de stapel bomen werd er gesakkerd op boeren en woekeraars. Tientallen verhalen werden verteld over kleine smokkelaars die gepakt werden door de gendarmen als ze van de Hollandse grens kwamen. Het verhaal eindigde altijd hierop: "De kleine pakken ze, de grote smokkelaars laten ze lopen. Die gendarmen hebben dat scheef geslagen voor hunnen eigen bek." Pitje zei daarop: "Daar is niets nieuws onder de zon."

Ieder moest zich aanpassen, dat was zeker zo voor mijn peter, de kaasman. Hij werd verplicht zijn auto's te verkopen, want de benzine was op bon gesteld. De benzine moest dienen voor tanks en stuka's.

Dit alles betekende voor grootmoeder, dat Sjarel haar niet naar het klooster van de Arme Klaren te Leuven kon voeren. Mijn peter was een doorzetter. Hij kocht een klein paardje, veel had hij niet te verkopen op de markt, wat bolletjes rotte kaas en eindjes worst.

Zijn concurrent De Paut die rechtover hem woonde, collaboreerde met de Duitsers, zodat die wel paardenvlees en hespen kon roken en verkopen. Als De Paut in de poort stond en mijn peter zag hem, spuwde hij op de grond. De kaasman had zijn boerenhart niet verloren, kocht een koe en huurde een grote akker en met volle moed bewerkte hij die met zijn zoon Dédé. Tot welzijn van tante Levina en haar vijf kinderen.

De blokmakerstal werd omgeschakeld tot een observatiepost. Iedereen die werkte in de stal kon elke beweging op de oorlogsbaan zien. Meestal was het niet druk. Aan de witgekalkte muur achter Toon zijn heulbank hingen een wereldkaart en een kaart van Europa. Zo konden mijn broer Frans en de rest de oorlog volgen op de landkaarten. Hitler zijn nazi-benden hadden heel wat Europese landen binnengeslikt. Het zag er in het begin àl zwart en Duitser uit! Eén verheugend feit, al had Dolf zijn ezels samen gedreven aan de kust om het Kanaal over te zwemmen, het was hem grandioos mislukt. Geen enkele soldaat bereikte de krijtrotsen van Dover. De stad Londen werd dag en nacht gebombardeerd.

De patriotten luisterden elke dag naar de verboden Engelse post. Vanuit Londen stak "Jan Moedwil" alle Belgen een hart onder de riem. Jef en Omer noemden "Jan Moedwil" een stoefer die harder kon liegen dan een paard schijten. Toen de radioman van over het kanaal meedeelde dat R.A.F. de steden Kiel, Berlijn en Mannheim hadden gebombardeerd, dan juichten Toon en Frans. Ze maakten op de landkaart een zwart cirkeltje rond die gebombardeerde steden. Hetzelfde gebeurde toen de Engelsen het slagschip Bismarck kelderden voor Brest. Met lede ogen volgden de blokmakers de Duitse mars naar Athene. Jef en Omer hun ogen glinsterden. Toon brieste achter de heulbank terwijl hij met het zoolmes de blokken binnenin glad sneed. “Joden, dat zijn ook mensen." Ik vind het schoon dat de postmannen staakten in Amsterdam, omdat de moffen een razzia hielden tegen de Joden." Nonkel Amedee had het altijd moeilijk met de Joden, want zij hadden Jezus, de zoon van God aan het kruis genageld! Het was wel de schuld geweest van de Romeinse landvoogd Pilatus, die zijn handjes had gewassen in een kommetje water. Hoeveel apen deden hem nog steeds na? Voorlopig veegde Amedee de spons over dat verleden.

De verwarring steeg ten top, toen op een schone junidag, nonkel Sjarel binnenduikelde in de woonkamer. De klak op en de marktfrak open, zei hij buiten adem tegen al de aanwezigen: "Hebt ge naar de radio geluisterd? Hitler heeft zijne nek in de strop gestoken. Laat zijn tanks Rusland binnenrollen. Laat hem bombarderen. Hij zal wel op een gasbek lopen." Pitje haar grijsblauwe ogen tintelden, ik voelde een storm opkomen. "Ik ben gene profeet," riep hij uit, "maar Napoleon heeft alleen de poorten van Moskou gezien langs den buitenkant. Met zijn poten bevrozen strompelde hij terug naar Parijs, tot bij zijn mokken."

Het was stil rond pitjes leunstoel. Allen hadden het nieuws gehoord . Allen waren in grote verwarring. Opeens was het monsterverbond tussen Stalin en Hitler opgeblazen. De stellingen van de patriotten en de Germanen moesten dringend herzien worden. Nonkel Amedee beschouwde Jozef Stalin als een tiran, die kerken in brand stak en priesters vermoordde, die een miljoen mensen naar de slavenkampen in Siberië sleepte. Stalin was een duivel in mensenvel. Het communisme was een bedreiging voor de beschaafde wereld. Nu was diezelfde barbaar opeens zijn bondgenoot. Amedee pakte zijn bocht van 180 graden. "Hitler valt Rusland aan, dan zijn de Russen mijn bondgenoten." Zo eenvoudig was dat.

Omer en Jef zaten ook met de gebakken peren. Dat de sterke man van Europa, de kopman van de Germanen, een verbond had gesloten met de communisten, dat lag zwaar op hun katholieke maag. Nu werd opeens alles anders. Aan de blauwe hemel was er geen wolkje meer te zien. Nu kon de "Heilige Oorlog" beginnen tegen het goddeloos rood gevaar. Weer stof voor verhitte debatten, pannen vlogen van de daken, redelijke en onredelijke argumenten werden over de vloer gestrooid. In de blokmakerstal was het Toon, de echte socialist, die uit zijn pijp kwam. Zijn zware wenkbrauwen daalden op en neer, de haren uit de neus, de wijsvinger in de lucht, de blik naar de Germanen gericht. Hij zei: "Water en

vuur kunt ge niet in ene zak steken. Ik sta achter de oktoberrevolutie. Ik ben akkoord met de communisten dat alles eerlijk verdeeld moet worden onder de mensen. Ik ben nooit of nooit voor Stalin geweest. Maar ik vraag me af, waarom de bazen en de paus van Rome tegen de communisten zijn? Toon die zegt dat het gene zuiver koffie is. Ze hebben de tsaar zijn familie vermoord. Waarom spreken ze niet over de miljoenen mensen die in Rusland nog slechter waren dan slaven? Is de kerk van Rome bang dat ze hun greep gaan verliezen op de mensen? Ze hebben de mensen lang genoeg dom gehouden en van alles wijsgemaakt." Hij keek naar de patriotten. "Jaren en jaren hebben de katholieken de communisten afgeschilderd als duivels, goddelozen, tirannen, die met alle middelen moesten bevochten en verdelgd worden. Ik zie het al aankomen, ze zullen jonge mensen trachten zot te maken om tegen de communisten te gaan vechten."

In november kwam de sterke man van Vlaanderen, de valse profeet Staf De Clerq, spreken in de Stadsschouwburg. Het werd een ronseling voor strijders die hun leven wilden geven om het communisme te bevechten. Omer was bij de toehoorders. Zijn moeder wist het. Stil riep ze hem op het matje. "Omer ge moet uw verstand gebruiken. Ge kunt nooit het kwaad bestrijden in gezelschap van een duivel. Niemand van ons wilt dat hier een dief in huis komt en alles rooft. De nazi's moeten niet in Rusland zijn, dat de Russen hun eigen potje koken. Omer laat ons daarvan tussen blijven." "Moeder, ik kan ze begrijpen, die jongens die naar het Oostfront trekken. Ik blijf wel hier." Dat wist zijn moeder wel. Dat was haar geheim. Zonder omwegen frank en vrij haar gedachten uitdrukken.

Ik paste me eveneens aan, ik was veertien jaar en werd blokmaker. Frans, mijn broer, dat was de man waar ik naar opkeek. Hij was een brok natuur. Gewichtheffer, turner, coureur, sierschaatser. Blijkbaar nooit bang. In stilte hoopte

ik zijn spoor te volgen. Ik was een bangerik, dat wist Frans. Hij stuurde me speciaal als het donker was om kolen in de stal. Dan wierp hij stukken hout op de houten schotten, dat bonkte verschrikkelijk. Ik was doodsbang. Dan lachte hij.

Willen of niet, de bangheid moest overwonnen worden. De smokkeltochten naar het Kletterbos waren 's avonds in het pikdonker. Zonder maneschijn was de stad een donkere vlek, de vensterramen door zwart papier afgedekt . Dat was de wil van de bezetter. De Engelse piloten mochten geen straaltje licht zien. Ik fietste door de donkere boerenstraten voorbij de Duitse schildwachten, opgesteld lange het vliegveld "Ster". Mijn hartje klopte tot tegen mijn kin. Fietste ik langs een andere weg, dan riskeerde ik dat er honden aan mijn broekspijpen hingen.

Het was in het jaar 1941, de dag na Sinterklaasdag. Frans keek regelmatig naar de windhaan boven de schuur. "Het paard rent naar een verkeerd gat, het moet zijne kop zetten naar het Oosten, dan komt er vriesweer." Ik verlangde evenzeer naar hard ijs, mijn schaatsen hadden veel zin om te slierten over de ijsspiegel. Het was na de middag, de radioman die betaald werd door de bezetter, zei met een opgewekte stem: "Onze bondgenoot Japan heeft met jagers en bommenwerpers de Amerikaanse vloot in de haven van Pearl Harbor een dodelijke slag toegebracht... Olieopslagplaatsen staan in brand. Vier slagschepen zijn tot zinken gebracht, drie lichte kruisers en een vliegbootmoederschip zijn buiten gevecht gesteld."

Dat bericht kwam hard aan bij de blokmakers in de Breedstraat. Ze schuimbekten van woede. "Die lafaards met hun spleetogen, dat zijn zelfmoordpiloten. Die kijken naar niets. Die denken toch dat ze na de dood nog zullen terugkomen. Die zijn zot!" Met het gevolg dat ik niets anders meer zag die dag dan zelfmoordpiloten, die regelrecht naar hun doel vlogen en dan in duizenden stukjes uiteen spatten.

Ik ging naar de blokmakerstal. Toon, de militaire strateeg, bekeek de wereldkaart. "Het is spijtig dat een mens het moet zeggen. Den Amerikaan heeft allang genoeg de kat uit den boom gekeken. Ze lieten ons maar vechten tegen de moffen om nadien het spel in hun handen te pakken." Als Toon had gesproken had ik altijd stof tot nadenken.

Ik spijkerde mijn ogen vast op de landkaart, zoekend naar het eiland Hawaï, waar de schone vrouwen wonen, waar nu de Amerikaanse vloot rokend in de zeegolven verdween. Het was niet de wereldkaart die in vlam en vuur stond, wel de wereld. In Rusland sneuvelden duizenden rode sterren en hakenkruisen. In de Afrikaanse woestijn beschoten kaki en grijze tanks elkaar. Zuidoost-Azië was een oorlogsveld doorweekt met bloed. Was dit het werk van de Goddelijke Voorzienigheid? Zonder hem kon er toch geen mus doodvallen. of waren het de generaals die de bevelen gaven aan de mensensoldaten? Waar waren de valse goden, de wapenbarons? Geen kind, geen vrouw was veilig voor de vliegende doodkisten.

ER IS IETS BUITEN HET NORMALE.

Op het leven in de woonkamer had de vijand geen greep. Op het hof was de oorlog wel merkbaar. De vrouwen en mannen van 't Hertjen en omgeving schoven aan voor een baal stoofhout. Blokken werden vlot verkocht. De zaken van de vier blokmakers in de Breedstraat floreerden.

In de winter kaartten de kaarters aan het "Vuur" of in de stal. In lente en zomer kon je de spieren van de gewichtheffers bewonderen. Frans en Amedee deden probleemloos de handenstand op de grond. Kozijn René was een acrobaat en liep op zijn handen rond het binnenhof. Het jonge bloed koerste in de boerenstraat op versleten velobanden. Het hof was een bruisend vat. Men zei: "Op de blokmakerij daar gebeurt alle dagen wat! Alles draait rond Leontine, al zit ze in een zetel, ze weet haar leeuwen te temmen."

Zo was het! Het woonhuis was het hart. Leontine Van Esbroek haar leger van kleinkinderen zwol aan, daar zorgden haar kinderen voor! In sommige kinderwagens sliepen al achterkleinkinderen. Telkens er een kindeke in de familie werd geboren, zette ze haar mutsje goed. "Straks kan ik de moeder verwachten met het kleintje. Ha! Het is een meisje. Ha! Het is een jongen. Een kind is een kind, als het maar gezond is."

Het was mooier dan mooi, wanneer de jonge moeder haar kind in de armen legde van hun moeder of grootmoeder. Fier als een pauw keek de moeder naar haar spruit en naar de vrouw, die aan zo velen het leven had geschonken. In pitjes schoot lag de nieuwe hoop. "Maria, het is een gezond boeleken, ge zult er nog veel plezier aan hebben, daar is veel voor te doen vooraleer ze groot zijn. Met Gods hulp komt dat wel in orde." Elk woord werd door de moeder opgezogen.

Plantjes werden bomen, ze werden groot, ze deden hun eerste communie, daarna het vormsel. Weer ontving grootmoeder hen met veel genoegen. Het werd geen praal, een eenvoudig maal. Nooit deelde pitje gekochte geschenken uit. Ze opende haar deur en hart, dat was haar geschenk.

Toen ik mijn plechtige communie deed was grootmoeder mijn gezelschapsdame. Mijn peter Sjarel was onze chauffeur. Twintig familieleden vroegen ons voor de eerste dag van de plechtige communie. Voor mij was het feest, ik smulde pralines en koekjes tot ze mijn oren uitkwamen. Voor de rest zat ik erbij voor spek en bonen. Alle aandacht was voor mijn gezelschapsdame. Over mij kon ze moeilijk stoefen, tijdens de vormingsplechtigheid bengelde ik op de laatste rij. Toch sloeg de bisschop me tot soldaat van Christus. In een leger kan men alles gebruiken. Op de eerste rij pronkten kerels met de engelstrik rond de mouw. Ze zongen hun catechismus uit het hoofd, vanachter naar voren.

Rond grootmoeders troon werd jaarlijks een programma afgewerkt. Het begon al bij Driekoningen. Pitje zei "op Koningendag verlengen de dagen al zoals een boer die op zijn paard springt." Was het vorstweer dan geraakten de drie koningen tot aan de voordeur. Bij winterweer was dit een groot probleem want de Zwarte, de paardenvoerman, reed met een zwaarbeladen hurs de hof op. Hij vloekte tegen de sterren op. Gutste met de zweep op de paarden. Grootmoeder stopte haar oren dicht, want de zwarte was een kampioen vloeker, hij kende alle Vlaamse krachttermen. "Miljardedjeu, godverdomme, luiaards, gekrakte, gepoepte, vlammenste smeerlappen. Die canadabomen moeten op hun plaats komen. Godverdomme." De wielen van de hurs maakten zodanige wielsporen dat de oprit vol plassen stond. Toch had pitje een boontje voor de zwarte paardenvoerman. "Hij zou beter dat vloeken laten. Met zo een gevaarte. Hij moet zijn paarden toch kunnen opjutten. De Zwarte is een harde werker."

Alle jaren kwam er één speciaal stel Driekoningen zingen. Het waren grote mensen. Gekleed als echte koningen. De zwarte koning had vurige rode lippen. Hij had een blauwe mantel en draaide aan een zilveren ster. De anderen speelden viool. Ze zongen een volledig kerstlied, al mijn zusters kwamen luisteren. Ik zag ze met spijt vertrekken. Ik mocht een halve frank in hun hoed leggen.

De korte maand begon met Lichtmis. Pitje gaf weer een geheim prijs . Ze riep mijn zussen en zei: "Daar is geen vrouwtje zo arm of ze maakt haar panneke warm." Haar onderricht was zo klaar als pompwater. "Voor een wafeldeeg neemt ge zoveel bloem, per kilo bloem hebt ge zoveel gist nodig. Doe een paar eieren in de melk." Was de wafeldeeg klaar, dan legden ze fijn droog hout in de vuurpot zodat de vlammen rond het wafelijzer vlamden. Toen ze het voorbeeld gegeven had, was het de beurt aan mijn zusters. Daar was altijd wel een nicht of een kozijn die op de fijne geur afkwam, na de wafelproef likten ze duimen en vingers af.

Langs de magere kant werd de veertigdaagse vasten voorbereid. Nonkel Amedee bestempelde carnaval als gemeen en vies. "Iemand die recht in zijn schoenen staat draagt geen masker." Hij had geluk, van de bezetter mocht niemand een masker dragen. Behalve een "dodenmasker". Dansen beschouwde de vijand als een samenscholing.

Op Aswoensdag ging ik om mijn assenkruisje. De paters deden olie in de as, dan bleef het assenkruis beter op het voorhoofd plakken. "Gedenk dat ge van stof en as zijt en dat ge tot stof en as zult weerkeren!" Dat blies het paterke in mijn oor. Nonkel Amedee beschouwde Sint-Franciscus als een voorbeeld van de echte boeteling. De heilige Clara was hem achterna gelopen. En mijn tante nonnetjes achter de tralies, leefden in boete en gebed. Ze waren nog steeds op zoek naar de liefde.

Het kerkelijk gebod dat men gedurende de vasten geen vlees mocht eten op woensdag en vrijdag, op straffe van

zonde, kwam tijdens de oorlog over als galgenhumor. De mensen waren al blij dat ze een haring konden bakken in de pan. De blokmakers waren groenteneters, dode dieren aten ze toch niet. Toon vond dat allemaal komedie. "Ik heb zoeen gedacht," zei hij, "dat de paus uit Rome de visverkopers een plezier wenste te doen." Mijn peter de kaasman hield hier de lippen op elkaar.

Ik verlangde naar Pasen. Ik verlangde naar het nieuwe leven in de beek, naar de oekedoelekes, de vogelnesten in de hagen, de lente. De Goede Week werd door Palmzondag ingezet. Waar eens grootmoeders siertuin was, stond een palmboom. Daarvan sneed ze palmtakjes en ik liet die wijden onder de hoogmis. Pitje zei met gloed: "Op Palmzondag hebben ze ons Heer met palmen toegejuicht in Jeruzalem. Ze zongen voor Hem 'Hosanna in den Hoge! Ze strooiden palmen op de straatstenen voor de ezel en Jezus. Enkele dagen later nagelden die muilentrekkers deze mens aan het kruis." Toen pitje dit vertelde kwam het water in mijn mond. Ik zou wel eens naar het Heilig Land willen reizen, want daar gebeuren vele rare dingen.

Mulder Van Geertsom ging op Palmzondag met zijn gezin rond de Witte Molen . Hij stak een grote palmtak op de windmolen. Daarna gingen ze rond het molenhof met de palmtak het wijwater sprenkelen. Zo werd de bescherming uit de hemel afgesmeekt.

Op Witte Donderdag zag ik de voeten wassen van twaalf paters. Pater prior had zijn handen vol met al die blote voeten. Goede Vrijdag was voor mij een akelige dag. Ik was kwaad op die Joden die hadden geroepen "Barabas vrij!" - "Nagel Jezus aan het kruis! " Als ik Pilatus zag op een afbeelding keerde mijn maag om. Het was een paling, een carrièremaker, een plaatskenszoeker, die zich vastklampte aan zijn zetel zoals bij ons de politiekers die teveel denken aan hun eigen vel. Judas die zijn vriend verkocht voor dertig zilverlingen, dat vond ik verschrikkelijk. Hoe kon dat

gebeuren? En Judas zijn soort is nooit uitgestorven. Dat de zoon van God zomaar aan een kruis hing, dat bleef mij een raadsel. Van dan af moest elkeen zijn kruis dragen.

Het schoonste moment beleefde ik op Paaszaterdag, ik en mijn zuster Cecile mochten dan paaseieren rapen in pitjes siertuin. Al zag ik de klokken van Rome nooit vliegen, ik voelde hun nabijheid. Ze waren er. Op die morgen verrees ons Heer uit zijn graf. Hij wekte zichzelf tot leven, wentelde de grafsteen weg. Dat was een straffe toer. Wie zoiets kan, dat is niet de eerste de besten.

Als het Pinksteren was, dan was het kermis op het Hertjen. In de herbergen werd er gezongen en gedanst. Nonkel Gerard kamde zijn haren dan nog trager. Het duurde nog langer om de bril op de neus te zetten. Ik had grote bewondering voor de apostelen. Eerst waren ze bang, maar eens dat de vurige tongen boven hun hoofden dansten, hadden ze opeens hun tong teruggevonden. Ze waren niet meer tegen te houden. Hun woordenvloed was niet meer te stuiten. Ik wenste het Beloofde Land te bezoeken.

Het één meifeest werd op het hof scheef bekeken. Voor Toon Van Esbroek was het een rode hoogdag. Op de Dag van de Arbeid werkte Toon nooit. Hij droeg op zijn vest een rode bloem, stapte mee op in de rode stoet. Het liefst ging hij door de Veldstraat, die met rode vlaggen was behangen. Dansen deed Toon niet op het feest. Hij dacht aan zijn zieke Charlotje. Zijn vrouw lag al jaren doodsbleek in het bed. Toon de opgewekte man, de eerlijke vechter voor een sociaal bestaan, had een zwaar leven te verslepen.

Tussen de tanden door zei nonkel Amedee: "De socialisten denken dat zij het warm water hebben uitgevonden, dat ze alles voor de werkman hebben gedaan. De pastoors levend opeten, dat kunnen ze." Neen, zoiets zou Toon nooit doen, dacht ik. Amedee zei met de borst vooruit: "Onze burgemeester, ons Fraksken, die heeft er, toen hij minister was, voor gezorgd dat de moeders kindergeld

ontvingen, dat de ouderlingen pensioen kregen." Waarop pitje schalks zei: "Amedee, niet te hoog van de toren blazen. Het is goed dat de socialisten de katholieken hebben wakker geschud."

De drie kruisdagen waren juist voor Onze-Lieve-Heer-Hemelvaartsdag. Hoe heerlijk was het te wandelen door het groene veld, op het gras lag de dauw. Misdienaars en koster in hun wit koorhemd. Hij stapte met het kruis voorop. De gelovigen volgden als een kudde schapen hun herder, de pastoor, die mild en gul de veldvruchten zegende met wijwater in de hoop dat deze zouden gevrijwaard blijven van de plaag. Ik heb ons Heer nooit als ruimtevaarder zien opstijgen in de kosmos. Wat ik wel met mijn eigen ogen heb gezien, is dat in de kermisweek op donderdag drie uur, voor het stadhuis de gasballon opsteeg. In de mand waren uitsluitend twee ballonvaarders.

Moederdag, een schone dag. De paus van Rome liet die dag Onze-Lieve-Vrouw ten hemel stijgen. Eigenlijk was dit onnodig. Elkeen op de blokmakerij wist toch dat ze in de hemel zweefde.

Op moederkesdag werd Leontine Van Esbroek door kinderen en kleinkinderen geëerd. In zoeen eenvoud, zo welgemeend, dat de tranen van ontroeringuit mijn ogen sprongen. Pitje zetelde onder het afdak van de schuur in de rieten zetel. In de grote volière fladderden vogels levenslustig rond. De lijsters en de zwarte merels floten hun hooglied. Twee pauwen verschenen voor haar en fier zetten ze hun kleurrijke waaier pluimen open in een boogvorm. De kleinste kinderen, aan de hand van hun moeder, legden een ruiker veldbloemen in grootmoeders schoot. Ze ontvingen een zachte zoen, de oude vrouw hield de kinderhand enkele minuten in haar hand. De tantes gaven haar de hand plus een paar vluchtige woorden. De mannen deden weer koen en koel, ze blikten in de blikken van hun moeder. Na een tijd zag ik de veldbloemen rond haar troon gestrooid.

Pitje was een Maria vereerster zoals er duizenden waren in Vlaanderen. Honderden boom- en muurkapelletjes waren getuigen. Ik geraakte eveneens in die ban. Het was een lieve vrouw, een moeder, die goedheid en liefde uitstraalde, zoals mijn grootmoeder.

Grootmoeder deed teken naar mijn zusters en mij om stoelen aan te dragen. Het manvolk haalde schragen en planken voor de tafels. Tantes maakten koffie en smeerden het brood. Dan schoot de voorbidder in actie. Het werd muisstil. Amedees stem klonk fors en rolde over de vele hoofden. "Heer zegen deze spijzen, die uw milde hand ons geeft..." Na het eten vonden de kaarters elkaar. Na de afwas vormden de tantes groepjes en de "tettering" begon. Colette, met haar stijve stramme benen, verlamd door de schrik, bleef naast haar grootmoeder zitten. Dat was een pijnlijke gewaarwording, een oude vrouw naast een jonge vrouw die niet weg kon. Op tijd begon er een kleintje te zingen, dat moest hoogdringend drooggelegd worden. De nichten en kozijns trachtten zich te onttrekken aan de volwassen ogen.

Ondanks de oorlog bleef moederdag een samenscholing dichtbij de oorlogsbaan. Alles was veel soberder. De koffie werd door gerstenkoffie vervangen. De liefdesgevoelens voor grootmoeder bleven onaangetast. Dit diep menselijk gebeuren bleef in mij als een onuitwisbaar beeld.

Het koren was geschoren, de winter was geboren, de herfst deed zijn intrede, oktober de rozenkransmaand. De litanie van alle heiligen bad men achter de rozenkrans. Peer, onze kater, was terug van de kattinnenjacht. Hij stoorde niemand, ze moesten hem met rust laten.

In november begonnen de donkere weken. De maand startte geweldig met Allerheiligen en Allerzielen. Deed ik mijn ogen dicht dan zag ik het kerkhof. Op Allerzielen moest men bidden dat de tanden rammelden om de zieltjes uit het vagevuur te verlossen. Pitje zou nooit bloemen kopen om op

het graf van grootvader te leggen. Ze liet wel het graf opkuisen en zei: "Ik laat liever een mis meer doen voor peter dan bloemen te kopen. Daarmee help ik hem uit het vagevuur." Ze zweeg. " Zoeen brave mens is allang in de hemel." Voor mij betekende het kerkhof een plaats van rust en stilte, waar je naar de stilte kon luisteren. Treurende mensen hadden een lome, trage stap. Niemand durfde de rust te verstoren.

Ik heb nooit het graf van mijn moeder en vader bezocht. Waarom zou ik het doen? Ik was immers geboren zonder moeder, zonder vader. Dat was voor mij een blinde vlek, een leegte die nooit meer werd ingevuld. Pitje sprak daar nooit over, dus ik dacht dat voor haar alles in het reine was. Dat deze lieve onbekende mensen daar waren, waar zij eens terecht zou willen komen.

In mijn VP-jeugd, in het Kempisch dorpje Kasterlee zong ik te midden van een groep vrolijke knapen. Ik passeerde de dorpskerk omringd door grafzerken, nieuwe en weggezakte. Dat bekoorde me, dat gaf zo'n vredig gevoel. De doden waren hier niet vergeten, ze behoorden nog tot de levende gemeenschap. Nu verdwijnen doden als dieven in de nacht. Geen rouwvaan meer te zien. Alleen bloedzuigers, begrafenisondernemers.

Op het feest van Allerheiligen moest ik mijn hoofd rechtop houden, want Pitje zei: "Wittekop, daar zijn zoveel heiligen in de hemel, dat ze moeten vechten voor een plaatsken op de kalender." Ik had geen klagen want mijn naam werd gedragen door koningen en keizers. Pastoor De Decker kon het zo schoon zeggen: "Karel!" En toch was ik niet gevleid. Ik hield meer van "Sjarellowie", dat klonk echter.

In de "beste kamer" hing een grote afbeelding van de zoete heilige Cecilia, gezeten aan de piano. Het was precies of dat mens had een stok in haar rug. Mijn zuster die naar haar naam luisterde, was niet muzikaal. Al zong ze later wel wiegeliederen voor haar kinderen.

Jaren vloog ik door het leven met de zekerheid dat mijn hemel verworven was. Op een dag zei meester Leander: "Al wie achtereenvolgens de negen eerste vrijdagen van de maand biecht en de heilige communie ontvangt kan later zonder bellen door de hemelpoort stappen." Dat was mijn grote kans. Die verzekeringspolis moest ik verwerven. Voor alle zekerheid deed ik de opdracht twee keer. Ik had mijne hemel verdiend tot groot genoegen van pitje. Al bleef ze over mij vol twijfels zitten. "Wittekop, ge zult nog aardig varen , ge zijt een echte deugniet."

De missiepredikers waren in de stad, allen daarheen, want de paters zouden de zondige mensen weer eens op het rechte pad leiden. Ik voelde me op mijn gemak en dacht: "Laat die paters roepen, tieren, voor mijn part mogen ze de preekstoel aan stukken slaan. Ik heb mijn hemelse polis op zak." De paters hadden het over het "Laatste Oordeel, waar de zwarte schapen van de witte worden gescheiden. Wee de vrouw, wee de man die in de hel geraakt, die zullen eeuwig in het hellevuur branden. Het vagevuur is een tussenstation, waar zieltjes moeten wachten tot er iemand voor hem wil bidden." Ik zag rondom mij mensen schudden van schrik. Ik niet, voor mij was de zaak geklaard! Dacht ik!

Jaren later schaften ze het vagevuur af, zodat mijn polis waardeloos werd. Ik heb niet de moed om opnieuw mijn opdracht te voltooien, daar is ondertussen zoveel water naar de zee gevloeid. Ik werd een beetje achterdochtig en onderzocht eens de kalender met al die heiligen. Ik ontdekte veel pausen en bisschoppen, die goed voor zichzelf hadden gezorgd. Koningen en prinsessen zag ik ook al blinken. Daar was wel een smid en een timmerman bij. Vooral veel Italianen. Geen negers, Indianen of Indiërs.

De maand december was de maand van de verbeelding en fantasie. Sint-Maarten bezocht de kinderen in Beveren, bij ons natuurlijk Klaas en Zwarte Piet... Ik plaatste mijn houten schoen zo dicht mogelijk tegen de schouw, schreef een

schone brief voor Klaas en had voor de ezel drie wortelen en twee rapen. Voor ik naar bed ging zei pitje: "Draai het schof van de Leuvense stoof goed open, want anders kan Zwarte Piet niet binnen." Hoe Piet dat oploste weet ik niet. Voor mij bleef dit een raadsel. Toen ik Klaas en Piet ontmaskerde, zakte ik weg in een diepe ontgoocheling. Liever had ik mijn ogen dichtgeknepen voor de waarheid.

In alle stilte werd Maria de Onbevlekte gehuldigd. Op de kast in de eetkamer brandden twee kaarsen voor Maria. De andere beelden op de kast werden een beetje opzij geschoven. Elk kreeg zijn beurt, elk had zijn maand of specialiteit. Pitje had een mooi verhaal over aartsengel Gabriël verteld. Dat bracht me op het gedacht dat er in het leger van de geslachtloze engelen generaals bevelen gaven. Dat was begonnen in de tijd toen er engelen waren die luidop durfden zeggen: "Dat moet hier gedaan zijn, dat één man hier alles te vertellen heeft. Ge moet eens zien wat een warboel het is op de aarde." Toen is er gevochten en de macht verdreef de opstandige engelen. Er is niets veranderd onder de zon. De machtige zal altijd trachten de opstandelingen de kop in te drukken. Ze krijgen alle mogelijke namen: herrieschoppers, vandalen, crapuul, uitschot, massa.

In de "beste kamer" hing een prent waarop de engel Gabriël met grote, lange vleugels subliem naar Maria keek. Het kruidje-roer-me-niet straalde van de deugdelijkheid. Pitje vertelde me wat daar precies gebeurde. Met mijn verbeelding spinde ik het verhaal aan elkaar.

Op een zekere dag kwam de engel Gabriël door het open raam naar binnen gevlogen. Maria verschoot zich een bult. Met een engelenstem zei Gabriël: "Ge zult een kindeke in uwe schoot ontvangen, dat wordt de verlosser der mensheid. Jef moet daar niets speciaals voor doen." "Hoe kan dat nu, hoe kan ik een kindeke kopen zonder dat mijne Jef zijn huiswerk heeft gemaakt?" zei Maria verschrikt. "Laat dat maar over aan de Heilige Geest, die weet hoe hij zoiets moet

aanpakken. Hij zal het wel flikken." "Beste engel, hoe moet ik dat uitleggen aan mijne Jef ?" Ze werd kittig. "Maria, zoiets lossen we wel op, wees gerust." Maar Maria was niet gerust. Toen Maria dat zei tegen hare timmerman, schoot hij uit zijn krammen, sloeg met de hamer op zijn vingers zodat het bloed eruit liep. "Gij zijt een slet, gij ontrouwe, ik wil gene takkendrager zijn." Met de schoenen vol woede trok de bedrogen man naar de rabbi. Die had een pasklaar antwoord. "Jef, ge zijt een man of ge zijt gene, laat die vrouw zitten, volgens onze wet kan dat. Eén ding moogt ge niet doen en dat is hertrouwen." Met dit alles was Jef zijn probleem toch blijven hangen. “Wat moet ik doen? Ik moet de knoop doorhakken, ik kan toch niet door het leven gaan als een hoorndrager? Dat fabelken van de Heilige Geest lap ik vierkant aan mijn schoenzolen."

Tot op een nacht, Jef lag te woelen en te zuchten. Toen verscheen opeens een engel in zijn droom. Met een stem van siroop zei de engel: "Jef, ge moet u niet dik maken, dat is slecht voor de spijsvertering. Het is waar wat Maria zegt, het is de Heilige Geest die het geflikt heeft. Maria zal een zoon baren, die zal de mensen verlossen uit de zonden." Op staande voet geloofde de timmerman de engel.

Dat prentje in de beste kamer heb ik wel duizend keren bekeken. Alles was zo zuiver en clean, zo onecht. Een geluk dat ik vrij kon fantaseren. Mijn pitje zei gewoon als ik haar lastige vragen stelde: "Geloven is geloven. Iets dat niet kan bestaan en ge gelooft daarin, dat is geloven." Dat was de waarheid, voor de ongelovige Thomas iets te ingewikkeld.

De Lentemaand, de meimaand vol groen en bloemen was van de eerste tot de laatste dag aan Maria gewijd. Op de eerste zondag van mei hield pastoor De Decker zijn Mariapreek aan de Heikapel. Preken kon hij niet, maar hij meende wat hij zei. Hij speekte het soms uit. Nu had hij het over de goedheid en de zuiverheid van de Heilige Maagd. Hij riep het tot driemaal toe uit: "Een kind van Maria gaat nooit

verloren." Terwijl in de bossen achter de Heikapel koppeltjes duchtig vrijden, elkaar streelden, elkaar warm stookten, om dan in zuiverheid en eerlijkheid aan geslachtsgemeenschap te doen. Zo te horen hadden ze er deugd van. Ze waanden zich in de zevende hemel der liefde.

Het gebeurde wel eens dat in de blokmakerstal mijn oor werd gestoord. "Gusta heeft ook een kindeken van den Heilige Geest." Dan werd er gelachen, ze lieten me duidelijk verstaan, dat verstaat gij toch niet. Als Toon het aanvulde: "Ze zal wel weten wie haar dat gelapt heeft." Toen verloor ik volledig mijn trappers. Ik voelde dat wat er op dat prentje was gebeurd iets anders was.

Ik was zeven jaar getrouwd en ging op bedevaart met Leona en de KWB van Don Bosco. Aan de bron, aan de grot dacht ik veel aan mijn grootmoeder. Het mirakel was volgens mij niet dat Onze-Lieve-Vrouw daar verschenen was, wel dat er duizenden ongeneeslijke zieken hun troost kwamen zoeken in Lourdes.

Kortelings fietste ik over de Velle op weg naar Rupelmonde aan de Schelde. In een boerenstraat hoorde ik Marialiederen zingen, ik naderde de gekende gezangen, ze deden me trillen van de kou te midden van de zomer. Rond een veldkapel waren vrouwen en mannen verzameld. De grijze pastoor zong de Mariagezangen uit mijn jeugd mee. Tientallen jaren had ik ze niet meer gezongen. Indien ik wou kon ik ze allen meezingen, ze zaten nog in mijn computer. Ik bleef wel ontroerd luisteren, mensen die in groep zingen te midden van het veld, dat is levensecht. De liederen zijn schoon van inhoud, vol fantasie, vol dank en verlangen naar iets moois. Het was alsof ik mijn grootmoeder hoorde zingen. Ik zong al jaren stakingsliederen. Daarin werd geen lof gebracht aan hogere wezens. De liederen waren een aanklacht tegen de macht. Een gebald verlangen voor een betere wereld hier, op onze akker. Een verlangen dat elke mens mee kon zitten aan tafel vol rijstpap en bruine suiker.

Zo naderde Kerstdag met rasse schreden. De kerststal werd van de zolder gehaald. Mijn broer Frans die kon het weten. "Die heeft nonkel Frans gemaakt." Dat was zowat de technieker op het hof, die mechanieker geweest was voor de blokmakersmachines. Hij maakte nu klompen op de Vlijminckshoek. Een onvergetelijk moment was wanneer nonkel Leon de beeldjes uitpakte.

Onze Frans was naar de zolder om de kerststal, die nonkel Frans in elkaar had getimmerd. Het was een echte open paardenstal met een rieten dak. Mijn zusters hadden in de hoek van de eetplaats een ronde tafel geplaatst, deze bedekt met een rode doek, daarop legden ze hulsthout en watten. Dat laatste deed veronderstellen dat het altijd sneeuwde op Kerstdag, terwijl het meestal groene kerstdagen waren. Nu natuurlijk niet, het was oorlog. Nu de mensen bijna geen kolen hadden om te stoken, vroor het dat het kraakte en lag het veld bedekt met een laag sneeuw.

Ik deed het verfrommelde krantenpapier van rond de beelden. Grootmoeder volgde onze verrichtingen. Dat was meer om te zeggen dat zij er ook nog was. In de stal aten de os en de ezel hooi. Jozef en Maria keken gelukzalig naar een lege kribbe, want Jezusken daalde uit de hemel neer op aarde op Kerstdag, klokslag twaalf uur. Dan zongen we zoet, zacht en stemmig, zodat we pitje niet wakker maakten.

De herders en hun schapen in het groen en in de sneeuw gaven zoeen vredig gevoel. Verleden jaar was de herder met het schaap in de nek op zijn kop gevallen. Nonkel Gerard had het beeldje gelijmd, zodat het weer kerstdag kon vieren. Nonkel Leon had met veel moeite de vredesengel vastgeknoopt aan de sparrentak. De geslachtloze moest kunnen zweven, zodat elkeen zijn spreuk kon lezen: "Vrede aan de mensen van goede wil!" Zo een leuze was goed bedoeld, maar wel een vloek in oorlogstijd, waarin tanks mensen doodden en vliegende doodkisten moordden.

Een kerstboom met lichtjes en blinkende bollen vond geen genade in nonkel Amedee zijn ogen. "Dat is heidens, zoals een Kerstman een commercieman is, die uit Amerika kwam." Ik zweeg want bij peter de kaasman was er wel een kerstboom vol lichtjes en blinkende kleurbollen.

Rond de kerststal werd een sfeer geschapen, iets dromerigs, "de verlosser der mensheid geboren in een stal." Beter kon het niet, ge moet het maar vinden. Naar de nachtmis stappen in de houten blokken op de krakende sneeuw, dat geeft iets romantisch. Nu zegt de bezetter brutaal: "Geen nachtmis." De mensen ondergaan. "Vrede op aarde aan de mensen van goede wil!, was weer naar de maan.

Ongeveer veertig jaar later belandde ik in Bethlehem, daalde af in de "Geboortekerk". Onderaan in de rots in een holte, daar zei de gids: "Hier is het kindeken geboren." Ik geloofde hem. Het was er kil en koel.

Rond de geboortekerk waren geen herders of schapen te zien, wel veel machinegeweren gehanteerd door Joodse soldaten. De ster die eens de weg had gewezen aan de drie koningen was verdwenen. Ik kwam in een vluchtelingenkamp waar Palestijnen werden onderdrukt door de heersers van Israël. In het Heilig Land was er noch vrede, noch hoop. Daar was niets dat me nog kon doen denken aan het Beloofde Land uit de gewijde geschiedenis. Met ellende en stenen was het land bezaaid. Opeens verkoos ik de kerststal van nonkel Frans en deze van Felix Timmermans. "Waar de ster bleef stilstaan" boven deze van Bethlehem.

Nog drie keer slapen en het was weer Nieuwjaar. Met veel moeite had ik mijn nieuwjaarsbrief in de klas geschreven. Ik had hem wel honderd keer voorgedragen zonder applaus. Ik had moeite om de stappen te volgen van onze Frans. We waren op weg naar mijn meter Lena, de jongste zuster van mijn moeder Leonie Stout. Het was een fijne, vriendelijke, praatzame vrouw. "Kom binnen, ik ben echt blij dat ik u zie." Haar stem klonk oprecht. Nonkel Fons,

de boekhouder van de Nationale Bank, zat achter de tafel in een kraakwit hemd met boven de elleboog een elastische armband. Hij praatte gewichtig over eenvoudige dingen en bekeek me glimlachend door zijn dikke brillenlazen.

Lena zette de tafel vol koekjes, pralines en fruit. Ik mocht onmiddellijk toehappen. Dan het grote moment. "Sjarel, laat eens horen, want het is de laatste keer dat ge uwe nieuwjaarsbrief kunt opzeggen voor mij." Nonkel Fons schonk mijn broer Frans een jenever in. Ik voelde dat aan als een vernedering. Hij was groot en ik klein. Hij kreeg jenever en ik niet. Ik zette me in de deuropening van het salon en mijn meter luisterde met haar ogen dicht. Ik zag haar twee dochters en haar zoon niet, alhoewel ze me goed in de gaten hielden. Ik kon met moeite mijn bevende stem bedwingen. Na mijn bevende voorlezing ontving ik uit de fijne handen van moeders' zuster een peperkoek die ik niet kon dragen, een pakje fondants en een chocoladen ezel, waarvan ik achteraf de oren afbeet.

Toen mijn meter met een blijde stem ons ten afscheid groette en ik op straat stond, sakkerde mijn broer Frans: "Gij zijt een schone. Gij krijgt de peperkoek en ik moet hem dragen." Met bekwame spoed ging het nu naar mijn peter, de kaasman, want daar was het de zoete inval. Frans duwde de rode poort open en de bel rinkelde. Zonder vaart te minderen gingen we recht naar de keuken, die proppensvol was met nichten en kozijns, een paar tantes en nonkels. In de zetel achter de Leuvense stoof zat de marktvrouw tante Lavina. Mijn peter had een kermisgezicht.

De keuken hing vol sigarenrook van de Karel I - sigaren. De tafel was gevuld met lekkere hapjes. De flessen wijn en sterke drank stonden daar ontkurkt te pronken. Aan de muur hingen vijf wandklokken die de kaasman had gewonnen met zijn duiven. Al was het een onverbiddelijke debater, al trad hij op als de bezitter van alle "Waarheid", hij was iemand die de zon in het water kon zien schijnen, die

verzot was op kaarten, die graag om zijn potje bier ging op 't Hertjen, die het liefst zong als hij goed geluimd was of als de drank begon te werken. Opeens zei hij: "Peter, ik schenk u een druppel jenever in, éne en niet meer, gij zijt al een grote jongen." Ik proefde, ik dronk, ik verbrandde bijna mijn tong en keel en moest het uitproesten. Tante Levina keek boos en de rest schoot in de lach. Peters zangstem klonk door de ruimte:

Vanwaar drinken die blokmakers dat bier!
ze snijden hun blokken zo dun als papier.
Daarvan drinken die blokmakers dat bier.

Hij zong niet alleen. Al wie er was, behalve tante Levina, zong mee. Ze deed teken naar haar man. "Houdt uw manieren wat. Laat uw peter zijne nieuwjaarsbrief opzeggen." Ik was blij dat ik kon beginnen. Ik voelde me hier ontspannen. Mijn peter zette zijn klak goed en nam de pruimtabak uit de mond. "Ik luister, ik wil horen wat ge me te zeggen hebt. Vooruit met de geit en begin er aan." Ik kneep mijn benen goed tegen elkaar, want ik wist dat de deugnieten langs de beschilderde muur klaar stonden om indien ik uitgleed, dit met gelach te onthalen. Het lukte hen niet en ik geraakte met mijn nieuwjaarswensen met de hakken over de sloot, zonder erin te plonzen. Ik mocht van alle kanten gelukwensen ontvangen. Ik kreeg mijne Nieuwjaar. Van dan af was mijn hoofdrol uitgespeeld, want de Dê, de zoon van peter, zette de zang in:

Daar bij die molen
die mooie molen,
daar woont een meisje
waar ik zoveel van houd....

Het was een echt koor, de volkse zang cirkelde rond. Het was niet het laatste lied. Het was al een stuk in de namiddag, toen ik de kaaswinkel en de feeststemming verliet. Dit alles was nog maar een voorspel van wat nog komen zou die dag.

In de blokmakersfamilie werd nieuwjaarsdag 1943 zeer sober gevierd, en toch was het weer iets uitzonderlijks. De oorlog in Europa stond op een keerpunt. Rond het hof heerste bij vele mensen een knagende honger, de angst en onzekerheid was elkeen zijn deel. Doch er waren enkele lichtpunten aan de horizon te zien. Het nazi-leger was niet meer de gevreesde "onoverwinnelijke soldaten". Al bleven ze dood en moord zaaien. De bezette gebieden werden leeggeroofd: voedsel, kleren, kolen en kunstschatten. Ze deden dit zoals rovers dat past.

Mannen en vrouwen van 't Hertjen waren eerst als vrijwilligers gaan werken in Duitsland. Dat was blijkbaar onvoldoende voor de vijand die op alle fronten vocht. Daarom bracht hij een slavenstroom op gang, mannen uit Frankrijk, Nederland, tot bij ons, werden verplicht om te werken in Duitsland in mijnen en oorlogsfabrieken. Materiaal vervaardigen om kinderen, moeders en soldaten te doden. De ondergrondse haat tegenover de bezetter werd steeds groter.

De boeren die ons Heer van het kruis konden bidden, eisten de laatste frank van de mensen die met lege magen rondliepen. De woekeraars waren niet bang van de hel. Ze vulden wel hun brandkoffers. Ik reed alle dagen naar "Winterhulp" in de Apostelstraat om soep. Voor al degene die op de blokmakerij werkten. Ik en mijn broer Gisleen reden dagelijks naar het Kletterbos om etenswaren.

De patriotten, nonkel Amedee en mijn peter, de kaasman, liepen met een hoge borst. De nationalisten hielden wijselijk hun bek tussen hun pluimen, want "Jan Moedwil" stond in Londen elke dag te dansen en te springen voor de radiomicro. De patriotten zogen het verheugend nieuws op, terwijl Jef en Omer met rode kaken toekeken. Het

Duitse duizendjarige rijk begon in elkaar te zakken. Nonkel Gerard zei wijs: "Verkoop het vel van de beer nooit vooraleer hij geschoten is." Toon Van Esbroek maakte cirkels op beide landkaarten achter de heulbank.

In Algiers waren geallieerde troepen geland. In Toulon hadden Fransen 75 van hun eigen oorlogsbodems in de grond geboord om ze uit de greep van de nazi's te houden. In Afrika had het groot opperhoofd Montgomery van het Britse leger de Duitse tankgeneraal Rommel in het woestijnzand doen bijten. De Duitsers zouden hun verlies in El Alamein nooit vergeten. De slag om Stalingrad was zo onmenselijk, zo dramatisch. Toon en Frans dachten dat de Russen de slag om de stad zouden winnen voor Nieuwjaar. 300.000 hakenkruissoldaten beten zich vast in sneeuw en ijs. Voor meer dan 200.000 werd het hun graf. De hele winter lang lagen hun lijken verpakt in natuurlijke ijskelders. Weer zoveel kinderen vaderloos, weer zoveel weduwen bij.

Op Dieppe in Frankrijk hadden geallieerden een raid uitgevoerd om de moffen duidelijk te maken dat ze daar wel eens konden landen, zodat Hit1er en zijn Tod-arbeiders de Noordzeekusten moesten omschakelen tot forten.

Elke nacht vlogen zware bommenwerpers over de blokmakerij naar Duitsland. Steden werden puinhopen, vrouwen, kinderen, Duitsers en buitenlanders vonden de dood in naam van vrijheid en democratie.

In de woonkamer werd al dat beangstigende, dat smartelijke gevolgd, het werd doorweven met jubelkreten. De mensen waren de oorlog beu. Het was nonkel Jef, die de knuppel in het hoenderhok smeet. "Moeder, we gaan dit jaar toch geen Nieuwjaar vieren? Verleden jaar waren er honderd mensen om hier te komen eten." De grijze Amedee knikte. "Ik heb ze geteld en er waren hier juist geteld honderdenvier man in dit huis." Ik volgde de aanzet, maar ik wist hoe de kaarten lagen. Jef grinnikte. "Het is toch oorlog, voordat ze hun moeder een zalig en gelukkig jaar komen wensen,

kunnen ze thuis toch eerst eten. Ze moeten onze rug niet komen uit eten." De spanning steeg. Nonkel Leon maaide onmiddellijk het gras van onder Jef zijn voeten. "Moeder, ik zal een oven brood meer bakken, dan heeft elk een boerenboterham." Ondeugend zei pitje: "Colette, is er nog genoeg honing en platte kaas in de kelder? Ze moeten zich allemaal een beetje aanpassen." Jef voelde dat hij op drijfzand stond. "Allemaal dat schoon eten weggeven." Grootmoeder stak haar hand omhoog. "Jef, ik weet het, ge kunt een frank in twee bijten. Het is oorlog en laat ons samen het laatste avondmaal vieren. Laat ons het laatste brood onderling verdelen. Het zijn mijn kinderen en kleinkinderen die naar hier willen komen. Zij hebben er een traditie van gemaakt. Ik wil ze allen nog eens samen zien." Ik kon mijn lach niet onderdrukken.

Het was nieuwjaarsdag te midden van de oorlog. Al kort na de middag was de processie naar de ouderlijke woonst ingezet. Grootmoeder lag in bed voor haar middagslaap. Stilaan liep het boerenhuis overvol. Ik hielp kinderwagens plaatsen op de kelderkamer en zolder. Nichten en kozijns wisten dat al jaren, ze brachten hun stoelen mee. Mijn zusters kregen hulp van de tantes. Het werd opeens stil in de woonkamer toen grootmoeder stijf en stram binnenkwam. Haar wollen muts diep op het hoofd, een zware wollen doek op haar schouders. Ze zette zich neer op de vertrouwde plaats. Het was precies of ze had kou, al bloosde de pot van de Leuvense stoof.

Dan begon het kinderfestival. Ik wenste niets te missen. De kleinste stonden voor de oude vrouw. Fiere moeders traden op als souffleurs. Die heldere klank van kinderen ontroerde me, het was als een zingende nachtegaal. Ik voelde me groot en klein. Ik mocht geen nieuwjaarsbrief meer voorlezen. Dat was definitief voorbij. Ik luisterde naar al die welgemeende wensen gericht naar ons aller grootmoeder. "Zalig en gelukkig Nieuwjaar." Honderd keren

had ik het gehoord. Glimlachend kregen de kleinen een geschenk, een paar blozende appels en winterperen. Het speelgoed dat was opgestuurd vanuit het klooster der Arme Klaren. Zo wensten de tante nonnetjes vanachter de tralies duidelijk te maken dat ze wel van het toneel waren verdwenen, maar niet wensten vergeten te worden door de familie. De kleintjes begonnen elkaar te overtroeven, om eerst een gedichtje te kunnen afdreunen voor pitje.

Nonkel Amedee, de voorbidder tikte drie keer met een lepel tegen een tas. De drie grote plaatsen van het boerenhuis waren ingepalmd door de nazaten van Leontine Van Esbroek. Er was opeens een plechtige stilte. Het opperhoofd zijn biddende stem klonk door de drie ruimtes. "...Heer zegen deze spijzen, die uw milde hand ons geeft..." Het gebed had nu een diepe betekenis in een wereld waar dood en ellende zegevierden, waar duizenden mensen stierven van honger. "Heer laat ons bidden voor hen die door de oorlog vandaag niet in ons midden kunnen zijn." Elkeen keek naar Emmerans, de moedige vrouw van majoor Van den Eynde, en haar twee dochtertjes Moniek en Jacqueline. Bijna drie jaar zat hun vader in een krijgsgevangenkamp.

Na het sober eetmaal bleef ik, waar een kindershow werd opgevoerd. Mijn peter Sjarel had de kaarters gemobiliseerd. In de beste kamer hadden de oudste nichten en kozijns zich genesteld. Ik bezag al die frisse kindersnoetjes en de aantrekkelijke tante Maria te midden van haar kleinsten, want vruchtbaar was ze wel. Er werd een reeks van stemmige kerstliederen gezongen, zowel in solo als in koor. Zoiets deed mijn hart trillen. Dan het grote ogenblik. Het optreden van nonkel Leon als een rasechte comediant-toneelspeler. Leon speelde een hele dag toneel, op of onder de planken. Al was hij een vrijgezel, in de wandelgangen werd er duchtig gefluisterd. "Nonkel Leon laat zijn beetje niet pakken, die is niet bang van de vrouwen. Hij weet wel hoe hij ze moet aanpakken. Hij kan het goed wegsteken." Nonkel

Leon was voor de kleintjes, voor zijn moeder en tantes een volkszanger en comediant-toneelman van de bovenste plank. Na zijn optreden, klonk een oorverdovend applaus. Onmiddellijk werd hij opgevolgd door nonkel Ward. Dat was een natuurlijke volkszanger, bij hem was alles spontaan. Zij die al jaren het familiefeest meemaakten kenden zijn liederen en zongen deze onmiddellijk mee. "We gingen naar de Scheldestad, om ons daar te vermaken, dat was de wens van nicht Sofie, dat mens zag gaarne apen..." Na zijn optreden werd nonkel Ward bedolven onder het applaus. En weer begon men aan de familiezang, ik zong uit volle borst mee.

Mijn Sary Marys, is zover van mijn hart
en ik wens haar weer te zien.

Het was pas vele jaren later, dat het tot mij doordrong dat ik een koloniaal lied zong. Daar had me niemand gezegd dat er in Zuid-Afrika negers en Zoeloe's woonden, dat de blanken negers gebruikten als slaven, ze doodden als vliegen, zoals de blanken de Indianen hadden uitgeroeid. Ik en zij zongen:

Ho! Breng me terug naar die oud Transvaal
daar waar mijn Sary woont,
waar negers en Zoeloe's wonen.
(Dat laatste was er niet bij)

Geestdriftig riep het jonge volk: "Pitje, vertel nog eens over die kat!" Ze bezag al die guitige gezichten, de kleinsten zochten een plaatsje rond haar voetbank. Eerst nam grootmoeder een snuif, deed teken met de hand en elkeen begon te sissen tussen de tanden om stilte. Een vermoeide stem begon:

Ons kat kan ratten vangen,
Ja dat kan ze fijn,
maar ze kan ook boter langen,
en dat zou niet mogen zijn.

Moeder stelde gisterenmorgen
de melkpot op de kast.
Ons kat was weer verborgen,
niemand wist waar ze was.

Moeder ging in de kelder, om wat selder,
voor wat spek, voor wat hutsepot.
Vrezend onze slimme kater,
deed ze gauw de deur op slot.

Opeens daar kwam de fijnaard voor de dag,
recht naar 't kastje ging ons katje,
daar wat snabbelen, hip, daarop
kreeg ze de melkpot op haar kop.

Hare kop was juist zo groot,
dat hij in de melkpot sloot.
Moeder deed de deur weer open,
poesje meende weg te lopen.

Doch niet ziende waar ze was,
sprong ze rap van de kast.
En liep opeens de trappen op.
Met de melkpot op haar kop.

Grootmoeder, de ster aan het firmament, en haar luisteraars zuchtten diep, dan een oorverdovend handgeklap. "Bravo, bravo, bravissimo!" Voor velen was dit het sluitstuk. Enkele moeders maakten aanstalten om pitje tot afscheid te groeten. Kinderwagens werden van de zolder gehaald. Het was tijd om

me naar de beste kamer te begeven, bij de grote mensen. Ze waren verdiept in een reeks gezelschapspelen. Ik kwam net op tijd om mee te doen. Ik en mijn nicht Germaine met de knieën op het zitvlak van de stoel, van aangezicht tot aangezicht. Met een zakhorloge aan een draadje zwierde de Dé met dit ding voor ons ogen, we moesten dat kussen, wat keer op keer tot mijn grote vreugde mislukte, ongewild kuste ik keer op keer mijn lievelingsnicht. Ik verlangde meer, dat zat er voorlopig niet in met al die pottenkijkers rondom mij.

Ik kreeg de kans om mijn talenten als woordkunstenaar te demonstreren en ik greep ze met beide handen. Alhoewel wat ik voordroeg opgewarmde kost was:

Het was nacht, de zon scheen helder,
in het hoekje van de kelder.
Daar zat aan de hoek van een ronde tafel,
een oude grijsaard van éénentwintig jaar,
te lezen in een boek zonder bladen,
bij het licht van een uitgedoofde kaars.
De knecht riep " Baas is de koffie klaar ?"
"Ja, maar hij moet nog gemaakt worden."
De knecht viel achterover op zijn buik.
Naast hem lag een dode hond te blaffen.

Ik die dacht dat wat ik deed, iets heel bijzonder was, kreeg geen applaus. "Dat zijn vijgen na Pasen," zei Dédé. Ik, die de stoere bink wilde uithangen, keek naar hem en naar enkele nichten die met verliefde kalverogen keken naar hun lievelingskozijn. Colette met haar stijve stramme benen door de schrik, aan wat dacht die? Ze was op een leeftijd, waarop mijn grootmoeder al veel jaren getrouwd was en reeds haar twee dochters wiegde. Rachel dat was iets raars, ze was er en ze was er niet. Ik zag ze en ik zag ze niet. Ik zat naast mijn zuster Cecile. Ze keek geamuseerd, ze deed mee aan dat levendig gedoe in de beste kamer. In haar binnenste voelde ze

zich eenzaam. Ze had het moeilijk om in deze stroom van mensen haar hoofd boven water te houden. Ik zwom erin als een vis in het water.

Grootmoeder lag al in bed, de ouderlijke woning liep leeg. Geen probleem, we zouden elkaar wel weerzien, want een nieuw jaar stond voor de deur. Vijftien keer heb ik dit alles mogen beleven. Al waren er donkere schaduwzijden, toch was het meestal zonneschijn in mijn hart. Mijn zuster Cecile was een vrouw die kort moest gehouden worden. Je kon nooit weten. Toen Fons Nachtegaal wat te dicht bij haar kwam en vriendelijk deed, werd hij door de bewaarder der zuiverheid van het hof verwezen. Onbewust had ik een verbond gesloten met de Dé en René. We kenden de taboes die heersten in ons midden. Het was aan ons deze te omzeilen. De seksuele voorlichting was begonnen met doktertje te spelen. Daar was een boerenschepen die me toonde voor wat mijn piemeltje kon dienen. Pater Amedeus zei: "Ge moogt uw piemelke wassen, dat is geen zonde, als ge er maar geen deugd van krijgt." Ik weet niet waar ik het geleerd heb, maar ik, de Dé en René zongen clandestien :

Achter de paterskerk stond er een paar te vrijen.
De broeken lagen in de hoeken.
zij sprak "Schat, doe me toch geen zeer.
Het is voor de eerste keer!"
En door het verschieten zat hij slap in haar gat
ze had er geen deugd van gehad.

Al het water stroomt naar de zee. Het was oorlog en heel de meimaand gingen we 's avonds naar het lof in de noodkerk van Don Bosco in de Vermeirensdreef (nu Azalealaan) bij pastoor De Decker. Daar was een biechtstoel en we zongen alle Marialiederen mee. Zo waren we weer zuiver van hart.

Ik leefde onbekommerd, ik was in het leger van klompenmakers ingelijfd. Op de blokmakerij lag het werktempo aan de lage kant. Had het lang en hard gevroren, dan konden mijn broers en ik de schaatsen aanbinden. Onze Frans was een echte waaghals, vroor het drie nachten, dan probeerde hij al de sterkte van het ijs, zette hem op de kant van de beek en stampte met de blokken op het ijs. Zag hij geen sterren in de ijsspiegel, dan waagde de overmoedige meer, liep op krakend ijs. Na een tijd moest hij al schaalke trappen om zichzelf te redden. Op een keer was hij bijna verzopen. Frans waagde zich weer eens op ijs van één nacht. Haastig bewoog hij zich voort op het gladde ding, versnelde zijn stap, schoof onderuit en schoot door het ijs. Zijn nicht Maria die hem vergezelde langs de kant, geraakte in paniek en sloeg op de vlucht uit angst. Gelukkig hoorde de knecht van De Paut Frans om hulp roepen. Hij hielp hem uit het ijskoude water.

Mijn broers schaatsten dolgraag. Frans was een goede sierschaatser. Wanneer hij in actie kwam op de ijsvlakten van de dichtgevroren Meersen in Temse en Tielrode, vormde zich een kring van kijklustigen rondom deze artiest. Ik wenste zo goed te schaatsen als mijn broer, ook al hij zei al spottend: "Witte, dan zult ge nog zeven jaar pap moeten eten vooraleer ge dat kunt." Verbeten nam ik deze uitdaging aan. Later werd den Dé mijn danspartner op het spiegelijs.

Terwijl ik verlangde naar de vorst, werd de barre kou vervloekt door de mensen op 't Hertjen. Vrouwen schoven in een rij aan bij de koolman, de kolen waren schaars en ze waren op de bon. Voor een baal stoofhout zag ik ze op de blokmakerij eveneens in de rij aanschuiven. Waar de rantsoenzegels werden bedeeld stonden zwijgende mensen in lange rijen. Sjampetter Bataaf handhaafde de orde.

's Nachts slopen zwarte schimmen door het veld. Je kon in de stilte van de nacht het gezaag horen van dieven die sparren en canadabomen doorzaagden. De schimmen sleepten het hout naar hun stallen. De honger rond de blokmakerij vierde hoogtij. De boeren vroegen schaamteloos hoge prijzen voor boter, patatten en graan. Noodgedwongen pasten de vrouwen daar een mouw aan. Waren de patatten rijp op de akkers, dan krabden ze de aardappelen bloot, vulden een zak vol en de man droeg ze naar huis. Korenaren werden van schoven geknipt, de kleine criminelen die het dure graan toch niet konden betalen, deden dit om te overleven. De boeren organiseerden de wacht om hongerige mensen te kunnen vangen, met alle drama's van dien. De smokkelaars en woekeraars leefden rijkelijk op de ellende van velen.

Alle katten en honden die in de omgeving kwamen van de Sammen werden gegrepen en geslacht. Ze kwamen in Emilie's keukenpot terecht of het hondenvlees werd doorverkocht.

Marcel Neve en zijn zuster zochten langs de spoorweg Mechelen-Terneuzen tussen de biels, cokes of koolafval die de stoker-machinist van de stoomlocomotief achterliet. Dat was zoeken naar een naald in een hooimijt.

Het verhaal van Peer, de ex-lasser op de scheepswerf, is al even schrijnend. "Ik mag zeggen, ik durf zeggen, bij ons thuis in de oorlog, heb ik honger gekend. Wij zagen zwarte sneeuw. Als ik televisiebeelden zie, mensen die in Rusland in lange rijen moeten aanschuiven voor wat eten, dat doet me dat zeer, omdat ik weet wat dat is! Als ik de uitgehongerde kinderen zie in Ethiopië dan word ik koud. Mijn vader was in de oorlog gaan werken naar Duitsland, mijn moeder bleef achter met acht kinderen. Begin maar! Ik was acht jaar en met onze Lowie gingen we naar Holland, naar Hulst tot in Terneuzen boterhammen bedelen. Niet kopen, maar schooien, wij hadden niets. Op onze bedeltochten door sneeuw en ijs.

Dan dood van de kou naar huis en alles verdelen. Ik durf dat zeggen, zoiets vergeet ge nooit, dat kruipt in uw kleren. Dat zet een stempel op een mens zijn leven. Ik heb daar een minderwaardigheidsgevoel aan overgehouden. Waarom moet ik beschaamd zijn dat te zeggen?" Dat vertelde Peer mij, zoveel jaren later.

Het was in de maand dat vogels hun eieren legden, dat de Duitsers onze Gisleen hadden opgeëist om te "arbeiden" in een munitiedepot in de omgeving van Dresden. Willen of niet, ging hij niet dan sleepten ze hem naar ginder, of ze draaiden hem in een concentratiekamp. Hij was niet alleen. Dat was het lot van 300.000 werkslaven. Ze werden uit ons land gedreven om in monsterfabrieken moordtuigen te maken om onschuldigen te doden.

Gisleen stond op het perron, wachtend op de stoomtrein die hem zou afvoeren naar het moffenland. Het valiesje op de grond, het schilderkistje in de hand. Hij zou ginder trachten te schilderen en te tekenen. Naast hem stond zijn blozende Maria. Mijn zusters zagen er bleek uit. Frans, nonkel Leon en ik waren op post. Zo hoorde het in moeilijke ogenblikken.

Ik hoorde zware bommenwerpers ronken in de lucht. Ze vlogen weer naar Duitse steden om daar hun bommenlast te lossen. "Alleen op militaire doelen!" Ik zag na de oorlog in films en gazetten tientallen steden in puin. "Militaire doelen en fabrieken?" De puinhopen waren grafstenen voor massagraven. Daarin lagen vrouwen, kinderen, grijsaards en duizenden werkslaven van bij ons. De overlevenden waren doof van het voortdurend sirenegeloei.

Terwijl de trein naderde om mijn broer en vele anderen weg te voeren, was de slag om Stalingrad voorbij, zeker definitief voor de honderdduizenden dode mensensoldaten. Duitsers met hakenkruisen in de hand, Italianen die door de waanzin van Mussolini de dood zijn ingejaagd, Russen versierd met rode sterren, zij waren de

verdedigers van hun moederland. Er waren onvoldoende schrijnwerkers om dodenkruisen te maken aan de lopende band.

Ongelooflijk maar waar. In dat jaar zal Daele, voorzitter van het Ijzerbedevaartcomité, op de dodenwei van Diksmuide een oproep doen bij jonge mensen om te gaan strijden aan het Oostfront, tegen de communisten. Zijn haat tegen het communisme was zo groot, dat hij verblind de zijde koos van het nazi oorlogsmonster. Onze nationalisten Omer en Jef waren niet op de bedevaartweide. "Nooit geen oorlog meer!", dat hadden miljoenen soldaten vergeefs geroepen.

De trein naderde, het afscheid kwam nabij. En toch was er hoop. Het ondergronds verzet tegen de vijand nam toe. In Afrika was de Duitse generaal Rommel met zijn tankleger verslagen. De geallieerden ontscheepten op Sicilië. Italianen waren op zoek naar de Duce Mussolini, het was "Finito Mussolini". Hitler scheet in zijn broek, zweette water en bloed in volle nachtmerrie. In zijn droom zag hij kaki soldaten de kusten van de Noordzee opstormen.

Het was in die sfeer van verschrikking en hoop dat Gisleen afscheid nam van zijn lief. Een schuchtere kus, een stevige handdruk. Maria de verliefde vrouw zei beslist: "Gisleen, ik zal wachten op u!" Hoeveel verliefde harten en moeders spraken deze hartewens uit. "Jongen, zoon! Gisleen ik zal wachten." Mijn zusters waren doodsbleek van verdriet. Tranen in de ogen. Mannen mogen niet wenen, terwijl de benen bibberen in hun broekspijpen. "Het zijn stoere binken!" Is het daarom dat ze zich slaafs laten doen door zij die de oorlogstouwtjes in handen houden? Ik dacht aan de gebroeders Spiessene uit Bornem, die weigerden een geweer op te nemen. Waren dat lafaards? Of zeldzame witte raven?

Mijn grootmoeder was niet op het perron. In haar woonst had ze Gisleen een kruisje op het voorhoofd gegeven. Dat was hetzelfde teken dat ze vormde toen Gisleen een weerbare man was, die mee moest met de

vluchtelingenstroom naar Frankrijk. "God zegene en God beware u. Jongen, ik zal bidden voor uwe engelbewaarder, dat die u moge beschermen... Tot ziens, het is toch ver afgelopen met de Antichrist." Dat was Leontine Van Esbroek, altijd kranig in moeilijke omstandigheden. Vanwaar haalde ze die geheime kracht?

Er werd weer normaal gewerkt op de blokmakerij. 70% van de klompen moesten geleverd worden aan de Duitse kooplui. Pastoor Juul De Decker reed weer het hof op met zijn damesvelo. Hij was een pastoor met allures, een waardige opvolger van pastoor Donders. Iemand waar ge niet naast kon kijken. In zijn lange zwarte soutane stapte de gewijde heer het boerenhuis binnen. Zo was het al jaren, de vliegende schotel in de nek. "Dag Leontine, ge ziet er goed uit! Hoe is het?" Hij pakte een stoel, plaatste zich naast de Leuvense stoof, de arm op de reling en stak een Karel I sigaar op. In oorlogstijd was het sigaarke iets beter dan een stinkstok. Pastoor Juu1 was een wijndrinker, een fijnproever. Bij mijn grootmoeder kwam hij daarvoor niet aan zijn trekken, want er was bijna nooit wijn in huis. Juul wist waar de wijn was. Bij mijn peter Sjarel, de kaasman, kraakte hij zijn fles. Bij ingenieur Van Royen op den Houten Schoen en in het kasteeltje bij mijnheer Michiels, naast het kapelleken. Al hadden deze heren nooit op de bruiloft van Kana geweest, ze hadden er geen spijt van dat ons Heer water veranderde in wijn. Voor dit alles had de pastoor een goede neus. Het was een gezellige prater, die zich niet snel de mond liet snoeren.

Hoe het kwam weet ik niet, maar ik ontmoette pastoor Juul dikwijls op mijn wegen. Ook als ik hem liever verloren dan gevonden had. Of was ik de dwarsligger? Het was op een gewijde dag vol regenwater, dat Juul De Decker onderpastoor op de Oude Kerk-parochie bij de bisschop Coppieters moest komen. Juul knielde voor de gewijde gemijterde. Deze zei: "Medewerker in de wijngaard des heren. Ik heb voor u een schone job. Ik hoor dat gij iemand zijt die van aanpakken

weet. Gij moet een parochie stichten rond de Witte Molen. Uw kerk moogt ge daar vlak naast zetten, uwe toren mag zelfs een paar meters hoger zijn." Opeens was hij tot pastoor en kerkenbouwer gebombardeerd, al dreigde er oorlog in Europa. Hij zei nederig tot de purpere herder: "Ik zal niet in mijne put kruipen vooraleer mijn kerk daar zal staan. Ik zou dat willen doen onder de bescherming van de heilige Don Bosco."

De bisschop had een goede keuze gemaakt. Juul was overactief. Zielenherder in de katholieke turnkring 'Kracht en Geduld'. De mannelijke puike turners zagen hem praktisch nooit, de meisjes wel. Daar kon hij gemakkelijker aan bod komen.

Ik was voor het ongeluk geboren, pastoor Juul was eveneens verantwoordelijke voor de zondagsschool. Een aftands gedoe, daar moest de catechismus nog eens afgerammeld worden... Terwijl ik dat al tegen mijn zin in moest doen in de lagere school. Ik kon niet ontsnappen aan de zondagsschool. Mijn drie nonkels waren daar zondagsmeester. Amedee, Jef en Gisleen. Ik kon niet achter de haag lopen om mij te verstoppen. Maar in het leven heeft alles ook zijn schone kant. Elk jaar was daar eveneens een prijsuitreiking. Juul en enkele edele oude vrijsters bedelden bij bonneterie- en textielfabrikanten. Ze kregen kousen, pullovers en hemden met op de grijze stof een witte streep, net iets voor booswichten. De kerels die woonden in de Schoolstraat en 't Hertjen bliezen verzamelen. Ik trok ook het hemd over mijn kleren aan en we liepen in vliegende vaart door de Lamstraat. Op elke voordeur bonken en kloppen. Heel de straat stond buiten. Niets anders dan boze smoelen en vuisten achter ons. Het was gelukt, ze hadden tenminste onze prijs gezien.

Pastoor Juul was weer in de woonkamer. Rustig en zelfzeker. "Zo, mijnheer Pastoor, dat ge hier weer zijt, ge zijt altijd welkom." zei pitje schalks. "Ha! Leontine, de mensen

zijn er om elkaar te helpen." "Dat is waar mijnheer pastoor. Is het waar dat ge een fabriek gehuurd hebt in de Vermeirendreef (nu Azalealaan)?" "Bazin, wat moet een mens doen, het is oorlog, ik kan nu niet beginnen met mijn kerk te bouwen. Ik maak van de nood een deugd. Die fabriek moet grondig gekuist worden en geverfd. Marthaken Van Peteghem heeft al een vrouwenploeg om heel de kerk te schuren, als alles gedaan is." Dat was Juul, altijd recht voor de raap.

Grootmoeder bekeek hem. "Ge komt achter volk kijken, om u te helpen?" "Gij begrijpt me. Met u kan ik praten Leontine. Ik zal wachten tot uw mannen binnenkomen. Ik moet van die fabriek een parel maken, want het wordt Gods huis." Hij speelde met zijn vliegende schotel op zijn schoot.' "Mijnheer pastoor, hier is geld voor de zielmis voor mijne Henri, het is toch nog altijd dezelfde prijs?"

Zo kwam ik in de verfploeg van pastoor Juul terecht. Nonkel Leon ook doch die was daar meer niet dan wel. Dat deerde me niet, dat was een pottenkijker minder. Den Dé en René die waren er wel. Wanneer Juul daar was liep hij rond gelijk een fabrieksbaas. Nadat Marthaken haar vrouwenploeg de kerk had geschrobd, had hij me weer te pakken. Deze maal om vierhonderd twintig stoelen naar "zijn" noodkerk te verhuizen.

Wanneer er in de Vlaamse film een gebrek moest komen aan een dorpspastoor, dan zou men aan pastoor Juul kunnen denken. In zijn fabriek, omgetoverd tot gebedshuis, was hij heer en meester. Hij verkondigde het woord Gods met stukken en brokken, met de nodige vuistslagen op de rand van de preekstoel. Hij lokte de zondaars en zondaressen in een donker kot. Juul was een geboren ordehandhaver en bezat de mentaliteit van een cafébaas die zijn klanten ter wille is. De kerkenbouwer deed alles om geld in te zamelen voor "zijn" kerk. Hij ging zelfs fier rond met de schaal. Vooraf een donderpreek om zo mild mogelijk te geven. Hij stak de

schaal onder mijn neus. Ik liet er een kwartje invallen. Zijn ogen boorden me in de grond en hij riep boos: "Moet ge het terug hebben?" Hij werd zo rood als vuur. Grootmoedig zei ik: "Hou het maar!" "Ik zal het zeggen tegen uw grootmoeder." "Doe wat ge niet laten kunt." Rondom ons waren alle gelovigen uit hun devotie geschud, zodat de geldinzamelaar zijn weg vervolgde.

Verschillende keren had hij van op zijn strijdros verkondigd: "De jeugd moet in de week te biechten komen. Ik heb maar twee handen om de absolutie te geven. Hier is een gelegenheidspastoor. De mensen die van ver komen kunnen 's zondags naar mij komen."

Dat ging bij mij het ene oor in en het andere uit. Ik schoof wel 's zondags aan bij de biecht. Wetende dat Juul nerveus was, dat hij dan overhaast de zonden aanhoorde.

Mijn pastoor deed het deurtje open. Zag hij mij door de gaatjes of erkende hij mijn stem? "Eerwaarde biechtvader, ik heb tien keer gevloekt, min of meer! Ik ben twee keer ongehoorzaam geweest, min of meer! Ik heb een keer appelen gebunderd in den hof van Behagel, min of meer! Ik heb zes keer naar een blote meisjesknie gekeken. Ik heb verschillende keren slechte gedachten gehad, min of meer!" Opeens was er langs de andere kant van de gaatjes veel beweging. Ik dacht dat hij vroeg: "Hoeveel keer onzedige gedachten?" Pastoor Juul sloeg het deurke dicht. Ik riep: "De rest van mijn zonden kunt ge op uwe hoed steken!" Ik moest geen penitentie doen.

Sylvie was zeker geen arme boerin. Telkens ik bij haar om melk ging zei ze: "Kom manneke, ik zal uw kan eens uitspoelen." Mijn pitje zei: "Dat is een deugniet, die doopt haar melk met water."

Sylvie had één gebrek, ze kon geen geldbeugel zien liggen of die verdween in haar maal, die tussen haar ongeschoren benen hing. Het was zij die aanschoof als biechtelinge. Juist voor haar was er een madammeke in dat

geheimzinnig kotje gestapt. Vol vertrouwen bleef hare geldbeugel liggen op de stoel. Dat was teveel voor Sylvie. De bekoring steeg ten top. Roef, en de geldbeugel verdween in haar maal. De koster Fons De Clerck had het gezien. Die bracht pastoor Juul terug tot de werkelijkheid. Die sprong naar buiten, met zijn wit koorhemd recht op zijn velo Sylvie achterna. Net toen ze haar erf opreed, riep de gewijde achtervolger: "Sylvie, geef die handtas terug, of ge zijt voor eeuwig verdoemd in de hel!" Triomfantelijk kon hij terugkeren naar zijn noodkerk.

Al was pastoor Juul niet muzikaal, hij veegde daar vierkant zijn voeten aan. "Elke vogel zingt zoals hij gebekt is! Zingen is tweemaal bidden!" Hij deed zijn kerkgangers zingen. Vooraan in de kerk sloeg hij de zangmaat. Alle Maria- en alle Heilig Hartliederen vlogen erdoor recht naar de kosmos. Ik had weinig speling. Ik werd een echte Heilig Hartbonder. Alle eerste zondagen van de maand, om half acht, was het bondsmis voor de heren der schepping. De tekst van onze zangmis was van de hand van Wardje Poppe uit Temse. De paus heeft hem later daarvoor zalig verklaard. Ik voelde me goed in dat midden van boeren, blokmakers, smokkelaars en armoezaaiers. Onze zang was krachtig en vol overtuiging. Ik deed mijn uiterste best. Wat de vrouwen achter onze rug dachten over ons zanggebrul is me niet bekend. Onze zielenherder was tevreden.

Weer kwam de pastoor naar de blokmakerij. De armen open en de borst vooruit, stapte hij recht naar grootmoeder. "Hoe is het Leontine, ge ziet er goed uit, dat het zo moge blijven." "Dag pastoor, is er iets? Hebt ge wat nodig?" "Ik moet u bewonderen bazin , ge hebt mensenkennis. Ik heb Leon nodig. Ik heb morgen een begrafenis om tien uur. Hij moet komen zingen." "Dan gaat ge ze weer verdienen. Wanneer is de mis voor mijn man?"

In de noodkerk was Fons De Clerck koster, nonkel Leon onofficiële onderkoster. Dat paste in zijn kraam, dan

kon hij er vanonder muizen op de blokmakerij, en dat doen, waar niemand zijn neus kon tussen steken.

Ik, den Dé en René, de "valsen derden", hadden het snel door. Rond de koster fladderden vlammende harten, ze bestookten de orgelist met zes verliefde ogen. De drie Maria's hielpen gewillig zijn orgel bespelen.

Zou onze koene koster voor zoveel schoonheid bezwijken? Wie zou de uitverkorene worden? Terwijl pastoor Juul de zangstemmen loswerkte zong de "valse derden' achter de rug van de drie maagden, die zuiver in hun schoenen dansten van ongeduld:

Paternoster, hoe heet de koster?
Hoe heet zijn lief? Maria!

Het schaamrood kwam op hun navelbuik. Ze durfden niet te protesteren, want anders zongen we aanvullend:

En wast uw billen Marie,
ge zult ze wassen dat ik het zie.
En dan zal den beiaard spelen...

Pastoor Juul mocht zich gelukkig prijzen, al kon hij niet beginnen aan de bouw van "zijn" kerk. Al voor dat het lof begon, stroomde het volk toe. Zowel 's avonds in de Mariamaand als in de Heilig Hartmaand. Het was oorlog. Iedereen zat in een diep dal, de schrik en de angst zat bij ieder van ons. Elkeen had behoefte aan troost en gemoedsrust. Het was dat wat ze zochten in de noodkerk. Het was een reddingsboei voor drenkelingen. Hier waren we samen, om te bidden en te zingen. Het was een bindmiddel dat onderhuids voldoening gaf. Ik voelde me zeer betrokken bij het gebeuren. Ik kende bijna elkeen. Dat de pastoor vooraan de zangmaat sloeg, was voor mij meer dan een attractie. Al was ik soms ondertussen ondeugend, uit volle

overtuiging en met overgave deed ik mee. Elkeen rondom mij begreep elk woord van het Marialied. Dat was Vlaamse kost, geen Engels gezwets. Onder de zang zochten mijn ogen voortdurend die van Veerle. Het was het meisje uit mijn dromen, al wist zij niet dat ik op haar verliefd was. Ik zong en er werd meegezongen door de massa. Ik werd zo licht als een pluimpje, mijn gevoelens traden uit hun oevers.

Het is pas achteraf dat ik besefte wat die vele vrouwen, moeders hier kwamen doen in het lof. Ze hadden hun man of zoon door de oorlog verloren. Ze hunkerden naar hun mannen of vaders, die werkten en leefden in Duitsland onder een regen van dodelijke bommen. Hun man of vader die had moeten onderduiken voor de moffen. Ofwel hadden ze iemand in de gevangenis voor smokkel of diefstal. Hun kop vol zorgen. Wanneer zal die oorlog eindigen? En hoe? Misschien kwam de redding dan toch uit de hemel. Ge kunt nooit weten. Was het dat wat hen samen bracht?

Pastoor Juul zong en elkeen durfde met hem mee te zingen, zonder schroom. Het was de lof tot de Heer, de schepper van alles. De hemelse moeder werd zingend in de bloemen getooid. Of was dat hun of mijn reddingsplank, onze houvast. Het was voor mij geen vrijblijvend gedoe geweest.

Vijfendertig jaar later zond ik hoog in de lucht op de buizenstelling, gebouwd rond de romp van het schip op de scheepswerf Boel. Ik zong luid dat elkeen het kon horen die zijn oren niet dichtstopte:

Als we staken kameraden,
is het omdat we werkers zijn.
Als we werken kameraden,
willen wij geen slaven zijn.

Ik had het gevoel daar in de hoogte, dat geheel de wereld van mij was, dat vrijheidsgevoel deed me trillen van deugd... Het

lied van de opstandigen deed mijn gevoelens buiten hun oevers treden. Ik hoonde naar de valse goden hier op aarde.

Ik slaagde erin een hele ploeg stellingmakers in koor te laten zingen, terwijl we de stelling opbouwden:

Hand in hand kameraden,
de strijd gaat door,
geen woorden maar daden.
Wij strijden tot de dood.

De ontroering had me volledig in de greep, mijn keel kneep dicht, mijn adem stokte. Ik luisterde de zangklank achterna, die rond het schip cirkelde. "Hand in hand kameraden." Dat alles maakte me zo licht als een pluim. Ik zag een hel licht.

Het was nog sterker toen ik zong te midden van tweeduizend scheepsbouwers, die elk een naam hadden. Wij stonden beneden, onze zangstem gericht naar boven, naar de glazen kast, waar de valse goden zich schuil hielden. Wij zongen:

Weg met de machten die verknechten!
De arbeiders eisen hun rechten!
De vrijheid is ons hoogste goed,
daarin willen wij leven...

Ik verlangde, ik hoopte dat die zang zou blijven duren. Ik rilde en trilde, ik werd overmeesterd door een warmtegevoel. Ik keek naar boven, naar de valse goden, omringd door gatlikkers of waren het aartsengelen? Ik keek rondom mij, ze waren zwart, mijn medezangers. Stof in hun neusgaten, lasrook in hun luchtpijpen. Asbest in de longen, dit alles niet door het hellevuur. Waren wij de schorremorries, de verworpenen der aarde? Ik kreeg de tranen in de ogen en zong harder met mijn kameraden mee. "Weg met de machten die verknechten ..." Ik denk dat dit alles mij door

grootmoeder zal vergeven worden. Ik zal haar het waarom zeggen.

Ik vraag me af waarom ik zong, ik kan net zo vals zingen als pastoor Juul. En toch zong ik. Ik heb geheel mijn leven gezongen op intense ogenblikken. Ik zong in mijn VP-jeugd stapliederen. Rond de kerststal van nonkel Frans waren het kerstliederen. Op nieuwjaarsdag zong ik met de kinderen en tantes rond grootmoeders troon. In de noodkerk van pastoor Juul. 10 jaar gezongen in de Barst , in alle hoeken van Vlaanderen, "Het bannelingenlied". "Wij de lege zakken, krijgen op ons smoel!" Later in betogingen en dan hoog in de lucht op de buizenstelling. Telkens hadden die liederen een andere inhoud. Voor de laatste zang had ik de teksten zelf gekozen.

Wie zingt er nog in de herbergen? In de discobars brullen de brulkasten. Wat zich links noemt zingt niet meer, hun stembanden zijn doorgeknipt, ze zijn monddood. De jeugd kan naar "Vorst Nationaal" om de vedetten te beluisteren. Op de Lokerse Feesten staat de massa opeen geplakt om een rockzangeres te bewonderen. Heupwiegen is toegelaten. In de herbergen zijn de volkszangers verdwenen. Het ras van pastoor Juul zingt nog. In dorpen zijn nog zangkoren. De platenindustrie heeft ons bang gemaakt van ons eigen stem. Alleen professionele stemmen mogen nog balken. Bij pastoor Juul was het nog anders.

Hoe pastoor Juul het flikte weet ik niet, maar nog voor de laatste lofzang was uitgestorven in het lof, was hij al aan de uitgang van "zijn" kerk. Zoals een kruidenier wenste hij elke avondklant een goede nachtrust.

Het was een gerucht, het gerucht werd de waarheid. "De smerige Duitsers, die lafaards, die gaan onze klokken roven uit ons kerken. Hun poten moesten godverdomme stijf staan. Ja! Het is waar. Ik heb het voorwaar horen zeggen Die gaan ze smelten voor het koper, daar zit tin en nikkel in. En dat moet allemaal dienen om kanonnen te gieten." Zo kreeg

het gerucht vorm, zo kwam grootmoeder het te horen. Ze nam een snuif en zei tegen mijn zusters die kousen stopten en broeken lapten: "Dat is het begin van het einde. Als den Duitser daarmee moet beginnen, dan is dat als een wilde kat die in een strop zit te spartelen."

Het was waar, de bezetter had het bevel gegeven om in het land de klokken uit de kerktorens te halen. Een firma uit Brussel, Van Campenhout, zou dat vuil werkje opknappen. De twee nationalisten, nonkel Omer en Jef zwegen als vermoord. Terwijl de patriotten met hoge borst de schandalige praktijken van de Duitsers dik in de verf zetten. Toon, onze socialist, zei: "Tante Leontine, ik ga niet naar de kerk, maar één ding kan ik zeggen: wie met klokken schiet, zal den oorlog niet winnen."

Pastoor Juul zijn klokje, die zijn meid Coletje alle dagen luidde, zouden ze niet komen halen. Die woog amper twintig kilo. Toch was hij solidair. Hij vloekte en knarsetandde in zijn noodkerk. "Als ik kon, ik haalde die klokken uit den toren. Maar ze wegen zo zwaar en ik zou het niet kunnen doen, zonder dat de moffen dat hebben gezien." Hij zong alleen voor de lege stoelen. "O! Kruise de Vlaming!" Dat deed zijn opstandig hart deugd.

Wanneer haar zoon Sjarel zei: "Moeder, uit Tereken kerktoren zullen de stinkaards twee klokken halen. De Sint-Jozef klok die weegt 1500 kilo en de klok van Sophie De Mulder, dat is er een van 900 kilo. Zo gaat dat spelleke door in geheel het Waasland." Mijn pitje zei stil: "Een dorp zonder klok is een dorp zonder stem, een dood dorp." Ze verzonk in gedachten. Wat betekende een dorpsklok voor haar? De klok die het Angelus klepte en de boer en boerin die stopten met werken, hun handen vouwden en baden. De klokken in de kerktoren van Tereken hadden geluid toen ze met grootvader voor het altaar had gestaan. Bij Allerzielen waren het zware klokklanken die rolden over het graf van haar man en zo velen die haar na aan het hart lagen. De klokkenzang had

gesprongen, gehuppeld over huizen en velden, om het einde van de Eerste Wereldoorlog aan te kondigen, het was een verlossende stem. Op die dag was Leontine Van Eebroek verhuisd van het "Groene Huis" naar de Breedstraat. Ze zuchtte en herhaalde voor zich uit: "Een dorp zonder klok is een dorp zonder stem." Het waren toch de klokken die in de Scheldedorpen de mensen waarschuwden voor het dreigend noodweer. Tijdens de Goede Week zwegen de klokken en de kinderen dansten hun vreugde uit toen de klokken van Rome terugkwamen om paaseieren te leggen in haar siertuin.

De fatale dag werd 23 oktober 1943. Dan kwamen ze de klokken op Tereken halen. Ik had vernomen dat men dag en nacht de klokken zou luiden tot de klokkenrovers begonnen aan hun diefstal, in opdracht van de vijand. Ik zei: “Pitje, ik ga eens kijken of ik de klokken kan helpen luiden." Ze lachte eens naar mij en ik was weg. Het lukte en ik wipte lange het torendeurtje naar binnen, de wenteltrap op. Hijgend en buiten adem bereikte ik de klokkenluiders. Ik was precies een indringer. Want zij waren de helden, de durvers die de vijand trotseerden. Zij hadden liefst zo weinig mogelijk concurrenten. Er waren twee klokzelen en aan elk zeel waren twee klokkenluiders, ze hielden de klokken in beweging. De klokken trilden en bonsden. Door het klokkengelui heen riep Gilbert De Fas, duivel-doet-al op de parochie: "Het is een kwestie van de klokken in beweging te houden, eens ze stilvallen, krijg ze dan maar eens terug in beweging." Ik kon beginnen als klokkenluider. Ik had er geen spijt van al was het een zwaar karwei. Al had ik last genoeg met het klokzeel, ik zag het een en ander, een jongeman gebruind door de zon, mager en met een mond die nooit stilstond.

Ik was blij dat een aflosser mijn job tijdelijk overnam. De magere man zei met veel allure: “Ik ben Jaures Van Heck. Ik ben gene kerkuil, ik ben een vrijdenker, ik geloof in niets en toch luid ik de klokken. Dat is mijn verzet tegen het fascisme." Hij zag me verwonderd toekijken. "Gij zijt een

kattekop, die weten de klepel niet hangen. Ik ben gaan vechten met de internationale brigade in Spanje tegen Franco." Wat kon ik zeggen? Niets! Van Heck raasde door, hij lachte. "Ik was te laat. Toen ik daar toekwam was de burgeroorlog gedaan. Ik had spijt dat ik tegen die fascisten niet kon vechten. Ik zie het, gij weet niets. Uwe schone paus uit Rome, die zegende de wapens van de Italiaanse vrijwilligers, die in Spanje gingen vechten tegen het communisme. Dat is zo waar als Jaures het zegt, ik zuig dat niet uit mijne duim. Wat ik nu doe is vechten tegen Hitler en zijn bende." Ik stond daar onder het klokkengelui met mijn mond vol tanden. Ik wist dat mijn patriotten een beetje tegen hun goesting voor Franco waren, omdat die voor de Kerk vocht tegen de communisten. Wat ik niet begreep was dat Hitler een vriend was van Franco. Terwijl de patriotten Hitler vervloekten omdat deze op onze akkers zat. De strijder aan de zijde van de communisten zei veel meer. "Zesduizend van mijn kameraden, die uit vele landen kwamen, hebben hun leven gegeven voor de goede zaak. Ik zie het, gij weet niets. Die Duitse laffe piloten bombardeerden de stad Guernica in het Baskenland zo plat als een vijg. Alles was kapot, de slachtoffers waren vrouwen, kinderen, grijsaards . Wilde beesten, dat zijn de fascisten." Ik begreep maar de helft van het schoon weer. Doch de magere klokkenluider zei alles met zoeen hartstocht. Hij geloofde zijn eigen gelijk. Onder de gonzende klokken had ik veel gehoord.

Ik ben in Baskenland geweest met ons Trees. Zij was achttien jaar. We bezochten Guernica, al was van die verwoesting niets meer te zien. Een dodenmonument, grafzerken overgroeid door onkruid, dat waren de getuigen van dat verschrikkelijk gebeuren. In een museum hingen nog enkele foto's van een vernielde stad. Hoe dikwijls had ik zulke beelden gezien. In Europa, op elke hoek van de straat.

Ik was moe, mijn handen waren verhit door het doorschuiven van het klokzeel. Ik was blij dat er weer een

aflosser overnam en ik zette me neer aan de galmgaten, de herfstavond begon te vallen. Ik profiteerde van de rustpauze. Ik wist met zekerheid dat grootmoeder luisterde naar het klokkengelui.

Wat een gewaarwording, zo vanuit de hoogte neer te zien op mijn vertrouwd landschap. Alles zo klein, zo nietig, zo vredig. Mensen zijn puntjes, huizen net luciferdoosjes, de wegels niets meer dan een lint kronkelend tussen het groen. Ik zocht door de galmgaten naar de woonst van grootmoeder, daar was het warm. Ik had met de ogen de oorlogsbaan te volgen richting Antwerpen. Enkele grijze camions reden die richting uit. Ik werd stiller, al was het klokkengelui boven mijn hoofd om orendul van te worden. In mij werd het stil.

Ik wandelde onder de klokken weg naar de andere kant van de toren, door de galmgaten lag onder mij het kerkhof. Het was een grijze vlek afgeboord met een bruin lint van baksteen. In het midden een kruis. Ik dacht en ik dacht aan niets, of was het mijmeren. Daar in die grijze vlek lag de bloem uit de zee, mijn onbekende moeder. Onder het klokkengelui sliep mijn vader, die ik nooit gezien heb, zijn eeuwige slaap. Of was alles al teruggekeerd tot stof en as? Mijn grootvader, mijn zusters Mathilde en Maria hielden hen gezelschap.

's Anderdaags stonden de klokken op twee platte wagens. Zware boerenpaarden zouden ze naar de firma Scheerders Van Kerckhove trekken om ze daar te wegen. Zowel de Sint-Jozef- als de Sophieklok werden door de kinderen bedolven onder witte chrysanten, Allerheiligenbloemen. Pastoor Bosman stak de borstel in het wijwater en zegende voor de laatste maal de klokken. Pastoor Juul was er ook, nonkel Amedee beet op zijn tanden. Mijn zusters lieten hun tranen rollen, zoals de volksvrouwen rondom hen.

Weer was het moment aangebroken om te zingen. De zangklank kwam vanuit de diepte. “O! Kruise De Vlaming”

Uitdagend naar de grijze uniformen met een machinegeweer in hun poten zong men het "Vaderlandslied". De gekroonde klokken reden weg, er was geroep, getier, gehuil en gevloek. Rond elke dorpskerk in het Waasland gebeurde hetzelfde onmachtig tafereel. We hadden één zekerheid, wie met klokken schiet wint de oorlog niet!" “Een dorp zonder klok, is een dorp zonder stem."

Eindelijk! Het was een doodernstige stem van Jan Moedwil die zei: “De bevrijding is nakend. Het tweede front is geboren. Onze geallieerde troepen zijn op de Normandische kust geland. Daar zullen ze een bruggenhoofd vormen." Het was 6 juni 1944.

Op het Hertjen werden de mensen door elkaar geslingerd. Moesten ze nu dansen van vreugde? Dat kon men niet. Teveel vragen spookten door hun hoofd. "Zal het lukken? Het moet lukken. Dat die ellendige oorlog snel tot het verleden behoort. Dat zal de doodsteek worden voor het fascistisch monster. Het wilde roofdier is duidelijk gekwetst. In Rusland krijgen ze ook op hun kloten."

Avond na avond was de woonkamer eivol. Pitje zat in de leunstoel aan het vensterraam. Ze luisterde gespannen naar de stem uit Londen. Ze schudde het hoofd. “Ze gaan daar gene stap vooruit. Ik geloof dat de Engelsen daar steen voor steen moeten veroveren. We zu1len pas na de oorlog weten hoeveel soldatenmensen daar hunnen kop hebben verspeeld."

Er was op de oorlogsbaan meer beweging dan andere. Het was alsof de bezetter al zijn oorlogsmateriaal naar Frankrijk stuurde om daar de bressen in het front te dichten. Wanneer de Amerikaanse bommenwerpers over het hof vlogen, dan sprong ik naar buiten om de zilveren vogels hoog in de lucht te tellen. “..., honderd, …, honderd en tien.” Neen, ik stop met tellen want daar komt een nieuw konvooi aangevlogen. Ik hoorde achter mij op de ruit tikken. Ik zag de schim van mijn grootmoeder. Ik moest bij haar komen. “Wittekop, gij hebt zoveel plezier. Gij vergeet dat uw broer Gisleen in Duitsland onder de bommenregen moet werken. Henrie, de zoon van tante Colette, is nog altijd krijgsgevangene in Duitsland. Vergeet niet dat Amedee

Colman met gans zijn familie ginder in een vliegtuigfabriek werkt. Ik zou in het vervolg minder lachen." Ik beloofde beterschap en herviel dan weer.

Het was de laatste zondag in de augustusmaand. De bevrijdingstroepen waren op komst. In Frankrijk waren de Duitse linies doorbroken. De opmars was niet te stuiten. Ik kon het zo zien, een eindeloze colonne van grijze uniformen met rollend materiaal kwam nu vanuit de Noordzee richting Berlijn. De zegevierende soldaten van vier jaar geleden strompelden over de weg. De kop in de kast, ze hadden maar één verlangen, naar huis, naar hun vrouw en kinderen. Indien ze nog leefden, indien ze niet onder het puin lagen van het "Duizendjarig Rijk". Weer werd het hof ingepalmd, de vermoeide grijze muizen sliepen op de blote dorsvloer in de schuur. De veldkeukens bevonden zich onder de fruitbomen, om zo te ontsnappen aan de Engelse jachtvliegtuigen.

Grootmoeder zat in de rieten zetel onder het afdak van de schuur. Ze hield elke beweging scherp in de gaten op de oorlogsbaan. Het was een ellendige grijze mensenstroom gehuld in grijze uniformen. Ze waren weerloos, ze waren een mikpunt voor jachtvliegtuigen. Dat hadden zij vier jaar geleden ook gedaan, geschoten op weerlozen, vrouwen en kinderen. Pitje zat daar niet alleen. Mijn zusters, nonkel Ward met zijn kinderen, enkele nichten en kozijns. Ze zei tegen elkeen: "Het is niet verstandig in zulke momenten naar hier te komen. Dat is het oorlogsgevaar zoeken." Haar woorden waren nog niet koud of er scheerden vier Engelse jagers over het karrenhok. Ik zag op de staartvleugel het teken van de R.A.F. SS-ers verscholen onder de fruitbomen schoten hun machinegeweren leeg naar de, voor hen, vijandelijke jagers. We zaten opeens te midden van het oorlogsgeweld. Kogels vlogen ons rond de oren. We vluchtten als hazewinden de machineplaats in, natuurlijk namen we pitje mee in de rieten zetel. Voorlopig was elkeen veilig.

Het werden verschrikkelijke minuten. Ge ziet niets, maar ge hoort voortdurend schieten. De SS-ers bleven maar blaffen, dat was voor de piloten in de jagers een uitdaging. Keer op keer scheerden ze over de baan en uit hun boordmachines braakten vuur, kogels en dood naar beneden. Ik wist niet meer wat er buiten gebeurde. Elkeen in de machineplaats was bang. Voortdurend de ene ontploffing na de andere en dat bleef duren, ook al waren de jachtvliegtuigen al verdwenen. De oorlogsbaan was een vuurpoel. Na een tijd konden we grootmoeder terug naar de woonkamer brengen. Ik ging naar het karrenhok, vanuit die verdoken plaats kon ik de wreedheid overschouwen.

Angstaanjagende beelden waren er in overvloed. Rond een afweergeschut zag ik vier Duitse soldatenlijken liggen, doorzeefd met kogels. In de gracht hoorde ik nog enkele soldaten naar hun laatste adem snakken, de anderen kwamen eruit. Vol slijk. Te midden van de baan stonden uitgebrande karren en camions. Munitiekasten in duizend stukken gesprongen lagen overal verspreid.

Wat me het meest deed huiveren waren de logge paarden die lagen te baden in hun bloed, getroffen door tientallen kogels. Twee deden nog wat stuiptrekkingen vooraleer ze hun paardenleven eindigden.

Wat is dat? Wat komt er nu op de baan? Het was een groep vrouwen in blauwe voorschoot. Met ogen vol schrik stapten ze naar de paarden. In hun midden zag ik de twee beenhouwers, Rooms en Fons Van Daele. Ze deden geen moeite om hun slagersmessen, die schitterden in de zon, te verbergen. Wat gaan die doen? Ik moest niet lang wachten om dat te weten te komen. De beenhouwers begonnen met hun messen in dat paardenvlees te snijden en te kappen, alsof hun leven er van afhing. De vrouwen stoorden zich niet aan de Duitsers. De honger in hun magen was te groot. Na een tijd zag ik de vrouwen en grote kinderen met stukken vlees over de akkers lopen, recht naar huis. Onvoorstelbaar.

"Hoe hoog moet de honger heersen in hun gezinnen?" dacht ik.

Ik wil eerlijk bekennen, honger was me onbekend. Grootmoeder zei altijd: "Al moet ik de laatste frank aan het voedsel hangen, dan doe ik dat." Natuurlijk kon ze zo spreken. Er werkten veertien man op de blokmakerij, met zes die verdienden en onder haar dak woonden. Geen probleem als ge boeren en woekeraars kunt betalen. Dat was niet waar voor de mensen die daar recht naar huis liepen met die paardenbiefstukken. Wat ze konden doen, was aanschuiven voor een baal stoofhout of kolen. Hun laatste cent geven aan de boeren en de beroepssmokkelaars Ze hadden nog één ding, ze konden de zwartzakken haten die hun eigen volk verraadden. Hun wrok tegen de boeren was zeer hoog. Vol haat konden ze die bestelen en hun huis in brand steken. De smokkelaars, woekeraars die hun geld tellen bij het kaarslicht, die bloedzuigers, die vervloekten ze. Die paardenslachting op de Boudewijnlaan staat in mijn hersenen gegrift.

Het was tegen het vallen van de avond. Duitsers met paard en kar reden het hof op. In hun midden een boer in een velours kostuum met een pet op. Mijn peter had tegen zijn grootmoeder gezegd: " Waarom laat ge die Duitsers op uwe hof? Zo helpt ge de vijand." Grootmoeder was boos. "Sjarel, hoe durft ge zo iets zeggen, ik zou beschaamd zijn. Wat kan een mens beginnen tegen geweren. Ik zei tegen onze Amedee, laat ze maar doen, dan laten ze ons wel met rust.

Pitje had de boer opgemerkt en zei tegen mij: "Dat is raar, wat loopt die boer tussen die soldaten te doen. Wittekop, roep hem eens binnen." Ik deed wat ze vroeg. De boer was een paard aan het strelen. "Ge moet eens binnen komen." Hij zei niets en streelde het paard verder. Het was precies of hij kon er geen afscheid van nemen. Toen hij in de woonkamer was, zag ik zijn grijze haren en verweerd gezicht en de vriendelijke ogen. Leontine Van Esbroek vroeg: "Wat

loopt ge met die Duitsers mee?" De boer deed zijn verhaal. "Bazin, ik ben uit Deinze. De Duitsers hebben mijn paard opgeëist. Ze hebben me beloofd mijn paard terug te geven in Antwerpen." Pitje deed verontwaardigd. "Ge ziet er anders een verstandige mens uit. Dat gaat ge toch niet doen. Gelooft ge die Duitsers?"

"Bazin, toch riskeer ik dat," zei hij nadrukkelijk. "Ge zou beter aan uw vrouw en kinderen denken, uw leven is meer waard dan een paard." Hij trok zijn schouders op. Pitje had het begrepen. "Vriend, ge kunt deze nacht in mijn leunzetel slapen." Tien minuten later droomde de boer dat hij op weg was naar huis met zijn paard.

Het was al diep in de nacht. Ik schoot wakker door het lawaai op de baan. Dat er een colonne soldaten hun voeten over het beton sleepten, dat had me niet wakker gemaakt, dat was ik gewoon. Daar werd geroepen en getierd, het was precies of er ging iemand vluchten, achternagezeten door brullende stemmen. Mijn broer Frans en ik piepten door het raam en zagen twee boeren wegrennen. Langzaam stierf het geroep uit. Ik kroop terug in mijn bed.

De boer uit Deinze was zeer vroeg uit de veren. Hij bezocht zijn paard terwijl de soldaten nog sliepen. Hij maakte een wandeling in de richting van de viaduct. Vooraan in de weg die naar de Astewijk liep, lag iets vreemds en verdacht. Het trok de aandacht van de vroege wandelaar. Wat was het? Tot zijn grote verbijstering was het een man met het aangezicht in het gras, de hersenen hingen uit zijn hoofd. "Ho, wat is hier gebeurd?" mompelde hij. "En ginder!" Hij hoorde een stervende kreun. De wandelaar schudde van aandoening. Helder van geest keerde hij onmiddellijk terug om ons te verwittigen.

Ik nam de stootkar uit het karrenhok. In looppas liep mijn broer Frans naast mij, recht naar de plaats van het drama. Ik dacht: "Zijn dat die twee boeren die ik vannacht zag vluchten voor Duitse soldaten?" Ter plekke gekomen,

hielp de boer mijn broer de dode en de stervende op de kar te laden. Ik kreeg kou, ik bibberde bij het zien van dit alles. Waarschijnlijk vader en zoon, allebei door de kop geschoten, want de hersenen plakten aan de buitenkant van hun hoofden. Ik zag en ik zag niets, alles was zo echt en onwerkelijk.

In zeven haasten reden we naar de kliniek met de lichamen. Ter hoogte van de Breedstraat kwam onderpastoor Bosteels aangereden, die legde zijn velo in de gracht. De stootkar hield stil te midden van de baan. Duitsers die op de vlucht waren naar Berlijn, bekeken ons schuw. Rond de twee vermoorden vormde zich een kring van mannen uit de buurt. De priester bad het gebed der stervenden, gaf aan de vermoorden het 'heilig oliesel'. De omstanders met ontblote hoofden prevelden het gebed mee. Ik was erbij, ik hield de tremen van de kar vast. Het was precies of ik stond er mijlenver van verwijderd. Al lag het gruwelijke op de schoot van de kar.

Het meest indringende. Vanuit de verte kwam een vrouw gillend naar ons toe. Ze huilde haar hartenpijn uit. Ze was hysterisch door de plotse schok. Ze was op slag alles kwijt. Ze riep het uit terwijl zij zich op haar geliefden wilde werpen. "Ho! Gust! Wat hebben ze gedaan jongen, jongen, zo jong. Wat hebben ze met u gedaan? Hoe kan ons Heer zoiets toelaten?" Enkele vrouwen verwijderden de vrouw, de moeder van de twee vermoorden. Een ziekenwagen was aangekomen en de nog warme lijken werden overgeladen.

Hoe was dit alles kunnen gebeuren? Alles was begonnen op de boerderij, de "Stenen Muur" op het grondgebied Elversele, liggende op de weg Sint-Niklaas-Hamme. Duitse soldaten die tijdens hun vlucht op zoek waren naar paarden, waren daar op de boerderij terecht gekomen. De soldaten eisten van de boer uitgeruste paarden, ze kregen in de plaats vermoeide, minderwaardige paarden. De boer en zijn twee zoons dachten het wel op een akkoordje

te kunnen gooien. De soldaten werden uitgenodigd om te eten, er werd gedronken, maar opeens sloeg de stemming om. De spanning tussen de boer en de Duitsers verhoogde. Opeens was het geduld van de soldaten op en ze namen de boer zijn paarden mee. Deze protesteerde. Dreigende geweren jaagden hen op, vader en de twee zoons moesten mee. Toen ze voelden dat ze in gevaar verkeerden deden ze onderweg pogingen om te vluchten. De jongste werd laf doodgeschoten op het kruispunt van de oorlogsbaan en Tereken. Vader en zoon werden in koelen bloede vermoord vlak bij de Unigro. Een gezin werd op een nacht uitgemoord. Een moeder zonder zoons, die bovendien het zwarte weduwekleed moest dragen.

De boer uit Deinze is die morgen vroeg vertrokken, mee met de Duitsers naar Antwerpen, in de hoop daar zijn paard terug te krijgen. Grootmoeder had de man gevraagd zeker van hem te laten horen als hij thuis was. Nooit of nooit heeft ze van de boer één woord gehoord. Nooit heeft grootmoeder een brief ontvangen.

DE BEVRIJDINGSROES

Pastoor Juul zijn meid Coletje trok aan het klokzeel om de bevrijding van de stad te verkondigen. Het was 9 september 1944. Ik had in een tijdspanne van vier jaar oorlog alle legeruniformen gezien. Nu waren het Engelse, Canadese, Poolse, Amerikaanse, Wit-Russische. Dit land was echter nog onder de bezetter, ze dachten hun eieren te laten uitbroeden door Dolfke.

In een oogwenk hingen aan alle huizen op 't Hertjen en 't Brugsken Belgische vlaggen. Van waar kwamen die opeens? Geen Vlaamse leeuwenvlag te zien. Die was teveel misbruikt geweest door een deel landverraders. Bij mijn peter Sjarel hing een reuze driekleurige vlag. Bij de collaborateur De Paut was er niets te zien. Hij zelf, was precies van de aardbol verdwenen. "Ze zullen hem wel uit zijn kot halen," zei Siska De Niel.

De bevrijdingroes gaf zo een gevoel als van de kurk die van de champagnefles vloog. Alles bruiste, de gezichten van de mensen in de straat straalden van vreugde. Je kon er de blijheid van aflezen. Vier jaar hadden ze geleefd onder de knoet van een wild beest met zwarte laarzen.

Elkeen werd doorheen geslingerd. Vrouwen zongen en dansten, ze lachten als zonnebloemen. Terwijl in hun hart haat en wrok heerste tegen de verraders, tegen de "Zwartzakken", die mensen verklikten, met de vijand mee heulden, die op rozen leefden, terwijl kinderen door de honger de kant van het bord kapotbeten. De lafaards waren gekend, hun naam lag op ieders lippen: Verket, Loeman, Weyn, enz... Er werd op hen jacht gemaakt. Het ontaardde soms in een heksenjacht, zodat ook de kleine garnalen werden geschopt en geslagen. Verraders moesten in het bijzijn van de massa de piscine achter de oude Kerk schoon likken. Onder spot en hoon werden ze verplicht gras te eten als vergelding om

zoveel honger die had geregeerd in de woningen. Het bevrijdingsgevoel was dubbel. Blijheid en haat. vreugde en wrok. Leed en vergelding. Dood en hoop.

Ik was zeventien jaar, ik hoopte de "Duizend weken" te bereiken. Dan zou ik me lostrekken. Ik had al veel taboes van nonkel Amedee overboord gegooid. Ik, den Dé en René zouden ons op de markt in de bevrijdingsroes storten. Bevrijders paradeerden daar met vrouwen rond hun hals. Weerstanders van zowel het eerste als van het laatste uur droegen met trots een doorroest geweer over hun schouders. Ondertussen waren er die jacht maakten op de "Zwarten", elkeen was zowat aanklager en rechter. Het gros werd in de kazerne opgesloten.

Het was in de namiddag. Mijn pitje stak haar waarschuwende vinger uit. "Wittekop! Pas op uw tellen. Dit zijn gevaarlijke momenten. Daar kan nog van alles gebeuren." Ik stak de oorlogsbaan over die nu gekleurd was met kaki uniformen.

Plotseling werd ik door artilleriegeschut opgeschrikt. Ik keek in de richting vanwaar ik die knallen hoorde. "Wat is dat? wat komt daar van de viaduct? Een grijze massa!" SS-stormtroepen deden een waanzinnige poging om de stad opnieuw te veroveren. Of was het louter een krankzinnige daad? De Duitse veldkanonnen bleven 'vlassen'. De kaki uniformen openden een dodelijk tegenvuur. Ik snelde terug het hof op, recht naar grootmoeder. Ze lachte. "Beter blote Jan dan dode Jan!" Het gevecht was kort en krachtig. Dan die stilte, ik bleef wachten tot Marie-Louise buiten adem binnenstormde. "Leontine, op de viaduct ligt het vol met Duitse lijken."

Ik verliet de veilige woonst. "Wat gaat ge doen?" vroeg pitje. "Niets!" Ik stapte met een onzekere stap naar het slagveld. In de verte was er rook en vuur. Ik naderde langzaam de viaduct. Wat ik daar te aanschouwen kreeg was onvoorstelbaar. Op de helling rond hun moordtuigen lagen

een tiental dode Duitse soldaten. Sommige aan flarden geschoten. Ik snoof de geur van verbrand vlees. Al brandend in hun vlucht waren ze de flank afgelopen. Ze waren als een toorts opgebrand, nu alleen nog een verkoold geraamte. Voor mij lagen soldatenschoenen met daarin afgerukte voeten. Ik bibberde, mijn lijf was een hoop bibberende cellen. Mijn bloed circuleerde niet meer. Behoedzaam klom ik naar boven, het onwezenlijke aanschouwend. Het was stiller dan op een kerkhof. Stom! Ik realiseerde me geen gevaar. Op Bevrijdingsdag werden mijn gevoelens dikwijls door elkaar geslingerd.

De patriotten op de blokmakerij zwegen, ze konden hun bevrijders bewonderen. De Germanen bleven wijselijk op de achtergrond. De heksenjacht op de "Zwarten" trad buiten zijn oevers. Op de deur van nonkel Omer klopten twee gewapende weerstandslieden. Tante Maria vroeg vol schrik: "Wat komt ge doen?" Dullart, de felste , zei: "Ge moet niet dromen, we komen uwe man halen, hij moet met ons mee naar de kazerne." De andere voegde er aan toe: "We hebben geen tijd te verliezen, we moeten nog een paar 'Zwartzakken' uit hun kot halen. Omer is thuis, ik weet het." Hij kreeg net nog tijd genoeg om wat kleren aan te doen. Omer werd een gunst toegestaan. Hij mocht afscheid nemen van zijn moeder.

Als een booswicht stapte nonkel Omer tussen de gewapende mannen het hof op. Voor het woonhuis was Leontine Van Esbroek omringd door zoons en kleinkinderen. De in de buurt wonenden waren in allerijl naar de ouderlijke woning gekomen. In tijd van nood trok de familie altijd aan één zeel.

Nonkel Amedee zei bevend van woede: "Dullart, wat gaat ge doen? Mijn broer meepakken? Gij zijt zot! Dat is gene 'zwarte', of doet ge dat om ons te judassen?" Dullart zette een hoge borst op en zei: "Amedee, als ge niet zwijgt zal ik dat kot hier eens onderzoeken." Amedee balde de vuisten. "Riskeer dat niet, want dat zult ge uw leven lang beklagen."

De weerstanders gingen naar binnen. Amedee sprong voor hen, de rechtlijnige was bereid zijn leven te geven." Dullart, gij zijt een lafaard met dat stukje geweer. Ik ben altijd tegen den Duitser geweest. Ik heb altijd naar de Engelse radio geluisterd. In den oorlog hebben wij blokken gemaakt. Is dat soms een misdaad? Daar kunt ge geen mensen mee dood schieten. Of moesten we soms allen naar Duitsland gaan werken? Zoals gij in het begin van den oorlog. Ik ben een patriot."

Nonkel Omer stond naast zijn moeder, mijn peter, de kaasman, zei geen woord. Grootmoeder hief haar vergeelde hand op. De weerstanders voelden zich onzeker, ze kenden de bazin van het hof. "Luister eens naar mij! Ge zijt mis! Omer heeft nooit iemand een strobreed in de weg gelegd. Nooit heeft hij iemand verraden. Hij dacht over veel zaken anders dan wij. Daarom is hij nog gene bandiet."

De weerstanders wilden er korte metten mee maken en Van Hoeyweghe zei: "Die lafaards hebben nooit iets gedaan, dat zijn allemaal onschuldige lammeren. Kom Omer, ge moet mee." Omer zei tegen zijn moeder: "Moeder geef me nog een kruisje, ik zal rap terug zijn." De moeder vormde een kruisje op zijn voorhoofd, zoals ze dat met mij elke avond deed.

De drie waren weg naar de kazerne. We keken ze achterna en toen kwamen de tongen los. Mijn peter zei met een harde stem: "Hij verdient niet beter, hij kon zijne mond niet houden over de Nieuwe Orde. De Vlaamse zaak maakte hem zo blind als een mol. Hij keurde het goed dat zijn 'Vlamingen' vochten aan het Oostfront." Zijn broer Amedee zei alleen dit: "Wie zijn gat verbrandt, moet op de blaren zitten." Waarop grootmoeder sussend zei: "Omer zag het soms verkeerd. Wij zijn ook bang van de communisten, daarom moet ge nog niet meedoen met den Antichrist." Hij was een volgeling van priester Verschaeve. "Leon, haal hem uit de kazerne. Doe de complimenten aan de commandant, dat

mijne zoon nooit een vlieg kwaad heeft gedaan." Ze keek naar Maria. "Desnoods gaan we met ons tweeën naar ginder."

De bevrijdingsroes was niet te blussen, terwijl de gruwelverhalen uit de concentratiekampen uit de radio rolden. Griezels waren te lezen in dag- en weekbladen. De journalisten konden weer vrij schrijven als het in de smaak viel van de redactie en de lezers. Het was alsof geheel Duitsland was vol gezaaid met massagraven en verbrandingsovens waar lijken in werden begraven of levend verbrand. Dat was het lot van de joden, communisten en democraten geweest. De Europese beschaving scheerde hier weer hoge toppen.

Ik wierp me in de bevrijdingsroes. Dansen, zingen en drinken. In alle herbergen rond de markt was er jazzmuziek. Ik wilde daar zijn al voelde ik me een "bleu". Ik had leren dansen in het pomphuis met ons Cecile. De danspas "één, twee, drie". De vrouwtjes op de dansvloer keken het licht uit de ogen van hun bevrijder. Ik was van geen tel. Ik kon alleen met mijn ogen vol goesting naar de koppeltjes zien, die het warm en gezellig hadden.

Ik luisterde niet naar nonkel Amedee. Dit konden mijn zusters niet. Het was alsof hij hun maagdelijkheid wenste te beschermen, ze mochten hun zuiverheid niet verliezen. Dat dacht hij zonder het woord "maagdelijkheid" in het openbaar uit te spreken.

Grootmoeder zei waarschuwend: "Meisjes, met de schoonste smoel komen de soldaten naar u toe! Maar... onder elk uniform schuilt een beest. Ze hebben in geen maanden bij een vrouw geslapen." Zoeen praat was niet voor mijn oren geschikt.

In het pasgeboren weekblad "Het Vrije Waasland" verscheen in het eerste nummer op de frontpagina een artikel met als titel "De man aan de braadpan!" Het was een vurig pleidooi van "Cara". "In de oorlog zijn de gezinnen totaal ontredderd geweest. Vrouwen werkten in de fabriek, de post

of de telefoon. Laat ons terugkeren naar zoals het vroeger was, zoals het hoort te zijn. De plaats van de vrouw, moeder, is bij haar kinderen thuis. Daar kan ze de man opwachten die voor haar en zijn gezin werkt." In grootmoeders woonst heerste ongeveer deze mentaliteit. Niet te verwonderen, mijn pitje verliet haar hof alleen om ter kerke te gaan of om haar dochters te bezoeken in het klooster van de Arme Klaren te Leuven.

Dat probleem zou nonkel Leon later wel oplossen, de boekhouder droomde ervan zo rap mogelijk een Opel Kapitein te kopen. Dan kon hij zijn moeder naar de tante nonnetjes in Leuven voeren. Dit was zijn argument. Daarmee kon hij zijn moeder een vlassen baard aandoen. Doch zijn geduld werd nog hard op de proef gesteld.

Hitlers rijk stortte in elkaar als een kaartenhuisje. Het Rode Leger rukte op naar Berlijn. De Amerikanen wensten daar vóór de Russen aan te komen. Dat werd nog een spannende wedstrijd. Het wilde nazi-beest, in nauwe schoenen gedrongen, schoot vliegende bommen af, vanaf onbekende startbanen. Hun doel was de vernietiging van de Antwerpse haven en de stad Londen. De bevrijdingsroes luwde. onzekerheid, angst en schrik voeren terug in ons allen. Wanneer zo een vliegende bom over het hof vloog, hielden, mijn grootmoeder, mijn zusters en ik onze adem in. Zolang de motor van het vliegende moordwapen bleef ronken kon er niets gebeuren. Viel die stil, dan heerste er innerlijke paniek en bibbering over geheel mijn lijf. Een zucht van opluchting wanneer de motor terug aansloeg. Grootmoeder zei dan fluisterend: " Het is niet voor ons, die smerige bom. De dood en vernieling is voor anderen bestemd. God, wat een wereld!"

Kerstdag en Nieuwjaar naderden. Wij waren met één been bevrijd en met het ander been nog in de oorlog. Ellende en honger waren nog niet uitgeroeid. Woekeraars, boeren, fabrikanten die zo stom waren hun geld niet te beleggen in

goud, zilver, akkers of huizen werden gepluimd door de Minister van Financiën Gutt, die het geld waardeloos maakte. Vrekken weten op alles een raad, ze leven voor het geld, ze stinken.

Rond Kerstdag begon de Duitse generaal Von Runsted aan een tegenoffensief in de besneeuwde Ardennen. Bastenaken en Stavelot werden in puin geschoten. Gelukkig waren dit de laatste stuiptrekkingen van het nazi-beest. Coletje, de meid van pastoor Juul, kon met het klokje de wapenstilstand op 8 mei 1945 inluiden. Weinigen hadden het gehoord. Velen hoopten op de terugkeer van hun geliefden.

Ongedeerd kwam mijn broer Gisleen uit die verschrikkelijke nachtmerrie. Hij kon zich opnieuw nestelen onder grootmoeders vleugels. Toch vond hij meer warmte en gezelligheid bij zijn lief Maria, de dochter van de boerenfilosoof Sies Pauwels. Na vier jaar krijgsgevangenschap draaiden voor Henrie van den Eynde, de poorten wijd open. Vol vreugde werd hij opgewacht door zijn moedige vrouw en kinderen. De gevangenschap had de majoor geen windeieren gebracht. Dankzij zijn volharding en moed werd hij de eerste Vlaamse generaal van het Belgisch leger. Dat hij vertikte één woord Vlaams te spreken in zijn gezin, was voor de Franse kliek van officieren geen probleem.

Amedee Colman en zijn vrouw Maria waren thuis, hij was afgereisd samen met zijn broers Fons en Gerard. Een broer van Amedee werd door de Duitsers doodgeschoten in Frankrijk. Een andere broer stierf in een strafkamp in Duitsland.

SS-ers beschouwden zich niet als misdadigers. Zij behoorden tot het Herrenvolk. SS-ers voeren bevelen uit zonder nadenken. Een SS-er kan spreken over massamoorden zonder schuldgevoel. In Zuid-Oost Azië waren de Amerikanen in het offensief tegen de Jappen.

DE DUIVENMELKENS HEBBEN WEER VRIJ SPEL

Nonkel Jef zijn panneschijters klapwiekten weer in de vlekkeloze hemel, de kopers konden weer achter hun duivinnen sleepstaarten. De gebroeders Jef, Sjarel en Gisleen konden weer naar hartelust bekvechten. Het was zoiets als hun tweede natuur. "Wacht tot volgend jaar, dan speel ik met mijn duiven de pannen van de daken." De tegenaanvaller zei: "Eerst zien, zei de blinde." Mijn peter gaf weer de doorslag."Ge krijgt beter een duivenstront in uwe nek, dan een bom op uwe kop." Hij had zich een auto gekocht om te kunnen 'markten' met zijn bollen kaas en gerookt paardenvlees. Bij zijn vroegere concurrent De Paut was het windstil.

Grootmoeder werd met de dag stiller en zei berustend: "Wittekop, het is spijtig, maar met de doden kunt ge niet blijven leven, een mens moet vooruit in het leven." De Belgische regering, die hare winterslaap had gedaan in Londen, roerde weer de trom in de stad van Manneke Pis. Ze zaten wel met de poepers dat de communisten met veel stemmen zouden gaan lopen, want zij waren zeer geliefd bij een groot deel van de werkende mensen. In den oorlog hadden ze in het verzet in geheel Europa een actieve rol gespeeld. Uiteindelijk hadden de heren uit het parlement ook eens aan de vrouwen gedacht. Mijn grootmoeder mocht voor de eerste keer stemmen voor het parlement. "Het is beter laat dan nooit," zei pitje. "Die denken in Brussel dat we zo lomp zijn als het achterste van een varken." Pitje had gelijk. Op haar ogen was er sleet, niet op haar oren. Ze stak haar licht op bij de radiojournalist, weetgierig als altijd.

De honger was verdwenen, de rouw en smart nog niet. De beulen van Breendonk zaten in de nor. De Amerikanen hadden van over de zee cornedbeef en eierpoeder meegebracht. Plus een pak dollars als economische hulp.

Nonkel Omer zei smalend: "Den Amerikaan weet wel wat hij doet, Europa moet uit zijn hand pikken. Hij zal ons dan vroeg of laat de les wel spellen." Dat was in de appel gebeten van de patriotten. Mijn peter kon zoiets nooit slikken. Een kwaad woord zeggen over 'den Amerikaan' dat was op zijn vaderlands hart trappen.

Grootmoeder was al de tachtig gepasseerd en het drong nog niet tot mij door dat ze oud was. Zolang ze daar in haar leunzetel zat, met een donkere wollen doek over haar schouders, met haar zwart mutsje op, de geldbeugel in haar zak voor het dagelijks gebruik, voelde zij zich nuttig. "Pitje, geef me eens geld, ik moet om vijf liter melk bij boer Vercauteren." Dan tintelden haar ogen achter de kleine brillenglazen. "Gerard," zei ze tegen de man die uren nodig had om zijn haar te kammen en de bril op zijn neus te zetten, "Gerard, mijn snuifdoos kunnen ze mij nooit afpakken." Daar was ook niemand die dat zou durven.

Ze zag wel geel. "Dat is niets Leontine," zei dokter Lammens die ook zo oud was als de straat. "Ik zal u een goed flesken voorschrijven." Dokter Lammens was ook tandarts, dat was een vooruitstrevende geweest. Als hij in mijn tand moest boren, dan trapte hij die boor in beweging met zijn voet. Was hij moe dan draaide dat boortje zo traag in het hol van mijn tand, dat ik riep op Lucifer en al zijn heiligen. Dokter Lammens, dat was grootmoeders vriend. Alle veertien dagen bracht hij haar een bezoek en sloegen ze een babbeltje. "Leontine, dat doet me deugd eens met de velo naar hier te komen." "Dat geloof ik best, mijnheer den doktoor, ik ben blij dat ik u eens zie."

Toen de vleeseters waren overgeschakeld naar groenten eten hadden nonkel Leon en Omer getracht hun moeder ook te overhalen. Zij moest naar Antwerpen, naar dokter Van Son. Die kon alles genezen met zon en water. Ze zei gewoon: "Ge zijt oud en wijs genoeg, doe wat ge niet laten

kunt. Mijne dokter is dokter Lammens en daarmee is de school uit." Zo te zien had ze het bij het rechte eind.

De fabrieken draaiden op volle toeren. Dat is zo! Wanneer men vier jaar lang alles kapot smijt en alles komt roven dan is er werk om dit alles te herstellen en de gaten te vullen. Op het hof heerste soms een grote bezorgdheid. " Ze smijten de sloefen en de schoenen met hopen op de markt," grinnikte nonkel Amedee. "Ik geloof nooit dat we onze kop boven water kunnen houden." De grijze man sprak juiste taal.

Eén voor één sloten de blokmakers hun deuren. Ofwel gingen ze schoenen verkopen of sleepten ze hun voeten naar de fabriek. Rond grootmoeders troon zei men: "Josken Vergauwen is ermee gestopt! Tuurke die gaat op zijn goed leven, hij is toch al bij de zeventig." "Wie nog klompen maakt met de hand waait er zo van tussen." De Duitse kooplui lieten hun neus niet meer zien. Het waren alleen nog Hollanders die opkochten. Bijna zonder winst voor de blokmaker. Pitje wist wat dat betekende. "Wittekop, a1s ik mijne kop neerleg is dat hier allemaal gedaan." Ik luisterde.

Pastoor Juul zat midden in de grote veranderingen, in de uitdaging. De kerkenbouwer zijn plannen waren k1aar. Zelfs tijdens de oorlog had hij geld binnen gereven van hen die zich zondig voelden. Twee oude vrijsters schonken hem twee groene weiden achter boer Vercauteren. Daarop zou pastoor Juul zijn kerk bouwen. Dan waren ze verzekerd dat Sint-Pieter hen met veel bazuingeschal door de hemelpoort zou laten passeren. De molenaar Julain Van Geertsom kon op zijn twee oren slapen. Dat veranderde toen hij weet kreeg dat pastoor Juul zijn kerk zou bouwen vlak naast zijn molen. Toen hij hoorde dat men plannen had om rond de Witte Molen een sociale woonwijk op te richten, liep hij de trappen van het stadhuis kapot. "Heren, als dat allemaal kan gebeuren! Al die huizen en pastoor Juul- zijn kerk, die zullen mijn wind afpakken en zonder wind kan mijne molen niet

meer draaien." De pennenlikkers op het stadhuis stelden hem gerust. "Het zullen lage huizen zijn. Maar aan pastoor Juul is niets te doen, als die iets in zijne kop steekt, dan luistert hij niet meer!" Vooraleer dit alles was gerealiseerd, was de molenaar voorgoed van het Waaslands toneel verdwenen. De concurrentie van de elektrische molens van Temse en deze van Mariman op Vijf Straten was veel te groot. Mulder Julain had geluk, de meeste windmolens in het Waasland waren verdwenen ofwel stonden ze daar als oude en versleten meubelstukken, klaar voor de afbraak. De Witte Molen werd geklasseerd als een museumstuk, en werd gespaard.

Mijn broer Frans en mijn zusters waren om mijn toekomst bekommerd. "Sjarel, ge moet aan de toekomst denken, leer de pasteibakkersstiel." Na veel aarzeling zei ik ja. Het was voor mij moeilijk om te beslissen, ik was op de blokmakerij de koning te rijk. Keus had ik genoeg om patékes te leren bakken. Mijn onbekende moeder zaliger, Leonie Stout, had vier broers in de stad met een goede pasteibakkerszaak.

Ik ben dan begonnen aan dat edel beroep bij mijn lieve, vriendelijke tante Julma, de weduwe van mijn nonkel Victor. Haar oudste zoon met zijn twee broers deden de zaak. Ik moest alle dagen potten en pannen en platen afwassen. Ik was dat zo beu als koude pap. Toch zou ik doorbijten. Na een tijd werd die enge warme bakkerij me veel te nauw, ik voelde me opgesloten. Ik was gewoon van rondom de blokmakerij veld en groen te zien. Ik zou hier stikken. Er was nog een verzwegen probleem. Ik moest altijd werken in het weekend en in de maand december, de feestmaand, kwam ik de bakkerij niet meer uit. Terwijl den Dé en René de bloemetjes buiten zetten. Ik had er ondertussen ook de smaak van te pakken gekregen.

Het einde van mijn carrière als pasteibakker viel bijna samen met de oproep van de koning en mijn vaderland om te leren schieten. Het was op een zaterdagavond om tien uur.

François was ziek en Jef zijn broer had de leiding over mij. Onze taak was naar gewoonte boterkoeken, pistoletten en sandwiches bakken. De laatste oven was met boterkoeken gevuld. Jef zei: "Slaap maar wat. Ik zal wel waken." Ik legde me op den trog, een broodpan onder mijn hoofd als kussen en ik begon te slapen. Tot overmaat van ramp was Jef eveneens in slaap gevallen. Toen Jef verschrikt de bakkerij binnensprong was het te laat. Wat boterkoeken moesten zijn waren nu zwarte kolen. Daar restte ons alleen de verkoolde boterkoeken in de haard van de oven te verbranden. Het was te laat om nieuwe te bakken. Die zondagmorgen had tante Julma geen boterkoeken om te verkopen.

Ik werd soldaat, tot mijn groot ongenoegen kwam ik terecht bij de genietroepen in het depot aan de Kruibeeksesteenweg, te Beveren. Ik paste me wonderwel aan. Ik klauterde 's avonds dikwijls over de muur met enkele drinkebroers en vrouwenjagers en we bezochten de caféetjes met gele en blauwe lichtjes. Toen ik mijn vaderland had gediend en het leger verliet met een goed ingevuld strafregister, keerde ik terug onder de veilige vleugels van mijn grootmoeder. De blokmakerij werd stilaan een zinkend schip, elkeen zocht een uitweg. Veel tijd om te treuren was er niet. Het hof bleef nog altijd de plaats waar elkeen elkaar kon vinden. Tantes en nonkels, de kleinkinderen van grootmoeder, buren, vrienden en de "sportmannen".

Zonder veel kopbrekens vloog ik door het leven. In de winter zette ik mijn danspassen op de dansvloer, met het jazzorkest "Ray Albert" in de stad Nantes. In de zaal Terminus met "De Hotklub" die gewaardeerd werd in het buitenland. In het Rubenspaleis in de Ankerstraat, dansten we op de muziek van "Metroklub" en luisterden naar de zoeterige stem van Bob Benny. Aan de ingang van de danszalen waren geen buitenwippers te zien. Geen privébewakers met dolle honden. Het waren geen

drugsholen. Er werd soms gevochten als er een concurrent met een zijn lief ervanonder was gemuisd.

Ik smeekte ons Heer dat het zou vriezen dat het kraakte, zodat ik me op het ijs kon uitleven, op de weidse Meersen van Temse en Tielrode. Eén keer had ons Heer mij in het bijzonder aanhoord. In het jaar 46-47 zorgde hij ervoor dat de Schelde dichtvroor tot aan de Scheldebrug te Temse, terwijl de scheepsbouwers van de Boelwerf staakten. Dat raakte toen mijn koude kleren niet.

De lente kwam zo in het land, ik zwom in de kreek van het "Wiel". Ik peddelde met mijn kano Ivonne op de Schelde . Ik zag niet bruin, ik was op het einde van de zomer gekleurd als een Indiaan. Ik schuimde met Dé en René de kermissen af, of met een groep jongens van den buiten reden we met ons velos de danszaal binnen in het kleine Scheldedorpje Weert. Het was een leven van lustige fliérefluiters. Dansen, drinken en zoveel mogelijk meisjes trachtten te kussen. Dat was zoiets van elkaar te overtroeven in aantal. een Grote mond opzetten, groot willen doen. Ik was bang om echt te vrijen, me vast te binden aan een lief. Ik wilde geen ketting rond mijn hals. Waar kon ik beter zijn dan bij mijn grootmoeder.

Dikwijls speelde ik op eigen terrein, de herbergen op 't Hertjen kende ik beter dan mijn broekzak. Ik was verliefd op de sterzangeressen die uit het volk geboren waren. Ik zong de hoogstaande culturele liederen uit volle borst mee. "In de tijd dat ik vrijde met Angeliek." Dit lied kon nooit genade vinden in de ogen van nonkel Amedee. Ons lievelingslied had ik clandestien aangeleerd op de blokmakerij bij het vuur:

Achter de paterskerk stond
er een paar te vrijen.
De broeken lagen in de hoeken.
Zij sprak: "Schat, doe me toch geen zeer.
Het is voor de eerste keer!"
En door het verschieten zat hij slap in haar gat

ze had er geen deugd van gehad.

Het gebeurde wel eens dat pitje een flard hoorde over mijn uitspattingen. Dan werd ik op het matje geroepen, de knieën op haar voetbankje. "Wittekop, gij moet oppassen, gij zult nog verkeerd uitspelen. Als ge niet oppast komt ge nog in den bak terecht. Daar komt een dag dat ik mijne kop zal neerleggen. Dan is uw schoon leven uit." Stilaan werd ik me daarvan bewust. Aan alle schone liedjes komt een eind. Maar daar was nog zoveel te doen op het hof, in de familie en daarbuiten.

Grootmoeders kleinkinderen waren niet in de wieg blijven liggen. Het groen achter hun oren waren ze kwijt. Hun bloed kriebelde zodat ze moesten krabben. In de poezentijd zoeken de katers en de kattinnen elkaar op. In de lente beginnen de vogels te paren en bouwen hun nestjes. De duiver trapt zijn duivin. Onvermijdelijk kwam er een reeks trouwfeesten.

's Avonds werden nichten en kozijns uitgenodigd, in hun ogen een blik vol verlangen wanneer de huwelijksdans werd ingezet. De meesten zagen zich in de nabije toekomst al zweven met hun geliefde. Na de oorlog zette mijn broer Gisleen en Maria de reeks nieuwe huwelijksfeesten in.

Trouwen was voor grootmoeder een zeer ernstige zaak. Daar viel niet mee te spotten. Wanneer er iemand ernstig begon te paren, dan was het de gewoonte, dat zij zich zonder veel complimenten aan grootmoeder voorstelden. Dit gebeurde meestal op nieuwjaarsdag, in een volgeladen boerenhuis. Aan die vuurdoop kon niemand ontsnappen. Zo gebeurde het op een zekere nieuwjaarsdag dat Antoine zijn lief zou voorstellen aan grootmoeder. Alle stoelen in de woonkamer waren bezet. Wat was de verrassing groot toen ik Antoine zijn geliefde zag aantreden. Het was een flink opgeboterde vrouw, flink beschilderd, geschminkt tot op haar navelbuik. De lippen vurig rood. Het verschijnsel was gehuld

in een wolk parfum. Met haar uitdagende ogen keek ze naar de tantes, die zoiets niet gewoon waren.

Eerlijk gezegd, mijn neven en ik waren jaloers. Antoine had echt een dikke vis gevangen. Pitje in haar leunzetel lachte eens mild en vriendelijk naar Fina. Achter de rug van deze wilde schoonheid begonnen de tantes te roddelen. Ze keken in de glazen bol en voorspelden vele donkere wolken voor Antoine. Doch de man was stapelzot op zijn Fina, liet alle remmen los en vrijde dat de stukken er af vlogen. De gevolgen bleven niet uit. Wanneer een akker wordt bevrucht, verwacht de boer vruchten, zodat de burgemeester en de pastoor ter hulp werden geroepen.

Nogal snel vloog er een vlieg in de azijn. Fina was soepel en deskundig in haar liefdesspel. Ze was niet eenzijdig, ze lustte vrijpartijen in en naast het huwelijksbed. Haar drang naar mannen was niet te stuiten en dit alles kreeg een openlijk karakter. In den beginne werd het stilletjes in de familieclubjes besproken. "Wie zonder zonde is, werpe de eerste steen." Maar Fina was niet de zuster van Maria Magdalena.

Het werd een ramp, de hoorndrager zat met de gebakken peren. Zij verdween in de nevel en ging haar heil terug zoeken in Antwerpen. De aantrekkingskracht van het mannelijk vlees was haar te sterk. De ijzeren band van het huwelijk knelde haar, zodat Antoine zijn huwelijksbootje verdween in de golven. Hij had geluk, geheel de familie stond als één blok achter de bedrogen bedgenoot. Hij was een sukkel, hij was het slachtoffer. Ze wensten Antoine veel moed om het kruis der eenzaamheid te dragen. De stem van de voorbidder klonk over ons. "Heer, geef Antoine de kracht dat hij zonder morren en klagen zijn gebroken huwelijkskruis aan u opoffert, tot vergeving van alle zondaars." De huwelijksmoraal moest met alle middelen in stand blijven. In de banier was te lezen: "Eén man, één vrouw en God voor ons allen. Alleen de dood kan het huwelijk ontbinden. Het gezin

is de hoeksteen van onze samenleving." Grootmoeder had de weg gewezen. Ze was grootvader trouw gebleven tot de dood.

Grillig zijn Gods wegen. Hij die alles voorziet, zag dat Antoine zich eenzaam voelde in het bed, al beminde hij zijn zoontje Renaat met heel zijn hart. Hij miste zijn lichtekooi, ze had iets aanlokkelijks. Hij kon nu moeilijk zijn mannelijkheid onder controle houden. Waarom zou hij het niet doen? Hij had een vrouw ontmoet, ze viel in zijne smaak. Wat was daar verkeerd aan? Al riskeerde hij de hel, hij zou het doen. Het was een vrouw zonder vurige lippen, op haar krullen een beetje reukwater. De twee waren wijs, ze probeerden eerst eens. Ook hun karakters pasten bij elkaar, het klikte. Wat was het heerlijk voor Antoine weer zacht vlees te kunnen strelen, te zoenen en van de aarde op te stijgen. Het was toch zo plezant. Spijtig, pastoor JuuI kon hem niet helpen, hij zat vast aan die kerkelijke reglementen. Het was dan de burgemeester die het karwei oploste.

Gans de familie stond op stelten. "Wat een schande had hij de familie aangedaan" De felste fundamentalisten hadden ook de felste banbliksems. "Hij is een zwakkeling. Àntoine is een lafaard. Het is een zondaar, die in overspel leeft. Die gaat recht naar de hel. Dat wijf dat zal wel een serpent zijn."

Antoine werd uit de familie gestoten. Hij was niet meer gewenst op het nieuwjaarsfeest. De uitgestotene was ongelukkig in zijn nieuw geluk. De tijdsgeest was aan het veranderen, dat werkte in op de nichten en kozijns. Ze waren soepeler en milder in hun oordeel. Elkeen die zijn ogen open deed, zag dat Antoine een goede huisvader was. Dat Albertine een goede vrouw en moeder werd. Onopvallend ging ze door het leven, trouw aan haar man. Zonder veel trommelgeroffel werd Antoine na een paar jaar terug in de familie binnengehaald.

Grootmoeder zei tegen nonkel Amedee: "Laat ons Heer oordelen, die kan beter in het hart van de mensen kijken.

Daar moet een lijn getrokken worden. Als elkeen maar kan doen wat hij wilt, dan wordt dat hier een echte soep. Zonder bollekes." Ze schudde haar hoofd. "Wat een mens toch allemaal kan meemaken."

Veel tijd om me te vervelen was er niet . Mijn peter Sjarel, de kaasman, zijn zoon Henrie, werd priester gewijd. Dat was nog in de tijd dat er priesters te wijden waren. In de noodkerk van pastoor Juul was de eremis. Het Brugsken was bevlagd en gekroond.

Het was een zondagmorgen op 't einde van september. Op de stroomdraden zaten de zwaluwen klaar om naar het Zuiden af te reizen. Vóór de kaaswinkel zag men niets anders dan stralende gezichten, familie, buren, vrienden, die zich verdrongen om de nieuwe dienaar in de wijngaard des Heren te bewonderen.

Grootmoeder werd door haar zoons in de feestkoets gedragen. Naast de nieuwe priester, haar kleinzoon Henrie. Zijn moeder, tante Levina, zat langs de andere kant, naast haar zoon te pronken. Ze mocht fier en trots te zijn, oordeelden de omstanders. "Dat is voor Levina een grote eer." De marktvrouw haar fonkelnieuw kleed was op maat gemaakt voor haar zwaar lijf. Mijn peter, gene stoefer zijnde, stapte met de borst vooruit de erekoets in.

De opgetuigde paarden traden in beweging. Leontine Van Esbroek haar kinderen en kleinkinderen gingen de nieuwe priester vooraf. Het was precies een compagnie die uitrukte, kinderwagens als rollend materiaal.

Elkeen in de feestelijke straat genoot van de zon, het kroonsel en deze uitzonderlijke gebeurtenis. Pitje was gelukkig, het deed haar deugd. De volkse koningin wuifde met haar vergeelde handje, ze had een glimlach voor elkeen, ze kende ze allemaal, al kwam ze bijna nooit van haar hof. Het waren zij die naar de blokmakerij waren gekomen, in goede, slechte en kwade dagen. In de parochie werd mijn peter opeens een man van aanzien. Pastoor Juul had hem tot

lid van de kerkraad, de "Kerkfabriek", gebombardeerd. Elke nieuwe priester in de parochie is voor de pastoor een grote eer. Het clubje van notabelen, de kerkraad, wie daarin zetelde, was niet iemand die je in de goot kon oprapen. Het waren twee boeren die er warmpjes inzaten, De Malsche en Laureys, Jozef Van Roeyen, ingenieur die in de politiek een vinger in de pap had en mijnheer Michiels van het kasteeltje op de Houtenschoen en bezitter van een flinke bankrekening, wat akkers en huizen. Juul wist zijn mannetjes te kiezen. Al hadden ze niets in de pap te brokkelen, dat stak hij nooit onder stoelen of banken. "Ge kunt een kerk bouwen, als ge veel geld kunt losmaken." Daarom dat hij op goede voet stond met oude vrijsters en heren met dikke beurzen.

Enkele jaren later werd mijn kozijn Fons priester gewijd. Hij had veel minder centen, dus was er uiteraard minder praal. Zijn vader, nonkel Gisleen, werd niet opgenomen in het clubken van de kerkelijke notabelen. Raar maar waar!

Grootmoeder zette weer haar hoedje op met een pauwenveer. De oudste zoon van haar dochter Colette, was nu generaal Van den Eynde. De eerste Vlaamse generaal die liefst Frans sprak, werd plechtig op het stadhuis ontvangen. De receptiewijn smaakte lekker. Terwijl er ondergronds tussen nichten en kozijns werd gemord en gebromd. "Dat zijn de sterren van de familie, op hunne kop moet al het licht schijnen." Zoeen taal mocht niet aan de oren komen van pitje. "Het is een grote eer voor een familie om in hun midden nonnetjes, priesters en generaals te hebben." Ze schudde het hoofd. "Daarbij, voor mij zijn alle kleinkinderen me even lief." Mijn grootmoeder mocht dat dan wel zeggen, ik kon er moeilijk weg mee. Op elke familiebijeenkomst waren dat telkens weer de pronkstukken.

ELK ZOCHT EEN UITWEG

Al was mijn grootmoeder op de blokmakerij het sluitstuk, het bindmiddel waar alles rond draaide, het was een mannenwereld. Mijn zusters vonden moeilijk hun weg. Al hingen ze dat niet aan de canadabomen. Ons Colette, was in het begin van de oorlog getroffen door de angst en de schrik van het klimaat dat er toen heerste. Op slag waren haar spieren opgespannen als vioolsnaren. Ze was half verlamd in de benen. Ze kon alleen stijf pikkelen. Het was een triestig beeld haar te zien zitten in een zetel naast pitje. Colette, in jaren nog, vitaal, blozende wangen, een vlotte tong, zat daar maar naast een oude vrouw die het leven al voor het grootste deel had doorleefd.

Op een dag zou dat veranderen. Het was als in een sprookje, de goede fee kwam op bezoek in de gedaante van een lange graatmagere vrouw, José De Grave. Mijn grootmoeder en ik waren getuigen. De jonge vrouw begon te midden van de woonkamer te acteren.

"Coletje, wat zit ge hier te doen? Is het waar wat ik hoor zeggen? Komt ge nooit uit uwe zetel? Zijt ge soms stapelzot? Waarom hebt ge twee benen? Die dienen om op te lopen. Ik begrijp het, ge zíjt beschaamd. Wat zullen de mensen zeggen als ze mij zien pikkelen?" Het lange, magere ding draaide haar rond en als een leeuwin sprong ze op haar prooi. "Blijf maar zitten, dan moeten de mensen niets zeggen. Beklaag u zelf. Neen! Coletje, gebruik al wat ge in u hebt en pikkel rond in huis en op het hof." Opeens had José, die ook jaren in het weeshuis was geweest met mijn zuster ons gezien. "Colette, ik denk dat ge hier wel een helper hebt" en ze keek recht naar mij. Opeens plaatste ze me in de rol van begeleider. José De Grave verliet de woonkamer, ik heb ze nooit meer gezien. Bij mijn zuster was er veel veranderd. Ze begon aan haar innerlijke strijd om de valse schaamte af te

leggen. Pitje had met genoegen dat lang ding horen uitpakken.

Colette begon te pikkelen, in huis en buiten. Eens dat ze ver genoeg gevorderd was, deden we de grote tocht naar de noodkerk van pastoor Juul. Opeens werd de lat zeer hoog gelegd. Het was niet gemakkelijk, ze hing aan mijne arm. Ze pikkelde, ze waggelde, ze trok steeds aan mijn arm om in evenwicht te blijven. Onze tocht liep langs het veld naast de weide van boer Vercauteren. In de kant van de wegel achter de Witte Molen, vroeg mijn zuster om te rusten, om dan met verbeten moed de laatste honderd meters aan te vangen. Toevallig bevond pastoor Juul zich aan de ingang van de kerk. De man met de grijze haren lachte. "Proficiat Colette, dat is goed, doe zo verder." Naar mij keek hij met ogen die voldoende spraken." Ge moogt blij zijn dat ge dit moogt doen."

Het bijzonderste was gebeurd. Mijn zuster geloofde weer in haar eigen mogelijkheden. Ze leerde opnieuw fietsen. Dit verhoogde haar beweeglijkheid. Colette kwam terecht bij verschillende specialisten. Ze werd geopereerd. Alles bleef zoals het was . Ze zou met haar stramme, stijve benen verder door het leven moeten. Haar moed liet ze ondanks alles niet meer zakken.

Doch er was meer wat ze nooit uitsprak, dat ze in stilte verwerkte. Ze zag haar broer Gisleen en mijn zuster Cecile trouwen. Grootmoeder kon niet blijven leven en om haar leven verder te slijten met vier ongetrouwde nonkels, dat zag ze niet zitten. Colette plaatste een huwelijksadvertentie in het weekbladje "Averbode", uitgegeven door de Witte Paters van Averbode. Dan wachtte ze met een bang hart of er een vis wilde bijten. Er kwam een afspraak op de Groenplaats te Antwerpen. Met een gele bloem op zijn vest en een hoed op, kwam Jan Brabant naar Colette . Het was voldoende voor haar, want ze is met Jan getrouwd. De man die nooit tien woorden zei, mijn zuster wel, zodat dat in evenwicht lag. Zij is in de Kempen gaan wonen,

in de schaduw van de abdij van Averbode. Jan werkte daar in de drukkerij.

Ons Rachel, een blonde jonge vrouw, was een raar geval. Ze had dikwijls een zware verkoudheid. In al dat druk gedoe was ze wel de minst opvallende. Vlijtig was ze wel, snelle handen had ze ook. Ze deed mee als er in de lente "pot pot" werd gespeeld op de binnenkoer. Toch was ze onopvallend. Dat veranderde geleidelijk aan. Toen ze zich 's avonds urenlang terugtrok op de slaapkamer. Daar was ze zogezegd in gebed verzonken. Grootmoeder maakte zich wel zorgen, het mocht steendik vriezen, de vrome bleef bidden tot haar tanden rammelden. Ze daalde de keldertrap af, bibberend en blauw van de kou. Pitje schudde het hoofd en ik sloot me aan bij de spotters. Tot mijn grote verbazing, zei ze op een keer. "Ik heb ons Heer echt horen roepen. Hij heeft me uitverkoren om zijn bruid te worden." Dat was zware tabak. Ik kon zoiets moeilijk slikken. "Dat is niet eerlijk, ik heb hem niet horen roepen. Waarom roept die niet tegen mij? Ik zou ook graag pater worden." Pitje neep haar snuifdoos bijna plat en zei: "Wittekop, het is niet schoon uw zuster zo te plagen. Paters zijn geen katers."

Rachel, van het koppige soort, zei tot mijn grootmoeder: "Ze mogen me vastbinden, ik volg mijn roeping." Tegen zulke argumenten was pitje niet opgewassen. Het was niet eenvoudig een klooster te vinden dat haar wenste op te nemen. Er was een gezondheidsrapport vereist, plus een bruidschat. Hoe dikker, hoe liever.

Toen ik mijn Plechtige Communie deed, vergezelde grootmoeder mij naar het klooster der Arme Klaren. Om de tante nonnetjes een goede dag te wensen, mocht ik twee vingers door de tralies steken. Gekker kon het niet. Na de oorlog ben ik nog een keer naar Leuven geweest, dan hield ik het voor bekeken. Wat ik altijd hoorde van mijn tantes was dat de nonnetjes alle nieuwtjes van de familie wisten. Dan zochten de tantes onderling uit wie weer door de tralies

geroddeld had. Zij die afstand hadden gedaan van de wereld, bleven zich interesseren voor wat er gebeurde in het tranendal. Grootmoeder was ervan overtuigd dat haar twee dochters onderaan de trap stonden om eens heilig verklaard te worden. Ik, echter, gaf grootmoeder meer kans.

Rachel trad binnen in het klooster Sint-Lucia in de Ankerstraat, nonkel Leon had dat geregeld. Met al de hofbewoners vergezelden we Rachel. Nonkel Amedee gaf aan de levering een ernstige gestalte.

De eerste maanden kwamen er niets dan zegevierende berichten uit het klooster. Rachel was gelukkig. Weldra zou ze de bruid van Christus zijn. Ze moest natuurlijk een proefperiode doorworstelen. Het was als het ware haar verlovingsperiode.

Spijtig, maar daar kwam een kink in de kabel. Het was nonkel Amedee die enkele serieuze alarmkreten had opgevangen. "Amedee, Rachel is niet gelukkig in het klooster. Ze weent een ganse dag. Ik denk dat ze dat niet durft zeggen." Amedee was verontwaardigd. "Waarom niet? Ik zal haar toch niet opeten." "Dat is waar," zei de informerende stem. "Ge weet hoe de mensen zijn als een non haar kap over de haag smijt."

De rechtlijnige pakte de stier bij de horens. Nonkel Amedee wenste van geen valse schaamte te weten. "Ge moet niet kapot gaan tussen die vier muren, daarbuiten is er ook leven." Dat zei hij zonder tegenspraak te dulden. Het huwelijk met ons Heer ging dus niet door. Rachel keerde terug naar de blokmakerij. Ze kon daar niet meer aarden en ging in Kessel-lo wonen.

Grootmoeder zei dikwijls: "een Mens ziet wel het toppeke van zijne vinger, maar niet het einde van zijn leven." Enkele jaren later viel er voor haar een geschenk uit de hemel. Ze ontmoette Maurice, een boekhouder uit een garage, een fijne mens, met een dichterlijk hart, een vurig Vlaams-

nationalist. Hier trouwde Rachel wel mee. Ze heeft twee flinke volwassen zoons. Hoe een dubbeltje rollen kan.

Mijn jongste zuster Cecile trouwde met Jean van Daele, een wever met een academische opleiding. 't Werd opgemerkt en hij werd werkleider in een weverij. "Alle begin is moeilijk," zei pitje. Cecile, uiterlijk jong, fris, blozende wangen, en een scherpe tong, kreeg regelmatig een hartcrisis. Dat veroorzaakte zo een pijn, dat je haar kon horen huilen tot op het binnenhof. Wanneer die hartcrisis 's nachts was, dan werd ik wakker door dat akelig gekreun. Dokters en specialisten waren het roerend eens. "Cecile, ge hebt een gezond hart, het is een zenuw die trekt en die veroorzaakt de pijn. Ge moet zoveel mogelijk emotionele dingen vermijden."

Ondanks die handicap sloeg haar hartje 'kadul' als ze Jean ontmoette. Ze wist niet dat de jongeling eveneens naar haar verlangde. De muze der liefde zorgde ervoor dat die smachtende harten elkaar omhelsden. Jean trok zijn stoutste schoenen aan en stapte naar de blokmakerij om tegen Leontine van Esbroek te zeggen: "Leontine, ik zie Cecile gaarne, ik ben ermee aan het vrijen." Grootmoeder was zo wijs niet te antwoorden. Hoe kon zij vlammende harten blussen? Ze wist beter dan gelijk wie, dat ge een liefdesstroom niet moogt blokkeren. Ze dacht stil. "In het begin lopen ze door een vuur, dat koelt wel af zonder blazen."

Nonkel Leon beschouwde het als zijn plicht Jean op de hoogte te brengen dat Cecile daadwerkelijk hartepijn had. Al was de verliefde niet groot van gestalte, hij zei als een reus: "Leon, ik wist het al, mijn besluit staat vast. Ik trouw met Cecile." Pitje applaudisseerde niet. Ze vond het wel een dapper besluit. "Dat is een manneke waar wat inzit!" dacht ze.

Ze trouwden. Wat Cecile niet uitbazuinde en innerlijk had besloten was dit. "Ik zal een moeder zijn voor mijn kinderen. Ik heb dat geluk nooit gekend. Ik had geen moeder die me wiegde, die me streelde, me zoende. Ik zal mijn

kinderen dát geven wat ik moest missen." In haar huwelijk met Jean bloeide ze pas open. In die grote bende op het hof had ze nooit haar draai kunnen vinden. Ze werd door die massa als het ware ondergedompeld. Ze kreeg vijf kinderen, ze kochten een huis achter de Witte Molen. Jean was een mannetje die van aanpakken wist. Hij verliet de weverij en werd vrijgestelde in de christelijke arbeidersorganisatie "Het Gildenhuis" te Sint-Niklaas. Jean, die zijn huis binnenin had omgevormd tot een gezellige woonst had andere plannen. "Cecile, ik zou ons huis verkopen en een landelijke woning laten bouwen in het veld." Wat Jean op dat gebied zei was goed voor haar, over de andere zaken domineerde mijn zuster.

De landelijke woning was klaar, zijn droom was verwezenlijkt. Lang heeft hij daar niet van kunnen genieten. Een ongeneeslijke kankerziekte velde hem. Hij was nog geen vijftig jaar en mijn zuster was weduwe. Ondertussen waren haar kinderen het huis uitgevlogen. Ze zat alleen in het landelijk huis. Gelukkig, eenzame harten zijn altijd op zoek. Zo werd ze bevriend met een vriend, daar was weer een man in huis. Zonder haar man Jean te vergeten, de vader van haar kinderen, de grootvader van haar kleinkinderen. Het was voor haar een geluk dat de kinderen regelmatig over de vloer kwamen. Haar twaalf kleinkinderen wilden bij oma zijn. Op moederkesdag werd ze in de bloemen gezet. Op nieuwjaarsdag ontving ze geheel haar gezin en al wat er bij hoorde. Zij kon het weten. "Ik ben tevreden, ja eigenlijk ben ik een gelukkige vrouw."

Het zinkend schip, de blokmakerij, zakte langzaam in de golven. Toon Van Esbroek en Leon Van Damme waren uit de blokmakersstal verdwenen. Toon zijn vrouw, Charlotje, was definitief uit haar aards lijden verlost. De weduwnaar begon aan een kluizenaarsleven.

Ik bleef waar ik was, ik voelde me goed in mijn vel en ik zette mijn fliérefluiters leven rustig verder. Al voelde ik de

dreiging. Ik was lid van de Kajotters, daarom geen volgeling van priester Cardijn, die met de arbeidersjeugd de fabrieken wilde veroveren voor Christus. Dat was voor mij iets te hoog gemikt. Ik leefde me ten dele uit als voorzitter van de ping-pongclub "'t Hof" in de Hofstraat. Op het uitdrukkelijk bevel van de proost, was het lokaal alleen toegankelijk voor jongers. Dus de bokken nog altijd goed scheiden van de geiten. Zelfs het toneelgezelschap "Hectorios" was een mannengezelschap, waarin Gaston Vergult alle vrouwenrollen acteerde. Het Hof werd wel een springplank en verzamelplaats om naar de film of danszaal te stappen of andere katten te geselen. Het was weer een kwestie van aanpassen.

De nationale politiek was zeer boeiend. Geen tijd om me te vervelen. Ons landeke stond weer eens op zijn kop. Koning Leopold III, die een lekker leven had in Zwitserland, stond te midden van de branding. De Vlamingen wensten dat de koning onmiddellijk huiswaarts keerde. De Walen riepen boos dat de koning maar in de Alpen mocht blijven skiën. Met getrokken messen stonden de twee kampen elkaar naar het leven. "Onze koning is een held." Het andere kamp zei: "Leopold is een zwartzak, een lafaard, een landverrader." Welke kant zou ik kiezen? Dat was vrij eenvoudig. Onvoorwaardelijk voor mijne koning.

Zowel de patriotten, nonkel Amedee en mijn meter, waren het samen met de Vlaams-nationalisten roerend eens. "Leve onze koning!" Ja, zelfs nonkel Amedee had zijn sluitende argumenten. "Het zijn de socialisten die de koning van den troon willen stampen omdat hij 's zondags naar de kerk gaat. Daarbij, onze kardinaal Van Roeyen staat eveneens achter onze koning." Mijn pitje deed er een schepje bovenop. "Wittekop, een land zonder koning is geen land. Keizers en koningen zijn voorbestemd om een volk te regeren. Anders loopt alles in het honderd. Aan het hoofd van de kerk

is de paus van Rome aangesteld." Dus zonder problemen koos ik de zijde van de Leopoldisten.

In moeilijke en woelige tijden moet men partij kiezen. Niet met woorden, maar wel met daden. Daarom sloot ik aan bij de papploeg van Jef Goethals, de ster uit het "Gildenhuis". Jef was bereid om voor de koning door het vuur te gaan. Misschien heeft hij het wel gedaan. Zijn haar was verbrand, het had een roste kleur.

Met papemmers en borstels rukte onze bende van Leopoldisten uit. De meest gevorderden hadden verf en borstel bij, om hun liefde voor onze vorst uit te drukken op de blinde muren. Natuurlijk waren we niet alleen onderweg. De tegenbetogers waren paraat. De confrontatie was onvermijdelijk.

"De smerige socialisten zijn daar!" zei de roste Goethals. "Pas op! Ze hebben boksijzers bij." Ik zag in de voorste rij van de anti-koningsgezinden niemand minder dan Jaures van Heck, de klokkenluider uit de kerktoren van Tereken die te laat was gearriveerd in Spanje om te vechten met zijn internationale brigade tegen generaal Franco. Jaures zette zijn keel volledig open en riep voor geheel de straat: "Ha! De kattekoppen mogen eens buiten komen. 't Is toch geen processie vandaag. Ge moet miljardedieu maar durven plakken, propaganda maken voor die landverrader. Ze moesten Leopold aan den hoogste boom hangen, dan kan ik op zijn kloten slaan... Gatlikkers van de kardinaal."

Ik dacht dat de roste Goethals tot de tegenaanval zou overgaan, maar dit bleek niet waar. Hij broebelde wat. "Het is altijd hetzelfde, de socialisten zijn tegen alles. Ze kunnen niet verdragen dat onze koning een katoliek is." Jaures sprong vóór hem. "Ik ben voor een president. Ik moet tegen mijn goesting de muil van een koning helpen open houden. Al wat uit zijn broek komt, mag op den troon zitten, al was het een gek." Ik zweeg, ik had dat nog nooit zo duidelijk horen zeggen.

Mijn pitje mocht meedoen aan de volksraadpleging. "Voor de koning of tegen de koning." Zij stemde voor, zoals 58% der Belgen. Het is niet omdat de koning de stemming had gewonnen dat Leopold kon blijven. In Wallonië brak er een ware volksopstand uit. Ze waren klaar om in Brussel alles kapot te slaan. De Rijkswacht schoot drie anti-Leopoldisten dood te Grace-Berleur. Dat was het begin van het einde, Leopold kon aan zijn zwanenzang beginnen ten voordele van zijn koningsjong. De confrontatie met de antikoningsgezinden bleef in mijn hersenen spoken. Het duurde jaren vooraleer ik door de mist kon kijken. Waarom was ik voor de koning geweest? De theorie van de erfelijkheid was al even verderfelijk als Hitlers rassentheorie. Ik kreeg interesse in de levenswandel van ons vorstenhuis. Ik walgde van de koloniale daden van Leopold II. Al zijn soortgenoten waren niet beter. Het koningschap mag voor mijn part opgesloten worden in een museumkast. In het leven doorkruisen de gebeurtenissen elkaar. 't Was tijdens de 'Sinksenkermis' in Temse. Ik danste een verrukkelijke tango met een sportieve vrouw in 't blauw. Ze had donkere ogen en zwart haar. Ik voelde haar warmte, mijn hart tikte, ik hoorde haar hart bonzen. In mij was er een stem. "Pas op, dat zou wel eens gevaarlijk kunnen worden." Ik werd tot over mijn oren verliefd en zij beantwoordde die liefde. Toen begon in mij een innerlijke strijd. "Pas op! Vrijen is plezant, maar van vrijen komt trouwen en dan? Dan kunt ge gaan werken in de fabriek. Ge kunt niet alles willen, ge zult moeten kiezen" Een jaar lang zou ik heen en weer geslingerd worden. Telkens als ik Leona zag, was ik verkocht. Ze was als een magneet. Uiteindelijk moest ik de knoop doorhakken. Ik stelde mijn lief voor aan grootmoeder, niet op nieuwjaarsdag, dan waren er teveel pottenkijkers. Het was op een zondagnamiddag, alleen tante Suzanne met nonkel Albert en hun dochter waren in de woonkamer. Pitje pakte de zaak aan als gewoonlijk. Ze stelde Leona gerust en de twee vonden elkaar. 's Anderdaags vroeg

ik mijn grootmoeder: "Wat denkt ge?" Ze lachte . "Moet ik dat aan uw neus hangen? Wittekop, gij verdient zo geen vrouw. Ik heb gehoord dat ze verstand heeft van het huishouden doen. Ik hoop alleen maar dat ze geen gat in haar hand heeft." Haar bedenkingen stemden me tot vreugde. Ze had er nog bijgevoegd: "Als ik mijne kop neerleg, is de kast leeg. Doet wat ge wilt, ik waarschuw u." Dat was het minste van mijn bekommernis. Wat me kwelde was, dat ik wel iets had bijgewonnen, doch dat ik mijn grootmoeder zou verliezen. Daarom profiteerde ik ervan telkens als we alleen waren om mijn liefdesspel op te voeren.

ALLEEN MET MIJN GROOTMOEDER

Het gebeurde niet vaak dat ik alleen was met mijn grootmoeder. Dat waren zalige momenten. Dan kon ik ongestoord mijn kinderlijke show opvoeren. Zij was mijn lieve tegenspeelster. Zittend in haar vertrouwde hoek tegen het vensterraam. Nonkel Gerard was in het pomphuis en stond voor de spiegel, haar kammen en de bril goed zetten, dus die zou ons niet storen.

Het spektakel kon beginnen. Het had weken gevroren, de paardenkop van de windhaan op de schuur rende in volle snelheid de oostenwind in. Als de wind daar bleef zitten zou de vorst wel aanhouden. Dat hoopte ik tenminste. Met veel theatraal gedoe begon ik over de ijspret. Ik deed alsof ik te midden van een ijsvlakte schaatste. Armen en lijf probeerde ik sierlijk te bewegen. Met verheven stem zei ik: "Pitje, het is jammer dat ik niet met u kan slierten over de dichtgevroren meersen. Dat was een muizendroom, zo in die weidse ruimte in het winterlandschap te glijden op het ijs. Pitje, dat geeft me zo een gevoel, het is of alles springt kapot in mij. Ge weet, in alle nederigheid zeg ik u, ik ben een sierschaatser, ik ben bescheiden, ik kom niet tot aan de enkels van mijn broer Frans, dat is nu werkelijk een artiest op het ijs. Toch ben ik niet te onderschatten." Grootmoeder stak dreigend haar vuistjes naar mij. Waarom zou ik bang zijn van haar, ze was toch vast gekluisterd aan haar zetel. Ze siste "Stoefer". Ik stak mijn tong uit.

Dat was het sein. Ik verplaatste een paar stoelen voor meer ruimte. "Pitje kijk, zo sierlijk en elegant schaatste ik over het spiegelijs. Luister naar het krakend ijs. Mijn schaatsen krasten in het ijs en ik zag met genoegen die witte strepen in het ijs. Zo deed ik het. Ik maakte cirkels met het linkerbeen en eveneens met het andere en dan draaide ik me opeens om, zoals ik nu doe. Ik schaatste achteruit en kraste

weer cirkels in het ijs. Ik was fier toen enkele onbetaalde toeschouwers applaudisseerden. Schaatsliefhebbers keken afgunstig toe naar mijn kundig gedoe." Pitje protesteerde. "Dikke nek, gij ziet uzelf veel te graag."

Nu was het mijn beurt om naar haar verhaal te luisteren, ik zat op de vloer aan haar kleine voeten. "Ik was nog bij mijn moeder", zo begon grootmoeder. "Ik zeg u Wittekop, dat het vroeger veel harder vroor. Ik ging schaatsen op de wallen in de Tereken bossen. Ik moest mijn houten schaatsen aanbinden. Ik schaatste met Henri, we vrijden nog, ja met uw grootvader. Het was op een keer, de dooi zat in het ijs en op het ijs stond al water. Toch gingen uw grootvader en ik schaatsen, hand in hand. Het ijs krakte niet, het wakte, dan is het ijs rot. Hoe het kwam weet ik niet, maar ik schoot door het ijs. Gelukkig was het niet diep. Ik riep zo hard ik kon "Hulp Henri, hulp". Hij haalde me uit het ijskoude water en bracht me op het droge. Ik rilde als een riet van de kou en ik liep recht naar huis." Grootmoeder zweeg. Ze deed haar ogen dicht en zag het weer gebeuren.

Het was nog in dezelfde winter. Op het meer van Overmere Donk was er een prijskamp op het ijs. Met bulldozers ruimde men de sneeuw. Dan moet het hard gevroren hebben, anders is dat onmogelijk. In zoeen ijspiste was de sierprijskamp. Mijn broer Frans en ik namen eraan deel. Frans startte voor mij. Wat daar gebeurd was, in Overmere, beeldde ik uit voor grootmoeder, zittend op haar troon. De woonkamer was mijn podium.

"Pitje, laat uw hersenen werken, stel u voor, de sneeuw is opgeruimd, daar is een kring van toeschouwers. Ze willen ons, de ijsartiesten, bewonderen, zien hoe we in al onze toeren ons evenwicht kunnen houden. Lieveling, dierbare. Mijn broer reed een prachtig nummer, iets te moeilijk, iets te krampachtig omdat hij het moeilijkste wenste te presteren... Helaas! Helaas voor hem. Gij, mijn grote lerares des levens, gij hebt me dikwijls onderwezen 'Wittekop ge moet roeien

met de riemen die ge hebt. Hebt ge weinig talenten, gebruik die'. Ik heb uw raad opgevolgd." Ik maakte me klaar om voor haar een demonstratie te geven.

"Het was aan mij, ik mocht nu de arena betreden, wat een heerlijk gevoel overviel mij. Ik mocht nu mijn kunnen vertonen aan het publiek. Ik mocht het nu demonstreren. Met verstijfde ogen staarden de juryleden naar mij. Ik stelde me tot doel alle kille harten te verlammen. Pitje, waar is waar, een lichte buiging voor de puntengevers, hen groeten zoals degenridders in de film 'De drie Musketiers, alle vier'. Stralende gezichten volgden intens mijn rijmanskunst. Voor hen was ik een streling voor het oog, dacht ik tenminste. Ik was gelukt in mijn opzet. Alleen elegantie stelde ik tentoon, geen krampachtig gedoe. De ene cirkel na de andere tekende ik op het ijs, zowel vooruit schaatsend als achteruit. Ik zweefde a1s een pluim zo licht. Hoogverheven vrouwe, mijne sortie was iets enigs. Een achterwaartse slingerende beweging en dan slingerend vooruit naar de juryleden. Het was gelukt. Mijn resultaat was verbluffend. Ik behaalde noch goud, noch zilver, wel brons dat blonk. Helaas, mijn broer Frans met al zijn kunde, met al zijn klasse was geklopt. Het weze hem vergeven..." Ik maakte voor mijn koningin een even sierlijke buiging als in het winterlandschap op het meer van Overmere Donk. Tijdens de uitvoering waren grootmoeders ogen op mijn zotte kuren gericht. Ze lachte en ze schudde haar hoofd. "Wittekop, waar gaat dat eindigen, schavuit, ik koop geen nieuw hemd voor uwe dikke nek, gij vuile stoefer."

Leontine Van Esbroek werd stokoud, ik zag het. Ze kwam trager en later uit bed. Ze schoof als het ware naar de keuken, zich overal aan vasthoudend. Voetje voor voetje schoof ze naar de woonkamer. Ze had het moeilijk om de deur open te doen en ze hield zich vast aan de omlijsting. Ze sukkelde naar de leunzetel. Ze was en bleef koppig, ze wilde haar zetel zelfstandig bereiken. ze keek door het raam, naar de vogels in de volière.

Ik was begonnen als losse werkman bij Nobels-Peelman, in het metaalconstructiewerkhuis. Ik voelde me gewoon ellendig. een Hele dag brigadiersogen die mijn rug en handen doorboorden. Ik dacht aan de woorden van pitje. "Wittekop, dat zal u poepke varen, hier op de blokmakerij is iedereen zijn eigen baas. Maak daar nu maar een kruisje over." Ik zat gevangen in de fabrieksstrop. Ik wilde trouwen. Wat een mens toch allemaal moet doen, dacht ik.

Ik voelde grootmoeder haar einde naderen. De zeldzame keren dat ik nog bij haar was, boog ik om tot een hoogtepunt. Pitje zei: "Sjarel, doe de deur dicht." Ze had altijd kou de laatste tijd. In haar schoot lag de geldbeugel voor dagelijkse uitgaven, bij haar de rode zakdoek met witte bolletjes. Ze nam een snuif. Zij en ik, we waren alleen.

Het begon te kriebelen in mij, het werd warm in mij. Ik kreeg vleugels, de valse schaamte spitte ik onder de vloer. Ik zong voor pitje "Klein, klein kleutertje, wat doet gij in mijn hof, ik trek er alle bloemekes af,..." Ik declameerde de gekste dingen. Ik danste, ik speelde echte 'komedie'. Ik sloot de ogen, ik zag een mooie vrouw, ze leek op grootmoeder. Opeens stelde ik vast dat ik haar gekend had als oude vrouw, en dat ik haar nooit zo opgemerkt had. Mijn koningin zat op haar troon. Haar menselijke warmte vloeide in mij. Ik knielde éénmaal, tweemaal, om dan recht te veren, te zweven en te dansen rond de woonkamer. Ik, het jonge geweld, tegenover de wegzinkende kracht. Ik lachte, zij lachte, wij lachten beiden. Ik trok haar mutsje scheef, tot diep over haar oren! Zij deed gemaakt boos, ze kon zich niet verdedigen, zelfs niet met haar scherpe tong. Haar zwakke stem bracht me in verwarring, doch tikte deze tegen mijn trommelvliezen. "Schavuit, witte deugniet, schelm! Wacht manneke, ik zal u eens leren!"

Als een beeldenstormer met een vleiende ingesteldheid riep ik het uit. "Pitje, laat mij binnentreden in uw schatkamer, open uw hart zoals weleer! Luister naar mijn

lofzang. Gij zijt de schoonste vrouw van Vlaanderen! Leontine Van Esbroek, aan ons hebt gij nooit iets gevraagd. Nooit één eis gesteld. Uw lieve handen waren altijd open, nooit gesloten. Gij zong aan mijn wieg, neen, aan die van ons allemaal! Om ons één voor één te vertroetelen had gij geen tijd. Omdat zoveel kinderen verlangden naar uw strelende handen en uw kloppend hart."

Ons aller grootmoeder probeerde me te slaan, met krachteloze armen, die zoveel kleintjes hadden omhelsd en in slaap gewiegd. Zo voerden we onze echte 'komedie' op. Leontine wist wel dat achter het masker van het spel de ernst heerste. Oningewijden konden dit niet begrijpen. Grootmoeders zwakke stem streelde weer mijn trommelvliezen. "Speelvogel, hou er mee op! Speelvogel, doe niet zo zot! Speelvogel, gij komt nog in de bak terecht!"

Zij zocht even naar adem, haar vermoeid gezicht glimlachte. Ik, onstuimig als een jong veulen, kende geen genade, ik dreef het tempo op. "Pitje, laat me buigen, laat me knielen als uw dienaar. Ik vergeef u zeven maal voor iedere keer dat gij aan mijn oren trok. Ik vergeef en vergeet de kniepijn, toen ik als een boeteling mijn misdaden moest opbiechten voor uw troon, ge waart vol toorn, het was een rij pekelzonden. Gelukkige mensenkinderen die zonder hindernissen in uw schatkamer mochten binnentreden. Uw aanwezigheid smaken is voldoende. Uw schalkse glimlach in mij opnemen is goud waard. Leontine Van Eebroek, gij hebt ons getoond hoe op eigen benen te staan. Ik heb moeten worstelen in het gezelschap dat u omringde, het was niet zo eenvoudig om boven water te blijven. Edele vrouw, van waar komt uw onuitputtelijke kracht? Laat me nadenken, ik wil niet raden. Voor u was het eenvoudig... Uw innerlijke energie haalde ge buiten dit aardse gedoe. Is er in het firmament meer dan zon, maan, regen of sneeuw..."

"Grootmoeder laat me dansen, in mij barsten mijn longen van blijheid. Het liefst zou ik met u dansen! Ik zal het

uitbazuinen op alle straathoeken." Wij hebben grootmoeders schatkamer kunnen bewonderen. Het was een tempel van eenvoud, liefde en trouw. Zij droeg altijd het kleed van de dienstbaarheid.

"Voor de laatste maal kniel ik voor u neer, het is geen onderwerping, gij hebt me de waarde van de vrijheid aangeleerd. Rond u draaide alles, gij waart de liefdesspil! Gij zijt geloofd! Gij betekent leven!"

Een rustverstoorder hief de klink van de voordeur op. Ons samenspel was voorbij. Ik trouwde met Eleonora. Mijn pitje kocht me een zwart trouwkostuum, de voorbode van een rouwkleed. Nonkel Leon reed de bruid en mij in zijn Opel Kapitein naar de burgemeester en naar de pastoor van Temse Velle. Ik dacht aan grootmoeder. "Als ik mijn kop neerleg, is het allemaal gedaan!"

GROOTMOEDER VERLAAT ONS

De slaapkamer van Leontine Van Esbroek was nu een ziekenkamer, haar belleke schalde pijnlijk door het boerenhuis. De jachtsneeuw loeide rond het huis, de smeltende sneeuw herschiep het hof in een modderpoel. Het was nieuwjaarsdag, talrijker dan anders waren haar kinderen en kleinkinderen naar haar gekomen. Ze wensten elkaar een zalig en gelukkig Nieuwjaar. Wie kon het onvermijdelijke afwenden? Alleen de volwassenen gingen tot de zieke grootmoeder. Ze prevelden: "moeder, een zalig en gelukkig Nieuwjaar." De meesten met tranen in de ogen. Pitje doodsbleek lag totaal weggezonken tussen de hagelwitte lakens. Haar levenskaars was bijna opgebrand. Met haar ogen noteerde ze elkeen die ze liefhad.

In de overvolle woonkamer verving nonkel Amedee zijn moeder. Hij was de rechtlijnige, een man van zelftucht en discipline. Hij aanhoorde nu al de nieuwjaarswensen die bestemd waren voor ons grootmoeder. Toen de kleine Bertha haar welgemeende wensen afdreunde, bengelde een traan in nonkel Amedees ogen. Het werd hem te machtig toen dat kleine meisje liefdevol haar nieuwjaarsbrief in zijn knotsige handen legde. In de familie werd deze grijze man gewaardeerd. Over hem bleef een kleine sluier hangen. Dat geheim bleef in de familie verborgen, eens was hij verliefd geweest op Alien, hij was toen gebeten door de vlam der liefde. Die liefde heeft hem nooit verwarmd. De liefde kunt ge moeilijk alleen bedrijven.

Het belletje van pitje rinkelde scherp. Op slag was het huis vol stilte. Onze gedachten zweefden naar haar, tot bij die lieve oude vrouw, die haar klaarmaakte voor een verre reis naar het onbekende. Niemand nam die avond afscheid van ons grootmoeder, ze lag tussen waken en slapen. Met lood in de schoenen verliet men het ouderlijk huis. Achter een

uitgedoofde stoof warmden zich zwijgende mannen, de ongetrouwde zoons. De klank van het belletje doorbrak hun dromerig gedoe. Nonkel Leon ging naar zijn moeder en bevochtigde haar lippen. Ze had dorst.

Dokter Lammens kwam weer op bezoek, het was nu geen routinebezoek. "Amedee, het is gedaan, ze heeft goed haar deel gekregen. Ik moet niet zeggen wat ge moet doen." De grijze man zei niets, hij knikte.

De misdienaars zijn gekomen in lange knalrode rok, daarboven een wit koorhemd. De ene droeg de lantaren, de andere belde de mensen uit hun huizen. Kort op hun hielen volgde pastoor Juul, de stool over zijne soutane. Hij droeg de sacramenten van de stervenden. Sommige voorbijgangers knielden neer op de straat uit eerbied. Het was niet meer zoals vroeger. De rollende muskusratten reden ongestoord verder. De chauffeurs waren gehaast. Vroeger kon een pastoor ongestoord te midden van de weg gaan, dat was nu voorbij. Alles moest wijken voor de toeterende auto's. Zij hadden ook de processies uit de straat geveegd. Het leger van de rollende muskusratten rukte op.

Rond het sterfbed van grootmoeder vormden ernstige gezichten een erehaag. Het opperhoofd, nonkel Amedee, de voorbidder, had postgevat aan het hoofdeinde van het bed. Zijn stem was weemoedig, ze trilde. Ons aller grootmoeder, haar laatste adem was pas uitgeademd, of de zusterkes uit "Het Spinhuis" waren klaar om liefdevol het stoffelijk overschot af te leggen. De vertrouwde paternoster werd tussen de fijne, gele vingers geschoven. Ons dode grootmoeder werd naar de "beste kamer" gedragen. Dan was het de beurt aan behanger De Brandt met zijn grote snor, die de kamer omvormde tot een rouwkapel. Pitje zei altijd "De ene zijn dood is de ander zijn brood. Dat is nu eenmaal de wet in het leven."

Het werd een ware toeloop van familieleden, buren en vrienden. Toon Van Esbroek en Leon Van Damme waren er

ook om van deze uitzonderlijke vrouw afscheid te nemen. Mijn jonge vrouw Eleonora stond ook in de rij, alhoewel ze bang was voor de dode. Ze was niet alleen. Waarom is men bang van de dood? Het is toch normaal. We zijn hier gekomen om te sterven. Waarom dan bang zijn?

De kruisdragers plaatsten de rouwvanen tegen de witgekalkte gevel van het woonhuis. Daar was Gustje Dhondt, de kistenmaker, het kleine ventje met zijn grote pet vol zaagmeel. Gewichtig nam hij de maat van Leontine Van Esbroek, het was eigenlijk meer een ritueel gebaar. Het was Gustje, die als jonge kistenmaker de vijf kistjes had getimmerd voor grootmoeders kindjes. Nonkel Leon had plichtsbewust bij de koetsier Achiel Van de Vijver, de rouwkoets met twee paarden besteld.

Ik ben drie keer alleen geweest bij mijn grootmoeder in de 'beste kamer'. Ik zei geen woord, ik staarde alleen naar haar, ze lag zo vredig, een zachte glimlach rond haar blauwe lippen, het geel was weg. Ik voelde me eenzaam, ik was getrouwd en woonde schuin tegenover de blokmakerij. Ik kon niet los komen van het hof. Alle dagen kwam ik terug naar haar. Eleonora ook. Ik kon het moeilijk aarden, zo opeens weg van de blokmakerij, in het volle leven. Nu alleen met één vrouw in een gesloten huis, waaruit ik de blauwe lucht niet kon zien. Bij grootmoeder was alles groots en ruim geweest. Nu ging ze voor altijd weg. Ik bekeek het lieve gelaat zodat ik het kon bewaren in mijn hart.

Sommige erfgenamen keken verder dan de tippen van hun schoenen. Ze loerden rond in het huis, zochten naar een waardevol souvenir. Ze waren toch zo fatsoenlijk om te wachten tot hun moeder begraven was. 's Avonds klonk door het huis de rozenkrans. Een vol huis bad de voorbidder na, terwijl ondertussen de doodsbrieven werden geschreven. Zo was het altijd geweest. Onder het avondgebed werden de groenten en de patatten geschild. De kousen en broeken

hersteld. Dat was het moment van samenzijn. Niemand kon daaraan ontsnappen. Nu werden er doodsbrieven geschreven.

> Leontine Van Esbroek, gestorven op 3 februari 1954 in de leeftijd van 88 jaar.

Grootmoeder zou in haar vuistje lachen als ze de traag trappelende paarden zag, die met de lijkwagen achter hun kont het binnenhof opreden, om te stoppen aan de voordeur van haar woonst. "Wat komen die doen ? Ha! Dat is voor mij, die komen mij ha1en. Ze moeten het maar zeggen."

Pitje mocht zich gelukkig achten, het was geen lijkwagen met ronkende motoren. Dan had ze we1 geprotesteerd. Ze waren allen naar haar gekomen om haar een laatste groet te brengen, haar compagnie van kinderen en kleinkinderen, buren, vrienden, boeren en boomverkopers. Allen stampten hun voeten warm op de hard bevroren grond. De lijkbidders brachten de kist naar buiten en schoven deze in de lijkwagen. Grootmoeders profetie was in vervulling gegaan. "Henri, hier op deze blokmakerij blijf ik geheel mijn leven. Hier zullen ze me moeten wegdragen.". Zover was het nu.

In het woonhuis of op het binnenhof waren geen hartverscheurende taferelen te zien. Het verdriet werd opgekropt, er waren geen tranen. Nogal best of ze waren anders veranderd in ijspegels. Groot was het verlies, de leemte niet meer te vullen. Rondom mij hoorde ik realistische opmerkingen.

"Ons moeder heeft een schone oude dag gekend. Het is niet voor elkeen weggelegd, te mogen sterven tussen degenen die ge graag ziet." "Leontine, ik zou er voor willen tekenen, om hier zolang rond te mogen lopen."

Grootmoeder was tevreden dat de familie Stout haar was komen begroeten. "Mensen, ik heb gedaan om goed te doen. Het kan gebeuren dat we elkaar verkeerd hebben

verstaan, zand erover." Spijtig, achter de tralies van het Arme Clarenklooster in Leuven was er nog altijd een bitsige strijd tussen mijn drie tante nonnekes over Fons' en Leonies kinderen. Dat zal wel zijn omdat zij zich ginder anders dood vervelen.

Ik was bijzonder stil en luisterde naar de gedempte commentaar. Wij waren fier, trots en zegden: "dat is ons aller grootmoeder die vandaag begraven wordt. Als kleine egoïsten tooiden we ons met de pluimen die zij had verdiend."

Toen kwam het kilste moment. Ik beet op mijn lip. De koetsier hoog op de bok spande de teugels en riep: "Ju!". De paarden maakten geen ereronde rond de blokmakerij zoals de renners doen op de wielerbaan. Misschien had mijn grootmoeder dat verlangd. De koetsier cirkelde rond het binnenhof. In trage pas stapte de rouwstoet met de lijkwagen achteraan van het hof, de Boudewijnlaan op, "de oorlogsbaan", waar eens de siertuin van grootmoeder was geweest.

Op 't Brugsken dobberde de rouwkoets op de harde kasseien. Op straat was geen kat te zien. De strenge vorst had de mensen naar binnen gejaagd. In de huizen werden op de vensterramen vol ijsbloemen gaatjes gekrabd, om zo een glimp op te vangen van Leontine haar doodskist. De koetsier, door kou verstijfd, trok aan de teugels en de paarden stapten de betonweg op richting Witte Mo1en. Gelukkig lag pitje in een diepe slaap, anders zou ze wel geroepen hebben: "Achiel, waar rijdt gij met mij naartoe ? Ge rijdt de verkeerde kant op. Ik zie geen akkerland, waar zijn de groene weiden ? Ik zie de koeien van Cyriel Vercauteren niet. Wat is hier gebeurd ?"

Pitje had het bij het rechte eind. Er was veel veranderd. Ja! Alles. Eerst had men meer dan 100 hectaren akkerland omgewoeld, met bulldozers de grond geëffend, dan met pletrollen alles hard gereden. Daarna klonken de truwelen van de metsers. Lage, ronde bakstenen huizen rezen uit de grond. Nu waren de dakpannen wit gerijmd.

Vlak naast de Witte Molen, die gedegradeerd was tot museumstuk, pronkte nu de splinternieuwe kerk van pastoor Juul.

"Ja pitje, daar is veel veranderd. Dat is gebeurd terwijl gij in uw leunstoel zal vast geankerd. Daar moest toch iets gebeuren, in de oorlog waren er geen huizen gebouwd. Integendeel, daar werden er veel met de grond gelijk gemaakt. En rond de Witte Mo1en van Van Geertsom was plaats. Gij hebt me geleerd dat men in het 1even moet kunnen kiezen. Wij hadden niet te kiezen. Mijn groen paradijs uit mijn jeugd is verdwenen. De hagedissen, veldmuizen en mollen kunnen niet meer achter elkaar aanhollen. De oekedoelekes zijn allemaal weg, zodat er geen kikkers meer kwaken. Alle veldbloemen, tot netels toe, zijn onder de grijze beton begraven. De distels kunnen met hun poten niet meer door de beton boren."

"Wat de heren in het stadhuis wel hadden kunnen doen, was de namen van dieren en bloemen die vertrapt werden, opnemen in de straatnamen als laatste huldebetoon. Hoe lief had het geklonken 'Pisbloemenlaan', de 'Mollendreef', 'Oekedoelekesstraat', 'Melknetelweg'. Natuurlijk, dan moesten die pennenlikkers een andere bril dragen."

Pastoor Juul stond op de trappen van zijn pronkstuk. De mensen verwelkomen deed hij vroeger ook aan zijn noodkerk. Het was op meiavond dat Juul stond waar hij nu ook op de uitkijk stond. Op beide hoeken van de Gladiolenstraat hadden Van Puyvelde en Goeman, twee rasechte socialisten, een rode vlag aan hun gevel opgehangen. Dit tot ergernis van onze pastoor. "Godverdomme, die smerige socialisten, die geven zomaar de schijn dat hier niets anders woont dan rode apen. Dat zal hier niet pakken, daar zal ik wel voor zorgen. Dat zal niet waar zijn." Dat was een gevaarlijke profetie.

De rouwstoet was daar, de pastoor bibberde op zijn benen. Hij kon niet sprenkelen met wijwater, want zijne

borstel was vastgevroren in het wijwater. Hij wenkte de lijkbidders. Die droegen grootmoeders kist binnen. Ik rilde, de kerk was net een frigo. De heren van de schepping plaatsten zich rechts, zij die uit de ribben waren geschapen links. De zang had veel te lijden onder het klimaat. Amedee Colman, de stoelenzetter, stak zijn hand onder mijn neus, voor stoelekesgeld. Ik was blij dat de offergang begon. Dan kon ik me verwarmen en nog iets in pitje haar oren fluisteren.

Het doodsprentje dat ze in mijn handen stopten was nietszeggend, gewoon flauwekul. Waar waren de schrijvers en dichters gebleven. Dit wenste ik te lezen.

"Liefste grootmoeder, uw kracht kwam uit de paternosterbollekes. Gij waart godvruchtig en vruchtbaar, gij loofde de Heer, het deurke van uw hart stond voor ons altijd open. Gij waart de schoonste vrouw in Vlaanderen, mooier dan de Mona Lisa van Leonardo. Gij gaf meer licht dan het Amerikaanse Vrijheidsbeeld. Krachtiger dan Jeanneke d'Arc. Ons aller grootmoeder overvleugelde Brigitte Bardot, want zij hield van mensen en op haar hof liepen katten en een hond..."

Het kerkkoor had weer de laatste adem geschonken aan de luisteraars. Mijn peter Sjarel, de kaasman, en nonkel Amedee zongen pastoor Juul na. "ln Paradiso!" Toch klonk het koel in deze Siberische omgeving.

De laatste tocht voor pitje was begonnen. Elke stap die ik nu zette was een stap naar het definitieve afscheid. Voor pitje de eeuwige rust. De koetsier reed uit dagelijkse gewoonte zacht voorbij de scheefgezakte grafzerken. Mannen volgden in aaneengesloten rijen tot aan het open graf. Ik keek met gebogen hoofd naar de diepte, de bedding voor de kist. Een priester uit de familie prevelde een gebed, mijn keel stokte en zweeg. Met bevende hand maakte ik dan traag een kruisje. "Vaarwel grootmoeder, ik hoop voor u dat God en de hemel op u wachten." Het vagevuur wordt vroeg of laat afgeschaft. Laat ons voor de rest het beste hopen. Eens kom

ik ook, om het even waar ge naartoe trekt. Eén ding is zeker, ge ligt hier in de schaduw van de kerktoren waar gij met grootvader voor het altaar stond, daar is de officiële start gegeven. Ik dank u!"

Ik heb nooit of nooit meer het graf van deze dierbare vrouw bezocht. Haar beeld is in mij opgenomen. Grootmoeder zittend in de leunzetel, de snuifdoos in haar nabijheid. Door het raam kijkend naar het leven dat er buiten was.

Een jaar later werd grootmoeders hof openbaar verkocht en gesloopt. Elke hamerslag klopte op mijn hersenen, elke slag deed me pijn aan het hart. De betonmolens draaiden, metselaars bouwden villa's langs de ene kant en witte huizen lange de andere kant. Voor mij werd het nooit meer Nieuwjaar, alles leek me nog slechts een afgietsel van wat ik zo vele malen had mogen meemaken in haar warme woonst. Indien ik in de kosmos het adres wist van pitje, zou een astronaut haar deze brief moeten bezorgen:

"Liefste, ik heb geen tijd om me te vervelen. Het leven heeft zijn snelheid. Ik zing nu zonder pastoor Juul bovenop de buizenstelling rond de schepen. Het zijn nu opstandige liederen tegen de heren boven mij. Ik zing geen lof voor de groten der aarde, die zullen zichzelf wel redden."

"Liefste, hier moet ik een droevig nieuws meedelen. Nonkel Amedee werd door een rollende muskusrat meegesleept, dit gebeurde op het kruispunt van de Breedstraat met de Boudewijnlaan. Enkele dagen later overleed hij in de kliniek. Hebt ge hem nog niet gezien? Hij ging u zoeken."

"In dezelfde periode, op dezelfde plaats heeft een rollende roofridder op vier wielen Wies De Bruin te pakken gekregen, ze was ter plekke steendood. Zo een goede ziel. Tante Juliana weende, ze was haar rechterhand in het huishouden geweest. Dan dat verschrikkelijk ongeluk, weer daar op dat dodenpunt. een Doodrijder had Madeleine, ons volkszangeres, op slag dood gereden, haar hoofd lag een paar

meter verder. Uiteindelijk heeft het stadsbestuur beslist om de kleine Breedstraat af te sluiten."

"Pitje, luister naar mijn gouden raad. Blijf waar ge zijt. Ge kunt hier niets meer komen doen. Het is niet te doen, de rollende muskusratten, de roofridders op vier wielen, zouden u de benen van onder uw gat rijden. Ondanks deze donkere wolken blijf ik optimist tot in mijn kist' dat is iets dat ik van u heb meegekregen. Ik zal vroeg of laat dat varken zijne buik wel helpen wassen."

De beste groeten van uw kleinzoon, de Wittekop.
1 april 1992.

"Grootmoeders geheim" is een verhaal over het lief en leed van een grote familie, in een buurt met doodgewone mensen, op het einde van de negentiende en het begin van de twintigste eeuw.

Leontine Van Esbroek houdt de familie samen en omringt ze met gezag en liefde. Ze brengt niet alleen haar eigen twintig kinderen groot, maar ook de acht kinderen van haar zoon nadat deze op een dramatische wijze sterft, kort na de dood van zijn vrouw. Dit is haar geheim: haar zoon is gestorven uit verdriet...

Maar haar geheim ligt wellicht nog meer in de kracht die ze heeft om deze familie groot te brengen in een periode die heel sterk ingrijpt in het leven van de mensen van toen. Er is niet alleen de grote kindersterfte, maar ook de armoede, de economische crisis, de industrialisering met zijn negatieve invloed op het milieu. Tenslotte waren er nog twee wereldoorlogen die vele families ontredderden.

De klompenmakerij waar de familie van Leontine Van Esbroek woont, is de scène waarop deze wereldgebeurtenissen zich afspelen in het leven van concrete mensen, elk met een eigen naam en een eigen gezicht.